

THE
SADDHARMA-MAKARANDĪKA.
A Treatise
ON
THE LIFE AND TEACHINGS
OF
CĀKYA MUNĪNDRA.

BY
THE VERY REV: C. A. SEELAKKHANDHA
MAHA THERA

Bauddha Siddhantacharya Chandrakirti

*Author of Sanskrit Commentaries on "Bhakti Sātaka Tīkā",
"Anuddha Sātaka Tīkā", "Sārārtha Chandrikā of
Thrikāndasasā Tīkā" &c.*

*Principal of "Saraswatīmandapa" Sailabimbārāma,
Dodanduwa, Ceylon.*

And Member of committee on Oriental Studies Colombo.

PRINTED AND PUBLISHED
BY
S. T. GUNAWARDHANA,
Mudaliyar, Pastun Korele Kalutara, Ceylon.

PRINTED AT
SHRI SAMARTH & SHRI SIDDHESHWARA, PRESS
KOLHAPUR.
INDIA.
1911.

॥ श्रीः ॥

सद्दर्शनकरन्दः ।

अवश्यमिदं पठनीयम् ।

यः श्रोत्राभरणं करोति न मुने सद्दर्शवाणीप्रणि
यस्यऽसौ सफलं न लोचनयुगं सेऽर्द्यत्तद्दर्शनेः ।
नोपश्लोकयते यदीयरसता त्रिल चाऽप्राप्त
न श्रोत्रं न च लोचनं न रसना तस्याङ्गितः साधनं ॥ -

विज्ञप्तिः ।

इह खलु जगति साधनोपेयुर्धर्मार्थकाममोक्षाख्येषु चतुर्षु पुरुषार्थेषु
नितान्तपरमसुखसाधनं सर्वोत्तमं निर्वाणमेव प्रधानम् । तत्तु निर्वाणं
सर्वकाल एवाविनश्वरसुखतया नित्यसुखस्वरूपतया च समग्रविभवेभ्यः
परमोत्कृष्टविभवेनैव समाद्रियते नितरां धर्माभिषक्तेः प्रशस्तशमुपां-
भावशालिभिः समस्तसुधीवर्यैः । तदिदं मोक्षः निरोध इत्यादिभिः पर्या-
यनामभिः समभिलक्षितम् । निर्वाणं हि सर्वथा धर्मप्रतिपाद्यामिति धर्म
एव तस्य मूलस्तम्भतया परमं स्वं नाम निर्वाणपर्येषणधुरन्धराणां
सर्वेषां सहृदयानाम् ।

अस्मिन्स्तु जगति तस्य धर्मस्यातीव दुर्लभतया संसारजलधौ निमग्नां
वाग्विपयातिक्रान्तान्यनेकानिदुःखान्यनुभवन्तीं प्रमाणपर्यन्तरहितां जन-
तां समुद्धीक्ष्य कम्पितहृदयो जगदानन्दकरो जनहितकारो ज्ञानपाथोनिधि-
विशदगुणरत्नमन्दिरायमाणः परमकारुणिको भगवान् शाक्यमुनिः कल्प-
शतसहस्राविकं चतुस्सहस्रेयपरिमितं कालं दानशीलादीनि समन्विशत्पा-
रमीधर्माणि सन्परिपूरयन् सन्नम्यतीतानामभितगुणसमुदायानां वतुर्विशति-
सम्यक्सम्बुद्धानां सकाशतो लब्धव्याकरणः समविगतविविधगुणसमुद्भयः
संवादितविशदतरपरमोत्कृष्टवीर्य्यातिशयः इत्यनुस्मिन्निशदधिकपञ्चशतोत्तर-
द्विसहस्रादूर्द्ध्वं संवत्सरे वैशाखमासस्य शुक्लपक्षे पौर्णिमास्यामुत्तरापादनक्षत्रे
वर्तमाने नद्या नारञ्जरायास्तीरे अश्वत्थवोविद्रुममूले अपराजितपर्यङ्कधरे
संनिपण्णः सकलां मेदिनांमेकप्रहारेणैव निनादिनी कुर्वन् परमाभिस-
म्बोर्वि साक्षात्कृतवान् । स तु भगवान् गौतमः सर्वज्ञताज्ञानाधिगमात्
सर्वान्यमान्याथार्थतः सर्वकारेण सम्प्रतिबुध्य सदेवज्ञानां लोकानां
हिताय सुखाय च तत्र तत्र परमया करुणया देशयामास । पवित्रित-
जगद्वयेण तेन भगवता जानताऽर्हता सम्यक्सम्बुद्धेन परार्थं दक्षिताः

सत्त्वे धर्मा अर्थाव मूहमा गम्भीरा निगुणा पण्डितप्रेडनाया परममधुरा
कर्णरसायनाश्च भवन्ति । ते च सर्वे धर्मा सूत्राभिधर्मविनयवशास्त्रिणा
विभक्ता आसन् । तेषा खलु धर्माणा दुर्लभार्थनामन्वार्थं प्राप्तप्रान्त
सविद्धिविदितशास्त्रशासनेराधिगतपरमार्थवर्मवशात्तेन्द्रियभगवत शा
क्यमुने शिष्यभूतैस्तत्रत्ये कुशाग्रधीभि क्षाणाश्रवैर्भिषुगणैश्च शेषाणा
मर्वागृह्णीना याथाध्येनार्थावगमनार्थमर्थपरिदीपनवशादेव तदर्थसवर्णना
टीकाटीना करणेनापि ते मूयिष्ठ विशदाट्टता ।

साम्प्रत यत्किञ्चिदोदहित धर्मसद्वेव कर्तुंशमेन मया भगवत
शाक्यमुने प्ररचनभूतेषु सूत्राभिधर्मविनयमङ्गलातेषु त्रिषु पित्रेषु तद
र्थसवर्णनाटिषु चान्तर्भूतानि बहूनि पुस्तकानि समवलोक्य तेषा तु प्रायशो
महावर्ग-दार्पनित्राय-बुद्धवश-अर्थशालिनी-ममन्तात्प्रासादिका-सुम-
ङ्गलविद्यासिनी-मधुरार्थविलासिना-विशुद्धिमार्ग-जातरार्थकथा महावश
सम्बुद्धधर्मविलासिनात्यादीनि पुस्तकानि च पुन पुन समवलोक्य तेभ्य
पुस्तकेभ्यस्तान्तान् धर्मभागान् समुद्घृत्य यथाविधि सम्प्रयोगेण नाति
सक्षेपतो नातिविस्तरतो भगवत शाक्यमुने शेषाणामताताना षतु
विंशतिमम्बुद्धानाञ्च त्रिचित्रचरितप्रतिमण्डितम् अन्यैश्चावगमनार्थविंश
द्वर्धर्मभागे समलङ्कृत संस्कृतभाषामयमत्र पुस्तकं निर्मातु समुद्योगो
विधायते ।

अस्य च पुस्तकस्य मया सद्धर्ममन्त्रन्द इति सज्ञा कृता । तस्या
श्रौं हि तावत् सत्य पूजित प्रशन्तो वा धर्म मद्धर्म इति निर्वच-
नादस्मादस्य धर्मस्य सत्यता श्रेष्ठता च सम्यक् प्रतायते । मन्त्रन्द इति
पुष्परसस्तस्य मध्विति स्फुटोर्थ । अनयार्थाद्गतमत्रया ण्य सद्धर्ममन्
रन्द सकल्पना महत्प्रयानासाहादमावहतात्ययमथोऽपि स्पष्ट । यस्मिंस्तु

पुस्तके तानि सद्धर्ममधूनि ईषदप्यन्तर्गतानि परिदीपितानि वा तदपि
 पुस्तकं तदुपचारेणैव सद्धर्ममकरन्द इति नाम्ना प्रतिभाति । यथा जगति
 रसान्वेषणतत्परा रसगृह्णा रसास्वादेषु निरता जना मधुररसं मधु यत्र कुत्र-
 चिद्बन्धा तन्मध्वैव परमया प्रीत्याऽऽस्वादयन्त एव । एवमेव भगवतः
 शाक्यमुनेः परमामृतधर्मरसो भवसागरं समुत्तर्तुकामैः साधुजनैर्यत्रकुत्राचि-
 द्दृष्टा श्रुत्वा वा सादरं सगौरवं भूयिष्ठं परिशीलनीयः सम्भावनीयश्च
 भवति । यथा लोके सकलेषु रसेषु मधु परमं श्रेष्ठमप्रियमित्युच्यते ।
 एवमपि जगद्विख्यातेषु सन्धेषु सच्चरित्रेषु भगवतः शाक्यमुनेराश्चर्यवि-
 शेषावहः श्रोतव्यः प्रियतरो मधुरः श्रुतिमुखावहोऽन्यः कश्चिच्चर्यावि-
 शेषः कुत्रचिन्नास्त्येव । तथाचोक्तं श्रीमता पूज्यपादेन आचार्यबुद्धदत्तेन
 महास्वामिना यतिवरेण ।

* सोतञ्जरूपं पन बुद्धवंस
 कथय अञ्जं इव नतिय यसा ।
 पास दिक्कं बुद्धगुणे रतानं
 पवाहन पापमलस्सि मस्स ॥

“ अस्य संक्षिप्तभावोऽत्र संस्कृतभाषया लिख्यते—“ यस्मादिह जगति-
 बुद्धगुणेष्वभिरतानां साधुजनानां बुद्धवंशकथासदृशी श्रोतव्या प्रसादमावहन्ती
 चित्तसम्भूतपापमलापगमकारिणी अपरा कथा नाम न विद्यते । तस्मान्मनसो
 विक्षेपाकुलता चञ्चलताद्यापहृल्य एकाग्रमनसा अनन्यविहितेन चित्तेन च मया
 भाषितेयं मधुरा परिशुद्धा बुद्धवंशकथा युष्माभिः सम्यक् श्रोतव्या तद्वत् प्रमा-
 दस्य हेतुभूतं सर्वं कार्यञ्च परिवर्ज्य साधुभिर्नितान्तप्रवणकथनाद्यर्हा इयमित्ति
 दुर्लभा बुद्धवंशकथा साधुजनैः सततं सादरं परिशीलनीयेति ” ॥

अथवा तदेवं सर्वथा स्वभावपरभावभावाभावेऽवनुपपद्यमानेष्वविद्यातिमिरो-
 हतमतिनयनतया विपरितम्भवति । तथाह आचार्यचन्द्रकौर्त्तिपादः,—

“ स्वभावं परभावञ्च भावञ्चाभावमेव च ।

ये पश्यन्ति न पश्यन्ते तत्त्वं हि बुद्धशासने ” ॥ इति च ।

तस्मा हि सद्यः समाधियुक्ता
 विहाय विस्तेषमनञ्जलिता ।
 सप्रणव वण्णयतो मुचित्त
 निधाय कम्म मपुर मुणाथ ॥
 सव्वम्पि हित्व न पमादात्तच्च
 सक्कच्चमच्चेनिऽय निच्चरात् ।
 सोतु कयेनुम्पि बुणेन युक्ता
 कथा पनाऽय अत्तिदुल्लभा' ति ॥ (शुद्धमागर्धा)

मयाऽस्य पुस्तकस्य सांख्यप्रतिशयविषये प्रायोजनकथने च भूयो
 भूयोऽत्र परिश्रमो न कृतोऽपि एतन्नाप्तोपदेशेन तन्वावगमन निराम
 भवत्येव । भगवत शान्त्यमुनेविदिनाश्चर्याद्भुतचर्याविशेष ज्ञानुक्तं
 सागुभिर्यथास्मात् पुस्तकात् अनायासत एवसमयेन सम्यक् परिज्ञायते
 तथान्यपुस्तकेभ्यो ज्ञातु न शक्यत इति वे उच्यम् । तस्मात्तादृश पुस्तक
 याथार्थ्यत सुगम सूत्रारण्य विषय सम्यक् सत्तादृशम् । अस्मिन्सु
 पुस्तके पञ्चविंशतिः अध्याया भवति । तेष्वत्र पृथगेव निर्दिष्टा । तेषु
 मारविजयब्रह्माराधनादिपरिदापेषु अ ध्यायेषु तद्वैतपरवादाना विरुद्ध-
 मत्तरण्डनवशेन वक्तव्यानि निर्दिष्टानानि च । इत्थमात्र प्रदर्शितानि ।
 तथा च्छत्र अहंमहात्तरवादाभर्षिशिर्षण कृतात्मनो धर्ममर्ज्ञाति
 कथाश्च तेषा सज्ञानाना वर्माण कल्पत्रयुममारात्तरण तेष्वत्र च्छत्रथा
 च अर्थमवर्णनाटीसात् तादृशेषु सत्त एवतादरात्तानामाचार्यप्रव
 राणा नामदेशनिरूपण ग्रथनाम्ना निर्दर्शनञ्च पुनश्च पृथक् दाशतम् ।

एतन् खलु पुस्तक भाष्ये भारतदेशायाना सम्कृतवादिना साऽया
 नाद्यार्याय हिताय च भविष्यति । तान्त्वादमवश्य वक्तव्य कारण-

मपि संविद्यते । तदप्यत्र संक्षेपेण प्रख्याप्यते । तद्यथा - लोकशिवङ्करणं जगत्सावनेन भगवता शाक्यमुनिना तच्छ्रावकभूतैः क्षाणाश्रवैर्यतिवर-
गणैश्च तत्र तत्र सनिमित्तकं सहेतुकं यानि यानि धर्मजातानि परि-
दीपितानि विभूतानि प्रकाशितानि । तानि सर्वाणि च ततः पश्चात्
तदर्थपरिदीपनाय विहितानि अर्थवर्णनाडीकादीनि च पारल्यपरनामि-
कया शुद्धमागधीभाषयैव कथितानि । सेयं शुद्धमागधीभाषा तु
काव्यादर्शादिष्वलङ्कारशास्त्रग्रन्थेषु आचार्यश्रीदाण्डप्रभृतिभिः कवि-
वरैर्निर्दिष्टा मागधीभाषेव देशीयभाषा न स्यात् । अपि तु देवीभाषेव
संस्कृता मनोहरा भाषा । सा तु सम्यक्सम्बुद्धादिभिर्विगतारागादिपाप-
मलैः सुविमलबुद्धिशालिभिः आर्यवर्यैर्यथार्हं संस्कृत्यादावेव तन्त्रनयं
समानीता नितान्तपरिशुद्धा मधुरा कोमला भाषा । सा किल भाषा
लोके सर्वासु भाषासु श्रेष्ठतया प्रधानतया च मूलभाषेति प्राचीनैः
प्रशस्तबुद्धिशालिभिर्विपाश्चिद्वरैः सुनिश्चिता । सा न निवृत्ता अपि तु
प्रकटैव तस्या मूलभाषात्वकथने यद्वक्तव्यं तदत्र ग्रन्थविस्तराभिया न
लिख्यतेऽस्माभिः ।

एषा तु शुद्धमागधीभाषा सम्प्रति लङ्का-स्याम-म्रम्मविषयेषु
(ब्रह्मदेशे च) प्रायशो व्यवहृता । एङ्गलण्ड-रपिथा-प्रंफ जेर्माणि-अमरिका-
दिषु पराविषयेष्वपि विद्वद्भिरत्यल्पशो व्यवहृता च श्रूयते ज्ञायते च । नात्र
समये भारतवर्षान्तर्गतेषु केव्यपि नगरेषु यत्र कुत्राचेत्स्थाने येन केन-
चित्त्रत्येन विदुषा एषा शुद्धमागधीभाषा व्यवहृता श्रुता ज्ञाता च ।
यदि व्यवहृता भवेत् सा गुप्ता । पुरा किल एषा शुद्धमागधी
भाषा भारतवर्षे ग्रामनिगमनगरादिषु सर्वत्र भूयो व्याप्ता विस्तृता
विशदीकृतेति आख्यायिकादिषु दृश्यते । कालातिक्रमेण तत्रत्यानां

मध्याणा केनचित्तपत्रमणा एषा शुद्धमागधीभाषा तस्मिन् लुप्तप्राया
 जाना । इदानीन्त तत्रत्या विचारसिद्धा धर्मपरायणा केचिद्द्व
 द्वद्वास्तस्या भाषाया अयद्यनेऽयापने च पुन समुद्योगमापना इति
 मया प्रत्यक्षतोऽवगतम् तन्नितान्त साधितं तान् ग द्वर प्रशस्तम् ।

परन्वेतास्मिन् काले भारतदेशाया सम्कृतादिषु तद्देशीयभाषासु
 विशारदा केचित् केचित् पण्डितप्रवरा परिशुद्धबौद्धधर्मग्रन्थयनेऽपि
 समुद्युता प्रयता हृद्यमनसो वसन्तात मया भूयिष्ठ ज्ञातम् । अथापि
 तेषा विपश्चिता शुद्धमागधीभाषाया आवदितत्वात्तावदात्मनोऽभिरूपित
 साधयितु न शक्तिरिति श्रूयते । तथा तत्रत्या केचित्पि सम्कृतवेदिनो
 धार्मिका मानवा परिशुद्धबौद्धधर्मग्रन्थयनेसतत समुद्योगवन्तो जिज्ञासव
 इति च श्रूयते । तेषाञ्च परेषा बौद्धधर्माभिरतानाञ्च हिताय भगवत
 शाक्यमुने परिपूतचर्याविशेष यथाराममभिज्ञातु प्रागेवतन् सद्धर्मकर-
 रन्दनामक पुस्तक सम्पादितम् । किन्तु शुद्धमागधीभाषया देशानाना
 परमगम्भाराणा निपुणार्थाना धर्माणा म्कृतभाषया परिवर्तने नितरा
 दुरवबोधानि सूक्ष्मतमानि स्थानानि प्रायशो निरन्तरमुपगम्यान् भवन्ति ।
 अपि तु तानि स्थानानि तदर्थम्य तदभिप्रायम्य वाच्यसम्पादनेन
 पुन पुन परिचित्य सम्यक्प्रयुक्तानि । इदंशु ज्ञानतु निरन्तर म्भाव
 नायायान्तादृश्या दुष्करताया स्वभाव तादृशु कृतिषु परिगितशुद्धय
 पण्डितप्रवरा कृतिन एव साधु जनन्ति नान्य इति विदग्धमम्मतमेतन् ।

तस्य च सद्धर्मकरन्दम्य सम्पादने भाषासौगम्यकरणे च मया
 भूयिष्ठ समुत्सोद्धम् । भाषामौगम्यकरणे तु तदर्थमुगमनयातदभिप्राये
 चामोहनया स्तर्तते । इदानीन्तना केचित्तकारण न स्वीरुर्वन्ति ।

अपरे तु तत्त्वज्ञा बहवो विद्वन्प्रकाण्डाः साध्विति प्रीतिपुरःसरं प्रत्यक्षमो-
दन्त इति मन्येहम् । अस्य च पुस्तकस्य यावता प्रत्नेन सुगमता
भवेत् तथा मया भूयसा प्रयत्नः कृतः । तथापाहशानां कर्तानां सकृदेव
संस्करणात्सर्वस्खलितान्यपाकर्तुं सर्वथा परिशोधयितुं च के वा जगति
समर्था भवन्ति । तादृक् समर्था भुवि दुर्लभ एव ।

किन्त्वपरे विद्वसो विद्वाङ्कुर्वन्तु । भवन्तः! आर्य्यजातीयाः
सैहला मरुप्याः पूर्वस्मिन्काले भारतदेशादेव लङ्काद्वीपमागताः । ततस्ते
भारतदेशीयानां पूर्वज्ञातयो नन्विति । अत एव यदा ते चिराद्विप्र-
वासिता ज्ञाति दूरादागच्छन्ती दृष्ट्वा ज्ञातिमित्रसुहृदादयो दर्शनमात्रेणै-
वाभिनन्दन्ति आगतां च तां सादरं प्रतिगृह्णन्ति । तथैतां मत्कृतिं
दृष्ट्वास्माकं पूर्वज्ञातिपरम्परानुयातेनैव विहितेयमिति मत्वा भारतदेशीयाः
सन्तुष्टिपुरःसरमेतत्परिशाल्यन्तु सम्भावयन्तु च । महता प्रयत्नेनेदं
पुस्तकं सम्पादितं तथापि यद्यत्र मम भ्रमात्प्रमादाद्वा किञ्चित्खलितं सुधी-
भिरक्षेयत तत्तु कृपया परिशोधनीयम् । एतस्य पुस्तकस्य दर्शने परि-
शालिने च मुधियः सुकुमारमतयः सततं प्रवर्तन्तामित्येवं मम विनयतः
प्रार्थना । तेनैव ह्यस्याः कृतेर्मम श्रमसाफल्यं सर्वथा भवेदिति । अलं
पलावितेन । शिवमस्तु ।

एतस्य ग्रन्थस्य मुद्रणे लिखितपत्रसमालोकनेन मुद्रितपत्रसंशोधनेन
च मत्साहाय्यं कृतवतः पाण्डितवरिण्यस्य संस्कृतचन्द्रिकासम्पादकस्य
मत्सुहृद्वरस्य राशिवडेकरोपाहस्य विद्यावाचस्पतिविद्यालङ्कारावेरूढसम-
लङ्कृतस्य अप्पाशास्त्रिशर्मणो महोदयस्य सत्कार्यं धन्यवादपुरस्सर
बहुशोऽनुस्मरामः ।

किं चैतद्ग्रन्थमुद्रणकार्ये धनविवरणेन यैः कैश्चित्साहाय्यं कृतं तैभ्यः
सर्वेभ्यः सुजनेभ्योऽपि कृतज्ञताविनिवेदनेनात्मानं धन्यं कर्तुमुत्सहे ।

२४५४ सौमते फाल्गुणे मासि
लङ्कायां देडन्दुव ग्रामे शैलविम्बारामात् । }

श्रीशैलस्कन्धयतिवरः ।

PREFACE

THE "Saddharma Makaranda" contains the life of Cākya Muni and the holy doctrines which the Blessed One preached to enlighten the world and bring happiness to the sorrowing man. It is called Saddharma because it is the highest and the holiest of all the doctrines taught by the various sages of the world. The excessive satisfaction and delight which it affords the reader, makes us call it "Makaranda," which implies Nectar. These few words are alone sufficient to create in the reader of this preface an insuppressible desire to peruse its pages, and taste the cup of sweetness which Tathgata has reserved for those who follow his doctrine.

An eminent pandit of old has sung —

"Sotabba rūpaṃ paṇa Buddha Vamsa *
Kathaya aññam idha netthi yasma,
Pasīdikam Buddhigune ratānam
Pavahanam pāpa malassi massa
"Tasmā hi sakkacca sam idhiyuttā
Vihaya vikkhepa'manaññacitta,
Samvannanam vannayato sucittam
Nidhiya kamman madhuram sunatha

*There is nothing upon earth more worthy to be read than the life of Lord Buddha. This shall make you happy and emancipate you from sin and sorrow. Therefore attend and be you delighted while I sing this to you. — True translation

“ Sabbampi hitwāna pamāda kiccam
 Sakkacca maccó'nidda niccakālam,
 Sotum kathetumpi budhena yutta
 Kathā panā'yam atidullabhāti.”

It is to enable the Indian mind to appreciate the beauties, and make it taste the incomparable sweetness of the Holy Doctrine of Tathāgata that we undertook this work. As all the various books in which the doctrines of the Blessed One and particulars regarding his life are contained in books written in the Pāli language, which is the pure Māgadhī tongue, and as we are aware that this noble and the most ancient language of the world is known only to a very few in India we have written this in the simplest possible Sanskrit language, so that one with a little knowledge even may be able to find out the happiest state of existence.

It was India which gave birth to the great Cākyā Muni, and it was there that He laboured to free man from misery. His life and doctrine will therefore, we hope be received with delight in the scene of his labours, and by his own contrymen.

The books consulted in the preparation of this book are the Three Pitakas, Vinaya, Abhidharma, and Sūtra of which Mahāvaggā, Samantaprasadika, Dīrgha nikaya, Sumangala vilāsini, Vishuddhi-Magga, Jāt-kārthakathā, Mahāvamsa and Sambudhadharma vilāsini have been much used. There-

fore the amount of information which is condensed and published in this book should enhance its value in the eyes of the inquiring reader.

BESIDES the life and doctrine of Cākya Muni, we have spoken of the twenty four Buddhas who preceded him. Further we have clearly, and we presume, satisfactorily dealt with the various objections raised against the validity of the truth of our Lord Buddha's struggle with Māra, and his invitation by Brahma. A glance into the table of contents will enable the reader to form just a estimate of the usefulness and importance of this work.

THE task has been an onerous one, and for one whose mother tongue is not Sanskrit, it is no doubt very difficult to put things into foreign and intricate language like the Sanskrit, therefore we hope the errors which may be found in this humble effort to propagate the doctrine of the Lord Buddha, in the land of His birth, will be overlooked.

In conclusion I must tender my sincerest thanks to my esteemed friend Mr. Appāsāstri Rāshivadekar, Vidyāvāchaspati, Vidyānāthkar, who kindly undertook to see the book through the press.

'Saulabimbārām Vihāra' }
Dodanduwa, Ceylon } C. A. SEELAKRISHNA.
 20th March 1911.

CONTENTS.

Chapter I.—The contemplation of the ascetic Sumeda (as Our Lord was then called) of his future Buddhahood on seeing Dipankara Buddha at Rammavati ages ago.

Chapter II.—His ten courses of moral and intellectual excellence which he had to follow in order to attain Buddhahood, and his meditations on the same.

Chapter III.—Sumedha receiving the permission of Dipankara Buddha to attain Buddhahood.

Chapter IV.—Receiving the permission from Koundinya Buddha to attain Buddhahood.

Chapter V.—Granting of permission by the following Buddhas:—Sumana, Revata, Shobhit, Anavamadarshi Padma, Nârada, Padmottara, Samedha, Sujâta, Priyadarshi, Arthadarshi, Siddhârtha, Tishya, Pushya, Vidarshi, Shikhê Vishvabhû, Kakutsyaada Kanakâgama and Kâshyapa.

Chapter VI.—Conception of Bodhisatva in the mother's womb having come into this world from Tusita Heaven.

Chapter VII.—Birth of Bodhisatva (Prince Siddhârtha) and the inquiry made by his father King Suddhodana from the Astrologers as to the auspicious signs on the baby.

Chapter VIII —The prince's great renunciation and riding his horse Kanthaka accompanied by his attendant Chama

Chapter IX —The putting on the yellow robe of an ascetic on the banks of the river Anoma the fasting and severe penances of Prince Siddhartha at the village of Uruvela

Chapter X —Offering of milk rice to him by Sujata a wealthy nobleman's daughter of the village Sunasi and the rejoicings among the gods that day

Chapter XI —His struggle with Mara and the victory

Chapter XII —Attainment of perfect wisdom (Buddhahood) at the Bodhi tree

Chapter XIII—The forty five days spent at the Bodhi tree

Chapter XIV —Brahama's invitation to preach the doctrine

Chapter XV —The first sermon of Dhammacakkasutta at the part of Isipatana in Benares

Chapter XVI —Entering into the order of priesthood of a rich nobleman together with his 500 followers

Chapter XVII —The performance of miracles at the Mango tree Ganda

Chapter XVIII —His departure to Nirvana in the orchard Upawattana belonging to the Vajra Princes at Kushinara

Chapter XIX —Cremation of his body and the festivities in honour of his relics

Chapter XX — Pacification of the kings who fought for the sacred relics and the distribution by Drona, and the ceremony of interring them at Rājagriha

Chapter XXI.—Meeting of the 1st council of 500 Arhats under the presidency of Mahā Kāshyapa Sthavira to settle points of dispute regarding doctrine.

Chapter XXII.—Meeting of 2nd council of 700 Arhats under Yasa Kākaudaputra Sthavira at Vesālī

Chapter XXIII.—Meeting of the 3rd council of 1000 Arhats under Moudgaliputra Tishya Sthavira at Pātali Putra [Pātnā].

Chapter XXIV — Introduction of Buddhism into eight countries such as Kāshmira, and the visit of King Ashoka or Dharmāshoka's son Arhat Mahendra to Ceylon and the establishment of Buddhism there.

Chapter XXV.—Meeting of the 4th council, the writing of the Lord's doctrines and the writing of commentaries on those books by eminent scholars, such as Buddhaghosha

अनुक्रमणिका ।

अ यायाङ्क

- १ भगवतो दोषङ्करस्य सानिधो सम्बोधिप्रार्थना ।
- २ पारमाधर्मसम्मर्शनम् ।
- ३ भगवता दोषङ्कराद्याकरणलाभ
- ४ भगवत् कौण्डिन्याद्याकरणलाभ ।
- ५ भगवता मङ्गलाद्याकरणलाभ
- ६ भगवत् सुमनाद्याकरणलाभ ।
- ७ भगवतो रवेताद्याकरणलाभ ।
- ८ भगवत् शोभताद्याकरणलाभ ।
- ९ भगवतोऽनवमदाशनो व्याकरणलाभ ।
- १० भगवत् पद्माद्याकरणलाभ ।
- ११ भगवता नास्दाद्याकरणलाभ ।
- १२ भगवत् पद्मे त्तराद्याकरणलाभ
- १३ भगवत् सुमेधसोव्याकरणलाभ
- १४ भगवत् सुजाताद्याकरणलाभ
- १५ भगवत् प्रियदर्शिनो व्याकरणलाभ ।
- १६ भगवत् अर्धदर्शिनो व्याकरणलाभ ।
- १७ भगवतो धर्मदर्शिनो व्याकरणलाभ ।
- १८ भगवत् सिद्धार्थाद्याकरणलाभ

अ यायाङ्क

- १ भगवतास्तिप्याद्याकरणलाभ ।
- २ भगवत् पुप्याद्याकरणलाभ ।
- ३ भगवतो विदर्शिनो व्याकरणलाभ ।
- ४ भगवत् शिखेर्व्याकरणलाभ ।
- ५ भगवतो विश्वभोर्व्याकरणलाभ
- ६ भगवत् ककुस्यन्दाद्याकरणलाभ ।
- ७ भगवत् कनकागमाद्याकरणलाभ ।
- ८ भगवत् काश्यपाद्याकरणलाभ
- ९ बोधिसत्त्वस्य प्रतिमन्धिग्रहणम्
- १० बोधिसत्त्वस्य प्रमूर्ति ।
- ११ बोधिसत्त्वस्य नामकरणम् ।
- १२ द्वारिंशन्महापुरुषलक्षणानि ।
- १३ अशात्यनुव्यञ्जनलक्षणानि ।
- १४ बोधिसत्त्वस्य लक्षणप्रतिग्रहणम्
- १५ बोधिसत्त्वेन शिल्पदर्शनम् ।
- १६ महाभिनिष्क्रमणम् ।
- १७ बोधिसत्त्वस्य प्रव्रज्या ।
- १८ बोधिसत्त्वस्य दुष्कराक्रिया ।
- १९ बोधिसत्त्वस्य स्वप्नदर्शनम् ।
- २० सुजातया दत्तपायसप्रतिग्रहणम्
- २१ नारायणत्रयम् ।
- २२ सम्बोधिपूजा ।

अध्यायाङ्कः

- ११ मारार्थेभ्यः ।
 १२ सम्बाधः ।
 १३ सप्तसप्ताहर्वातिक्रमणम् ।
 १४ धर्मदेशनायै ब्रह्माराधनम् ।
 १५ धर्मचक्रप्रवर्तनम् ।
 १६ कापिलवस्तुप्रहाणम् ।
 ॥ राज्ञः शुद्धोदनस्य परिनिर्वाणम् ।
 ॥ महाप्रजापत्याः प्रव्रज्या ।
 ॥ यशोधरायाः प्रव्रज्या ।
 ॥ अर्शातिमहाश्रावकाणां नामानि ।
 ॥ यमकप्रतिहार्यदर्शनम् ।
 ॥ पञ्चशतशक्यराजप्रव्रज्या ।
 १७ त्रयस्त्रिंशद्वेलोके ऽभिधर्मप्रकाशनम् ।
 १६ सम्बोध्याः परं भगवतो गौतमस्य वासस्थाननिदर्शनम् ।
 ॥ आयुष्मतः शारिपुत्रस्य परिनिर्वाणम् ।

अध्यायाङ्कः

- १८ आयुष्मतो मौद्गल्यायनस्य परिनिर्वाणम् ।
 ॥ भगवत आयुसंस्कारस्य हरणम् ।
 ॥ चुन्दस्य सूकरमार्दवपरिभोजनम् ।
 ॥ सम्बुद्धपरिनिर्वाणम् ।
 १९ सम्बुद्धपरिनिर्वाणपूजा ।
 २० सम्बुद्धधातुविभजनम् ।
 २१ प्रथमधर्मसङ्गातिः ।
 २२ द्वितीयधर्मसङ्गातिः ।
 २३ तृतीयधर्मसङ्गातिः ।
 २४ तेषु तेषु नगरेषु बुद्धशासनप्रतिष्ठापनम् ।
 ॥ आयुष्मतो महामहेन्द्रस्य लङ्काद्विपागमनम् ।
 ॥ शास्तृशासनप्रतिष्ठापनम् ।
 २५ सद्धर्मपुस्तकलेखनम् ।
 ॥ सिंहलार्थकथापरिवर्तनम् ।
 ॥ टीकाकरणम् ।

मङ्गलाचरणम् ।

त्रिकाशवत्यां गरि यस्य दीप्तौ
रेजे क्षमा चिञ्चितपट्टकल्पा ।

निरस्तपद्मो जगदन्तवर्ती
मुनिः सदा मद्घृदि यासमेतु ॥ १ ॥

मुनेर्मुखाभोजसमाधिता या
निरोधसौरभ्यधिभायिताङ्गी ।

समस्तकालुष्यविदूरगात्री
रुरस्वतो भूपयतान्मदास्यम् ॥ २ ॥

संलब्धमार्गफलमुक्तिरसः प्रशान्त
गगाद्यनन्तदहनोप्रिमदक्षिणार्हः

सौशाल्यमण्डितवपुः सुरवृन्दवन्द्यः
सोऽप्यार्य्यसंघनिवहो मम हृदिनेतु ॥ ३ ॥

इति त्रिलोकप्रणतं त्रिरत्नं
समर्च्य कामं परिशुद्धभक्त्या ।

मुनीन्द्रघंशस्य विभावनायं
प्रबन्धमेनं वितनोभि यतान् ॥ ४ ॥

क सूर्य्यवन्धोः परिपूतचर्या
क चात्पधोमन्दविदो ममेयम् ।

तद्भक्तिभाजस्तु ममोद्यमोऽयं
भूयान्तरं बुद्धिरिवृद्धिकारो ॥ ५ ॥

सन्ध्याय वेतासि गुरुं गुरुवर्य्यवर्गं
शिक्षाधिधानकुशलं कुशलं गयोशम्

प्रन्धो जिनभ्य स मया समयावधोष-
श्राप्यो महान्निधुना क्रियते यथायन् ॥ ६ ॥

सद्धर्मभकरन्दः ।

नमस्तस्मै

भगवतेऽर्हते सम्यक्सम्बुद्धाय ।

अथाविष्करणम् ।

प्रथमोऽध्यायः ॥

आसीत् पुरा समस्तनगराङ्गलक्ष्मीभारधारिणी मण्डनमिव महिमण्ड-
लस्य हसन्तीव सुधाधवलैर्विचित्रचित्रकर्मसमुज्ज्वलैर्विविधसौधनिकरै-
र्देवानाममरावतीम् अमरावती नाम नगरी । तत्र च नगर्या प्रति-
वसति स्म अतः कल्पशतसहस्राधिकानां चतुर्णामसङ्ख्येयानामुपरि
महामेधाः मुमेधो नाम द्विजोत्तमः । स हि द्विजवरो मातृतश्च
पितृतश्चेति उभतः सुजातः परिशुद्धग्रहणी यावत् सप्तमात् कुलपार-
म्पर्यादक्षितः अनपकृष्टो जातिवादाच्च ।

अभवच्चाऽसौ मुरूपो दर्शनीयः प्रासादिकः । परमेण च शरीर-
लावण्येन अनुपमेन च सौभाग्येन समुपलक्षितः । स खलु द्विजन्मा
कार्यमन्यदकृत्वा ब्राह्मणकुलाऽऽयातं स्वं शिल्पं तद्धर्मज्ञाऽशिक्षिष्ट ।
तत्रापि निरन्तरमेव व्यापृतः । स च अचिरादेव महत्या विषणवा
अध्यापकः मन्त्रधरस्त्रिषु वेदेषु पारङ्गतः लक्षणेतिहासपञ्चमकेषु साक्षर-
विशेषेषु सनिघण्टुकल्पादिषु च परमां कोटिं प्राप्तः । केनापि विदुषा
वेदाविदाऽनभिभवनीयो निखिलबुधजनसम्मानितश्च बभूव ।

अथाऽस्य महामते जगन्नयनानन्दजननस्य शैशव एव माता पितरौ कालालय गतौ । स महात्मा बुद्धिप्रभावात् तच्छ्रोत्रजाल क्षणमपि विसस्मार । ततश्चाऽमात्य धनाध्यक्ष कोशागाराधिप समग्राणा स्वर्णरजतमाणिस्यमुक्तादिपूर्णाणा गर्भाणा द्वाराणि व्यवृणुत । स चाऽमात्य आयुपुस्तकानि समादाय तान्युपदर्श्य च व्यजिज्ञपत् । कुमार! तवैषा मातृकी सम्पत्ति । एषा पैतृकी सम्पत्ति । एषा पैतामहिकी सम्पत्ति । एषा प्रपैतामहिकी सम्पतिरिति यावत् सप्तमा द्दशपारम्पर्यादक्षयमच्छिन सर्वस्वमुपदर्श्य भवान् साम्प्रतमेतत् सर्वं प्रतिगृह्णात्विति ।

अथैन्द्रा स महामति सुमेधो नाम सुधी प्रासादस्य उपरितले रहासि गतो भूत्वा पर्यङ्कवरमासेव्य निपण्ण सन्नेवमचिन्तयत् । पण्डित! असारे खलु ससारे पुन पुन प्रतिसन्धिग्रहण नाम दु खम् । तथा उत्पन्नोत्पन्नामु जातिषु शरीरस्य च भेदनम् । अहमपि ताव जातिधर्मं व्याधिधर्मं मरणधर्मं च नातिक्रान्त । तादृशापि मया अजातिं निर्जर निर्व्याधिं शीतलम् अमृतमहानिर्वाण नून पर्यपितुमर्हम् । अवश्य हि समुद्योगवता सर्वेषा प्राणिना भवत परिमुक्त्यै निर्व्याणगामिनैकेन सन्मार्गेण भवितव्यमिति । यतोऽह प्रयाम्यामि चातुर्महाभौतिकेऽस्मिन् काये निरपेक्षोऽनार्थिकश्च ।

अह हि इद नानादुर्गन्धपूर्णं शरीर त्यक्त्वा निरोध प्रयास्यामि । तादृक् अपि सन्मार्ग अस्त्येव । न किल नास्ति । न च न भवितु शक्नोति । यन्नूनमह भवमुक्त्यै तन्मार्गं पर्येषिष्यामीति । ततश्चोऽप र्यपि स महामुधीर्विविधाभिरुपमाभिर्भवस्य क्षणभङ्गुरत्व निर्वाणस्य च परमशान्तिव चिन्तयामास । यथा हि लोके दु रसस्य प्रतिपक्ष

मुखं नाम विद्यते । तथा च सति भवे तद्विरोधिना विभवेनापि भवितव्यम् । सत्यपि महाधर्मे तदुपशमहेतुभूतं शीतलमपि अस्ति । तथा रागाद्यग्नीनामुपशमकारणेन निर्वाणेन भवितव्यम् । यथा हि पापस्याकुशलस्यः प्रतिपक्षभूतं, निरवद्यं कुशलमपि अस्त्येव । तथा सत्यां जात्यां जातितो विगतेन अजातिसङ्ख्यातेन निर्वाणेनापि भवितव्यमेवेति ।

स महामतिः अजरमपि अचिन्तयत् । यथा हि पुरुषः अशुचिपरिकीर्णगात्रः परिशुद्धिकामी [दूरतोपि पञ्चवर्णैः पद्मैः संछन्नं निर्मलाम्बुपरिपूर्णं स्वच्छं महातटाकं पश्यति तद्दृष्ट्वा कतमेनात्र मार्गेण गन्तव्यमिति क्षिप्रं तेन पुरुषेण तत्तटाकं पर्य्येपितुं युक्तम् । यदपि तस्य तटाकस्य अपर्य्येपणं तत्तु न तटाकस्य दोषाय । पुरुपस्यैव तस्य स दोषः । तथा रागादिक्लेशमलसंशोधनार्थम् अमृतमहानिर्वाण-तटाके विद्यमाने यदस्य अगवेपणं तदपि न निर्वाणतटाकस्य दोषाय स हि तस्यैव पुरुपस्य दोषः । यथा हि पुरुपश्चरैः सम्परिवृतो विद्यमाने पलायनपथे यदि न पलायते न स तन्मार्गस्य दोषः । पुरुपस्यैव तु तस्य दोषः । तथैव पुरुपस्य, क्लेशपरिरुद्धस्य विद्यमान एवनिर्वाणगामिनि क्षेमे पथि तस्यैव पथो यदपर्य्येपणं तदपि न पथो दोषाय । पुरुपस्यैव तु तस्य दोषाय । यथा हि पुरुषो व्याधिपरिपीडितो विद्यमाने चिकित्साविदि कुशले महाभिप्राजि यदि तं भिपजमन्विष्य तं व्याधिं न चिकित्सयति । न स तस्य भिपजो दोषः । तस्यैव तु रोगिणो दोषः । तथा क्लेशव्याधिपरिपीडितो योपि पुरुषः क्लेशोपशममार्गविदं सन्तमेव कृतहस्तं परमाचार्य्यं न पर्य्येपयति । स तस्यैव पुरुपस्य दोषः न पुनः क्लेशपरिदोषनकुशलस्य आचार्य्यस्य ।

अथाऽस्य महामते जगन्नयनानन्दजननस्य शैशव एव माता पितरौ कालालय गतौ । स महात्मा बुद्धिप्रभावात् तच्छोकजाल क्षणमपि विसस्मार । ततश्चाऽमात्य धनाध्यक्ष कोशागाराधिप समग्राणा स्वर्णरजतमाणिक्यमुक्तादिपूर्णाणा गर्भाणा द्वाराणि व्यवृणुत् । स चाऽमात्य आयुपुस्तकानि समादाय तान्युपदर्श्य च व्यजिज्ञपत् ! कुमार ! तवैषा मातृकी सम्पत्ति । एषा पैतृकी सम्पत्ति । एषा पैतामहिकी सम्पत्ति । एषा प्रपैतामहिकी सम्पतिरिति यावत् सप्तमा द्वशपरम्पर्यादक्षयमच्छिन सर्वस्वमुपदर्श्य भवान् साम्प्रतमेतत् सर्व्व प्रतिगृह्णात्विति ।

अथैकदा स महामति सुमेधो नाम मुधी प्रासादस्य उपरितले रहसि गतो भूत्वा पर्य्यङ्कवरमासेव्य निपण्ण सन्नेवमचिन्तयत् । पण्डित ! असारे खलु ससारे पुन पुन प्रतिसन्धिग्रहण नाम तु खम् । तथा उत्पन्नोत्पन्नामु जातिषु शरीरस्य च भेदनम् । अहमपि ताव ज्जातिधर्म व्याधिधर्म मरणधर्म च नातिक्रान्त । तादृशापि मया अजाति निर्जर निर्व्व्याधि शीतलम् अमृतमहानिर्व्व्राण नून पर्येपितुम र्हम् । अवश्य हि समुद्योगवता सर्व्वेषा प्राणिना भवत परिमुक्तचै निर्व्व्राणगामिनैकेन सन्मार्गेण भवितव्यमिति । यतोऽह प्रयास्यामि चातुर्महाभौतिकेऽस्मिन् काये निरपेक्षोऽनार्थिकश्च ।

अह हि इद नानादुर्गन्धपूर्ण शरीर त्यक्त्वा निरोध प्रयास्यामि । तादृक् अपि सन्मार्ग अस्त्येव । न ङिल नास्ति । न च न भवितु शक्नोति । यत्नमह भवमुक्तचै तन्मार्ग पर्येपिष्यामीति । ततश्चोऽप र्यपि स महामुधीर्विधिभिःरूपमाभिर्भवस्य क्षणभङ्गुरत्व निर्वाणम्य च परमशान्तित्व चिन्तयामास । यथा हि लोके तु रसस्य प्रतिपक्ष

मुखं नाम विद्यते । तथा च सति भवे तद्विरोधिना विभवेनापि भवितव्यम् । सत्यपि महाधर्मे तदुपशमहेतुभूतं शीतलमपि अस्ति । तथा रागाद्यग्नीनामुपशमकारणेन निर्वाणेन भवितव्यम् । यथा हि पापस्याकुशलस्यः प्रतिपक्षभूतं^१ निरवधं कुशलमपि अस्त्येव । तथा सत्यां जात्यां जातितो विगतेन अजातिसङ्ख्यातेन निर्वाणेनापि भवितव्यमेवेति ।

स महामतिः अररमपि अचिन्तयत् । यथा हि पुरुषः अशुचिपरिकीर्णगात्रः परिशुद्धिकामी दूरतोपि पञ्चवर्णैः पद्भैः संछन्नं निर्मलाम्बुपरिपूर्णं स्वच्छं महातटाकं पश्यति तद्दृष्ट्वा कतमेनात्र मार्गेण गन्तव्यमिति क्षिप्रं तेन पुरुषेण तत्तटाकं पर्येपितुं युक्तम् । यदपि तस्य तटाकस्य अपर्येपणं तत्तु न तटाकस्य दोषाय । पुरुषस्यैव तस्य स दोषः । तथा रागादिक्लेशमलसंशोधनार्थम् अमृतमहानिर्वाणतटाके विद्यमाने यदस्य अगवेपणं तदपि न निर्वाणतटाकस्य दोषाय स हि तस्यैव पुरुषस्य दोषः । यथा हि पुरुषश्चौरैः सम्परिवृतो विद्यमाने पलायनपथे यदि न पलायते न स तन्मार्गस्य दोषः । पुरुषस्यैव तु तस्य दोषः । तस्यैव पुरुषस्य क्लेशपरिरुद्धस्य विद्यमान एवनिर्वाणगामिनि क्षेमे पथि तस्यैव पथो यदपर्येपणं तदपि न पथो दोषाय । पुरुषस्यैव तु तस्य दोषाय । यथा हि पुरुषो व्याधिपरिपीडितो विद्यमाने चिकित्साविदि कुशले महाभिपजि यदि तं भिपजमन्विव्य तं व्याधिं न चिकित्सयति । न स तस्य भिपजो दोषः । तस्यैव तु रोगिणो दोषः । तथा क्लेशव्याधिपरिपीडितो योपि पुरुषः क्लेशोपशममार्गविदं सन्तमेव कृतहस्तं परमाचार्य्यं न पर्येपयति । स तस्यैव पुरुषस्य दोषः न पुनः क्लेशपरिशोधनकुशलस्य आचार्य्यस्य ।

ये केचित् प्रव्रजितुकामा भवन्ति ते इमान् परिष्कारान् गृहीत्वा प्रव्रनन्त्विति अक्षराण्यपि निलिख्य स्वलोकमेव जगाम ।

अथ गते च विश्वकर्मणि देवपुत्रे स्वर्लोकम् प्रव्रजितुकामो महा मति सुमेधो नाम पण्डित एकक एव अमरावत्या नगर्ष्या निष्कम्य हिमालयप्रदेशे पर्वतकन्दरनिर्झरानुसारेण निवासानुरूपं मुख स्थान समवलोकयश्चचार । स खलु पण्डितवरो गङ्गानिर्वर्तने विश्वकर्मणा दिव्यपुत्रेण निर्मित शतक्रतुना दत्त रमणीयमाश्रमं दृष्ट्वा चङ्कमणाप्र गत्वा पादवलनमपश्यन् ध्रुव प्रव्रजिता विदूरे ग्रामे भिक्षा पथ्येप्य क्लान्तकाया समागत्य पर्णशाला प्रविश्य निपण्णा भविष्यन्तीति मत्वा स्तोत्रमागमयित्वा अतीव चिरायन्त इति पुनस्तज्ज्ञास्यामीति पर्णशालादुद्गीद्वारं विवृत्य तत्रान्तं प्रविश्य इतश्चेतश्चावालोकयत् । तद्भित्तावक्षराणि चावाचयदेवमचिन्तयच्च । एते परिष्कारा ममायत्ता । इमान् गृहीत्वा प्रव्रजामीति । ततश्च स पण्डित स्वयं निवसित प्रावृ तञ्च शाटकयुग्मं प्राजहात् ।

स महासत्त्व शाटके नवदोषान् दृष्ट्वा चीवररज्जौ लम्बं बृहद्बला कुसुमदामसदृशं रक्तं वाक्चीरं प्रतिगृह्य एकमाच्छादयत् । तस्योपरि अन्यत् स्वर्णवर्णं वाक्चीरञ्च परिदधे । ततस्तु पुत्रागपुष्पसस्तरसदृशं सक्षुरं चमरुचर्मं एकाशीदृत्वा जटामण्डलं वनन्ध । निश्चलभावकरं पार्थं सार्द्धं चूडया सारसूर्चिं प्रवेश्य मुक्ताजालसदृश्या शिष्याया प्रवालवर्णसदृशा कुण्डिकामवधृत्य त्रिपु वक्रा विभक्तिं समादाय एकम्या विभक्तिकाकोट्या कुण्डिकाञ्च अपरम्या समूटपेटा त्रिदण्डादींश्चावालम्बयत् । निरकामच खारिभारमसकूटेन चापाद दक्षिणेन च हस्तेन गृहीत्वा पर्णशालाया । स महामति पण्डितस्ते महाचङ्कमणे अपरापर

चङ्क्रम्यमाणः स्वीयमाकल्पमवलोक्य मन्मनोरथो मस्तकप्राप्तोऽभव-
दिति तुतोप ।

ममैषा प्रव्रज्या अतीव शोभते । एकान्तेन इयं प्रव्रज्या बुद्धप्र-
त्येकबुद्धादिभिः सर्वैः श्रेष्ठपुरुषैर्वर्णिता प्रशंसिता च । प्रहीनं मे
गिहीबन्धनम् । निष्क्रान्तोऽस्मि नैष्कर्म्यम् । लब्धा मया उत्तमप्रव्रज्या ।
करिष्यामि श्रमणधर्मम् । लप्स्ये मार्गफलमुखमिति जातोत्साहः खारि-
विभङ्गिकां भूमावतारयत् । चङ्क्रमणस्य च मध्ये मुद्गवर्णशिलातले
स्वर्णप्रतिबिम्बवन्निपण्णे दिवाभागमाक्षिपत् । स तु सायं पर्णशालां
प्रविश्य विदलमञ्चकपार्श्वे काष्ठास्तरिकायाञ्च शिष्ये । जग्राह च स
तु शरीरस्पर्तुम् । अतीव प्रत्यूषे प्रनुध्य स्वागमनञ्चावर्जयाभास ।
अहं हि गृहवासे बहून् आदीनवान् दृष्ट्वैव अपरिमितञ्च भोगस्कन्धं
अनन्तञ्च यशस्त्यक्त्वा महारण्यं प्रविश्य नैष्कर्म्यगवेषको भूत्वा प्रव्र-
जेयम् । तत्रेदानीं प्रमादविहारेण कालं क्षेप्तुं नार्हामि । भक्षयन्ति हृत-
विवेकं नरं प्रमादचारिणं मिथ्यासङ्कल्पमाक्षिकाः । ततश्चेदानीं मया
विवेकमुखमेव वर्धयितुमर्हमिति ।

अहं हि गृहवासं दोषवशात् सम्प्रतक्ष्य निष्क्रान्तः । इयञ्च
मनोहरा पर्णशाला । पक्कमालूरवर्णवत् परिभाण्डीकृता भूमिः । रजत-
वर्णाः धवलमित्तयः । कपोतानां पादप्रभासदृशःपर्णशालाच्छदिः ।
विचित्रवर्णास्तरणो विदलमञ्चः । निवासमुखं वासस्थानम् । मद्गृह-
सम्पदायाः अतिरिक्तैव एषा सम्पद्दृश्यत इति । स च पर्णशालायां
दोषांश्च विचिन्वन् अष्टावादीनवान् ददर्श ॥

जहार च स महातत्त्व उटजमष्टदोषसमाक्रीर्णम् । स खलु छलां
कुटीं सन्त्यज्य दशभिर्गुणैः समुपेतं वृक्षमूलमुपसमकामत् । अथ स

महासत्त्वो द्वितीयेऽहनि ग्राममेक भिक्षार्थं प्रविवेश । तस्मै भिक्षार्थं
 मटते ग्रामिकास्ते मर्त्या महता चाध्यवसायेन सौमनस्येन च चेतसा
 भिक्षा प्रददु । तत्र स महासत्त्वो भोजनं कृत्वा स्वमाश्रममागम्य
 निपद्य एवमचिन्तयत् । अहं तु आहारलौल्यान्नं प्रव्रजेयम् । एतद्धि
 क्षिण्य भोजनं मानमदं पुरुषमदश्च वर्द्धयति । अस्याहारमूलकस्य
 दुःखस्य नास्त्यन्तः । स महासत्त्वो यद्वृत्तमहं यै कैश्चिद्वापितै
 रोपितैर्वा धान्यैः सम्पादितमाहारविशेषं मुक्त्वा स्वयंपतितानां फलानां
 भोजको भवेयमिति निश्चयमकार्षीत् । स महासत्त्वः सुमेधः ततः
 प्रभृतिफलभोजनं सन् दिवानिशं नितरां महोद्योगं व्यायामं कुर्वन्
 सप्ताहाभ्यन्तरं एव अष्टं समापत्तीं पञ्चाभिज्ञाश्च समुत्पादयामास ।

एव हि महासत्त्वे सुमेधनाम्नि तपस्विनि समापत्तिमुखेन प्रीति
 मुखेन च मुस्वीभूय कालं व्यतिक्रामयति भगवान् लोकाशिवकरो
 दीपङ्करो नाम महामुनिर्लोके उदपद्यत । तस्य भगवतः प्रतिसन्धि
 ग्रहणसमये प्रसवसमये सम्बोधिसमये धर्मचक्रप्रवर्तनसमये च इयं
 सकलापि दशसाहस्री च लोकाधातुः प्राकम्पत । समकम्पत । सम्प्रा
 कम्पत । सम्प्राविजिष्टं महान्तं रावमकरोत् । द्वालिंशच्च पूर्वनिमित्तानि
 प्रादुर्बभूवुः । तस्मिन्सु समये स सुमेधपण्डितो ध्यानरतौ समर्पित
 समापत्तिमुखेनैव कालं क्षेपयामास । ततः स नैतन्महाशब्दम
 शृणोत । तानि च पूर्वनिमित्तानि न ददर्श ।

तस्मिंश्च काले भगवान् दीपङ्करो नाम महामुनिश्चतुर्भिः क्षीणा
 श्रवणतसहस्रैः परिवृतः सन् आनुपूर्व्येण चारिकायां चरन् रम्यक
 नाम महानगरं सम्प्राप्तः । तत्र मुदर्शननाम्नि महाविहारे प्रतिवसति
 स्म । तदा रम्यनगरवासिनोऽपि मनुष्या एव शुश्रुवुः । दीपङ्करं निल

जिनवरः परमाभिसम्बोधिं प्रतिपद्य प्रवर्तितवरधर्मचक्रः अनुक्रमेण चारिकायां चरन् रम्यपुरं सम्प्रापत् । प्राप्य चेदानीं सुदर्शननान्नि महाविहारे प्रतिवसतीति । तेऽपि महाजनास्तच्छ्रुत्वा सर्पिर्नवनीतादीनि पञ्च भैषज्यानि च परिधानप्रावरणादीनि वस्त्राणि च ग्राहयित्वा गृहीतगन्धमालादिहस्ता यत्र बुद्धो यत्र धर्मो यत्र सङ्घस्तन्निम्नास्त-
त्प्रवणास्तत्प्राग्भारं भूत्वा शास्तरं सत्वरमुसंचक्रमुः ।

तेऽप्युपसङ्गम्य सक्षीणाश्रवं भगवन्तं दीपङ्करमभिवन्द्य गन्धमाला-
दिभिः सम्पूज्य एकमन्ते निपण्णास्तस्य भगवतो धर्मदेशनां शुश्रुवुः ।
श्रुत्वा च ते धर्मदेशनां परेद्युः भोजनार्थं तं भगवन्तं निमन्त्र्य स्वं
स्वं गृहं जग्मुः । परेद्युः तेपि सर्व्वे महादानं विसर्ज्जयामासुः ।
नगरञ्च अलङ्कृत्य तस्य भगवतः सम्यक् सम्बुद्धस्य आगमनार्थं
तन्मार्गमपि सज्जीचक्रुः । अत्र पथि वारिभिर्भिन्नेषु तेषु तेषु स्थानेषु
पांशून् प्रक्षिप्य भूमितलं समं कृत्वा रजतवर्णानि च पुलिनानि
आचक्रुः । तत्र तत्र लाजांश्च पुष्पाणि च विकारयामासुः । नानावि-
रागैर्वस्त्रैर्ध्वजपताकांश्च समन्तादुच्छ्राययामासुः । कदलीपूर्णकुम्भांश्च
प्रतिष्ठापयामासुः ।

तदानीं महामेधाः सुमेधो नाम तपस्वी स्वाश्रमपदं विहाय विहा-
यसा समाजगाम । स तु तेषां मनुष्याणामुपरि आकाशमार्गेण गच्छं-
स्तान् प्रहृष्टमनसो मनुष्यान् ददर्श । तद्गृष्ट्वा किमत्र कारणमिति
विचिन्तयन्नेव आकाशादवरोह । एकमन्ते च स्थितः सन् तान्
मनुष्यान् पप्रच्छ । भवन्तः! यूयमिदानीं कस्येमं मार्गं संमृशथ ।
अथ ते मनुष्यास्तस्मै विज्ञापयामासुः भो! सुमेधपण्डित! त्वं न
जानासि! भगवान् दीपङ्करः परमाभिसम्बोधिं समभिगम्य प्रवर्तित-

वरधर्मचक्रं सन् चारिजाया चरन् अम्माक नगरं प्राप्य मुदर्शनं
नामि महाविहारे प्रतिवसतीति । वयं तं भगवन्तं श्वो भोजनार्थं
निमन्त्रयामहे । तस्य भगवत आगमनार्थं मार्गमिममलङ्कुरुर्मि इति ।
ततः सुमेधस्तपस्वी अचिन्तयत् । लोकेऽत्र बुद्ध इति घोषमात्रमपि
दुर्लभम् । परं बुद्धोत्पादनात् । तस्मान्मयापि एभिर्मनुष्ये सार्द्धं
भगवतो दीपङ्करस्य मार्गमलङ्कर्तुमर्हमिति । आह स्म चेव स महा-
मति सुमेधस्तेभ्यो मनुष्येभ्यः भवन्त ! यदि यूयमेतन्मार्गं बुद्धस्य
दीपङ्करस्यालङ्कुरस्य मक्षमपि एकं भागं दत्तं । अहमपि युष्माभि-
स्सह मार्गमलङ्करिष्यामीति । ते साध्विति सम्प्रतीप्य सुमेधस्तपस्वी
वशीं प्रातर्द्विरिति जानन्तो चारिभिन्नमेकं स्थानं समवलोस्य त्वभिद-
म्भानमलङ्कर्तुमिति तस्मै तत् स्थानं ददुः । स च सुमेधो महातपस्वी
तद्गृहीत्वा बुद्धालम्बनप्रीत्या एवमचिन्तयत् ।

अहं त्विदं स्थानम् ऋद्धिदलादलङ्कर्तुं शक्नोमि । एवं वृत्तोपि मा-
नं परितोपयिष्यति । मयाच शरीरवैय्यावृत्तिकं कर्तुमनुत्सवमिति ।
तदानीं स पादूनाहृत्य तस्मिन् प्रदेशे अक्षिपत् । तेन तत्प्रदेशे
ऽनलङ्कृत एव भगवान् दीपङ्करो महानुभावानां पदभिनालाभिना-
धीणाश्रवाणां चतुर्भिः शतगहसैः परिवृत आगच्छति स्म । तदा देवा-
द्वित्र्यमालागन्धादिभिर्द्विज्यसङ्गीतिभिश्च पूजां चतुः । मनुष्याश्च मानुष-
गन्धेर्मालादिभिश्च नितरां पूजां प्रवर्तयामासुः अपश्यन्महामति सुमे-
धस्तापम अपरिमाणेन बुद्धशिलानेन मनःशिलानले विजृम्भमाण-
मृगेन्द्रमिव प्रतियत्ते वरमार्गं आगच्छन्तं मुनिश्रेष्ठं दीपङ्करम् ।

अथ पण्डिताप्रणी सुमेधो नाम तपस्वी द्वे चाश्विणी समुन्माल्य-
अलङ्कृतमार्गेणागच्छत् दीपङ्करं दशबलधारिणमपश्यत् । स च

तस्य भगवतः शरीरे द्वात्रिंशद्भ्रमहापुरुषलक्षणानि च अशीत्यनुव्यञ्जनानि च व्योमप्रभा केतुमालादींश्च समवालोकयत् । स हि सुमेधस्तपस्वी माणिक्यप्रभासमुज्वले गगनतले विविधा विद्युलता इव आवेलवेलीभूतांश्च युग्मयुग्मीभूतांश्च पङ्क्तेर्वर्णधनुद्धरशमीन् विसृजन्तमग्रप्राप्तरूपमवालोकयत् । मयाद्य दशवलधारिणे दीपङ्कराय जीवितपरित्यागः कर्तुमर्हः । मा भगवान् दीपङ्करः कर्द्दममाक्रम्यतु । भगवान् दीपङ्करो माणिक्यमयफलकसेतुमाक्रामन्निव सार्धं चतुर्भिः क्षीणाश्रवशतसहस्रैः मत्पृष्ठं मर्द्दयन् गच्छतु । तन्मे भविष्यति दीर्घरात्रं हिताय सुखायेति । अथ स सुमेधस्तपश्चरः केशान् परिमुच्य अजिनजटामण्डलवाकचीराणि कृष्णकर्द्दमे प्रस्तार्य्य माणिक्यमयफलकसेतुरिव कर्द्दमपृष्ठे अधोमुखोन्वपद्यत ।

स कर्द्दमपृष्ठे निपन्नः सन् द्वे चाक्षिणी समुन्मील्य भगवतो दीपङ्करस्य श्रीसमुद्दयं सम्पश्यन्नेवमचिन्तयत् । यद्यहमिच्छेयमिदानीं सर्व्वक्लेशान् प्रदह्य सहनवो भूत्वा रम्यपुरमेव गच्छेयम् । किं मे विदितवेशेन क्लेशान् प्रदह्य निर्वाणप्राप्त्या । नास्ति मे तेन प्रयोजनम् । यन्नूनमहं भगवान् दीपङ्कर इव परमाभिसम्बोधिं प्राप्य महाजनान् धर्मनौकायामारोप्य संसारमहार्णवाद्दुत्तार्य पश्चात्परिनिर्वास्यामि । इदं मदनुरूपमिति व्यचिन्तयत् । तदनन्तरं स सुमेधतापसः अष्टधर्माणि समवधृत्य बुद्धभावाय अभिर्नीहारं कृत्वा निपेदे ॥ *

* कतमानि तान्यष्टधर्माणि ? । मनुष्यत्वम् । लिङ्गसम्पत्तिः । हेतुः । शास्त्रसंदर्शनम् । प्रमज्ज्या । गुणसम्पत्तिः । अधिभारः । छन्दता चेति । तान्नीनान्वष्टधर्माणि भवन्ति । कथम् । मनुष्यान्मभावे स्थित्वा युद्धभावं प्रार्थयतः प्रार्थना समृद्धयति । नेतरस्य नागस्य वा गुपणस्य वा देवस्य वा । मनुष्याणामपि पुष्टयतिहे

अथ भगवान् दीपङ्करोऽप्युपागम्य महाधिपणस्य मुमेधस्य ताप-
सस्य शौषोपरि स्थित्वा माणिक्यसिंहपञ्जरमुद्वाटयन्निव पञ्चवर्ण-
प्रसादविस्फुरिते द्वे चाक्षिणी समुन्माल्य कर्दमोपरि निपन्न मुमेध-
तापस संमक्षत । दृष्ट्वा च भगवान् दीपङ्कर एवमाह स्म । अयं खलु
महामनस्वी तपस्वी बुद्धभावार्थमभिनीहारं कृत्वा निपन्न । समाद्धि-
प्यति न्वस्य प्रार्थना नो इति भविष्यज्ज्ञानं प्रेषयित्वापधारयन् अत

[पूर्वपृष्ठादनुवृत्तम्]

स्थितस्यैव समृध्यति । न खिया पण्डकनपुसकोभलोव्यञ्जनकानां वा । पुरुपाणा
मपि तस्मिन्नात्मभाव एव अहंत्वप्राप्त्यै हेतुसम्पन्नस्यैव समृध्यति । नेतरस्या
हेतुसम्पन्नस्य । हतुसम्पन्नानामपि सजावमुद्भवस्यैव सनिधौ प्रार्थयन् समृध्यति
न परिनिर्गते भगवति तच्चैत्यसमापे वा बोधिचक्षुर्मूले वा प्रार्थयत । बुद्धानां
सन्तिकं प्रार्थयतामपि प्रत्रज्यालङ्घ्ये स्थितस्य समृध्यति न गृहस्थलिङ्घ्ये
स्थितस्य प्रत्रजितानामपि पञ्चाभिज्ञाऽऽसमापत्तिलभत एव समृध्यति
चान्यस्य गुणसम्पत्त्या विरहितस्य । गुणसम्पन्नानामपि येन स्व जावित बुद्धानां
परित्यक्तम् । तस्य अनेनाधिकारेण समन्वितस्यैव सिध्यति । नेतरस्याधिकारा
सम्पन्नस्य । यस्य बुद्धकारकधर्मार्थं महाश्लन्दथाध्यवसायथ व्यायामथ पर्ये
ष्टिथ भवति तस्यैव सिध्यति । नेतरस्य । तत्रेदं छन्दमहन्ततायामियमुपमा ।
यथा हि यः कश्चिदमम् एकोदकीभूत सकलचक्रबालगर्भं स्वबाहुभक्त्या प्रतीर्य
पारं गतुं समर्थः । स बुद्धत्वमाप्नोति । यथापि वशगुल्मसञ्छन्नं सकल
चक्रवाग्यगर्भं व्यूढ्वा सम्मर्षं पादाभ्यामेव गच्छन् पारं गन्तुं कुशलः । रोपि
बुद्धत्वमाप्नोति । यः बाधिन् तत्र तल्ल तीक्ष्णशस्त्राधाराशामोद्यै निरन्तार्यै शस्त्री
स्थलसमाकीर्णं सकल चक्रबालगर्भं पादाभ्यामाक्रम्यमाणं पारं यातुं समर्थः ।
सोपि बुद्धत्वमाप्नोति । यो हि ज्वलिताद्गारकं परिपूर्णं सकल चक्रबालगर्भं
पादाभ्यां परिमर्दयन् पारं गतुं बलवान् । सोपि बुद्धत्वमाप्नोति । यो हि एते
पामपि कारणानामकमपि दुष्करमिति न मन्यते । अहमप्येत प्रतीर्य वा पारं
गमिष्यामीति । एव महता छन्देन चाध्यवसायेन व्यायामेन पर्येषणया च
समन्वागतः । तस्यैव प्राथना समृध्यति । नेतरस्येति ॥

कल्पशतसहस्राधिकानि चत्वारि असङ्ख्येयानि अतिक्रम्य गौतमनाम्ना सम्बुद्धो भविष्यतीति समभिजज्ञौ । ज्ञात्वा च स्थितः सन् पर्यन्मध्य एवमभिनिवेदयामास । पश्यत यूयं कर्द्दमोपरि निपन्नमुग्रतपसमिमं तापसमिति । ते एवं भवन् ! इति ऊचुः । अयं महासत्त्वो बुद्धभावार्थ-मभिनीहारं कृत्वा निपन्नः । समर्धिष्यत्येकान्तेनास्य प्रार्थना । एषः अतः कल्पशतसहस्राधिकानि चत्वारि असङ्ख्येयानि क्षिप्त्वा गौतम-नाम्ना सम्बुद्धो भविष्यतीति । तस्मिन् काले अस्य कपिलवस्तुनाम महानगरं निवासस्थानं भविष्यति । माता माया नाम देवी । पिता शुद्धोदनो नाम नृपाग्रणीर्नरवरः । अग्रश्रावक उपतिष्यो नाम स्थविरः । द्वितीयश्रावकः कोलितो नाम स्थविरः । उपस्थायक आनन्दो नाम स्थविरः । अग्रश्राविका क्षेमा नाम स्थविरा । द्वितीय-श्राविका उत्पलवर्णा नाम स्थविरा च भविष्यति । एष महासत्त्वः परिपके ज्ञाने महाभिनिष्क्रमणं कृत्वा महान्तं वीर्यं करिष्यति । अथ सुजातया नाम श्रेष्ठिदुहित्रा दत्तमनुदकं मधुक्षीरपायसं प्रतिगृह्य नैरञ्जनाया नाम नद्यास्तीरे परिभुज्य । तद्दह्येव बोधिमण्डलमुपसङ्गम्य अधश्चतुर्वृक्षमूले अभिनिपद्य सम्बोधिं समधिगमिष्यतीति ।

अथ सुमेधतापसो मम प्रार्थना किल समर्धिष्यतीति सौमनस्यं सम्प्राप्तः । महाजना दशबलधारिणो दीपङ्करस्य तद्वचः श्रुत्वा अयं सुमेधो नाम तापसो बुद्धबीजाङ्कुर इति प्रसन्नमनसः तुतुपुः । अचिन्तयंश्चैवं ते महाजनाः । नदीमुत्तरन्पुरुषः ऋगुना मागणोत्तु-मशक्नुवन् अधस्तीर्थेनैवोत्तरति । तथा वयं भगवतो दीपङ्करस्य शासने मार्गफलमधिगन्तुमशक्नुवन्तः अनागतेऽध्वनि यदा त्वं सम्बुद्धमावं प्राप्स्यसि तदा भवतः सम्मुखान्मार्गफलाधिगमं कर्तुं समर्था भविष्याम इति ते प्रार्थनां प्रस्थापयामामुः । ततो भगवान् दीपङ्करोपि

बोधिसत्त्व प्रशस्य अष्टभिश्च कुसुममुष्टिभि समभ्यर्च्य प्रदक्षिणी
कृत्य प्राक्रमत । तेऽपि चतु शतसहस्रसङ्ख्या क्षीणाश्रवाश्च बोधि-
सत्त्व गन्धैश्च कुसुमैश्च सम्पूज्य प्रदक्षिणञ्च कृत्वा प्राक्रमन्त ।
देवाश्च मनुजाश्च तथैव समभ्यर्च्य प्रणम्य प्रदक्षिणञ्च कृत्वा
प्राक्रमन्त ।

अथ बोधिसत्त्व सर्वस्मिंश्च प्रयाते शयनादुत्तस्थौ । ततस्तु
पारमीधर्माणि विचेप्यामीति पुष्पराशेरुपरि पर्यङ्कमाभुज्य निपण्ण ।
एव निपण्णे बोधिसत्त्वे सकलेषु दशसहस्रीचक्रवालेषु देवता समागत्य
साधुनाद् प्रवर्तयामासु आर्य्यमुमेधतापस । पूर्वाणा बोधिसत्त्वाना
पर्यङ्कमाभुज्य पारमीर्विचेप्याम इति निपण्णे कालेयानि* पूर्वानिमि-

* क्तमानि तानि पूर्वनिमित्तानि । तद्यथा । १ शीतञ्चापगतम्भवति ।
२ उष्णञ्चोपशाम्यति । ३ दशसहस्री लोकरुधातुर्नि शब्दा भवति निराकुला च ।
४ न वान्ति महामाहता । ५ न च स्रवन्ति स्रवन्त्य । ६ पुष्यन्ति स्थलजानि
चैव जलजानि च सर्वाणि कुसुमानि । ७ भवन्ति फलमरिता सर्वे नृक्षलता
दय । ८ वियोजन्ते सर्वाणि रत्नानि आकाशगतानि चैव भूमिगतानि च ।
९ वायते सूर्याणि मानुष्यकाणि चैव दिव्यानि च । १० अभिवर्षन्ति नभ
स्तलाद्विचित्राणि च पुष्पाणि । ११ आभुजति महासमुद्र । १२ प्रकम्पते
दशसहस्रीलोकधातु । १३ निवृता वह्निज्वाला सर्वेषु नरकेषु । १४ सविता
निर्मलो भवति । १५ दृश्यते सर्वाश्च ताराका । १६ उद्दिश्यते अनवदूतेनोदक्रेन
महा । १७ भ्रान्ते अन्तरिक्षे तारागणा । १८ निष्कामन्ति स्वस्वाशयेभ्यो
विलाशया गुहाशयाश्च सर्वे प्राणिन । १९ न भवति सत्वानामरति । २० भवन्ति
सर्वे हृष्टा । २१ उपशाम्यन्ति व्याधय । २२ विनश्यति जुगुप्सा । २३ न
स्यात् सत्त्वेषु राग । २४ विनश्यति दोषो मोहश्च । २५ न भवति भीति ।
२६ उष्वसन्ते रजासि । २७ अपकाम्यति दुर्गन्ध । २८ प्रवहति सुरभिगन्ध ।
२९ दृश्यन्ते परस्पर सर्वे देवा हित्वा अरुपिणो देवान् । ३० दृश्यन्ते सर्वे
नरका । ३१ अनाहता भवन्ति कुटुम्बा क्वाला शैलाश्च । ३२ न भवति

तानि दृश्यन्ते सर्वाण्यपि तानि अद्य प्रादुर्भूतानि । निराशङ्कं भवानपि
बुद्धो भविष्यतीति वयमेतज्जानीमः यस्यैतानि निमित्तानि दृश्यन्ते ।
स वै बुद्धो भविष्यतीति । तस्मात् त्वं दृढं वीर्यं प्रगृहाणोति ।
बोधिसत्त्वं विविधैराकारैरभितुष्टुवुः ।

अथ स महामतिर्बोधिसत्त्वो भगवतो दीपङ्करस्य च दशसहस्र-
चक्रवाले देवतानाञ्च वचनं श्रुत्वा प्रीतिप्रमुदितहृदयो व्यचिन्तयत् ।
नास्ति हि बुद्धानां मोघवचनम् । न भवन्ति बुद्धानां भाषितेष्वन्य-
थाभावाः । यथा हि नभसि क्षिप्तस्य च लेष्टोः पतनम् । जातस्य च
मरणम् उद्गते चारुणे सवितुरुत्थानम् आशयान्निष्क्रान्तस्य च मृगे-
न्द्रस्य नादः गुरुगर्भायाश्च स्त्रिया भारविमोचनं ध्रुवम् । अवश्यम्भावी ।
एवमस्य भगवतो दीपङ्करस्य भाषितं सुभाषितम् । ध्रुवमव्यर्थम् ।
ततश्चाहमेकान्तेन बुद्धो भविष्यामीति ।

इति श्रीशीलस्कन्धस्थविरस्य कृतौ सद्धर्ममकरन्दे
भगवतो दीपङ्करस्य सन्निधौ सम्बोधिप्रार्थनापरिदीपनो नाम
प्रथमोऽध्यायः ॥

[पूर्वपृष्ठादनुवृत्तम्]

तत्क्षणे च्युतिर्वा उत्पत्तिर्वेति । इमानि सर्वाणि पूर्वनिमित्तानि तदानीमपि
प्रादुर्भूतानि तदृष्ट्वा महाजनो निःसंशयमय महागलः सम्बोधिं प्राप्स्यतीति
ज्ञात्वा बोधिसत्त्वं निवेदयामास ।

अथ द्वितीयोऽध्यायः ॥

अथ स महामतिरोधिसत्त्वो ध्रुवमह बुद्धो भविष्यामीति कृत निश्चयो बुद्धकारकाणि धर्माणि समुपाधारयत् । क^२ भवन्ति हि तानि बुद्धभावकराणि धर्माणि । ऊर्ध्वम् उताहो अथश्च अष्टमु वा दिक्षु विदिक्षु वेति क्रमेण सरुला धर्मधातु विचिन्वन् पूर्वकालिकैर्बोधिसत्त्वैरासेवित निषेवित प्रथम दानपारमीं ददर्श । स दानपारमीं दृष्ट्वा एवमात्मानमवदत् । पण्डित ! सुमेध ! त्वमत प्रभृति दानपारमीं पूरय । यथा हि अधोमुख उदकुम्भो नि शेषमुदकं चमति । नैव प्रत्याहरति च । एव त्वमपि धनं वा यशो वा पुत्रदारान् वा अङ्गप्रत्यङ्गं वा अनवलोक्य समागतानां याचकानामीप्सितेप्सितं सर्वं नि शेषं ददानो बोधिद्रुममूले निषद्य सम्बोधिसमधिगमं करिष्यसीति । प्रथममेव स दानपारमीं सुस्थिरमधिष्ठापयामास ॥

ततश्च स च महासत्त्वोऽचिन्तयत् । न ह्येतावद्विरेव बुद्धभावकृद्भिर्धर्मैर्भवेदित्यमिति उपर्य्युपधारयन् द्वितीयं शीलपारमीं समैक्षत् । दृष्ट्वास्य एतदभूत् । पण्डित ! सुमेध ! त्वमिदानीं शीलपारमीमपि पूरय । यथा हि चमरो नाम मृगो जीवितमपि अनपेक्ष्य स्वं बालधिं रक्षति । एव त्वं जीवितमपि अनवलोक्य शीलं परिरक्षन् सम्बोधिं प्राप्स्यसीति स शीलपारमीं दृढतरमध्यस्थापयत् । पुनरपि सोचिन्तयत् । न ह्येतावद्विरेव बुद्धभावकरैर्धर्मैर्भवेदित्यमिति उपर्य्युपधारयत्तृतीयं नैष्कर्म्यपारमीं ददर्श । स तां दृष्ट्वा एवमचिन्तयत् । पण्डित ! सुमेध ! त्वमत प्रभृति नैष्कर्म्यपारमीमपि पूरय । यथा हि पुरुषः कारागृहे चिरं निवसन् तत्र स्नेहं न कुर्यात् । उत्कण्ठा मेव करोति । अवसितुकामता च भवति । एव त्वमपि कारागृहसदृशे सर्वमिन्द्रिये भवेत् उत्कण्ठितो भव विमोक्तुकामो नैष्कर्म्याभिमुखः सन् बुद्धो भविष्यामीति । स नैष्कर्म्यपारमीं दृढमध्यस्थापयत् ॥

पुनश्च स बोधिसत्त्वः समभ्यचिन्तयत् । न हेतावद्भिरेव बुद्ध-
कारकैर्धम्मैर्भवितव्यमिति । तत उपर्य्यन्वेषयंश्चतुर्थं प्रज्ञापारमीं व्यलो-
कयत् । स तद्दृष्ट्वा एवमचिन्तयत् । पण्डित! सुमेधः! त्वमतःप्रभृति
प्रज्ञापारमीं पूरय । हीनेषु मध्यमेषु चोत्कृष्टेषु च पण्डितेषु किञ्चिन्न
विवर्ज्य तेषामन्तिके प्रश्नं पृच्छ यथा हि भिक्षां प्रतिगतः कश्चि-
द्धिक्षुर्हीनोत्कृष्टेषु कुलेषु किञ्चिन्नापहृत्य परिपाठ्याभिक्ष्य क्षिप्रमाहारं
लभते । एवं त्वमपि सर्वान् पण्डितानुपसङ्क्रम्य प्रश्नं परिपृच्छ्य
बुद्धो भविष्यसीति । स प्रज्ञापारमितायां स्थिरं समदधौ । पुनरपि
अस्य महासत्त्वस्य एतदभूत् । न हेतावद्भिरेव बुद्धभावसाधकैर्धम्मै-
र्भवितव्यमिति । ततश्चोपरि समुपधारयन् पञ्चमं वीर्य्यपारमीं समभ्यै-
क्षत । स तत् समीक्ष्य च एवमात्मानमवदत् । पण्डित! सुमेधः!
त्वमतःप्रभृति वीर्य्यपारमीं पूरय । यथाहि सिंहो मृगाधिपः सर्वेषु
चेर्यापथेषु अनभिभूतवीर्य्यो भवति । एवं त्वमपि सर्वेष्वीर्यापथेषु
महावीर्य्यो नावलीनवीर्य्यः सम्बोधिं प्राप्स्यसीति । स सुस्थिरं सम-
भिधारयामास ॥

पुनश्च स बोधिसत्त्वोऽचिन्तयत् । न हेतावद्भिरेव बुद्धभावसाध-
कैर्धम्मैर्भवितव्यमिति । स उपर्य्यपि गवेवयन् षष्ठं क्षान्तिपारमीं
निरैक्षत । स तां दृष्ट्वा एवमपि चिन्तयामास । पण्डित! सुमेधः!
त्वमेतस्मात् प्रभृति क्षान्तिपारमीं पूरय । सन्मानेऽपि अवदानेऽपि
क्षमो भव । यथा हि भूमौ शुचिञ्च अशुचिञ्च प्रक्षिपति । ततोऽसौ
पृथिवी खेहं वा प्रतिघां वा नैव करोति । सर्वमेव क्षाम्यति च
सहति च अधिवष्टि च । तथा त्वमपि सम्मानावमानयोः क्षमी बुद्धो
भविष्यसीति स क्षान्तिपारमीं दृढतरमध्यस्थापयत् ॥

पुनरपि स बोधिसत्वोऽचिन्तयत् न ह्येतावद्भिरेव सम्बोधिसमधि-
 गमकारणैर्धर्मैर्भवितव्यमिति । स तु उपर्यपि समुपधारयन् सप्तम
 सत्यपारमीं व्यलोकयत् । त दृष्ट्वास्य एतदभूत् । पण्डित ! मुमेध ।
 त्वमेतदवधीकृत्य सत्यपारमीं पूरय । तव मूर्ध्नि अशनौ प्रपतत्यपि
 धनाद्यर्थाय छन्दादिवशग सम्प्रजानन्मृषा मा भाषिष्यसे । यथा हि
 औषधी नाम तारका सर्वेषु ऋतुषु आत्मना गन्तव्य मार्गं परित्यज्यान्य
 वीथ्या नैव गच्छति । स्वीयया वीथ्या एव गच्छति च । तथा
 त्वमपि सत्य विहाय मृषावादमभाषमाणो बुद्धभाव समुपयास्यसीति ।
 स सत्यपारमीं स्थिरतर समादधत् ॥

ततश्च स महासत्त्व एव चिन्तयामास । न ह्येतावद्भिरेव बुद्ध
 भावसाधकैर्धर्मैर्भवितव्यमिति । स उपर्युपरि अन्वेपयन् अष्टममधि
 ष्ठानपारमीं समभिप्रेक्षत । तद्दृष्ट्वास्य एतदभूत् । पण्डित ! मुमेध !
 त्वमिम कालमवधिं कृत्वा अधिष्ठानपारमीं पूरय । यत्तवाधिष्ठान तत्र
 निश्चलो भव । यथा हि शैल सर्व्यासु दिशामु वायौ प्रहरति न
 कम्पते च न चलति च । स्वस्थान एव तिष्ठति च । तथा त्वमपि
 निश्चल स्वाधिष्ठाने तिष्ठन्नेव बुद्धभाव समधिगमिष्यसीति । स च
 अष्टममधिष्ठानपारमीं मुस्थिरमधिष्ठानञ्चकार ॥

पुनरपि स महासत्त्व समभ्यचिन्तयत् । न ह्येतावद्भिरेव बुद्ध-
 कारकैर्धर्मैर्भवितव्यमिति । स तद्दृष्ट्वा उपर्यपि समुपधारयन् । नवम
 भैत्रीपारमीं समुद्वेक्षत । तद्दृष्ट्वा च एवमचिन्तयत् । पण्डित ! मुमेध !
 त्वमत प्रमृति भैत्रीपारमीं पूरय । हिताहितयो समचित्त एव भव
 यथा हि सलिल नाम पापजनेषु च कल्याणजनेषु च सम शीतलभाव

करोति । तथैव त्वमपि सर्वेषु सेत्त्वपु मैत्रीचित्तो मृदुचित्तो भूत्वा सम्बोधिसमाधिगमं करिष्यसीति । स मैत्रीपारमीं दृढतरमधिष्ठापयामास ॥

अनन्तरं च स महासत्त्वो बोधिसत्त्व एवमचिन्तयत् । न ह्येता-
वाङ्घ्रिरेव बुद्धभावसाधकैर्धर्मैर्भगवितव्यमिति । स उपर्युपरि उपधारयन्
दशमं उपेक्षापारमीं समैक्षत तद्दृष्ट्वास्य एतदभूत् । यथा हि उर्वी
नाम शुच्यशुच्योः प्रक्षिप्यमाणयोः मध्यस्था चोदासीना च भवति ।
तथैव त्वमपि मुखेपि दुःखेपि समचित्तो मध्यस्थचित्तः सम्बोधिसम-
धिगमं करिष्यसीति स च उपेक्षापारमीं दृढतरं समधिष्ठापयामास ॥

ततश्च स महासत्त्वो बोधिसत्त्व एवमचिन्तयत् । लोकेऽस्मिन्
सम्बोधिसमाधिगमासक्तैर्बोधिसत्त्वैः पूर्याणि बोधिपरिपाचनीयानि बुद्ध-
भावकराणि धर्माणि एतावन्त्येव न सन्त्यन्ये दशपारमिता विहाय ।
इमा दशपारमिताः न स्युर्ध्वमाकाशे । न चाधो भूमौ । नापि दशमु-
दिक्षु । ममैव हृदयाम्बन्तरे प्रतिष्ठितभावं जानामि । तद्दृष्ट्वैव पुनः
पुनरनुलोमप्रतिलोमाभ्यां सममर्षयत् । स महासत्त्वः पारमीः सम्मर्ष-
यन् पर्यन्ताद्गृहीत्वा आदौ च प्रास्थापयत् । आद्योर्गृहीत्वा पर्य-
वसाने च मध्याद्गृहीत्वा उभयोः कोट्योश्च उभाभ्यां कोटिभ्यां
गृहीत्वा मध्ये च पर्यवशापयत् ॥

अथ तस्य बोधिसत्त्वस्य दश पारमयो * दश उपपारमयो दश-
परमार्थपारमयश्चेति त्रिधाकृत्य समन्विशत्पारमीधर्माणि सम्मर्षतः

* अत्र हि शरीरस्य अंगप्रत्यंगपरित्यागः पारमी नाम । अपरवस्तुपरित्याग
उपपारमी नाम । जीवितपरित्यागः परमार्थपारमीनामेति केचिद्वदन्ति । शेषेषु
नवसु पारमेषु अनेनैव क्रमेण ज्ञातव्यम् । एतदर्थं ग्रन्थान्तरेपि विशेषो दृश्यते ।
ग्रन्थबाहुल्यभिया नात्र विवृणोमि ॥

सम्मर्षतो धर्मतेजसा चत्वारिंशत् सहस्राधिकद्विशतसहस्रयोजनघना
 इयं महोर्वी हस्तिनाक्रान्त इव नलकलाप । पीड्यमानमिवेषुयन्त्र
 महाराव रावयन्नकम्पत । समकम्पत । सम्प्राकम्पत । कुललचक्रमिव
 तैलयन्त्रचक्रमिव च पर्यभ्रमच्च ॥

इति श्रीशालस्कन्धस्थविरस्य कृतौ सद्धर्मकरन्दे
 पारमीधर्मसम्मर्षणपरिदीपनोनाम

द्वितीयोऽध्यायः ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः ॥

अथ पृथिव्यां कम्पमानायां रम्य नगरवासिनः संस्थातुमशक्नुवन्तो
युगान्तमहावातादुन्मूलका इव महाद्रुमा मृच्छितमृच्छितास्तत्र तत्र
भूमौ प्रपतिता आसन् । कलसादीनि च कुम्भकारभाजनानि प्रवर्त-
मानानि परस्परं धर्षितानि चूर्णविचूर्णानि भवेयुः । स महाजनो भय-
त्रस्तो भगवन्तं दीपङ्करमुपसङ्गम्य एवं पप्रच्छ । भगवन् अयं नागा-
वृत्तो नु । उताहो देवयक्षादीनामन्यतरावृत्त इति वयं नैव जानीमः ।
अथापि सर्वोयं महाजन उपद्रुतः । किं नु लोकस्यास्य पापं भविष्यति
वा कल्याणमिति एतत्कारणमस्माकं कथयतेति विज्ञापयामास
तच्छ्रुत्वा भगवान् दीपङ्कर एवमाह स्म । यूयं मा विभीत । न स्यादतो
निदानाद्भीतिरिति । मयाऽद्य यश्चासौ पण्डितः सुमेधाः अनागते
गौतमो नाम सम्बुद्धो भविष्यतीति व्याकृतः । स चेदानीं पारमीः
सम्मर्षति । तस्य पारमीः सम्मर्षतो धर्मतेजसा सकलेयं दशसहस्री-
लोकधातुरेकप्रहारेणैव कम्पते च रौति चेति । महाजनो भगवतो
दीपङ्करस्य वचनं श्रुत्वा प्रहृष्टहृदयो मालागन्धविलेपनानि चादाय
तस्मान्नगरान्निष्क्रम्य बोधिसत्त्वं समुपागमत् । ते मालागन्धादिभि-
र्भगवन्तं बोधिसत्त्वं समभ्यर्च्योभिवन्द्य प्रदक्षिणीकृत्यारम्य पुरमेव
प्रवेशयामासुः । बोधिसत्त्वोऽपि दशपारमीः सम्मृष्य वीर्य्यं हृदतरमधि-
ष्ठाय निषण्णासनादुत्तस्थौ ।

अथ बोधिसत्त्वो निषण्णासनादुत्तिष्ठन् सकलैर्दशसहस्रचक्रवालदेवैः
सन्निपत्य दिव्यैर्माल्यगन्धैः समभ्यर्च्यत । तेऽपि एवं समाज्ञापयामासुः
आर्य्य ! सुमेधः ! तापस ! भवताऽद्य सर्वज्ञस्य दीपङ्करस्य पादमूले
महती प्रार्थना कृता । सा तवानन्तरायेण समृद्ध्यतु । मा तव

भीतिरस्तु । शरीरे तत्राल्पमात्रेणैषि रोगो नेत्पद्यताम् । भवान् क्षिप्र
 पारमी परिर्पूय्य सम्यक् सम्बोधिं प्रतिबुध्यताम् । यथा पुष्पपगा
 फल्पगा समग्रा द्रुमा समये पुष्प्यन्ति च फलन्ति च । तथैव
 त्वमपि कालमनतिक्रम्य ध्रुवमुत्तम सम्बोधिं समाधिगमयेत्यादौनि
 स्तुतिमङ्गलानि समुद्राहृत्य स्व स्व भवन समाययु । स बोधिसत्त्वोपि
 मुरगणैरभिष्टुतो दश पारमी पूरयित्वाऽह कल्पशतसहस्राधिकाना
 चतुर्णामसङ्घचेयानामुपरि सम्बुद्धो भविष्यामीति वीर्य्य दृढमधिष्ठाय
 नमोभ्युद्गम्य हिमालयमेव जगाम ।

अथाऽभरवतीनगरवासिनोपि स्वपुर प्रविश्य बुद्धप्रमुखेभ्यो भिक्षु
 गणेभ्यो महादानं प्रवर्त्तयामासु । भगवान् दीपङ्करस्तेषां धर्मदेशना
 कृत्वा महाजनान् त्रिषु शरणेषु च पञ्चमु शौलेषु च श्रोतापत्यादिमार्गं
 फलेषु च प्रत्यष्टापयत् । ततश्चानन्तरं स भगवान् दीपङ्करं अमरा
 वत्या नगर्यां निरक्रामत् । यावदायुश्च तिष्ठन् सर्व्वबुद्धकृत्यानि
 समापय्य निरुपधिगेषाया निर्व्वानधातो परिनिर्वात् । तस्यापि
 भगवत्स्रयोऽभिसमया बभूवु । प्रथमेऽभिसमये कोटिशतसङ्घचम
 बोधयत् । द्वितीयेऽभिसमये कोटिशतसहस्रं च । यदा मुरालये भग
 वान् धर्ममदिशत् । तदापि नवतिकोटिसहस्राणामभिसमयो बभूव ।
 तस्यापि भगवतो दीपङ्करस्य त्रयोपि सन्निपाता आसन् । प्रथमे
 सन्निपाते कोटिशतसहस्राणा समागम आसीत् । नारदगिरिं
 विवेकोपगते जिनवरे शतकोट्यश्च । यदा मुदर्शने पर्व्वते जिनोऽन्य
 वसत् । तदा नवतिकोटिसहस्रं परिवृत्तं । एकस्य वा द्वयोर्वा दशाना
 वा विंशत्या वा सहस्राणामभिसमया गणनेनेनैव सङ्घचेया । स भग
 वान् दीपङ्करो महद्भिभि पडभिज्ञालाभिभिश्चतुर्भि क्षीणाश्रवशतसहस्रे

निरन्तरं परिवारस्यामासे । तस्य भगवतो दीपङ्करस्य रम्यवती नाम
नगरी । पिता सुमेधा नाम क्षत्रियः । माता सुमेधा नाम देवी बभूव ।
सुमङ्गलश्च तिप्यश्चेति द्वावग्रश्रावकौ बभूवतुः । सागतो नामोपस्थाय-
कश्चासीत् । नन्दा च सुनन्दा चेति द्वावग्रश्राविके बभूवतुः ।
आसीच्च तस्य भगवतः कपोतनो नाम बोधिद्रुमः स भगवात् दीपङ्कर
उच्चैरशीतिहस्तः । तस्य भगवतः शतसहस्राणि संवत्सराणि आयु-
रासीच्च ।

इति श्रीशीलस्कन्धस्यविरस्य कृतौ सद्धर्ममकरन्दे
भगवतो दीपङ्करस्य पादमूले व्याकरणलाभपरिदीपनो नाम

तृतीयोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः ॥

अथ भगवतो दीपङ्करादपरभागे एकमसङ्ख्येयमतिक्रम्य कौण्डिण्यो नाम शास्ता लोके उदपद्यत । तदा बोधिसत्वो विजितावी नाम सार्वभौमो भूत्वा कोटिशतसहस्रसङ्ख्येभ्यो बुद्धप्रमुखेभ्य क्षीणाश्वेभ्यो महादानं दत्त्वा बुद्धभावं प्रार्थयामास । स भगवान् कौण्डिण्यस्त्वमनागते बुद्धो भविष्यसीति व्याहरत् । धर्मं दिदेश । स बोधिसत्वो धर्मं श्रुत्वा प्रसन्नः स्वराज्यं परित्यज्य प्राजाजीत् । स न चिरादेव त्रीणि पिटकानि समभ्यनुध्यत निर्वर्तितवाश्चाष्टसमापत्तीं पञ्चाभिज्ञांश्च । स बोधिसत्वः परमरणादपरिहीनध्यानो ब्रह्मलोकमगमच्च । स भगवान् कौण्डिण्यं सर्वाणि बुद्धवृत्त्यानि परिसमाप्य निरुपधि शेषाया निर्वर्णाघातोपरिनिरवात् । तस्यापि भगवतः कौण्डिण्यस्य त्रयसन्निपाता बभूवुः । प्रथमे सन्निपाते श्रावकाणां कोटिशतसहस्रम् द्वितीये सन्निपाते कोटिशतसहस्रम् । तृतीये सन्निपाते नवति कोटयश्च बभूवुः ।

तस्य भगवतः कौण्डिण्यस्य रम्यवती नाम पुरी । मुनन्दो नाम राजा । माता मुजाता नाम देवी । भद्रश्च मुमद्रथेति द्वावमश्रावकौ । अनुरुद्धो नाम उपस्थायकः । तिप्या च पुप्या च द्वावमश्राविके । शालकल्याणद्रुमो बोधिः । उच्चैरष्टाशीतिहस्तशरीरम् । आयुरस्य वर्षशतसहस्रमभूत् ।

इति भगवतः कौण्डिण्योऽध्यायकरणलाभः ॥

तस्माद्भगवतः कौण्डिण्यादपरस्मिन् काले एकमसङ्ख्येयमतिक्रम्य
 एकस्मिन्नेव कल्पे मङ्गलः •मुमनो रेवतः शोभितश्चेति चत्वारः
 सम्बुद्धाः बभूवुः । अथ भगवान् मङ्गलः प्रवर्तितवरधर्मचक्रो बहून्
 देवमनुष्यान् भवबन्धनात् परिमोचयन् विहरति स्म । तदा बोधिसत्त्वो
 महामतिः मुरुचिर्नाम विप्रवरोऽभवत् । स एकदा भगवन्तं मङ्गल-
 मुपसङ्क्रम्य समभिवन्द्य एकमन्तं निपसाद । भगवान् मङ्गलस्तस्मै
 ब्राह्मणाय धर्मं दिदेश । स द्विजवरस्तस्य भगवतो मधुरं धर्मदेशनं
 श्रुत्वा संप्रसीदतिस्म । स प्रसन्नः परेद्युः मम भिक्षां गृह्णीतेति भग-
 वन्तं मङ्गलं निमन्त्रयामास । भगवान् मङ्गल एवं भाषते स्म ।
 भूदेव ! तव कतिभिर्भिक्षुमिरर्थ इति । भगवन् ! कति तव भिक्षवः
 सन्तीति । कोटिशतसहस्रभिक्षव इति । अथ ब्राह्मण आहस्म सर्व्वैः
 परिवारैः सह भगवान् मम भिक्षां प्रतिगृह्णात्विति । अध्यवासयच्च
 भगवांस्तूष्णीम्भावेन । ततश्चानन्तरं स गृहं गच्छंश्चिन्तयामास ।
 अहं मैभ्यः सर्व्वेभ्यो भिक्षुभ्यो यागुभक्तवस्त्रादीनि वा दातुं शक्नोमि ।
 कथं ह्येषां निपदनस्थानं लप्स्य इति ।

अथ सहस्राक्षो देवेन्द्रस्तस्य तमभिप्रायं दिव्येन चक्षुषा समवालो-
 कयत् दृष्ट्वात्र एतस्यैव महासत्त्वस्य वितरणे साहाय्यकारीभवितु-
 र्महमिति विचिन्त्य तेषां सर्व्वेषां निपदनार्थं सप्तरत्नमयं मण्डपं निर-
 मासीत् । तस्मिन् मण्डपे स्वर्णमयेषु स्तम्भेषु कलधौतमयाः कलसाश्च
 रजतमयेषु स्तम्भेषु स्वर्णमयाः कलसाश्च माणिक्यमयेषु स्तम्भेषु प्रवा-
 लमयाः कलसाश्च बभूवुः ।

तस्मिन् मण्डपेऽपि अन्तरान्तरा किङ्किणीकज्वालान् अवालम्ब-
 यत् । यस्य मन्दवातेरितस्य पञ्चाङ्गिकस्य तूर्य्यस्य इव मधुरः शब्दो

निर्गच्छतिस्म । दिव्यसङ्गीतिप्रवर्तनकाल इवाऽभूत् तस्यान्तरेन्तरे
 सुगन्धदामानि च मालादामानि चावलम्बयामास । तस्मिंश्च मण्डपे
 कोटिशतसहस्राणा महार्घाणि आसनानि चाधारकाणि चाभूवन् ।
 अग्नेऽग्नेऽपि एकैका उदकपातिश्चासीत् । ततश्चानन्तर महानोधि
 सत्त्वस्य तस्य मण्डपमवलोकयत् पञ्चवर्णप्रीत्या शरीर नैरन्तर्य्य
 स्फुटमभवत् । तथा तन्मण्डप समीक्ष्यास्य एतदभूत् । नाय मण्डप
 केनचिन्मनुष्यभूतेन कृत । ममैतच्चित्ताचार दृष्ट्वा मद्गुण समागम्य
 शक्रेण देवेद्रेण अय मण्डप कारितो भवति । न खलु मे युक्त
 एतादृशि मण्डपे एकदिवसमेव दान दातुमिति । सप्तदिवस निरन्तर
 मेव दास्यामीति स चिन्तयामास ।

स बोधिसत्त्वस्तस्मिन्नेव मण्डपे निपाद्य तान् शतसहस्रस
 ह्मृचान् भिभून् सप्ताह * मधुशर्करासर्पिर्भिरभिससृत्त भोजनमभोज
 यच्च । न शक्नुवन्ति स्म मनुष्यास्तेषा परिवेष्टुम् । देवा एव
 अलक्षित परिवेषयामामु नैव प्राभवच्च तेषा भिक्षूणा द्वादशयोजन
 प्रमाण स्थानम् । ते भिक्षवस्तदानुभावान्निपेदु । स बोधिसत्त्व
 पर्यवसानेऽहनि तेषा सर्वेषा पात्राणि शोधयित्वा भैषज्यार्थ सर्पि
 नवनीतमध्वादीना च पूरयित्वा सार्द्धं त्रिचीवरै प्रददौ । पश्चिमा
 सने निषण्णेन नवेन भिक्षुणा लब्धचावरशाटक शतसहस्रमूल्यमर्हति ।
 तत्र पर्षदि भगवान् मङ्गलश्चानुमोदन कुर्वीत । स तथा कुर्वन् एव
 रूप महादान ददान अय महापुरप कश्चिन्नु भविष्यतीति समुप
 धारयन् अनागते कल्पशतसहस्राधिकानि द्वे असहस्रयेये क्षिप्त्वा गौत
 मनाम्ना सम्बुद्धो भविष्यतीति समभ्यैक्षिष्ट । स तद्दृष्ट्वा एव महापुर

* महाकोलम्बान् क्षीरै पारपूर्व्य अधिभ्रवण्यामारोप्य घनपक्के क्षीरे अल्पा
 स्तण्डुलान् प्रक्षिप्य पाचयित्वा कृत मधुशर्करासर्पिरिति उच्यते ।

पमामन्व्य त्वमेतत्कालावधिमतिक्रम्य गौतमो नाम बुद्धो भविष्यसीति व्याहरत् ।

स महापुरुषस्तद्व्याकरणं श्रुत्वा अहमपि बुद्धो भविष्यामीति तुतोप । पुनश्च नार्थो मदगृह्वासेनेति प्रव्रज्यायै चित्तमभ्यनयत् । तथाऽसौ अतिमहतीं सम्पत्तिं खेलपिण्डमिव अनपेक्ष्य तत्याज । तस्य शासितुः सकाशे प्रात्राजीच्च । स सकलं बुद्धवचनमुद्वाह्य न चिरादभिज्ञाः समापत्तीश्च निर्वर्तयामास । स तु आयुःक्षयेऽपि कमलासनालयमध्यगमत् ।

भगवतो मङ्गलस्यापि त्रयः श्रावकसन्निपाताः बभूवुः । प्रथमे सन्निपाते कोटिशतसहस्रम् । द्वितीये सन्निपाते कोटिसहस्रञ्चामवत् । तस्य भगवतो मङ्गलस्य वैमातृकप्राता आनन्दो नाम कुमारो नवति-कोटिसङ्घेः परिच्छद्दैः साकं धर्मश्रवणार्थं शास्तृसकाशं जगाम । आहस्म भगवांस्तस्मै अनुपूर्वकथाम् । सपरिवारो नन्दकुमारः सह-प्रतिसंविदाभिरर्हत्त्वं सम्प्रापत् । तस्मिन् तृतीये सन्निपाते नवति-कोटिश्चासीत् । तस्य भगवत उत्तरं नाम नगरम् । पिता उत्तरो नाम राजा । माता उत्तरा नाम देवी चाभूत् । सुदेवो धर्मसेनश्चेति द्वावग्रश्रावकौ बभूवतुः । आसीच्च पालितो नामोपस्थायकः । अम-वतां शीवली च अशोका चेति द्वे अग्रश्राविके । नागवृक्षो बोधिः । तस्य शरीरप्रभा निरन्तरां दशसाहस्रीं लोकधातुं प्रस्तार्थ्यातिष्ठत् । शरीरमुत्सेधादशीतिहस्तम् । आयुरस्य नवतिवर्षशतसहस्रमिति ।

इति श्रीशौलस्कन्धस्वविरस्य कृतौ सद्धर्ममकरन्दे भगवतो मङ्गलस्य सकाशे व्याकरणलाभपरिदीपनो नाम

चतुर्थोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

अथ भगवति मङ्गले परिनिर्व्याणम्प्रयाते ततोऽपरभोगे मुमनो नाम सम्बुद्ध उदपादि । स भगवान् मुमनो बहून् जनान् ससारं दुःखान्मोचयितुकाम प्रवर्तितवरधर्मचक्रन्तत्र तत्र ग्रामनिगमजनपदानुसारेण विससार । धर्ममदेशयच्च । बहवो देवमनुष्यान्तास्मिन् प्रसन्ना शरणेषु च शीलेषु च प्रतिष्ठाय त भगवन्त सुमन सत्कृत्य गुरुकृत्य मानिता पूजिता भवेयुः । केचित्तु देवा मनुष्याश्च श्रोतापत्तिफल सकृदागामिफलम् अनागामिफलम् अर्हत्फलञ्च यथा व्रम सम्प्रययुः । एव तस्य भगवत शासन बाहुजन्य विश्रुतश्चाभूत् । देवाश्च मनुष्याश्च महता प्रीतिसौमनस्येन कालं निन्युर्लाभायतनमुलब्धावतन अभिन् दुर्लभे बुद्धोत्पादकाले सज्जातानामिति ।

तदा बोधिसत्त्वो महर्द्धिको महानुभावं अतुलो नाम नागराजा अभूत् । स बोधिसत्त्वो बुद्धस्योत्पन्नभावं श्रुत्वा प्रहृष्टहृदयं ज्ञातिगणपरिवृतं स्वान्नागभवनानिरव्रामत् । कोटिशतसहस्रं परिवृताय तस्मै भगवते मुमनाय दिव्येभ्योऽर्घ्यैरुत्पहारं कृत्वा महादानं प्रददौ । स तस्मै दानं दत्त्वा प्रत्येकं वस्त्रयुग्मञ्च समभ्यर्पयत् । प्रत्यष्टापयत् त्रिषु शरणेषु च । सोऽपि शास्ता मुमनं त्वमनागते सम्बुद्धो भविष्यतीति च व्याहरत् । पुनः स प्रसन्नः सपरिवारो नागभवनमेव जगाम । स भगवान् मुमनो यावदायुः सर्वाणि बुद्धवृत्त्यानि समापय्यावसाने परिनिरवात् । तस्यापि भगवत्सख्यं श्रावणसन्निपाता बभूवुः । प्रथमे सन्निपाते कोटिशतसहस्रम् । द्वितीये सन्निपाते काञ्चनगिरौ नवतिःकोटिशतसहस्रम् । तृतीये सन्निपाते अशीतिःकोटिशतसहस्रञ्च भिभूणा बभूव । तस्य भगवतः क्षेमा नाम नगरी । पिता मुदत्तो नाम राजा ।

माता श्रीमती नाम देवी चासीत् । शरणश्च भावित्तश्चेति द्वावग्र-
श्रावकौ अभवताम् । उदयनो नाम उपस्थायकः । शोणा च उप-
शोणा च द्वे अग्रश्राविके बभूवुः । नागवृक्षो बोधिः । तस्य भगवतः
शरीरमुच्चैर्नवतिहस्तम् । आयुरस्य नवतिवर्षसहस्रमिति ।

इति भगवतः सुमनाद्व्याकरणलाभः ॥

ततश्चापरभागे रेवतो नाम सम्बुद्ध उदयादि । तदा बोधिसत्वोऽपि
अतिदेवो नाम द्विजश्रेष्ठो भूत्वा सम्बुद्धस्य दर्शनार्थं गतः । स
शास्ता तस्मै धर्मं दिदेश । स द्विजवरः त्रिषु शरणेषु सम्प्रतिष्ठाय
शिरसि अञ्जलिं प्रण्यधात् । तस्य भगवतः क्लेशविध्वंसने चाभिष्टुत्य
उत्तरशाटके न च भगवन्तं समभ्यर्चयामास । सोऽपि भगवांस्त्व-
मनागते सम्बुद्धभावमाप्स्यसीति व्याहरच्च । स भगवान् रेवतस्तत्र
तत्र ग्रामनिगमजनपदादिषु विचरन् बहून् देवमनुष्यान् भवबन्धना-
न्मोचयित्वा यावदायुः सर्वाणि बुद्धकृत्यानि कृत्वा परिनिरवात् ।
तस्यापि भगवत्सख्यः श्रावकसन्निपाताः बभूवुः । प्रथमे सन्निपाते
किलास्य गणना नास्ति । द्वितीये सन्निपाते कोटिशतसहस्रं भिक्षु-
णाम् । तद्वत् तृतीयेऽपि सन्निपाते ।

तस्य भगवतो धान्यवती नाम नगरी पिता विपुलो नाम क्षत्रियः ।
माता विपुला नाम देवी । वरुणश्च ब्रह्मदेवश्चेति द्वावग्रश्रावकौ अभ-
वताम् । सम्भवो नाम उपस्थायकः । भद्रा च मुभद्रा चेति द्वे अग्रश्रा-
विके अभवताम् । नागतर्बोधिः । शरीरमस्य उच्यतेऽशीतिहस्तम् ।
आयुरस्य वर्षषष्टिसहस्रमासीत् ।

इति भगवतो रेवताद्व्याकरणलाभः ॥

ततश्चाऽपरभागे शोभितो नाम सम्बुद्ध उदपादि । स तु भगवान् । बहुजनहितार्थं ग्रामनिगमजनपदानुक्रमेण जनसङ्ग्रहं कुर्वन्तत्र तत्र विससार । बहून् देवान् मनुष्यान् भवतु सात्पर्यनोचयच्च । तदा बोधिसत्त्व अजितो नाम भूदेवोऽभवत् । स एकदा भगवन्तं शोभितं दर्शनार्थमुपसमकामत् । स भगवान्तन्मै धर्मं दिदेश । अजितो द्विजवरस्तस्य धर्मदेशनं श्रुत्वा त्रिषु च शरणेषु सम्प्रादधात् । बुद्धप्रमुखाय भिक्षुगणाय महादानञ्च ददौ । स भगवास्त्वमनागते सम्बुद्धो भविष्यसीति च व्याहरत् । स तस्य भगवतो व्याकरणं श्रुत्वा प्रहृष्टमना यावज्जीव महत् कुशलं सञ्चित्य स्वर्लोकपरायणस्तुतोष । भगवान् शोभितश्च सर्व्वाणि बुद्धवृत्त्यानि च सङ्क्षिप्य निरुपधिषेपाया निर्वाणधातो परिनिग्वात् । तम्यापि भगवत्स्य श्रावकसन्निपाता बभूवुः । प्रथमे सन्निपाते शतक्रोडि । द्वितीये सन्निपाते नवतिक्रोडि । तृतीये सन्निपाते अशीतिक्रोडिश्चासीद्विशूणाम् । तस्य भगवत् सुधर्मा नाम पुरी । पिता सुधर्मो नाम राजा । माता सुधर्मा नाम देवी चाभूत् । असमश्च मुनेत्रश्चेति द्वावग्रश्रावकौ बभूवतुः । अनोमो नामोपस्थायकः । नकुला च मुजाता चेति द्वे अग्रश्राविने । नागवृक्षो बोधिः । शरीरमस्य पञ्चाशद्दहस्तं चासीत् । आयुरस्य नवतिवर्षसहस्रमभूच्च ।

इति भगवतः शोभिताद्द्वयाकरणलाभः ॥

ततश्चाऽपरभागे एकमसङ्ख्येयमतिक्रम्य एकस्मिन्नेव कल्पे अनवमदर्शी पद्मो नारदश्चेति तत्र सम्यक् सम्बुद्धा बभूवुः । तेषां भगवाश्च अनवमदर्शी सर्वसत्त्वेषु अनुक्रम्यकं श्रावकगणपरिवृतन्तत्र तत्र ग्रामनिगमादिषु विससार । स भगवान् बहून् देवान् मनुष्यान्

तस्यापि भगवत्सख्यः श्रावकसन्निपाताः । प्रथमे सन्निपाते कोटि-
शतसहस्राणि । द्वितीये सन्निपाते त्रीणि शतसहस्राणि । तृतीये सन्नि-
पाते द्विशतसहस्राणि भिक्षवः अभूवन् । तस्य भगवतः पद्मस्य
चम्पका नाम नगरी । पिता पद्मो नाम राजा । माता असमा नाम
देवी चासीत् । शालश्च उपशालश्चेति द्वावग्रश्रावकौ बभूवतुः ।
वरुणो नाम उपस्थायकः । रामा च सुरामा चेति द्वे अग्रश्राविके ।
श्रेणो नाम तरुबोधिः । शरीरमस्य उच्चैरष्टपञ्चाशद्दहस्तं चासीत् ।
आयुर्वर्षशतसहस्रञ्च बभूव ।

इति भगवतः पद्माद्याकरणलाभः ॥

ततश्चापरभागे नारदो नाम सम्बुद्ध उदपादि । स भगवान्
नारदः प्रवर्तितवरधर्मचक्रः क्रमेण ग्रामनिगमजनपदेषु बहून् जनान्
प्रसादयन् विससार । तस्मिन् भगवति प्रसन्ना बहवो देवमनुष्याः
शरणेषु च शीलेषु च प्रतिष्ठाय बहु कुशलं सञ्चिन्वन्तः प्रतिवस-
न्तिस्म । केचिच्छ्रोतापन्नाः । केचित् सकृदागामिनः । केचिदनागा-
मिनः । केचिदर्हन्तश्च बभूवुः । शासनमस्य बाहुजन्यं सुविस्तीर्णञ्चा-
सीत् । तदा बोधिसत्त्वः ऋषिः प्रव्रज्यया प्रव्रजितोऽभूत् । स च तापसो
व्यायामन्नाचिरादेव पञ्चाभिज्ञाश्चाष्टसमापत्तीर्निर्वर्तयामास । स तु बुद्धो
लोके उत्पन्न इति श्रुत्वा तं भगवन्तं दर्शनार्थमुपसमक्रामत् । स
भगवान् तस्मै अनित्यं दुःखमनात्मेति त्रिलक्षणोपेतं स्वाम्युत्कर्षिकं
धर्मदेशनञ्चावादीत् । तापसस्तास्मिन् प्रसन्नः स्वातनाय भोजनाय
सभिक्षुसङ्घं भगवन्तं निमन्त्रयामास । अध्यवासयच्च भगवांस्तूर्ण्णी-
भावेन । स परेद्युः बुद्धप्रमुखेभ्यो भिक्षुसङ्घेभ्यो महादानं प्रददौ ।

ततश्चाऽपरभागे पद्मो नाम शास्ता लोके उदपादि अनन्ततेजा
 अपरिमितयशा । भगवान् पद्मो धर्मचक्र प्रवर्त्य सकलसत्त्वानुरुम्पी
 तेषु तेषु ग्रामनिगमादिषु विचरन् बहून् जनान् ससारान्मोचयितु
 चतु सत्यप्रतिसयुक्त धर्ममदिक्षत् । ते धर्मदेशना श्रुत्वा प्रहृष्टाश्चो
 दग्रचित्ता केचिच्छरणेषु च केचिच्छीलेषु च केचिन्मार्गफलादिषु च
 प्रतस्थिरे । ते जना मालागन्धादिभिर्भगवन्त पद्म समभ्यर्चयामासु ।
 दिवानिश सत्कृता गुरुकृता मानिता निवसन्तिस्म । तस्य भगवत
 शासन विस्तीर्णमासीत् । सर्वे जनान्तस्मिन् भगवति सश्रद्धा
 प्रसन्नाश्चाभवन् । तदा बोधिसत्त्वो महारण्ये मृगेन्द्र सिंहराजो बभूव ।
 एकदा स भगवान् पद्मस्तद्वनमुपसङ्गम्य एकस्मिन् विविक्ते प्रदेशे
 निरोधसमापत्तिं समापद्य निपण्ण । तदा मृगराज त भगवन्त निरोध-
 समापन्नमद्राक्षीत् । तद्दृष्ट्वा प्रहृष्टमना प्रसन्नस्त भगवन्तमभिवन्द्य
 प्रदक्षिणीकृत्य सज्जातप्रीतिसौमनस्यस्त्रिवार सिंहनाद ननाद । स तु
 सिंह सप्तदिवसमेव बुद्धालम्बनप्रीतिमविहाय गोचरमपश्यन् कृत
 जीवितपरित्याग सन् प्रीतिमुत्तेन तस्थौ च । स भगवान् पद्म सप्ताहा-
 तिक्रमेण निरोधादुत्थाय मृगराज तथास्थितमदर्शत् । स च दृष्ट्वा
 भिक्षुसघोपि चित्त प्रसाद्य वन्दिष्यत इति ज्ञात्वा भिक्षुसघस्यागमनमध्य
 तिष्ठत् । तत् क्षणमेव भिक्षुसघोपि तत्र समायात । सिंहो भिक्षून्
 दृष्ट्वा तस्मिंश्च चित्त प्रसादयामास । स शास्ता तस्य मृगाधिपस्य
 मनो ज्ञात्वा त्वमनागते सम्बुद्धो भविष्यसीति व्याहरत् । तस्य
 व्याकरण श्रुत्वा सिंहो मृगराज अत्यर्थं प्रासीदत् । स तु भगवान्
 पद्म सर्वाणि बुद्धकृत्यानि परिनिष्ठाप्य निरपधिशेषाया निर्वाण
 धातो परिनिरवात् ।

तस्यापि भगवत्स्रयः श्रावकसन्निपाताः । प्रथमे सन्निपाते कोटि-
शतसहस्राणि । द्वितीये सन्निपाते त्रीणि शतसहस्राणि । तृतीये सन्नि-
पाते द्विशतसहस्राणि । भिक्षवः अभूवन् । तस्य भगवतः पद्मस्य
चम्पका नाम नगरी । पिता पद्मो नाम राजा । माता असमा नाम
देवी चासीत् । शालश्च उपशालश्चेति द्वावग्रश्रावकौ बभूवतुः ।
वरुणो नाम उपस्थायकः । रामा च सुरामा चेति द्वे अग्रश्राविके ।
श्रोणो नाम तरुबोधिः । शरीरमस्य उच्चैरष्टपञ्चाशद्दहस्तं चासीत् ।
आयुर्वर्षशतसहस्रञ्च बभूव ।

इति भगवतः पद्माद्वयाकरणलाभः ॥

ततश्चापरभागे नारदो नाम सम्बुद्ध उदपादि । स भगवान्
नारदः प्रवर्तितवरधर्मचक्रः क्रमेण ग्रामनिगमजनपदेषु बहून् जनान्
प्रसादयन् विससार । तस्मिन् भगवति प्रसन्ना बहवो देवमनुष्याः
शरणेषु च शीलेषु च प्रतिष्ठाय बहु कुशलं सञ्चिन्वन्तः प्रतिवस-
न्तिस्म । केचिच्छ्रेयापन्नाः । केचित् सकृदागामिनः । केचिदनागा-
मिनः । केचिदर्हन्तश्च बभूवुः । शासनमस्य बाहुजन्यं सुविस्तीर्णञ्चा-
सीत् । तदा बोधिसत्त्वः ऋषिः प्रव्रज्यया प्रव्रजितोऽभूत् । स च तापसो
व्यायामन्नचिरादेव पञ्चाभिज्ञाश्चाष्टसमापत्तीर्निर्वर्तयामास । स तु बुद्धो
लोके उत्पन्न इति श्रुत्वा तं भगवन्तं दर्शनार्थमुपसमक्रामत् । स
भगवान् तस्मै अनित्यं दुःखमनात्मेति त्रिलक्षणोपेतं स्वाम्युत्कर्षिकं
धर्मदेशनञ्चावादीत् । तापसस्तास्मिन् प्रसन्नः स्वातनाय भोजनाय
सभिक्षुसङ्घं भगवन्तं निमन्त्रयामास । अध्यवासयञ्च भगवांस्तूष्णी-
भावेन । स परेद्युः बुद्धप्रमुखेभ्यो भिक्षुसङ्घेभ्यो महादानं प्रददौ ।

रक्तचन्दनेन पूजाञ्चाकार्षीत् । सोऽपि भगवास्त्वमनागते बुद्धो भवि
 प्यसीति व्याहरत् । स तु तापसस्तस्य व्याकरणं श्रुत्वा अतीव तुतोष ।
 सम्बोधिमभिप्रार्थयन् बहूनि कुशलान्यपि समचिनोत् । स भगवान्
 नारद सर्वबुद्धकृत्यानि सक्षिप्य परिनिरवात् । तस्यापि भगवत्स्वयं
 श्रावकसन्निपाता बभूवुः । प्रथमे सन्निपाते कोटिशतसहस्राणि ।
 द्वितीये सन्निपाते नवतिकोटिशतसहस्राणि । तृतीये सन्निपाते अशी
 तिकोटिशतसहस्राणि भिक्षव अभूवन् । तस्यापि भगवतो धान्यवती
 नाम नगरी । पिता सुमेधा नाम क्षत्रिय । माता अनोमा नाम
 देवी । भद्रशालश्च जितमित्रश्चेति द्वावग्रश्रावकौ बभूवतु । वाश्रेष्ठो
 नाम उपस्थायक । उत्तरा च फाल्गुनी चेति द्वे अग्रश्राविके । महा
 शोणो नाम वृक्षो बोधि । अस्य भगवतोऽपि शरीरमुद्देधादशीत्यर
 लिकञ्चासीत् । आयुस्तस्य भगवतो नवतिवर्षसहस्रञ्चाभूत् ।

इति भगवतो नारदाद्व्याकरणलाभः ॥

ततश्चानन्तरमत कल्पशतसहस्रस्योपरि एकस्मिन्नेव कल्पे एक
 एव पद्मोत्तराख्य सम्बुद्ध उदपादि । स तु सम्बुद्ध पद्मोत्तर सर्व
 सत्त्वेषु अनुकम्पातस्तत्र तत्र ग्रामनिगमादिषु जनताया धर्म देशय
 श्चचार । तस्य धर्मदेशना बहवो देवमनुष्या ह्यष्टमनस शृण्व
 न्तिस्म । केचिच्छरणागमनादिषु च केचिन्मार्गफलादिषु च प्रतिष्ठा
 मापु । शासनमस्य सर्वत्र विद्योततेस्म । तदा बोधिसत्त्वो महारा
 ष्ट्रिकोनामजटिलोऽभूत् । सम्बुद्ध उत्पन्न इति श्रुत्वा प्रसन्नचित्त
 सहसा भगवन्तमुपसमकामत् । भगवास्तस्मै स्वाम्युत्कर्षक धर्मदेश
 नाञ्चादिशत् । स च धर्मदेशना श्रुत्वा ह्यष्टमना भगवत समिक्षु

गणं चीवरैर्निमन्त्रयामास । स भगवांस्तूष्णीम्भावेनाध्यवासयच्च । स
परेद्युः बुद्धप्रमुखेभ्यो भिक्षुगणेभ्यो महार्वाणि चीवराणि प्रददौ ।
सोऽपि शास्त्रं त्वमनागते बुद्धो भविष्यसीति व्याहरत् । तस्य भग-
वतः पद्मोत्तरस्य काले तीर्थका न भवेयुः । सर्वे देवमनुष्याः बुद्ध-
मेवशरणं जग्मुः । स तु भगवान् सर्वाणि बुद्धकृत्यानि निष्ठाप्य परि-
निरवात् । तस्यापि भगवतस्त्रयः श्रावकसन्निपाता अभूवन् । प्रथमे
सन्निपाते कोटिशतसहस्राणि । द्वितीये सन्निपाते वेभारनाम्नि गिरौ
नवतिकोटिशतसहस्राणि । तृतीये सन्निपाते अशीतिकोटिशतसहस्राणि
भिक्षुणां बभूवुः । तस्य हंसवती नाम नगरी । पिता आनन्दो नाम
क्षत्रियः । माता मुजाता नाम देवी । देवलश्च मुजातश्चेति द्वावग्रश्रा-
वकौ । मुमनो नाम उपस्थायकः । अमिता च असमा चेति द्वे अ-
ग्रश्राविके । सरलवृक्षो बोधिः । शरीरमस्य उच्चैः अष्टाशीतिहस्तम्
तस्य शरीरप्रभा समन्ततो द्वादशयोजनानि स्फुरतिस्म । आयुर्वर्ष-
शतसहस्रमासीच्च ।

इति भगवतः पद्मोत्तराद्व्याकरणलाभः ॥

ततश्चाऽपरभागे त्रिंशत् कल्पशतसहस्राणि अतिक्रम्य एकस्मिन्नेव
कल्पे मुमेधाश्च मुजातश्चेति द्वौ सम्बुद्धौ निर्वर्तयामासतुः । अथ स
भगवान् मुमेधाः प्रवर्तितवरधर्मचक्रो लोकस्यानुकम्पां कुर्वन्तत्र तत्र
ग्रामनिगमादिषु सह भिक्षुगणैर्विससार । तदा बोधिसत्त्व उत्तरो नाम
मानवोऽभूत् । स च भगवतः मुमेधसस्तत्रागमनं श्रुत्वा हृष्टमनास्त-
द्दर्शनार्थं ययौ । स तु भगवांस्तस्मै धर्ममदिशत् । स तु च्छ्रुत्वा
प्रसन्नो भगवन्तं भोजनाय निमन्त्रयामास । सोऽपि भगवांस्तन्निमन्त्रणम-

ध्यवासयच्च । स च परेद्युः निधाय स्थापितमेव अशीतिकोटिधनं
 विसृज्य बुद्धममुखेभ्यो भिक्षुगणेभ्यो महादानमदात् । धर्मञ्च श्रुत्वा
 प्रसन्नमनाः शरणेषु प्रतस्थे । पुनर्गृहान्निष्क्रम्य प्राजाजीम् । सोपि
 भगवांस्त्वमनागते बुद्धो भविष्यसीति व्याहरत् । स च तद्व्याकरणं
 श्रुत्वा अभिप्रसन्नो निरन्तरं प्रगृहीतवीर्य्यः कुशलकर्मणि अभिसक्तो
 बभूव । स तु भगवान् सुमेधाः सर्वाणि बुद्धकृत्यानि समाप्य परिनि-
 रवात् । तस्यापि भगवतस्त्रयः श्रावकसन्निपाता आसन् । प्रथमे
 सन्निपाते मुदर्शननगरे फोटिशतम् । द्वितीये सन्निपाते नवतिकोटयः ।
 तृतीये सन्निपाते अशीतिकोटयश्चाऽभवन् क्षीणाश्रवाणां भिक्षूणाम् ।
 तस्य भगवतो मुदर्शनं नाम नगरम् । पिता मुदत्तो नाम राजा ।
 माताऽपि मुदत्ता नाम देवी । शरणश्च सर्वकामश्चेति द्वावग्रश्रावकौ ।
 सागरो नाम उपस्थायकः । रामा च सुरामा चेति द्वे अग्रश्राविके
 बभूवतुः । बोधिश्चास्य महानीपवृक्षः । उच्चैरष्टाशीतिहस्तं शरीरश्चा-
 सीत् । नवतिवर्षशतसहस्रमस्यायुर्वभूव ।

इति भगवतः सुमेधसो व्याकरणलाभः ॥

ततश्चाऽपरभागे मुजातो नाम शास्ता समुदपद्यत । स हि भग-
 वान् मुजातः प्रवर्तितवरधर्मचक्रो वनेयजनानुग्रहाय ग्रामनिगमा-
 दिपु चचार । धर्मञ्च दिशतिस्म । समग्रेषु नगरादिषु एककलकलो
 वर्चतेस्म बुद्ध आविरासीच्च इति । बहवो देवाश्च मनुष्याश्च तस्मिन्
 प्रसन्नाः मार्गफलानि प्रतिलेभिरे । सर्वेषामेव अर्थाय हिताय तच्छा-
 सनं विश्रुतमभूत् । तदा बोधिसत्वोऽपि महाबलः शत्रुविजयः सार्व-
 भौमश्चासीत् । स च राजा चक्रवर्ती बुद्धस्योत्पन्नभावं श्रुत्वा हृष्टमना-

स्तदर्शनार्थमुपसमक्रामत् । भगवान् मुजातस्तस्मै धर्मं दिदेश च ।
स तु धर्मदेशनां श्रुत्वा प्रसन्नः सार्द्धं सप्तमी रत्नैश्चतुर्भिर्द्वीपवरैश्च
राज्यं बुद्धप्रमुखेभ्यो भिक्षुगणेभ्यः समभ्यर्चयामास । समग्रं राज्यं
दत्त्वा पुनर्भगवतः सकाशे प्रात्राजीत् । सकला अपि नगरवासिनस्तत्र
नगरे समुत्पन्नानि महार्घाणि द्रव्यजातानि गृहीत्वा आरामिककृत्यानि
साधयन्तः बुद्धप्रमुखेभ्यः भिक्षुसङ्घेभ्यो महार्घं दानं प्रददुः । सोऽपि
भगवांस्त्वमनागते सम्बुद्धो भविष्यसीति व्याहरत् । स खलु राजां
चक्रवर्ती तच्छ्रुत्वा भृशं प्रसन्नः कुशलेऽपि आसक्तोऽभूत् । स तु
भगवान् मुजातः सर्व्याणि बुद्धकृत्यानि समाप्य परिनिरवात् ।
तस्यापि भगवत्स्त्रयः श्रावकसन्निपाताः बभूवुः । प्रथमे सन्निपाते
पाटिसहस्राणि । द्वितीये सन्निपाते पञ्चाशत्सहस्राणि । तृतीये सन्नि-
पाते चत्वारिंशत्सहस्राणि । भिक्षवो भवन्ति स्म । तस्य सुमङ्गलं नाम
नगरमासीत् । पिता उग्रो नाम राजा । माता प्रभावती नाम देवी ।
मुदर्शनश्च देवश्चेति द्वावग्रश्रावकौ । नारदो नाम उपस्थायकः । नागा
च नागसमाला चेति द्वे अग्रश्राविके । महावेणुवृक्षो चोधिः । शरीर-
मस्य उच्चैः पञ्चाशद्दहस्तम् । आयुस्तस्य भगवतो नवतिवर्षसहस्र-
ञ्चासीत् ।

इति भगवतः मुजाताद्व्याकरणलाभः ॥

ततश्चान्तरमतः अष्टादशानां कल्पानामुपरि एकस्मिन्नेव कल्पे
प्रियदर्शी अर्थदर्शी धर्मदर्शी चेति त्रयः सम्बुद्धा बभूवुः । अथ
भगवान् प्रियदर्शी सहस्ररश्मिः सकलानि वैनेयजनशतपत्राणि धर्म-
प्रमाभिः प्रबोधयन् आमनिगमान्दिषु विससार । तस्य भगवतः शास-

नमपि बाहुन्य विश्रुतञ्चासात् । तदा बोधिसत्त्वस्त्रिवेदपारङ्गत
 काश्यपो नाम मानवोऽभूत् । स तु मानवो भगवत प्रियदर्शन
 उत्पन्नमार श्रुत्वा सज्जातर्माति सहसा भगवन्तमुपसमनामत् । स
 च भगवास्तस्मै धर्मदेशनञ्चाकाषात् । स तु तस्य धर्मदेशना श्रुत्वा
 शरणेषु च शालेषु च प्रतिष्ठित । स हि तस्मिन् प्रसन्न फोटिशत
 सहस्रधनपरिव्ययान्महासङ्घारामञ्च कारयामास । स सङ्घाराम स भिभु
 सङ्घाय भगवते परिददौ । प्रत्यगहाच भगवान्तमाराम तदनुकम्पायै
 व्याहरच्च भगवास्त्वमनागते बुद्धो भविष्यसाति । तद्व्याकरण श्रुत्वा
 प्रहृष्टमना सततं तदनुरक्तो बभूव । सोऽपि शाम्ता सर्व्वाणि बुद्ध
 वृत्त्यानि समाप्य परिनिरवात् । तस्यापि भगवतस्त्रय श्रावस्सन्नि
 पाता बभूवु । प्रथमे सन्निपाते फोटिशतसहस्राणि द्वितीये सन्निपाते
 नवतिफोटय तृतीये सन्निपाते अशातिफोटयो भिक्षवो बभूवु । तस्य
 भगवत अनोमा नाम नगरी । पिता मुदिञ्जो नाम राजा । माता
 चन्दा नाम देवा । पालितश्च सर्व्वदर्शा चेति द्वावमश्रावकौ बभूवतु ।
 शोभितो नाम उपम्हायक । मुनाता च धर्म्मदिला चेति द्वे अग्रश्चा
 विक्रे । तस्य भगवत प्रियङ्गुद्रुमो बोधे । शरारमस्य उधैरशाति
 हस्तम् । तस्यायुर्नवतिवर्षगतसहस्रमिति ।

इति भगवतः प्रियदर्शिनो व्याकरणलाभः ॥

तत्तश्चाऽपरभागे अर्थदर्शा नाम शाम्ता उदपादि । स च भग
 वान् अर्थदर्शा सन्वैधात्पर तास्तान् देवमनुष्यान् भवनधनान्मोच
 यितुकामन्तत्र तत्र सपरिवारो विचचार । तेऽपि जना भगवन्तमर्थ
 दर्शन समाक्ष्य तस्मिन् प्रसन्ना समभिवरन्दिरे । भगवान् अर्थदर्शा

तेभ्यश्चतुःसत्यानि प्राकाशयत् । केचिन्मार्गफलादिषु च केचिच्छर-
 णेषु च शीलेषु च प्रदधुः । तस्य भगवतः अर्थदर्शिनः शासनं सुवि-
 स्तीर्णमासीत् । तदा बोधिसत्त्वो महर्द्धिको महानुभावः सुसीमो नाम
 तापसोभूत् । स तु भगवतः अर्थदर्शिनः उत्पन्नभावं समाकर्ष्य प्रहृष्टो
 देवलोकान्मदारकुसुममयं छत्रमाहृत्य भगवन्तं दर्शनार्थमुपसमक्रामत् ।
 स तेन कुसुमछत्रेण भगवन्तमर्थदर्शिनं समभ्यर्चयामास । सोऽपि
 भगवांस्त्वमनागते बुद्धो भविष्यसीति व्याहरच्च स च समुदीरितमेत-
 द्वाचाकरणं समाकर्ष्य तुतोप । सोऽपि भगवान् सर्वाणि बुद्धकृत्यानि
 निर्घ्राप्य परिनिरवात् । तस्याऽपि भगवतस्त्रयः श्रावकसन्निपाताः
 बभूवुः । प्रथमे सन्निपाते अष्टनवातिशतसहस्राणि । द्वितीये सन्निपाते
 अष्टाशीतिशतसहस्राणि तृतीये सन्निपाते अष्टाशीतिशतसहस्राणि च
 भिक्षवो बभूवुः । तस्याऽपि भगवतः शोभितं नाम नगरम् । पिता
 सागरो नाम राजा । माता सुदर्शना नाम देवी । शन्तश्च उपशन्त-
 श्चेति द्वावग्रश्रावकौ । अभयो नाम उपस्थायकः । धर्मा च सुधर्मा
 चेति द्वे अग्रश्राविके । चम्पकद्रुमो बोधिः । शरीरमस्य उच्चैरशीतिह-
 स्तम् । शरीरप्रभा समन्ततो योजनप्रमाणं स्थानं सर्व्वदा स्फोरयि-
 त्वाऽतिष्ठत् । तस्यायुर्वर्षशतसहस्रमिति ।

इति भगवतः अर्थदर्शिनो व्याकरणलाभः ॥

ततश्चानन्तरं धर्मदर्शी नाम सम्बुद्धः समुत्पेदे । स शास्ता धर्म-
 दर्शी धर्मचक्रं प्रवर्त्य सकलजनानामनुग्रहं कुर्वन् ग्रामनिगमादिषु
 विचचार । दिदेश धर्मं स समग्रत्वानुकम्पी । अन्ये शरणेषु च
 शीलेषु च प्रतितस्युः अपरे मार्गफलादींश्चावबुधुधिरे । शासनमस्य

वाहुजन्यं मुविस्तीर्णञ्चासीत् । तदा बोधिसत्त्व शक्रो देवानामिन्द्रोऽभूत् । स शतक्रतुर्भगवते सुगन्धै पुष्यैस्तूर्ध्वैश्च समभ्यर्चयामास । सोऽपि भगवास्त्वमनागते बुद्धो भविष्यसीति व्याहरतिस्म । स शतक्रतु समुदीरितमेतद्व्याकरण समाकर्ण्य प्रसन्नमना कुशलकर्मणि प्रोत्साहित पर मरणात्सुरलोके एवोत्पन्न स भगवान् सर्वाणि बुद्धकृत्यानि समाप्य परिनिरवात् । तस्याऽपि भगवत्सख्य श्रावकसन्निपाता बभूवु । प्रथमे सन्निपाते शतकोटि । द्वितीये सन्निपाते सप्ततिकोटि । तृतीये सन्निपाते अशीतिकोटिर्भिक्षवो बभूवु । तस्याऽपि भगवत् शरण नाम नगरम् । पिता शरणो नाम राजा । माता मुनन्दा नाम देवी । पद्मश्च पुष्यदेवश्चेति द्वावग्रश्रावकौ । मुनेत्रो नाम उपस्थायक । क्षेमा च सर्वनामा चेति द्वे अग्रश्राविके । तस्य बोधिर्बिम्बजालद्रुम । शरीरमस्य उच्चैरशीतिहस्तम् । तस्यायुर्वर्षशतसहस्रमिति ।

इति भगवतो धर्मदर्शिनो व्याकरणलाभः ॥

ततश्चाऽपरभागे अत चतुर्नवतिफलानामुपरि एकस्मिन्नेव कल्पे एक एव सिद्धार्थो नाम सन्बुद्ध उदपादि । स भगवान् सिद्धार्थं प्रवर्तितवरधर्मचक्रो मोहान्धकार ध्वंसयित्वा समग्रान् जनान् धर्मं दिष्ट्वा भवबन्धनान्मोचयन् ग्रामनिगमादिषु विससार । तस्मिन् काले बहवो देवमनुष्या ससारदु खाद्यपगता । तस्य शासन विस्तारिक वाहुजन्यञ्चासीत् । तदा बोधिसत्त्व उग्रतेजा अभिशाबलसयुक्तो मङ्गलो नाम तापसोऽभूत् । स तापसो भगवानुत्पन्न इति श्रुत्वा प्रहृष्टहृदयस्तस्य भगवतो दर्शनाय समुपागमत् । स हि महाजम्बू-फलैर्भगवन्त सिद्धार्थं समभ्यर्चयामास । स शास्ता तत्फल परिभुज्य

त्वमनागते बुद्धो भविष्यसीति व्याहरच्च । स खलु एतद्व्याकरणं समा-
कर्ण्य अभिप्रसन्नः कुशलेषु कर्मसु निरन्तरं व्यावृत्तोऽभूत् । सोऽपि-
भगवान् सर्वाणि बुद्धकृत्यानि निष्ठाप्य परिनिरवात् । तस्याऽपि भग-
वतस्त्रयः श्रावकसन्निपाताः बभूवुः । प्रथमे सन्निपाते कोटिशतसहस्राणि
द्वितीये सन्निपाते नवतिकोटयः । तृतीये सन्निपाते अशीतिकोटयश्च
भिक्षव आसन् । सम्बुद्धस्य वेभारं नाम नगरम् । पिता जयसेनो
नाम राजा । माता सुस्पर्शा नाम देवी । सम्बलश्च सुमित्रश्चेति द्वाव-
ग्रश्रावकौ । रेवतो नाम उपस्थायकः शीपली च सुरामा चेति द्वे अ-
ग्रश्राविके । तस्य बोधिः कर्णिकारदुमः । शरीरमस्य उच्चैः षष्टिहस्तं
चासीत् । तस्यायुर्वर्षशतसहस्रं बभूव ।

इति भगवतः सिद्धार्थाद्व्याकरणलाभः ॥

ततश्चानन्तरमतः द्विनवतिं कल्पानामुपरि एकस्मिन्नेव कल्पे तिप्यः
पुष्यश्चेति द्वौ सम्बुद्धौ बभूवतुः । तयोर्भगवांस्तिप्यः परमाभिसम्बुद्धो
लोकानुकम्पायै तत्र ग्रामनिगमादिषु संचरन् धर्मदेशनाञ्चकार ।
केचित् तद्धर्मदेशनां श्रुत्वा मार्गफलादिषु च केचिच्छरणेषु च
शीलेषु च प्रतिष्ठामापुः । तस्य भगवतः सुविशुद्धशासनं समन्ता-
त्प्रसृतं बाहुजन्यश्चासीत् ।

तदा बोधिसत्त्वो महामोगो महायशाः सुजातो नाम क्षत्रियो
भूत्वा ऋषिः प्रव्रज्यया प्राव्राजीत् । पुनर्महर्द्धिञ्चाप्नोत् । स च ऋषि-
र्बुद्ध उत्पन्न इति श्रुत्वा प्रमुदितो दिव्यानि मन्दारपद्मपारिजातानि
कुसुमानि चादायाऽगमत् । तैः पुष्पैश्चतुःपर्यन्मध्ये गच्छन्तं सम्बुद्धं
समम्यर्चयामास । तानि कुसुमानि अन्तरिक्षे वितानमिवासन् । सोऽपि

शास्ता त्वमनागते बुद्धो भविष्यसीति व्याहरत् । स तु ऋषि समु-
दीरितमेतद्व्याकरण समाकर्ष्य भृश तुतोप । स भगवान् सर्वाणि
बुद्धकृत्यानि समाप्य परिनिरवात् । तस्याऽपि भगवतस्त्रय श्रावक
सन्निपाता बभूवु । प्रथमे सन्निपाते शतक्रोष्टि । द्वितीये सन्निपाते
नवतिक्रोष्टि । तृतीये सन्निपाते अशीतिक्रोष्टिर्भिक्षवो बभूवु । तस्य
भगवत क्षेमा नाम नगरी । पिता जयसन्धो नाम क्षत्रिय । माता
पद्मा नाम देवी । ब्रह्मदेवश्च उदयश्चेति द्वावग्रश्रावकौ । सम्भवो नाम
उपस्थायक । पुष्या च मुदत्ता चेति द्वे अग्रश्राविके । बोधिस्तस्याऽ
शनतरु शरीरमस्य पट्टिहस्तम् । तस्यायुर्वर्षशतसहस्रमासीत् ।

इति भगवतः तिष्याद्व्याकरणलाभः ॥

ततश्चाऽपरभागे पुष्यो नाम शास्ता उदपादिष्ट । सोऽपि शास्ता
प्रवर्तितवरधर्मचक्र क्रमेण ग्रामनिगमादिषु विचरन् सर्वसत्त्वाना
हिताय सुखाय धर्ममदिशत् । केचिन्मार्गफलादिषु च केचिच्छर
णेषु च शीलेषु च प्रतिष्ठामाषु । सर्वे जनास्तन्निम्नास्तत्प्रवणास्त
त्प्राग्भारा विहरन्तिस्म । शासन तस्य विश्रुत प्रकाशित चाभूत् ।
तदा बोधिसत्त्वो जितश्रेणीको विजितावी नाम राजा अभूत् । स च
शास्तुरुत्पन्नभाव श्रुत्वा प्रसन्नमनास्त भगवन्त दर्शनाय उपसमक्रा
मत् । स भगवास्तस्मै धर्ममदिशच्च । स तु भगवत पुष्यस्य
धर्मदेशना श्रुत्वा प्रसन्न राज्य त्यक्त्वा शास्तु सकाशे प्राव्राजीत् ।
श्रीणि च पिटकानि समुदग्रहीत् । स हि महानेभ्यो धर्मज्ञ दिश
तिस्म । शीलपारमीष्वापूरि । स भगवान् पुष्यस्त्वमनागते बुद्धो भवि
ष्यसीति व्याहरत् । स तु समुदीरितमेतद्व्याकरण समाकर्ष्य प्रहृष्ट

हृदयः कुशलकर्म्मणि प्रोत्सेहे । भगवान् पुष्यः सर्वाणि बुद्धकृत्यानि समाप्य परिनिर्वात् । तस्याऽपि भगवत्सख्यः श्रावकसन्निपाताः बभूवुः प्रथमे सन्निपाते षष्टिशतसहस्राणि । द्वितीये सन्निपाते पञ्चाशच्छतसहस्राणि । तृतीये सन्निपाते द्वात्रिंशत् शतसहस्राणि भिक्षवः अभूवन् । तस्याऽपि भगवतः काशी नाम नगरी । पिता जयसेनो नाम राजा । माता श्रीमती नाम देवी । सुरक्षितश्च धर्मसेनश्चेति द्वावग्रश्रावकौ । सभियो नाम उपस्थायकः । चाला उपचाला चेति द्वे अग्रश्राविके । आमलकद्रुमस्तस्य बोधिः । शरीरमस्य उच्चैरष्टपञ्चाशद्दहस्तम् । तस्यायुर्वर्षशतसहस्रमिति ।

इति भगवतः पुष्याद्व्याकरणलाभः ॥

ततश्चाऽपरभागे अतो नवतिकल्पे विदर्शी नाम सम्बुद्धः प्रादुरासीत् । स भगवाँल्लोके मोहर्तमः विध्याय वैनेयजनांश्चतुःसत्यान्यवबोधयतिस्म । तस्य भगवतः शासनं प्रकाशितं बाहुजन्यञ्चासीत् । तदा बोधिसत्त्वो महर्द्धिर्महानुभावः अतुलो नाम नागराजोऽभूत् । स हि भगवतः प्रादुर्भावं श्रुत्वा समधिकं तुतोप । अध्यगमच्च भगवन्तं दर्शनार्थम् । स भगवांस्तस्मै धर्मं कथयतिस्म । तच्छ्रुत्वा प्रसन्नमनाः सतरत्नाबद्धं स्वर्णमयं पीठं तस्मै भगवते समभ्यर्चयामास । स भगवांस्त्वमनागते बुद्धो भविष्यसीति व्याहरत् । स च तद्व्याकरणं समाकर्ष्य अभिप्रसन्नः यावज्जीवं कुशलकर्म्मण्येव अभिरतः । स भगवान् विदर्शी यावदायुः सर्वाणि बुद्धकृत्यानि विधाय परिसमाप्य परिनिर्वात् । तस्याऽपि भगवत्सख्यः श्रावकसन्निपाता बभूवुः । प्रथमे सन्निपाते अष्टषष्टिशतसहस्राणि । द्वितीये सन्निपाते एकशतसहस्रम् ।

तृतीये सन्निपाते अशीतिसहस्राणि भिक्षवो बभूवु । तस्याऽपि भगवतो बन्धुमती नाम नगरी । पिता बन्धुमान्नाम राजा । माता बन्धुमती नाम देवी । खण्डश्च तिप्यश्चेति द्वावग्रश्रावको । अशोको नाम उपस्थायक । चन्द्रा च चन्द्रमिता चेति द्वे अग्रश्राविके । पाटली द्रुमस्तस्य बोधि । उच्चरशीतिहस्तम् अस्य शरीरम् । शरीरप्रभा चास्य सर्वदा सप्तयोजनानि स्फुरन्ती तस्थौ । तम्यायुर्वर्षाण्यशीतिसहस्रमिति ।

इति भगवतो विदर्शिनो व्याकरणलार्भः ।

ततश्चानन्तरमत एकत्रिंशत्कल्पे शिखी विश्वभूश्चेति द्वौ सम्बुद्धो प्रादुरासतु । अथ भगवान् शिखी सम्बोधिसर्ममधिगतस्तत्र तत्र ग्राम-निगमादिषु विचरन् बहून् देवमनुष्यान् सर्वे बन्धनाद्यमोचयत् । तस्मिन् शासने बहवो देवमनुष्या प्रसन्ना दानादानि बहूनि कुशलकर्माणि नितरा सञ्चिन्वन्तो बभूवु । तदा बोधिसत्त्व आरिन्दमो नाम राजा ऽभूत् । स च बुद्धस्योत्पन्नभाव श्रुत्वा प्रसन्नचित्तस्त भगवन्त दर्शनार्थं समुपाययो । तद्दर्शनेनैव प्रमुदितश्चासीत् । भगवानपि तस्मै धर्मं मदिशच्च । तच्छ्रुत्वा प्रसन्नो भगवन्त भोजनाय निमन्त्रयामास । अध्य-वासयत् भगवान्तन्निमन्त्रण तूष्णीम्भावेन । स च परेद्यु स भिक्षुसङ्घं भगवन्त महार्थेश्चोवैरं समं प्रणतेन भोजनेन च समभ्यर्चयामास । समार्पयच्च सप्तरत्नैर्विभूषित हास्तिरत्नम् । पश्चात्तत्प्रमाणाकृत्य अनुरूपाणि भाण्डानि च ददौ । सोऽपि भगवास्त्वमनागते बुद्धो भविष्यसीति व्याहरच्च । स तु समुदीरितमेतद्व्याकरणं समाकर्ष्य सम्प्रहृष्ट अत्यर्थं कुशलेषु कर्मसु अभिरतवान् । सोऽपि भगवान्

सर्वाणि बुद्धकृत्यानि निष्ठाप्य परिनिर्वात् । तस्याऽपि भगवतस्त्रयः
 श्रावकसन्निपाताः अभूवन् । प्रथमे सन्निपाते शतसहस्राणि । द्वितीये
 सन्निपाते अशीतिसहस्राणि । तृतीये सन्निपाते सप्ततिसहस्राणि भिक्षवो
 बभूवुः । तस्याऽपि अरुणवती नाम नगरी । पिता अरुणो नाम
 भूपतिः । माता प्रभावती नाम देवी । अभिभूश्च सम्भवश्चेति द्वाव-
 ग्रश्रावकौ । क्षेमङ्करो नाम उपस्थायकः । मखिला च पद्माचेति द्वे-
 अग्रश्राविके । तस्य बोधिः पुण्डरीकद्रुमः । उचैः सप्ततिहस्तमस्य
 शरीरम् । तस्य शरीरप्रभा योजनत्रयं स्फुरन्ती तस्यै । तस्यायुर्वर्षा-
 णां सप्तत्रिंशत्सहस्रमिति ।

इति भगवतः शिखेर्व्याकरणलाभः ॥

ततश्चाऽपरभागे विश्वमूर्त्तयाम् शास्ता लोके प्रादुरासीत् । स च
 भगवान् विश्वभूः प्रवर्तितवर्षे धर्मचक्रः सर्वसत्त्वेष्वनुकम्पी समन्ततो
 ग्रामनिगमादिषु बहून् जनान् देवब्रह्मादींश्च भवबन्धनान्मोचयन्
 धर्मञ्च दिशन् विससार । तस्य भगवतः शासनं सर्वत्र प्रकाशितं
 विस्तोर्णं मूलग्रहणञ्चाभूत् । बहवो देवाश्च मनुष्याश्च तस्मिन् प्रसादं
 जनयामासुः । तदा बोधिसत्त्वः प्रियदर्शनः सुदर्शनो नाम नरपति-
 रासीत् । स नृपतिवरो भगवतो विश्वभुवः उत्पन्नमात्रं समाकर्ण्य
 तद्दर्शनार्थं महत्या प्रीत्या समुपाययौ । स भगवांस्तस्मै नृपाय धर्म-
 ञ्चादिशत् । स तु तच्छ्रुत्वा अतीव प्रासीदत् । न्यमन्त्रयच्च स भिक्षु-
 सङ्घं भगवन्तं भोजनार्थम् अध्यवासयच्च भगवांस्तूष्णीम्भावेन तस्या-
 ऽराधनेम् । स परेद्युः प्रसन्नेन मनसा बुद्धप्रमुखेभ्यो भिक्षुगणेभ्यो
 महार्थं सचीवरं महादानं समभ्यर्चयामास । प्राजाजीच्च तस्य भगवतः

सकाशे । सोऽपि आचारसम्पन्नो गुणवान् भगवति चिचीकारवहुल
 प्रीतिमान् प्रव्रजितोऽभूत् । स हि भगवास्त्वमनागते सम्बुद्धो भवि
 प्यसीति व्याहरत् । स च समुदीरितमेतद्व्याकरण समाकर्ण्य तुतोप ।
 स भगवान् सर्वाणि बुद्धकृत्यानि समाप्य परिनिरवात् । तस्याऽपि
 भगवतस्त्रय श्रावकसन्निपाता बभूवु । प्रथमे सन्निपाते अशीति
 शतसहस्राणि । द्वितीये सन्निपाते सप्ततिशतसहस्राणि । तृतीये
 सन्निपाते षष्टिशतसहस्राणि भिक्षवो बभूवु । तस्यापि भगवतो अनोपम
 नाम नगरम् । पिता सुप्रतीतो नाम राजा । माता यशस्वती नाम
 देवी । शोनश्च उत्तरश्चेति द्वावग्रश्रावकौ । उपशन्तो नाम उपस्था
 यक । दामा च समाला चेति द्वे अग्रश्राविके । तस्य बोधि शालद्रुम ।
 उच्चै षष्टिहस्त तस्य शरीरम् । षष्टिवर्षसहस्रञ्चास्य आयुरिति ।

इति भगवतो विश्वभुवो व्याकरणलाभः ॥

ततश्चानन्तरमस्मिन्नेव मद्रकल्पे *ककुत्स्येन्द कनकागम काश्यपो
 गौतमश्चेति चत्वार सम्बुद्धा समुत्पेदिरे । अथ भगवान् ककुत्स्येन्द
 समधिगतसम्बोधि सकलेषु देवमनुष्येषु अनुकम्पी तेषामर्थाय हिताय
 तत्र तत्र विचरन् धर्ममदिशत् । तस्य धर्मदेशना श्रुत्वा बहव
 प्राणिनो भवमन्धनानि छित्वा विमुक्तिमुख प्रतिलेभिरे । तस्य
 भगवत मुविशुद्ध शासन सर्वत्र विस्तीर्णमासीत् । तदा बोधिसत्त्व
 क्षेमो नाम राना भूत्वा बुद्धप्रमुखेभ्यो भिक्षुगणेभ्य सपात्रर्चावर
 महादानञ्च अञ्जनानि च भैषज्यानि च प्रददौ । स भगवास्तस्मै
 धर्ममदिशत् । स तु प्रन्नसस्तत्सर्मापे प्राव्राजीच । सोऽपि भगवास्त्व

* 'ककुच्छन्द' इति कुत्तचित् ।

मनागते सम्बुद्धभावं प्राप्स्यसीति व्याहरत् । प्रासीदच्च तद्व्या-
करणं समाकर्ष्य । स हि भगवान् ककुत्स्यन्दः सर्वाणिवुद्धकृत्यानि
समाप्य परिनिर्वाणमगमत् । तस्याऽपि भगवतः एक एव श्रावक-
सन्निपात आसीत् । तस्मिन् सन्निपाते चत्वारिंशत् शतसहस्राणि
भिक्षवः बभूवुः । तस्य भगवतः क्षेमं नाम नगरम् । पिता अग्निदत्तो
नाम ब्राह्मणः । माता विशाखा नाम ब्राह्मणी । विभुरश्च सञ्जीवश्चेति
द्वावग्रश्रावकौ । बुद्धिजो नाम उपस्थायकः । द्यामा च चम्पका
चेति द्वे अग्रश्राविके । तस्य बोधिः शिरीषद्रुमः । शरीरमस्य उचै-
श्वत्वारिंशद्दहस्तम् । आयुस्तस्य चत्वारिंशद्वर्षसहस्रमिति ।

इति भगवतः ककुत्स्यन्दाद्व्याकरणलाभः ।

। ततश्चाऽपरभागे कनकागमो * नाम शास्ता लोके उदपादिष्ट ।
स भगवान् कनकागमः प्रदत्तितवरधर्मचक्रः क्रमेण सत्त्वानुग्रहार्थं
आमनिगमादिषु सञ्चरन् धर्म्माम्बुधरविसरैः क्लेशाग्निसन्तप्तान् महा-
जनान् शीतलीकुर्वन् अमृतभेरिमुन्नादयंश्च विससार । तस्य भग-
वतः शासने बहवो देवमनुष्याः प्रसन्नाः बभूवुः । केचिन्मार्गफलाधि-
गमेन च केचिच्छरणशीलप्रदानेन च सार्थीकृत्वाः । तच्छासनं
सर्वत्र विस्तीर्णं बाहुजन्यञ्चासीत् । तदा बोधिसत्त्वः पर्वतो नाम
राजाऽभूत् । स नृपतिवरो भगवतः कनकागमस्य प्रादुर्भावं श्रुत्वा
प्रमुदितमना अमात्यवृन्दपरिवृतो भगवन्तं कनकागमं दर्शनार्थं
समुपाययौ । तस्मै नृपतये भगवान् धर्म्ममदिशत् । स तच्छ्रुत्वा
प्रसन्नो भगवन्तं समिक्षुसङ्घं भोजनाय निमन्त्रयामास । अध्यवासयच्च

* 'कनकमुनि' रिति कुतचित्

भगवास्तूष्णीम्भावेन तन्निमन्त्रणम् । स परेद्युर्द्वप्रमुखेभ्यो भिक्षुग
णेभ्यो महार्घं दानञ्च पत्रोर्णं चीनपट्टं कौशेयं कम्बलं क्षौमाणि च
स्वर्णपट्टञ्च समर्पयामास । प्राजाजीचं पश्चाच्छास्तु सकाशे ।
सोऽपि भगवास्त्वमनागते सम्बुद्धो भविष्यसीति व्याहरत् । स च
तेनसम्बुद्धेनोदीरितमेतद्व्याकरणं समाकर्ण्य भृशं तुष्टिं प्रापत् ।
भगवान् कनकागमं सर्वाणि बुद्धकृत्यानि समाप्य परिनिरवात्
तस्याऽपि भगवत एक एव श्रावकसन्निपातो बभूव । तस्मिन्
सन्निपाते त्रिंशत् सहस्राणि भिक्षव अभवन् । तस्य भगवत शोभा
वती नाम नगरी । पिता यज्ञदत्तो नाम ब्राह्मणः । माता उत्तरा नाम
ब्राह्मणी । भीर्य्यशश्च उत्तरश्चेति द्वावग्रश्रावकौ । स्वस्तिजो नाम उप
स्थायकः । समुद्रा च उत्तरा चेति द्वेअग्रश्राविके । बोधिस्तस्य उदु
म्बरद्रुमः । उच्चैस्तस्य शरीरं त्रिंशद्दहस्तम् । आयुर्निशद्वर्षसहस्रमिति ।
इति भगवतः कनकागमाद्द्व्यकरणलाभः ॥

ततश्चाऽपरमागे काश्यपो नाम सम्बुद्धो लोके प्रादुरासीत् । स
भगवान् समधिगतसम्बोधिरानुपूर्व्येण सकलान् देवमनुष्यान् भव
न्धनात् परिमोचयन् सत्त्वेष्वऽनुदयं प्रतीत्य चतुसत्यप्रतिमण्डित
परमसूक्ष्मधर्मश्चाभ्यवादीत् । तां धर्मदेशनां समाकर्ण्य बहवो
देवमनुष्याः शरणेषु च शीलेषु च प्रतिष्ठामासुः । केचिन्मार्गफलाधि
गमञ्च विदधुः । तस्य शासनं विश्रुतं बाहुजन्यञ्चासीत् । तदा बोधि
सत्त्वस्त्रिवेदपारङ्गतो भूमौ चान्तरिक्षे च समं विश्रुतो घटीकारस्य
नाम कुम्भकारस्यापि प्रियमुह्यज्ज्योतिपालो नाम मानवोऽभूत् । स
तु मानवो भगवत काश्यपस्य उत्पन्नभावश्चरत् तं भगवन्तं
दर्शनार्थं तेन सहायेन घटीकारेण समम् उपसमक्रामत् । स भगवाम्तस्मै

समित्राय धर्ममदिशच्च । स मानवः प्रसन्नस्तस्य सकाशे प्रात्राजीत् ।
 स च वीर्यवांस्त्रीणि पिटकानि चोद्गाह्य आचारसम्पदया बुद्धाशा-
 सनं शोभयामास । सोऽपि भगवांस्त्वमनागते सम्बुद्धभावमाप्स्यसीति
 व्याहरत् । स तु तद्व्याकरणं समाकर्ण्य भृशं प्रामोदिष्ट । स भग-
 वान् सर्वाणि बुद्धकृत्यानि समाप्यं परिनिर्वात् । तस्याऽपि भग-
 वतः एक एव श्रावकसन्निपातः । तस्मिन्नेव सन्निपाते विंशत्सहस्राणि
 भिक्षवो बभूवुः । तस्याऽपि भगवतो वारणसी नाम नगरी । पिता
 ब्रह्मदत्तो नाम द्विजवरः । माता धनवती नाम ब्राह्मणी । तिप्यश्च
 भारद्वाजश्चेति द्वावग्रश्रावकौ । सर्वमित्रो नाम उपस्थायकः ।
 अमुला च उरुवेला चेति द्वे अग्रश्राविके । तस्य बोधिर्न्यग्रोधवृक्षः ।
 शरीरमस्य उच्चैर्विंशदहस्तम् । आयुर्विंशतिवर्षसहस्रमिति ।

इति भगवतः काश्यपाद्व्याकरणलाभः ॥

एवमस्माकं बोधिसत्त्वो दीपङ्करादीनां चतुर्विंशत्याः संबुद्धानां
 सकाशे प्रतिलब्धव्याकरणो मनुष्यत्वम् लिङ्गसम्पत्तिः हेतुः शास्तुः
 संदर्शनम्, प्रब्रज्या, गुणसम्पदा, अधिकारः, छन्दता चेति एभिरष्ट-
 भिर्धर्मैः समन्वागतो भूत्वा कल्पशतसहस्राधिकानि चत्वारि अस-
 ह्वयेयानि दशपारमयो दश उपपारमयो दशपरमार्थपारमयश्चेति
 समविंशत् पारमीः परिपूरयन् पारमीणां मस्तकं प्रापच्च ।

इति श्रीशीलस्कन्धस्थविरस्य कृतौ सद्धर्ममकरन्दे चतुर्विंशत्या
 बुद्धानां सकाशे व्याकरणलाभपरिदीपनो नाम

पञ्चमोऽध्यायः ।

अथ षष्ठोऽध्यायः ।

तत स सलु बोधिसत्त्व पूरितपारमीको लब्धव्याकरणो निष्ठित-
सर्वबुद्धकारकधर्मस्तस्माच्च्योतित्वा तुपितदेवलोके महानुभाव
‡ सन्तुपितो नाम देवपुत्रो भूत्वा समुद्रपद्यत । यदा बोधिसत्त्व तुपित
भवने निष्पन्न तदा ‡ बुद्धकोलाहलो नाम एक कोलाहलश्चोदपा

‡ ' श्वेतकनु ' रिति कुत्रचित् ।

जगत्त ह्यस्मिन् कल्पकोलाहलो बुद्धकोलाहलश्चवर्तिकोलाहलश्चेति त्रय
‡ कोलाहला समुत्पद्यन्ते । तत्र अतो वर्षशतसहस्रस्यातिक्रमेण कल्पविनाशो
भविष्यति अय लोकोऽपि नश्यतीति लोकव्यूहा नाम कामावचरभूमौ निवृत्ता
देवा मुक्तशिरमो विकीर्णवेशा कन्दनपरवशा हस्तरिधून् परिमृजन्त लोहितव
स्त्राणि वसाना विरूपवेशाधारिणो मानुष्यपथे विचरन्त एवमारोचयन्ते । मारिया !
अतो वर्षशतसहस्रस्यातिक्रमेण कल्पविनाशो भविष्यति अयञ्च लोको नश्यति
महासमुद्रोऽपि विरोक्ष्यति । इयञ्च महती पृथिवी उच्छेद्यते । मुमेरुश्च पर्वत
राज उद्ध्वसिष्यति नश्यति । आग्नेलोकान्नेकविनाशोऽपि भविष्यतीति ।
मैत्री मारिया ! भावयत । करुणा मारिया ! भावयत । मुदुता मारिया !
भावयत । उपेक्षा मारिया ! भावयत मातर मारिया ! उपस्थापयत । पितर
मारिया ! उपस्थापयत । कुलेषु ज्येष्ठापचायिनो मारिया ! भवतेति अय कल्प
कोलाहलो नाम ॥

अथ लोकपाला नाम देवा अतो मारिया ! वर्षसहस्रस्यातिक्रमेण सर्वदर्शा
सर्वविद् सम्बुद्धो लोक उत्पत्स्यत इति तत्र तत्र उद्धोषयमाणा मानुष्यपथे
आचरन्ति । अय बुद्धकोलाहलो नाम । तथापि लोकपाला नाम देवा अतो
मारिया ! वर्षशतस्थानिक्रमेण सर्वभौमक्षत्रवर्ती राजा भविष्यतीति उद्धोष
यन्तो मानुष्यपथ आचरन्ति । अय चक्रवर्तिनोलाहलो नाम । इमे तत्र एव
कोलाहला महान्त भवन्ति । तत्र इम बुद्धकोलाहलशब्द भूत्वा सकला दश-
सहस्रचक्रवालेषु देवा एवत्र सन्निपतन्ति । ते सन्निपत्य असा नाम सत्त्वो बुद्धो
भविष्यतीति ज्ञान्वा तमुपसङ्गम्य आयाचन्ते । आयाचमानास्ते पूर्वनिमित्तेषु
उत्पन्नेषु एव आयाचन्ते ॥

‡ क्वचित् मद्गत्यकोलाहलेन सार्द्धं चत्वारोऽपि कोलाहला दृश्यन्ते ॥

दिष्ट । तदापि सर्वे ते एकैकचक्रवाले चातुर्महाराजशक्रसुयामसन्तु-
पितपरनिर्मितवशवर्तिमहाब्रह्मभिः सार्द्धमेकस्मिंश्चक्रवाले सन्निपत्य
तुषितभवने बोधिसत्त्वस्य सकाशमुपगम्य एवं व्यजिज्ञपन् । भवद्-
मिर्मारिषाः ! दशपारमीः न शक्रसम्पत्तिं न मारसम्पत्तिं न ब्रह्मस-
म्पत्तिं च प्रार्थयद्भिः पूरिताः । सर्वजगतामेव भवार्णवोत्तरणार्थं
सर्वज्ञतां प्रार्थयद्भिः पूरिताः । कालो वो मारिषाः ! इदानीं बुद्धभा-
वस्य । समयो वो मारिषाः ! बुद्धभावस्येतिकृताञ्जलयो याच्ञांसम-
मिचक्रुः ।

अथ महासत्त्वो देवानां प्रतिज्ञामदत्त्वैव कालो द्वीपो देशः कुलं
मातुरायुःपरिच्छेदश्चेति पञ्च महाविलोकनानि व्यलोकयत् । तानि
विलोकयंश्च प्रथममेव कालं व्यलोकयत् । तत्र वर्षशतसहस्राद्दुर्ध्वं वर्द्धि-
तायुः कालः कालो नाम न भवति । कथम् ? । तदा हि सत्त्वानां
जातिजरामरणानि न प्रकटीभवन्ति । बुद्धानां हि धर्मदेशना त्रिलक्ष-
णमुक्त्वा नाम नाभवत् । तेपान्तु अनित्यं दुःखमनात्मेति कथयतां
किन्नामैतत् कथयतीति ते नैव श्रोतव्यं न श्रद्धातव्यं मन्यन्ते । तत-
श्चाभिसमयो न भविष्यति । तस्मिन्नसति अनिर्य्याणिकञ्च शासनं
भवति । तस्मादेष ह्यकालः । वर्षशताद्दूनायुरपि कालो न भवति ।
कथम् । तदा सत्त्वाः क्लेशोत्सन्नाः भवन्ति । उत्सन्नक्लेशानां दत्तो-
प्यववादस्तत्र स्थाने न तिष्ठति । जले राजिल इव क्षिप्रं व्यपगच्छति ।
तस्मात् सोऽप्यकालः । वर्षशतसहस्रादधो वर्षशतादुपरि आयुः कालो
नाम । तदा वर्षशतायुः कालो भवति । अथ महासत्त्वो निर्वाचितव्यो
ऽयं काल इति कालमद्राक्षीत् ।

तदनन्तरं द्वीपमवलोकयन् सपरिवारांश्चतुरो द्वीपानवलोकयत् ।
समवलोक्य च पूर्वविदेहापरगोयानोत्तरकुर्वादिषु त्रिषु द्वीपेषु स-

सुद्धा न जायन्ते । एकस्मिन्नेव जम्बूद्वीपे जायन्ते इति द्वीप विलोकयामास । तथापि जम्बूद्वीपोनाम दशसहस्रयोजनपरिमाण कतरस्मिन् प्रदेशे जायन्त इति प्रदेशमपि व्यलोकयत् । स च *मध्यदेश व्यलोकयत् । अत्र प्रदेशे सम्बुद्धा प्रत्येकबुद्धा अप्रश्रावका अशीतिमहाश्रावकाश्चक्रवर्तिनरश्रेष्ठाश्चान्ये महाशया महोदया महा भाग्या ब्राह्मणक्षत्रियगृहपतिमहासाराश्वोत्पद्यन्ते । ततश्चात्र कपि एवस्तु नाम महानगरम् । तत्र मया निर्वतितव्यामिति निश्चिकाय ।

तदनन्तर कुल व्यलोकयत् । सम्बुद्धा नाम वैश्यकुले वा शूद्र कुले वा न जायन्ते । लोकासम्भते ब्राह्मणकुले वा क्षत्रियकुले वेति द्वयोः कुलयोरन्यतरम्भिन्कुले जायन्ते । इदानीं क्षत्रियकुल लोकसम्भतम् । तत्राऽहं निर्वर्त्यामि । शुद्धोदनो नाम महाराजो मलिता भविष्यतीति कुलमद्राक्षीत् । ततश्चानन्तर मातरमवालोकयत् । बुद्ध माता नाम लोला धूर्त्ता मुरामदमत्ता च न भवितव्या । कल्पशतसहस्रञ्च पूरितपारमी आनन्मन परिशुद्धा अखण्डपञ्चशीला एव भवितव्या । इय महामाया नाम देवी एतादृशी । इय मम माता भविष्यति । अस्या कति आयुरिति । दशाना मासानामुपरि सप्त दिवसा इति समद्राक्षीत् । इत्थमिमं पञ्चमहाविलोकन विलोक्य कालो मारिषा । बुद्धभावस्येति तेषां देवानां सद्ब्रह्म कुर्त्तुं प्रतिज्ञां दत्त्वा यूयं गच्छतेति ताश्च देवानुद्योतयामास । अथ स सन्तुषितो नाम देवपुत्रस्तुषितपुरवासिभिर्देवताभिः परिघृतस्तुषितपुरवरे * नन्दनो

* हिमवद्विन्ध्ययोर्मध्यं यत् प्राग्विनशनादपि ।

प्रलयगव प्रयागाच्च मध्यदेशं प्रकान्तं ॥

* सर्वेष्वपि देवलोकेषु नन्दनं नाम एकमुद्यानमस्त्येव ॥

द्यानं प्रविवेश । तदापि तत्रोद्याने देवा भगवन् ! त्वमतश्चोतित्वा सुगतिं गच्छ । भगवन् ! त्वमतश्चोतित्वा सुगतिं गच्छेति पूर्वजन्मनि कृत-कुशलकर्मावकाशं संसरन्तः विचरन्तिस्म । एवं स कुशलं संसर-द्विदेवैः परिवृत्तस्तत्र नन्दनोद्यानं विचरित्वैव ततश्चोतित्वा महामायायाः देव्याः गर्भे उत्तरापादनक्षत्रयोगेन प्रतिसन्धिग्रहणञ्चकार ।

इति बोधिसत्त्वस्य प्रतिसन्धिग्रहणम् ॥

तस्य प्रतिसन्धिग्रहणस्याविर्भावार्थमिहैव इयमनुपूर्वकथापि व्याख्यायते । कथम् ? । तदा किल कपिलवस्तुनाम्नि नगरे आपादानक्षत्रक्रीडाया उद्घोषणं वर्ततेस्म । महाजनो महत्या प्रीत्या नक्षत्रक्रीडां करोति । महामायादेव्यपि पूर्णमास्याः पूर्वएव आसप्तदिवसेभ्यो-मालामुगन्धविभूतिसमन्वागता आसीत् । सा तु देवी नक्षत्रक्रीडामनुभवन्ती सप्तमेऽहनि प्रत्यूष एव उत्थाय सुपरिशुद्धेन नानामुगन्धपरिभावितेन उदकेन स्नानं विदधौ । चत्वारि शतसहस्राणि च कार्पाणानि विसृज्य महार्घं दानञ्च प्रददौ । सा च देवी मुक्तसर्वालङ्कारा परिशुद्धाहतधवलवसना वरं भोजनं परिभुज्य अष्टाङ्गसमन्वागतमुपोषितशीलमधितष्टौ । श्रीविभूतिसमुदयैर्विभ्राजितं दिव्यविमानसदृशं स्वं मन्दिरं प्रविश्य श्रीशयने निपन्ना निद्रामुखमगमत् । सा शयाना ईदृशं स्वप्नमद्राक्षीत् । लोकपालाञ्चत्वारो देवराजान्तां देवीं शयनेनैव साकमुत्क्षिप्य हिमालयं नीत्वा पट्टियोजने मनःशिलातले सप्तयोजनस्य महाशालद्रुमस्याऽधः संस्थाप्य एकमन्तमभितप्नुः । अथ तेषां देव्यो दिव्याप्सरसः समागत्य देवीं तामनवतप्तसरो नीत्वा मानुष्यगन्धहरणार्थं स्नापयामासुः । दिव्यानि च वस्त्राणि निवासयामासुः । सुगन्धैर्विलेपनैश्च विलेपयामासुः । दिव्यानि च कुसुमानि

पिद्भु । ततश्चाविदूरे कलधौतमय पर्वतश्चास्ति । तस्या
 न्तेपि स्वर्णविमानश्चास्ति । तत्रापि प्राचीनशीर्षक शयनं विधाय
 देवी शाययामासु । ततश्चाविदूरे अन्त्येक स्वर्णपर्वत । अथ
 बोधिसत्त्व श्वेतवरवारणो भूत्वा तलाद्रावचारीत् । पुनस्ततोऽवरक्ष
 रजतपर्वतमधिरुह । उत्तरस्या दिश समागत्य रजतदामसदृशेन
 हस्तिकरेण धवलशतपत्र गृहीत्वा कुञ्चनादञ्जानदत् । स पश्चाद्देम-
 विमान प्रविश्य मानु शयनमपि त्रिवार प्रदक्षिणीकृत्य वामेतर
 पार्श्वे प्रदलय्य गर्भकोश प्रविष्ट एवाभूत् ।

परेद्यु प्रचुद्धा महिषी तत् स्वप्न राज्ञे न्यवेदयत् । राजा शुद्धो-
 दनेपि दिशा प्रतीताश्चतुःपष्टिब्राह्मणान् निमन्त्रयामास । स राजा
 लजपञ्चमै सुविशुद्धमङ्गलसत्कारै सर्जिजताया भूमौ महार्पाणि चास
 नानि रचयामास । ततस्तेभ्य समागत्य तत्र निपण्णेभ्यो द्विजातिभ्य
 सर्षिर्मधुशर्करामिसस्कृतेन वरपायसेन स्वर्णरजतपाती परिपूर्य्य तादृ-
 ग्भिरेव स्वर्णरजतपातीभि प्रतिच्छाद्य समभ्यार्चयत् । तथा चान्यै-
 राहतवस्त्रै कपिलगोदानादिभिस्तान् सन्तर्पयामास । अथ राजा
 तेभ्यो द्विजातिभ्य सर्व्वे कामै सन्तर्पितेभ्यस्तत् स्वप्नमावेदयतेम्म ।
 पप्रच्छ च तान् द्विजवरान् किं नो भविष्यतीति । ते एव स्वप्नफल-
 मब्रुवन् । मा चिन्तयो महानृपवर ! देव्यान्ते महाराज कुक्षौ गर्भ
 प्रतिष्ठित । स च पुरुषगर्भ एव । न स्त्रीगर्भ । पुत्रस्ते महाराज !
 भविष्यति । स यदि गृहमधिवत्स्यति । राजा भविष्यति सार्व्वभौम-
 श्वक्रवर्ती । स चेद्गृहान्निष्क्रम्य प्रव्रजिष्यति । सम्बुद्धो भविष्यति
 लोके विवर्चच्छद इति । तच्छ्रुत्वा राजा भृश तुष्टिं प्राप । बोधि
 सत्त्वस्यापि मानृगर्भे प्रतिसन्धिग्रहणक्षण एव सकलापि दशसाहसी-

लोकाशानुः षड्महासेन प्राकम्पत । संप्राकम्पत । पृथ्वीकानि च
 शाश्विदान्, पूर्यानिमिषानि प्रादुर्बभूवुः । दशसु चक्रवात्महसेषु अनन्य-
 शान्तो बभूव ।

इति धीर्दान्दम्बकन्धमपरस्य पृथो सद्धर्ममकरन्दे
 षोडशतस्यस्य प्रथिमन्धिप्रदणपरिदीपनो नाम ।

पट्टोऽध्यायः ॥

काययोरार्तिं जहृत्तु । तेषां स्वर्णजालेन सहितानां ब्रह्मणा हस्ताच्च-
 त्वारो देवराजा मुखम्पर्शेन अजिनप्रवेण्या च तेषां हस्तेभ्यो
 मनुष्या दुक्लक्षुम्बटकेन च प्रतिजगृहु । स बोधिसत्त्वो मनुष्याणां
 हस्ततो मुक्त्वा पृथिव्या मुप्रतिष्ठाय प्राचीं दिशं विलोकयामास ।
 नैकसहस्रचक्रवाला एकाङ्गणञ्चाभवत् । तत्रस्थां सर्व्वे देवमनुष्या
 गन्धमालादिभिः समभ्यर्चयमाना एवमूचुश्च । पुरयोत्तमा ! इह
 युष्माभिः सदृशं अपरं सत्त्वो नाम नैवास्ति । कोऽत्र श्रेष्ठतरो वा
 उत्कृष्टतरो वा युष्मत् । एवमपि स तु चतस्रो दिशश्च चतस्रोऽनुदि-
 शश्च अधश्चोऽपरीति दश दिशो विलोक्य आत्मना तु सदृशं
 कमपि न विलोकयामास । ततश्चानन्तरं स महासत्त्व इयमुत्तरा
 नाम दिशेति मत्वा तत्रापि सप्तपदव्यतिहारेण जगाम । तदा महा-
 ब्रह्मा श्वेतच्छत्रं दधौ मुयामो नाम देवश्चामरञ्च अन्ये देवाः शेष-
 राजभाण्डानि च गृहीत्वा महासत्त्वमनुजग्मुः । तत्र सप्तमे पदे
 स्थितं अम्रोस्म्यहं लोकानाम् । श्रेष्ठोस्म्यहं लोकानाम् । ज्येष्ठोस्म्यहं
 लोकानाम् इयमन्तिमा जातिः । नास्ति ममेदानीं पुनर्भव इति
 अभीतनादं ननाद । बोधिसत्त्वो हि महौषधपण्डितकाले विश्व-
 न्तरराजकाले अस्मिन्वात्मभावे इति त्रिष्वेवात्मभावेषु मातृगर्भा-
 निष्क्रामत्वे वाचं समभ्युदैरयञ्च । यदा बोधिसत्त्वो मातृगर्भान्नि-
 रक्रामत् तदेव यशोधरा च देवी छन्नश्च अमात्य कालुदायी
 च सचिव कन्धकश्च वाजिराज अश्वत्थश्च द्रुमपति चत्वारश्च
 निधय इति इमेऽपि सहजाता बभूवुः ।

अथ उभयनगरवासिनो बोधिसत्त्वमादाय कपिलवस्तुपुरमेवा-
 जग्मुः । तद्दिन एव राज्ञः शुद्धेदिनस्य पुत्रं सज्जातं । अयं कुमारः
 सम्बुद्धभावमाप्स्यतीति त्रयस्त्रिंशद्देवलोके मुरनिकरा प्रहृष्टमनसो

दिव्यशाटकानि शीषोपरि भ्रमयन्तः चिक्रीडुः । तस्मिन्नेवाऽहनि राज्ञः
 शुद्धोदनस्य कुलोपगः अष्टसमापत्तिलाभी * कालदेवलो नाम तपस्वी
 कृतभोजनकृत्यो दिवा विहारार्थं त्रयस्त्रिंशद्देवलोकं गत्वा व्यहरत् ।
 ददर्श च स तत्र क्रीडंस्ता देवताः । पप्रच्छ च स ता देवताः सूर्यं
 कस्मादेवं हृष्टमनसः क्रीडतेति । मह्यमप्येतत् कथयतेति । ता
 देवता एवमूचुः । मारिष! राज्ञः शुद्धोदनस्य पुत्रो जातः । स
 बोधिद्रुममूले निपद्य सम्बुद्धो भूत्वा धर्मचक्रं प्रवर्तयिष्यते । वयम-
 स्यान्तां बुद्धश्रियं द्रष्टुं धर्मश्च श्रोतुं लप्स्यामह इति । वयमिदा-
 नीमनेनैव कारणेन तुष्यामः क्रीडामः । स च तापसस्तेषां वचः
 श्रुत्वा सत्वरमेव देवलोकादवरुद्ध राज्ञः शुद्धोदनस्य मुरभवनसंकाशं
 मन्दिरं प्रविवेश । न्यपीदच्चाऽहते महार्धासने । पप्रच्छ चैवं राजानं
 शुद्धोदनम् । जातः किल महाराज! तव पुत्रवर इति । एवं तप-
 स्विन्! इति । महानृप! अहमिच्छामि द्रष्टुं तं पुत्रवरमित्याहस्म ।

अथ राजा पुत्रवरं सर्व्वालङ्कारैर्विभूषितमकारयत् । अभ्याहरच्च
 तापसं वन्दयितुम् । ततश्च तस्यबोधिसत्त्वस्य द्वावह्नी परिवर्त्य
 तापसस्य जटासु प्रतिष्ठापयामासतुः । कथमेवंभूतम् तस्मिन्
 ह्यात्मभावे बोधिसत्त्वेन वन्दितव्यः कोऽन्योऽस्ति । नास्त्येव । यदि
 हि स राजा अजानन्नेव बोधिसत्त्वस्य शीर्षं तापसस्य पादान्तिके
 प्रास्थापयिष्यत् । सप्तधाऽप्यस्य वराङ्गं चाफलप्यत् । अथ तापसो न
 ममात्मा नष्टमर्हतीति सहसा आसनादुत्थाय बोधिसत्त्वस्य पुरः कृता-
 ज्जलिस्तस्यौ । राजाऽपि शुद्धोदनस्तचाश्चर्य्यं दृष्ट्वा स्वं पुत्रवरमभ्य-
 वन्दत् । तापसो दीर्घदर्शी बोधिसत्त्वस्य लक्षणसम्पत्तिं समभीक्ष्य

* एष हि उत्तरदेशीयानां बौद्धानां पुस्तकेषु अगिन इति नाम्ना प्रतोपते ।

स्तपाद । ७ उचुङ्गपाद । ८ ऐणेयनङ्ग । ९ स्थितमोनमनतो जानुनी
परिमार्चक परिमर्शक । १० कौशावहितप्रस्तिगुह्य । ११ स्वर्ण
वर्ण काञ्चनसन्निभत्वच । १२ सूक्ष्मच्छवि । १३ विरलरोमा ।
१४ उर्ध्वारोमा । १५ ब्रह्मर्जुगात्र । १६ सप्तोत्सद । १७ सिं
हपूर्वकाय । १८ चितान्तरास १८ न्यमोधपरिमण्डल । २०
समवृत्तम्कन्ध । २१ रसप्रासाप । २२ सिंहहनु । २३ चत्वारिं
शदन्त । २४ समदन्त । २५ अविरलदन्त । २६ सुशुल्क
दप्टू । २७ प्रभूतनिह । २८ ब्रह्मस्वर कोकिलरव । २९ अभि
नीलनेत्र । ३० गोपक्ष्मा । ३१ ऊर्णारोमा । ३२ उष्णीपशीर्ष ।

इति द्वात्रिंशन्महापुरुषलक्षणानि ॥

१ चित्ताङ्गुलिता । २ अनुपूर्वाङ्गुलिता । ३ वृत्ताङ्गुलिता ।
४ ताम्रनखता । ५ तुङ्गनखता । ६ स्निग्धनखता । ७ निगूढगुल्फता ।
८ समपादता । ९ हस्तिसमानाक्रमता । १० सिंहसमानाक्रमता ।
११ हससमानाक्रमता । १२ वृषभसमानाक्रमता । १३ दक्षिणावृत्त
गतिता । १४ समन्ताचारजानुमण्डलता । १५ परिपूर्णपुरपव्यञ्जनता ।
१६ अच्छिद्रनाभिता । १७ गम्भीरनाभिता । १८ दक्षिणावृत्त
नाभिता । १९ द्विरदकरसदृशोरुभुजता । २० सुविभक्तगात्रता ।
२१ अनुपूर्वगात्रता । २२ मर्ष (मृष्ट) गात्रता । २३ अनुत्सना
ननुत्सन्नसर्वगात्रता । २४ अलीनगात्रता । २५ तिलकादिरहित
गात्रता । २६ अनुपूर्वरुचिरगात्रता । २७ विशुद्धगात्रता । २८
कोटिशतहस्तिबलधारकता । २९ तुङ्गनासता । ३० मुरक्तद्विज
मासता । ३१ शुद्धदन्तता । ३२ स्निग्धदन्तता । ३३ विशुद्धेन्द्रि
यता । ३४ वृत्तदप्टूता । ३५ रक्तौष्ठता । ३६ आयतमुखता ।

३७ गम्भीरपाणिरेखता । ३८ आयतरेखता । ३९ ऋजुरेखता ।
 ४० मुचिरसंस्थानरेखता । ४१ परिमण्डलकायप्रभावता । ४२
 परिपूर्णकपोलता । ४३ आयतविशालनेत्रता । ४४ पञ्चप्रसादवनेत्रता ।
 ४५ आकुञ्चिताग्रपक्ष्मता । ४६ मृदुतनुरक्तजिह्वता । ४७ आयत-
 रुचिरकर्णता । ४८ निर्ग्रन्थशीर्षता । ४९ निगूढशीर्षता । ५० छल-
 निमचारुशीर्षता । ५१ आयतपृथुललाटशोभता । ५२ मुसंस्थान-
 भ्रूकता । ५३ सह्यभ्रूकता । ५४ अनुलोमभ्रूकता । ५५ महद्भ्रूकता
 ५६ आयतभ्रूकता । ५७ सूक्ष्मगात्रता । ५८ अतीव सौम्यगात्रता ।
 ५९ अतीवोज्ज्वलितगात्रता । ६० विमलग्रात्रता । ६१ कोमल-
 गात्रता । ६२ स्निग्धगात्रता । ६३ सुगन्धतनुता । ६४ समलोमता ।
 ६५ कोमललोमता । ६६ दक्षिणवृत्तलोमता । ६७ मित्राञ्जनसदृश-
 नीलोमता । ६८ स्निग्धरोमता । ६९ अतिमूक्ष्मश्वासप्रश्वास-
 धारणता । ७० सुगन्धमुखता । ७१ सुगन्धमूर्धता । ७२ मुनील-
 केशता । ७३ दक्षिणावृत्तकेशता । ७४ मुसंस्थानकेशता । ७५
 स्निग्धकेशता । ७६ सह्यकेशता । ७७ अल्लुलितकेशता । ७८ सम-
 केशता । ७९ कोमलकेशता । ८० केतुमालारत्निरञ्जितता ।

इत्यशीत्यनुव्यञ्जनलक्षणानि ॥

स च कौण्डिण्यो द्विजवरः एतानि द्वाविंशद्वरमहापुरुषलक्षणानि
 अशीत्यनुव्यञ्जनानि च विलोक्य एतादृशस्य महोदयस्यमहासत्वस्य
 गृहमध्ये वासो नाम कथमपि नास्ति । निःशंसयमेव सम्बुद्धो भवि-
 प्यतीति एकमेव गतिद्याद्वाधीत् । ततश्चैव कौण्डिण्यो द्विजवरः एक-
 मङ्गुलिमुक्षिप्य एकांशव्याहरणमुददिशत् । सोऽयं कौण्डिण्यो मानवः
 कृताधिकारो बुद्धिशाली महाप्राज्ञश्च । तस्मादितरान् सप्तज-

नानभिभूय एनाशेन सम्बुद्धभाषमाप्स्यतीति व्याहरच । अथ राजा पप्रच्छ किं दृष्ट्वा मत्पुत्र प्रव्रजिष्यतीति । जराजीर्णो रोगावतीर्णो मरणावतीर्ण प्रव्रजितश्चेति चत्वारि पूर्वनिमित्तानि दृष्ट्वेति आहस्म । अत प्रभृति तादृशा जरार्जीर्णादीना मत्पुत्रम्य सकाशमागन्तुमवसर न दत्तेति चतसृषु दिक्षु चतु क्रोशमात्रे स्थाने आरक्षा व्यधापयत् । तस्मिंस्तु मङ्गल्यदृष्ट्ये सन्निपतितानामशीतिकुलसहस्राणा ज्ञातीना मेकैकश्च एकैक पुत्र दास्यतीति प्रतिजज्ञे । अय कुमारो बुद्धो वा भवतु राजा सार्वभौमो वा । वयमेकैक पुत्र दाम्याम । स यदि बुद्धो भविष्यति क्षत्रियश्रमणैरेव पुरस्कृत परिवृतश्च विचरिष्यति । यदि राजा भविष्यति चरुवर्ती । क्षत्रियकुमारैरेव पुरस्कृत परिवृतश्च विचरिष्यतीति । अथ राजा शुद्धोदनो बोधिसत्त्वम्य उत्तमरूपसमन्वागता विगतसर्वक्षीरदोषा धात्री प्रत्युपास्थापयच ।

इति श्रीशीलस्कन्धस्वावरस्य हृतो सद्धर्ममकरन्दे बोधिसत्त्वस्य महापुरुषलक्षणप्रतिग्रहणपरिदीपनो नाम ।

सप्तमोऽध्यायः ॥

अथाष्टमोऽध्यायः ।

अथ बोधिसत्त्वो महता परिवारेण श्रीसौभाग्येन च वर्द्धतेस्म ।
 एकदा तस्य राज्ञः शुद्धोदनस्य वापमङ्गलमभूत् । तदहनि सकल-
 नगरं देवनगरमिव अलंचक्रे । तदा सर्व्वे दासकर्म्मकारकादयोऽपि
 श्वेतवस्त्रनिवसना गन्धमालादिप्रतिमण्डिता राजाङ्गणे सन्निपतन्तिस्म ।
 राज्ञा वापमङ्गले लाङ्गलसहस्रमेव युज्यते । तदहनि एकोनानि अष्ट-
 शतलाङ्गलानि सार्द्धं बलिर्वर्दरश्मियोतैः रजतपरिष्कृतानि बभूवुः
 राज्ञः शुद्धोदनस्य अवलम्बलाङ्गलं रक्तस्वर्णपरिष्कृतञ्चाभूत् । बलि-
 वर्दानां शृङ्गरश्मिप्रतोदा अपि स्वर्णपरिष्कृता एव ।

अथ राजा शुद्धोदनो महता परिवारेण निष्कामन् स्वं पुत्रवरं
 गृहीत्वैव अगमत् । तस्मिन् स्थाने बहुलपलाशः सान्द्रच्छाय एको
 जम्बुद्वुमोऽभूत् । तस्याऽधः कुमारस्य वरशयनमकारयत् । उपरि
 कनकतारकासमलङ्कृतमुल्लोचकमपि अवन्धयत् । समन्ताज्जवनि-
 काभिः पर्यक्षेपयत् । राजा शुद्धोदनः सर्व्वालङ्कारविभूषितः सन् अ-
 मात्यगणपरिवृतो हलकर्षणस्थानमगमत् । तत्र राजा शुद्धोदनः स्व-
 र्णलाङ्गलमग्रहीत् । अमात्या एकोनानि अष्टशतसीराणि जगृहुः ।
 कर्षकाः शेषलाङ्गलानि च । ते तानि गृहीत्वा इतश्चेतः कर्षन्तिस्म । राजा
 एकवारमवारात् पारं गच्छति पाराञ्चावारं गच्छति । एतस्मिन् स्थाने
 महतीच सम्पत्तिरभूत् । बोधिसत्त्वं परिवृत्य निपण्णाः संविधानगोपनरक्ष-
 णकारिण्यः उपमातरश्च द्रक्ष्यामो वयं राज्ञः सम्पत्तिमिति अन्तर्जवनि-
 काया बहिर्निश्चक्रमुः । अथ स तु बोधिसत्त्व इतश्चेतश्चावलोकयन्
 किञ्चिन्न दृष्ट्वा जवेनोत्थाय पर्य्यङ्कमाभुज्य आणापाणौ परिगृह्य प्रथमं
 ध्यानं निर्वर्त्तयामास । ता अपि धाव्यस्तत्र तत्र विचरन्त्यस्तोकं प्रमादं स

क्षेपयानास । राजा शुद्धोदन सपदि सार्द्धं शेषज्ञातिभिस्तुतोप ।
 अथैकदा महासत्त्व उद्यानभूमिदर्शनार्थं गन्तुकाम एव सारथिमामन्ध्य
 रथं योजयेति व्यजिज्ञपत् । स च सारथिर्देव ! साधु इति तद्वचन
 माकर्ष्य महार्थं रथवर सर्वैरलङ्कारविशेषैरलञ्चकार । अयूयुजच्चतुर
 कुमुदपलसदृशात् मङ्गल्यसैन्धवाश्च । स सूत पुनबोधिसत्त्वाय न्य
 वेदयत् । सज्जीकृतो देव ! रथ इति । अथ बोधिसत्त्वो देवभवन
 सकाशं रथवरमभिरुह्य उद्यानाभिमुख एव सम्प्रययौ । देवा किल
 अस्य सिद्धार्थकुमारस्य ञ्मिसम्बोधनकाल आसन्न दर्शयिष्याम
 स्तस्य इदानीं पूर्वनिमित्तमिति चिन्तयामासु । ततश्चैके देवा एक
 देवपुत्रं जरार्जीर्णं खण्डदन्त पलितकेशं अवभग्नशरीरं दण्डहस्त
 प्रकम्पमानं कृत्वा दर्शयामासु । तन्निमित्तं बोधिसत्त्वश्चैव सारथिश्च
 ददर्श । ततश्चानन्तरं बोधिसत्त्वोऽपि सारथिमपृच्छत् मुहूर्द् एष को
 नाम पुरुषो भवतीति । एष देव जरार्जीर्णं पुरुष इति प्रत्यभाषत् ।
 स महासत्त्वस्तद्वचनं समाकर्ष्य धिग्धिग् जातिम् । यत् हि जातस्यैव
 जरा दृश्यते इति उद्धिममनास्तत एवप्रतिनिवृत्य प्रासादमेवाहरोह ।

अथ राजा कस्मान्मरुपुत्रं क्षिप्रं मतिनिवृत्त इति अपृच्छत् ।
 देव जरार्जीर्णं पुरुषं दृष्ट्वेति सारथि प्रत्यभाषत् । राजा मम पुत्रो जरार्जीर्णं
 पुरुषं समीक्ष्यैव प्रव्रजिष्यतीति लक्षणप्रकाशकानां वचनं स्मृत्वा
 सहसा नृत्यगीतादीनि सज्जयत् एष सम्पत्तिमनुभवन् प्रव्रज्याया
 रतिं मा कार्षीदिति आहस्म । सर्वामु दिक्षु अर्द्धयोजनेऽर्धयोजने
 च स्थाने आरक्षां कारयामास ।

ततश्चैकदा महासत्त्वस्तथैव उद्यानं गच्छन् देवताभिनिर्मितम्
 अन्यैरुत्थाप्यमानम् अन्यैः ससेव्यमानमन्यैः शाय्यमानं स्वेच्छया गन्तुं

वा स्थातुं वा भाषितुं वा अशक्नुवन्तं दृढतराबाधं रोगिणं पुरुषं समैक्षत । स च तद्दृष्ट्वा एष को नाम पुरुष इति सारथिं पप्रच्छ । देव ! एष रोगी पुरुष इति सारथिश्चाब्रवीत् । धिग्धिग् जातम् । सत्यामेव जातौ व्याधिरपि जायत इति समुद्विग्नमनाः निवृत्य मनोरमं प्रासादतलमेवारुरोह ।

तदपि विज्ञाय राजा पुत्रस्य अनभिरतिनिवारणार्थं नटस्त्रीभिः सङ्गीतादीनि प्रयोजयन् समन्ताद्भव्यतित्रयप्रमाणे स्थाने आरक्षां संव्यधापयच्च । पुनरपि एकदा महासत्त्वस्तथैव उद्यानं गच्छन् देवताभिर्निर्मितं मृतकलेवरमद्राक्षीत् । समीक्ष्य च एष को नाम इति ? सारथिं पप्रच्छ एष देव ! मृतसत्त्व इति सारथिरब्रवीत् । महासत्त्वो धिग्धिग् जातिम् । सत्यामेव जातौ मरणं भविष्यतीति समुद्विग्नहृदयो निवृत्य प्रासादतलमेव आससाद । पुनरपि राजा तत् ज्ञात्वा नटस्त्रीभिः सङ्गीतिदर्शनादिभिर्व्यापारविशेषैर्महासत्त्वस्य अनभिरतिं व्यपहर्तुं सत्वरमायतत । समन्ताद्योजने योजने स्थाने आरक्षां च संविदधौ ।

अथैकदा महासत्त्वस्तथैव उद्यानदर्शनार्थं गन्तुकामः सारथिमा-
मन्व्य एवमाहस्म । सूत ! अहमद्य उद्यानं गन्तुकामोऽस्मि । त्वं
सत्वरं रथं योजय । स च सारथिस्तच्छ्रुत्वा देव साध्विति प्रत्यभा-
पत । स सारथिः सहसा रथवरं संयोज्य योजितो देव ! मया रथः
क्षिप्रं देवोऽभिरुहोतु इति अभापत । अथ महासत्त्वो रथवरमारुह्य
गच्छन् पूर्ववद्देवताभिर्निर्मितं सुवसनं स्वपावृतशान्तेन्द्रियमेकं प्र-
जितमद्राक्षीत् । महासत्त्वस्तदवलोक्य मुह्यद् । एष को नाम इति
सारथिं पप्रच्छ । किन्तु बुद्धोत्पादस्य अभावात् सारथिरपि प्रव्रजितं

दभून्मनसि । रागामौ निर्वृते निर्वृत नाम भवति । द्वेषामौ निर्वृते निर्वृत नाम भवति । मोहामौ निर्वृते निर्वृत नाम भवति । मानदृष्ट्यादिषु सर्व्वकेशेषु निर्वृतेषु निर्वृत नाम भवति । इय हि मह्य सुश्रवणमश्राव यत् । अह खलु निर्वाण गवेपयश्चरामि । अथैव मया गृहवास त्यक्त्वा महाभिनिष्क्रमण वृत्त्वा प्रव्रज्य निर्वाण गवेपयितुमर्हम् । अय मस्या आचार्य्यभागो भवत्विति कण्ठान्मुक्त्वा शतसहस्रार्थ मुक्ताहार कृशागौतम्यै प्रेषयामास । सा कृशागौतमी एवमचिन्तयत् । सिद्धार्थकुमारो मयि प्रतिबद्धचित्तो भूत्वा पूर्णपात्र प्रेषयदिति हृष्टचित्ता भूत् । महासत्त्वोपि महता श्रीसौभाग्येन स्व प्रासादतलमभिरुद्ध श्रीशयने न्यपद्यत । तत्क्षण एव सर्व्वालङ्कारप्रतिमण्डिता नृत्यगीत्या दिषु कृतहस्ता दिव्याप्सरस इव सौन्दर्यातिशयशालिन्यस्ता स्त्रियो नानाविधानि तूर्याणि गृहीत्वा सम्परिवृत्य अभिरमयन्त्यो नृत्यगीत वाद्यादीनि प्रयोजयामासु तासा नाम स्त्रीणा पदे पदे वलयादीना शब्देनावलभे मेखलाशब्देन जङ्घातले निवेशितवीणाशब्देन च सकलप्रासाद एकनिनादोऽभूत् ।

तासा विंशतिसहस्राणा राजकन्यानामेका स्नात्वा नर्त्तितु गातु ष्वात्मानमलङ्कुर्व्वन्ति । एका अन्नपान सम्पादयन्ते । एका भोजन परिभोजयन्ति । एका शयनासनानि स्थापयन्ति । एका बालव्यजन हस्तास्तिष्ठन्ति । एका माणिक्यतालवृन्तहस्ता बाहिरङ्गे परिवृत्य तिष्ठन्ति । एका माणिक्यमयानादर्शान् गृहीत्वा चूर्णरुद्धमसम्पूर्ण पातिपुष्पकलापादीन् गृहीत्वा तिष्ठन्ति । तासा मध्ये रङ्गमण्डलमभूत् । तास्तु परिपाठ्या तिष्ठन्त्यस्तासा नर्त्तनकाले या महता तामुत्क्षिप्य पालयन्ति । तासा स्वर्णलतासदृशानामाभरणाना चलनकाले सकलप्रासादतल विद्युलतासहस्राणा निर्गमकाल इव तासा

स्वर्णबुद्बुदसमानपयोधराणां स्पन्दनकाले स्वर्णहंसशतसहस्राणामुत्पत्तन-
काल इव तासां पादानां स्वर्णभूमौ घर्षणकाले स्वर्णहंसशतसहस्राणां
क्रीडनकाल इव चाभूत् ।

इत्थं ताः स्त्रियः स्वेषु स्वेषु फुल्लपद्मसदृशेषु मुखेषु भ्रमञ्ज्मरश्रेणि-
संकाशैरनङ्गरङ्गसङ्गैर्नैरैवलोक्य स्वामु स्वामु हृदयमञ्जूपासुं
बोधिसत्त्ववररत्नं स्थापयन्ति । तदा महासत्त्वः क्लेशेभ्यो विरक्तचित्तया
नृत्यगीतादिषु नाभिरतो महुर्निद्रामुपागमत् । ताश्चापि स्त्रियो यस्वार्थं
वयं नृत्यगीतादीनि प्रयुञ्ज्महे । स इदानीं निद्रामुपगतः । किमर्थं
वयं क्लाम्याम इति उक्त्वा गृहीतगृहीतानि तूर्याणि चापहाय सत्त्वरं-
निपेदिरे । तदा तस्मिन् स्थाने स्वर्णरजतादिकृता नानाविधाः
प्रदीपाः सुगन्धतैलेन ज्वलिता वर्तन्तेस । तत्र देवताः स्वानुभावा-
दनेकानि विप्रकृतानि दर्शयामासुः ।

अथ बोधिसत्त्वो निद्रायाः प्रबुध्य शयनपृष्ठे पर्यङ्के निपण्णः
अद्राक्षीत् ताः स्त्रियस्तूर्यमाण्डानि अपहाय निद्रामनुभवन्तीः ।
तद्यथा । काश्चित् स्त्रियः खेलः प्रगूरयन्ते । काश्चित् स्त्रियः लाला-
क्लिन्नगात्रा भवन्ति । काश्चित् स्त्रियः कृच्छ्रयन्ति । काश्चित् स्त्रियो
विप्रलपन्ति । काश्चित् स्त्रियः अपगतवस्त्राः शेरते । काश्चित् स्त्रियोऽ
श्लीलं शब्दायमानाः शेरते । स महासत्त्वस्तासां तं विप्रकारं दृष्ट्वा
उद्विग्नतामापन्नः । संसारादीनवबहुलश्च उपद्रुतो वताहमभूवम् ।
औपसर्गो वताहमभूवम् । वितथो वतायं संसारवासः । अहो वञ्चिता
इमाः प्रजाः । विफलाशो वतायं लोकः । यतो हि एवंरूपे स्वर्गु
संसारे प्रजा न निर्दिद्यन्ते । न विरज्यन्ते । इमाः प्रजाः लयकरी
नृष्णां न विजहतीति इत्यमुद्देशवचनं प्रावर्त्तयत् । भूयसा कामेषु
विरक्तचित्तोऽभूच्च ।

अथ तस्य महासत्त्वस्य मन्दवातेरितमुगन्धमालादाममुक्ताल-
म्बकादिभि समलङ्कृतं मणिरजतादितारागणविचित्रवितानबन्धं कन-
करजतादिनानाविधरागवस्त्रजवनिकापरिष्कृतं तेषु स्थानेषु संस्था-
पितचतुर्जातिकगन्धप्रदीपभूपपरिमाण्डविप्रकीर्णम् लाजपञ्चममहार्घ-
कुमुमालङ्कृतभूमिभागम् उभयतोविहितध्वजपुष्पदीर्घपुष्पादिमहार्घ-
विचित्रास्तरणादिदिव्यशयनप्रतिममहार्घशयनमलङ्कृतप्रतियत्तं पुरु-
हूतभवनसन्निभं सुविशुद्धमपि प्रासादतलं विप्रकीर्णं नानाकलेवरमरि-
तमामकश्मशानमिव त्रीन् भवान् आदीप्तगृहसदृशांश्च उपास्यापयत् ।
तस्मात् तस्य चित्तमतीव प्रव्रज्यायै उदनमत् ।

अथ महासत्त्वः अथैव महाभिनिष्क्रमणं कर्तुमर्हमिति विचिन्त्य
शयनादुत्थाय द्वारसमीपं गत्वा तत्र स्थित एव कोऽत्र इति पप्रच्छ ।
ततो द्वारि शीर्षं विधाय निपन्नो छन्नो नाम अमात्यः अहमार्य्य !
छन्नो नाम इति आहस्म । अथ महासत्त्वः छन्न ! अहमद्य महाभि-
निष्क्रमणं निष्क्रमितुकामोऽस्मि । एकमेव वाजियानं सज्जयेति
अब्रवीत् । स छन्नोऽमात्यो देव साध्विति अश्वभाण्डानि गृहीत्वा अश्व-
शालामगमत् । स गत्वा सुगन्धतैलप्रदीपेषु ज्वलत्सु सुरभिपुष्पविता-
नस्याधः रमणीये भूमिप्रदेशे स्थितं ग्रीवायाः प्रभृति आयामे
अष्टादशहस्तं तदनुरूपोत्सेधसमन्वागत राज्ञः सार्व्वभौमस्य परिभोग-
सदृशं सुधौतशङ्खप्रतिरूपकं काकशीर्षं मुञ्जकेशिन स्थेमजवसम्पन्नं
कन्थकं नाम तुरङ्गवरमद्राक्षीत् । तमवलोक्य अद्य मया अयमेव
सज्जयितुमर्ह इति मत्वा तमेव कन्थक अश्वराज सज्जयामास ।
स कन्थकोऽपि सज्ज्यमान एवमज्ञासीत् । इयं सज्जना अतीव
दृढा । दिनान्तर उद्यानक्रीडादिगमनकाल इव नाऽभूत् । किन्तु
ममार्य्य. अद्य महाभिनिष्क्रमणं निष्क्रमितुकामो भविष्यतीति ।

स तेनैव कारणेन हृष्टमनाः अट्टहासञ्चकार । स शब्दोपि सकले नगरे स्फुटीभविष्यतीति देवतास्तं शब्दं रुरुधुः ।

अथ महासत्त्वो महामन्त्रिणं छत्रं प्रेष्यैव तावत्पुत्रं द्रष्टुकामो अधिष्ठितपर्यङ्कादुत्थाय राहुलमातुर्वासस्थानं गत्वा गर्भद्वारं व्यपावारीत् । तदा अन्तर्गर्भे सुगन्धतैलप्रदीपोपि ज्वलितो राहुलमाताऽपि मुरभिमल्लिकादिपुष्पनिकरैः समार्कार्णै श्रीशयने पुत्रस्य शीर्षोपरि हस्तं स्थापयित्वा निद्रातिस्म । महासत्त्वो द्वारि स्थित एव एवमचिन्तयत् । यद्यहं देव्याः हस्तमपनीय पुत्रं ग्रहीष्यामि देवी प्रभुत्स्यति । एवं सति मम गमनान्तरायोपि भविष्यतीति । सम्बोधिं प्राप्यैव पुत्रं द्रक्ष्यामीति विचिन्त्य द्वारि स्थित एव पुत्रमवलोक्य पुत्रजेहस्य दृढभावं ज्ञात्वा अनेकधा कामभवेषु आदीनवं नैष्कर्म्यं आनृशंस्यञ्च संलक्षयन् प्रतीहारभूमिमुपस्थितः पादमुद्धृत्य सहसा प्रासादतलादवरुरोह ।

अथ महासत्त्वस्तुरङ्गवरसमीपं गत्वा दक्षिणहस्तेन कन्थकं वाजिनं परामृश्य एतदब्रवीत् । तात ! कन्थक ! त्वमद्य एकरात्रं मां तारय । अहं सम्बोधिं प्राप्य सदेवान् लोकांस्तारयिष्यामीति । एवञ्चोक्ते कन्थको ह्यपतिर्हृष्टचित्तोपि सौमनस्यं प्राप्तः सपदि महाहेषामपि चकार । समन्ताद्योजने तस्याः शब्दः प्रसरतिस्म । देवास्तं शब्दं निवारयामासुः । माभूमहासत्त्वस्य गृहान्निष्क्रमणेऽपि प्रव्रज्यायामपिकश्चिदन्तराय इति ह्यवरस्य पादनिक्षेपप्रदेशेषु चतुर्भिर्लोकपालैः देवैः प्रहसितमुखकमलैर्विकसितकरपल्लवेषु सम्प्रतिष्ठापितेषु ह्यवरचरणनिर्घोषः केषामपि न श्रुतिमाप । तदामहासत्त्वः स्वर्णकिङ्किणिकोपशोभितकण्ठं कण्ठादधः अष्टादशहस्तं श्वेतशङ्खसदृशप्रभासमुज्वलं जवसम्पन्नं कन्थकमश्वराजमभिरुद्ध छत्रेण वालधिं ग्राहयित्वा यत्र महाद्वारं तत्रोपसमकर्मात् ।

राजा शुद्धादनस्तन्महाद्वारं बलवद्विः पुरुषसहस्रैर्विना विवरीतुं यथा न शक्येत तथैवाकारयत् । कस्माच्च । राजा शुद्धोदनः पूर्वेषां लक्षणपाठकानां ब्राह्मणानां वचनं श्रुत्वा भीतो बोधिसत्त्वस्य अभि-
निष्क्रमणनिषेधार्थमिति । तस्मादेकैकं द्वारकवाटं पुरुषसहस्रैर्विना विवरीतुं न शक्यते । राजा द्वारपरिरक्षणार्थं बहून् पुरुषांस्तत्रास्थाप-
यत् । महासत्त्वः अर्द्धरात्रकाल एव महाद्वारसमीपं प्राप्तः । तदा महासत्त्वोपि एवमचिन्तयत् । यदि द्वारं न विव्रियते । अहं कन्थ-
कस्य पृष्ठे निपण्णं कन्थकमूरुभ्या निष्पीड्य गृहीतवालिधिना छत्रेण सहोत्क्षिप्य अष्टादशहस्तोद्भूतं प्राकारमुल्लङ्घ्य गमिष्यामीति । क-
थम् । महासत्त्वो हि स्थेमबलसम्पन्नः । हस्तिनां गणनया * च कोटिशतानां हस्तिना बलं दधाति । पुरुषाणां गणनया कोटिसह-
स्राणाञ्च । छत्रोप्यऽचिन्तयत् । यदि द्वारं स्वयं न विव्रियते । अह-
मार्य्यपुत्रं स्कन्धेकृत्वा कन्थकं दक्षिणहस्तेन परिक्षिपन्नुपकच्छान्तरे कृत्वा उत्पत्य प्राकारमतिक्रमिष्यामीति । कन्थकोप्यऽचिन्तयत् । अहं द्वारि-
न विव्रियमाणे उत्पत्य यथानिपण्णमेव आर्य्यं गृहीतवालिधिना छत्रेण सम प्राकारस्य पुरतः प्रतिष्ठापयिष्यामीति । इत्थं विचिन्त्य महासत्त्वप्रमुखास्त्रयो जनाः प्रतीहारमुपगताः । तदा द्वारारक्षका देवा-
स्तेषामभिप्रायं विज्ञाय एवं चिन्तयामासुः । यदि द्वारं न विवृणुमः । सर्वे देवा अम्मासु प्रकुप्य निग्रहमपि कुर्वन्ति । तस्माद्वयमेव द्वारं विवृणुम, इति तेषु द्वारि स्थितेष्वेव तत्राधिष्ठिता देवा द्वारं विवन्तु ।
महासत्त्वो नगरान्निरक्रामत् सार्द्धं छत्रकन्थकाभ्याम् । तदा आत्मनो हस्तप्राप्तञ्चक्रवर्तिराज्यमपि खेलपिण्डवदनपेक्ष्याजहात् । पर-
माभिसम्बोधिगमनमेव सुस्थिरं प्रार्थयामास । अथ महासत्त्वो यम्यां

* “ कोटिशतसहस्राणां हस्तिनामिति ” पुस्तकान्तरे दृश्यते ।

वेलयां पुरान्निर्गतः तत्क्षण एव मारः पापीयान् बोधिसत्त्वं निष्कामन्तं दृष्ट्वा अहो सिद्धार्थकुमारो मद्विषयान्मोक्तुकामो भविष्यति । तस्मादस्य गमनान्तरायं कुर्यामिति विचिन्त्य हितैषी मुह्यदिव अन्तरिक्षे स्थित एवमाहस्म । महावीर ! मा निष्कामीः अतः सप्तमेऽहनि एकांन्तं तव दिव्यं चक्ररत्नं प्रादुर्भविष्यति । भो ! मारिष ! मानिष्कामी : । अतः सप्तमे दिवसे चक्ररत्नं प्रादुर्भविष्यति । द्विसहस्रशुद्धद्वीपपरिवृतानां चतुर्णां महाद्वीपानां राज्यं करिष्यसि । मारिष ! निवर्त्तस्व इति अभाषत च ।

अथ महासत्त्वस्त्वं कोसीति पप्रच्छ । सः अहं दशवर्त्ती नाम मारोऽस्मीति प्रत्यभाषत । ततो महासत्त्वः अब्रवीत् मार ! जानामि मम चक्ररत्नस्य प्रादुर्भावम् । गच्छ त्वम् । मा इह तिष्ठ । नास्मि राज्येनार्थी इति । अहमपि सर्व्वं दशसहस्रं लोकधातुमुन्नाद्य अनन्तरं सम्यक् सम्बोधिं समाधिगमिष्यामि । मार ! त्वच्च कामवशे वर्त्तस्व । अहं हि चित्तवशे प्रवृत्तः सकललोकमुद्धृत्य धर्मचक्रं प्रवर्त्तयन् सप्तार्य्यरत्नसंविभागं करिष्यामि मम चक्ररत्नेन कोर्थे इति मारं प्रतिनिवर्त्य हयवरमन्नाजयत् । स पापीयान् मारः प्रहृष्टचित्त एतदब्रवीत् । यद्यतः प्रभृति तव कामवितर्के वा व्यापादवितर्के वा विहिंसावितर्के वा समुत्पद्यमाने कार्य्यमत्र ज्ञास्यामीति । ततः प्रभृति रन्ध्रं गवेपयंश्च्छयेवं निरन्तरमन्ववध्नात् ।

अथ महासत्त्वोपि आपादपूर्णमास्यामुत्तरापादनक्षत्रे वर्त्तमाने गगनमध्यगततीतरश्मिरिव कुङ्कुमक्षीरधाराभरिते चक्रवालगर्भे मुरगणप्रणिहितेषु मणिदण्डदीपसहस्रेषु सामन्तलोकधातौ सत्कारभरितो महता श्रीसौभाग्येन नगरान्निरक्रामत् । पुनर्नगरं विलोकितुकामोपि जातः । तदापि धरणीवर्ध्महासत्त्वस्य तमभिप्रायं ज्ञात्वा एवं भाष-

माणा इव अभूत् । महापुरुष! यदि त्वं नगरं विलोकितुकामः
परिवर्त्य मां विलोकथा अहन्तु त्वयि अश्वं परिवर्त्य प्रेषया-
मीति । सा कुलालचक्रमिव आन्त्वा पर्यवर्त्तिष्ट । स महा-
सत्त्वो यथास्थित एव नगराभिमुखो भूत्वा एवमाहस्म । भो! भो!
कपिलवस्तुवासिन! देवा! मत्प्रतिज्ञां शृणुत । यावदहं सर्वज्ञता-
ज्ञानमनधिगतं तावत् सरागं सद्द्वेषसमोहसक्लेशइदं कपिल-
वस्तुपुरं न प्रवेश्यामि । सम्बोधिं प्राप्य विंशतिसहस्रक्षीणाश्वपरिवृत्त-
सकलकपिलवस्तुपुरमभिनवपुरमिव कुर्बन्नागमिष्यामीति उक्त्वा नगर-
व्यलोकयत् । ततः पश्चात् तस्मिन् प्रदेशे कन्यकनिवर्तनं नाम चैत्यं
चापश्यत् । गन्तव्यमार्गाभिमुखश्च कन्यकमवाजयत् । इत्थं महा-
सत्त्वो महता सत्कारेण श्रीसौभाग्येन च गतः । तदा देवाः पुरस्तात्
पट्टचुल्कासहस्राणि चाधुः । पश्चात् पट्टिसहस्राणि । दक्षिणतः षष्टि-
सहस्राणि च । अपरे देवाश्चक्रवालमूर्ध्नि अनेकानि उल्कासहस्राणि
धारयामासुः । अपरे देवाश्च नागमुपर्णादयश्च दिव्यैस्सुगन्धमालचूर्ण-
धूपैरभ्यर्चयमाणा गच्छन्तिस्म । घनवर्षासु जलधारेव पारिच्छत्र-
मन्दारकुमुमैर्निरन्तरत्वमभूत् । सर्वाः सक्रीतयश्च प्रवर्त्तन्तेस्म । समन्ता-
दष्टपट्टितूर्य्यशतसहस्राणि निनन्दुः । सागरकुक्षौ मेघगर्जितशब्द-
इव युगन्धरकुक्षौ समुद्रनिर्घोषकाल इव प्रावर्त्ततः ।

इत्थं बोधिसत्त्वो महद्भिराश्चर्य्यैः समम् एकरात्रेणैव कपिलवस्तु-
श्रावस्तिर्वैशालिश्चेति स्त्रीणि महाराज्यानि अतिक्रम्य त्रिंशद्योजनान्ते
अनोमाया नाम गङ्गायास्तीरं प्रापत् । तस्मिन् क्षणे सस्य-
कालसाधितसम्भारनिमित्तोपगतभूतो हर्षिताकारेण भूतसम्प्रवर्त्तितशी-
ततरकिरणो निशापतिराज्यनिकरैकापहानप्रवज्यावेशातिशयमनो-
हरकनकगर्भकान्तारातिक्रान्तमहापुरुपरूपद्रष्टुकाम इव पश्चिम

दिशायां स्थितः । सूर्योपि अहोलाभश्चन्द्रमसोऽस्य । यो वै इदं नक्त-
मभिनिष्क्रमणं द्रष्टुमलब्ध । अहमपि प्रवज्यालीलां द्रक्ष्यामीति
कृतसन्निष्ठान इव युगन्धराद्रिमूर्ध्नि समुपस्थितः । अनेन दत्तनयेन
पराजिताः सङ्कुचितकिरणाः व्रीडया प्रत्युषे प्रावरणप्रावृता इव
तारागणाः स्थिताः । गगनेशस्य वियोगाद्विपादं दर्शयन्त इव सुरा-
सुरगरुडाः पलायिताः । बोधिसत्त्वो नदीतीरे स्थित्वा छन्नं पप्रच्छ ।
मुहत् ! का नामेयं गङ्गा इति । श्रुतमेतद्विषयपर्यन्ते अनोमा नाम
गङ्गा इति । मुहत् ! सुन्दरं निमित्तम् । अयं प्रदेशः अनोमः । मम
प्रवज्याप्यऽत्र अनोमा भविष्यतीति चाब्रवीत् । किं स चाश्वः अतः
परं गन्तुं न शक्नोतीति । नो न शक्नोति । स च तुरङ्गम एकच-
क्रवालगर्भे नाभ्यां स्थितस्य चक्रस्य नेमिवृत्तं मर्द्दयन्निव सहसा
धावित्वा पूर्वभक्ते प्रातःसमय एव आगत्य आत्मनः सम्पादितं
भोजनं परिभोक्तुं समर्थः । तदा देवनागमुपर्णादिभिरन्तरिक्षे स्थित्वा
अञ्चितैस्सुगन्धमालादिभिर्यावद्रूपदेशं सञ्छन्नस्तं मर्द्दयतः अति-
पपातकालः । तस्मात्रिंशद्योजनमात्रमेव अगमत् । अथ बोधिसत्त्वः
पार्ष्णिभ्यां घर्षयन् अश्वस्य संज्ञामदात् । अश्व उत्पत्य तन्निःसङ्गसंसा-
रार्णवतरणनिमित्तं दर्शयन्निव अष्टौपमविस्तृतायाः अनोमायाः नाम
गङ्गायाः पारतीरं समभ्यगात् ।

इति श्रीशीलस्कन्धस्वविरस्य हृतौ सद्धर्मकरन्दे
महाभिनिष्क्रमणपरिदीपनो नाम
अष्टमोऽध्यायः ॥

अथ नवमोऽध्यायः

अथ बोधिसत्त्वमुरङ्गमवरस्य पृष्ठादवरुह्य रजतवर्णप्रतिपदो
 पुलिनतले स्थित्वा छन्नमेवमाहस्म । मुहूर्त्तं छन्नं ! त्वं मम आभर
 णानि च कन्थकं वानिच्चादाय गच्छ । अहं प्रव्रजिष्यामीति उक्त्वा
 आभरणानि अमुञ्चत् । तानि च वस्त्रकोट्या भण्डीकृत्य तस्मै अदात् ।
 स बोधिसत्त्वः प्रव्रजितुकामो भूत्वा मम इमे केशा न श्रमणस्य
 दृशाः । अन्यो बोधिसत्त्वस्य केशाश्छेत्तुं योग्यतरोपि नास्ति ।
 तस्मात् स्वयमेव खड्गेन छेत्स्यामीति दक्षिणहस्तेन खड्गं गृहीत्वा
 वामहस्तेन सह मौलिना चूडां गृहीत्वा चिच्छेद । केशा द्व्यङ्गु
 लमात्रा भूत्वा दक्षिणतः आवर्त्तमाना शीर्षे लिख्ये । श्मश्रूणि च
 तदनुगुणाणि अभवन् । केशा यावज्जीव तत्प्रमाणे एव । पुनः केश
 श्मश्रूवोश्छेदनकार्यं नाभूत् । अथ बोधिसत्त्वः सहमौलिना चूडा
 गृहीत्वा आत्मनः सम्बोध्यधिगमनमीमांसनार्थमन्तरिक्षेऽक्षिपत् ।
 यच्च बुद्धो भविष्यामि आकाशे तिष्ठन् नोचद्भूमौ पतन् इति ।
 चूडामणिवेष्टनं यौवनप्रमाणं गत्वा आकाशे तस्मै । पुनः सहस्राक्ष
 पुरुहूतस्तानुत्तमाश्च भ्रमरवर्णकेशान् योजनप्रमाणेन रत्नमयकरण्डकेन
 सगौरवशिरसा प्रत्यभ्रहीन् । त्रयस्त्रिंशद्द्वन्द्वे चूडामणिनाञ्चैत्य
 कृत्वा तत्र प्रत्यष्टापयच्च । बोधिसत्त्वोऽपि पुनश्चिन्तयामास । ममैतानि
 कौशेयवस्त्राणि न श्रमणमदृशानि । केन नु प्रव्रजिष्यामीनि ।

तदा भगवतः काश्यपस्य काले तस्यहायो घटीकरो नाम महा
 ब्रह्मा ब्रह्मलोके वसति । स तु महाप्रज्ञा तेन मित्रधर्मेण चोदित
 अथ मत्सहायो महाभिनिष्क्रमणं निष्क्रामेत् । तस्य श्रमणपरिष्वङ्गानि
 गृहीत्वा गमिष्यामीनि विचिन्त्य त्रिचीवराणि पात्रं दामी मूर्त्तिं पाय

बन्धनं परिश्रावणमिति एतानि अष्टपरिष्करणानि चादाय आगम्य तस्मै अदात् । बोधिसत्त्वः पूर्वाभियोगानुशिक्षितः अर्हध्वजं वसित्वा उत्तमप्रव्रज्यावेशं गृहीत्वा स्वयं निवसितं कौशेयवस्त्रयुग्मं घटीकाराय महाब्रह्मणे प्रददौ । स गृहीत्वा ब्रह्मलोके द्वादशयोजनं शाटकमणिनाम्ना चैत्यञ्चकार । ततःप्रभृति ते द्वे चैत्ये देवाः ब्रह्माणश्च अर्चयन्ति मानयन्ति नमस्कुर्वन्ति च ।

पुनर्वोधिसत्त्वः प्रव्रजितः सन् छन्नमामन्व्य एवमाहस्म । छन्न ! त्वं मद्बचनेन मातापित्रोः ममारोग्यं मत्प्रव्रजितभावञ्च निवेदय । पुनश्चैवं मम पित्रे महाराजाय वद देव तव पुत्रो नैवाकृतज्ञतया न क्रोधेन न दरिद्रतया वा प्राव्राजीत् । अथ च जातिजरामरणेषु भयमवलोक्य सकलभुवनत्रयमनाथं दुःखादुद्धर्तुकामः अचिरादेव सर्वज्ञताज्ञानं प्राप्य सद्धर्मप्रावरणप्रावृतः सन्नागत्य युष्माकमश्रुधाराः परिप्रोञ्चयिष्यतीति । छन्नस्तच्छ्रुत्वा महता पर्वतेन मर्दित इव बलवता शोकेन समभिहतस्तस्य पादयोर्निपत्य परिदेवित्वा एतदवोचत् । देव अहं भवन्तेमेकमेव कानने अपहाय कथं कपिलवस्तुपुरं गच्छेयम् । अहमपि त्वया सार्द्धं प्रव्रजिष्यामि । युष्माकञ्चोपस्थानं करिष्यामि । ततो बोधिसत्त्वश्छन्नं पप्रच्छ । छन्न ! त्वं कस्मान्मया सार्द्धं प्रव्रजितुकामोसि । देव ! त्वयि स्नेहेनैव । सहत् । यदि तव मयि स्नेहोऽस्ति प्रतिनिवर्त्तस्व । स्नेहस्निग्धस्य मत्पितुश्च महाप्रजाया गौतम्याश्च यशोधरायाः जनपदकल्याण्याश्च हृदयमनामन्व्यागत्वाद्भिद्येत । तासु मृतासु ज्ञातिभिर्विराहितो राहुलश्च कथं न मरिष्यति तव निवर्त्तनेन परिरक्षितानि तेषां हृदयानि धर्मभाजनानि भविष्यन्ति ।

सहद् ! तस्मात्त्वं गच्छ । स चेत्त्वं न गच्छसि । तेषामन्तरा-
योपि भविष्यति । तस्मादुत्थाय गच्छ इति । अथ छन्न आर्यस्य

अथ नवमोऽध्यायः.

अथ बोधिसत्त्वस्तुरङ्गमवरस्य पृष्ठादग्ररुद्ध रजतवर्णप्रतिकाशे
 पुलिनतले स्थित्वा छत्रमेवमाहस्म । मुहुत्! छत्र! त्व मम आभर
 णानि च कन्धक वाणिञ्चाद्राय गच्छ । अह प्रव्रजिष्यामीति उक्त्वा
 आभरणानि अमुञ्चत् । तानि च वस्त्रकोट्या भण्डीकृत्य तस्मै अदात् ।
 स बोधिसत्त्व प्रव्रजिनुकामो भूत्वा मम इमे केशा न श्रमणस
 दृशा । अन्यो बोधिसत्त्वस्य केशाश्छेत्तु योग्यतरोपि नास्ति
 तस्मात् स्वयमेव स्वद्गेन छेत्स्यामीति दक्षिणहस्तेन खट्वा
 वामहस्तेन सह मौलिना चूडाञ्च गृहीत्वा चिच्छेद । केशा द्वयञ्च
 लमात्रा भूत्वा दक्षिणत आवर्त्तमाना शीर्षे लिल्येरे ।
 तदनुरूपाणि अभवन् । केशा यावज्जीव तत्प्रमाणं एव । पुन
 श्मश्रुवोश्छेदनकार्यं नाभूत् । अथबोधिसत्त्व सहमौलिना
 गृहीत्वा आत्मन सम्बोध्यधिगमनमीमासनार्थमतरिक्षे
 यद्यह बुद्धो भविष्यामि आकाशे तिष्ठतु नोचेद्भूमौ पत
 चूडामणिवेष्टन योजनप्रमाणं गत्वा आकाशे तस्थौ । पुन
 पुरुहूतस्तानुत्तमाश्च भ्रमरवर्णकेशान् योजनप्रमाणेन रत्न
 सगौरव शिरसा प्रत्यग्रहीत् । त्रयस्त्रिंशद्देवल्लोके चूडामणि
 कृत्वा तत्र प्रत्यष्टापयच्च । बोधिसत्त्वोपि पुनश्चित्तयामा
 कौशेयवस्त्राणि न श्रमणसदृशानि । तेन नु प्रव्रजिष्य
 तदा भगवत काश्यपस्य काले तत्सहायो घटी
 ब्रह्मा ब्रह्मलोके वसति । स तु महाब्रह्मा तेन मित्र
 अद्य मत्सहायो महाभिनिष्क्रमण निष्क्रामेत् । तस्य
 गृहीत्वा गमिष्यामीति विचिन्त्य त्रिचीवराणि

गमिष्यति । यदि नागराजो भविष्यति पृथिव्या निमङ्क्ष्यति । यदि मनुष्यो भविष्यति यथालब्धं भिक्षां भोक्ष्यत इति । ते राजपुरुषा देव ! साध्विति बोधिसत्त्वमनुययुः ।

अथ महापुरुषोपि शान्तेन्द्रियः शान्तमानसो रूपप्रभाभिर्महाजन-
माकर्षयन्निव युगमात्रां प्रेक्षमाणो मिश्रकभक्तं यापनप्रमाणमेव प्रत्य-
ग्रहीत् । सुमेरुमथनेनैव मर्दितमिव समुद्रं महाजनं व्याकुलीकृत्य
समभिमन्य पाण्डवपर्वतच्छायायां पूर्वदिशाभिमुखो निपसाद् ।
अपश्यच्च पात्रगतमाहारम् । पूर्वं सुधाभोजनसमाहारं परिभुक्तवत-
स्तस्य मिश्राहारं दृष्ट्वा महत् प्रातिकूल्यमभूत् । तत्र नवविधां प्राति-
कूल्यसंज्ञां मनसि कृत्वा प्रत्यवेक्ष्य निर्विकारं परिभुक्तवान् । पश्चान्मुखं
विशोध्य पात्रमपि शोधयामास । अयं खलु आहारः प्रव्रजितदिवसा-
दष्टमेऽहनि बोधिसत्त्वेन परिभुक्तः । राजपुरुषास्तमवलोक्य आगत्य
राज्ञे विम्बिसाराय निवेदयामासुः । राजा विम्बिसारः तद्भूतवचनं
समाकर्ष्य प्रसन्नः । पुनः स मगधाधिपतिः राजा विम्बिसारो बोधि-
सत्त्वस्य दर्शनगुणानुश्रवणेनैव सञ्जातकौतूहलहृदयो वेगेन नगरान्नि-
रक्रामत् । अगमच्च पाण्डवपर्वताभिमुखो यानेन । स यानादवरुह्य
बोधिसत्त्वस्य सकाशं प्राप्य शीतले शिलातले निपसाद् । अतवि
प्रसन्नश्चाभूत् बोधिसत्त्वस्य ईर्य्यापथेषु ।

ततश्च राजा विम्बिसारो बोधिसत्त्वमेवमपृच्छन् । भवान् कुतोऽ-
त्रागत इति । महाराज ! शाक्यजनपदादिति आहस्म । कस्मान्नगराच्च
कपिलवस्तुपुरात् । कस्मिन् वंशे भवतो जन्म इति । शाक्यवंशे कस्य
भवान् पुत्र इति । राज्ञः शुद्धोदनस्य पुत्रः । किं नामेति । सिद्धार्थ-
नामेति एवमब्रवीच्च । इत्थं बोधिसत्त्वस्य जनपदनगरकुलपितृनाम्नां
व्याकरणे राजा विम्बिसारस्तुतोप । बोधिसत्त्वस्तु राज्ञो विम्बिसा-

तस्य रूपदर्शनेन सजातप्रीतिसौमनस्या नगरवासिनो महान्त विम्वय
मुपागता । तद्दर्शन एव व्यापृता अभवन् । तेषा मनुष्याणामितर
इतरमबोचत् । भो ! किञ्च राहोर्भाल्या निगूढनिगणजाल पूर्णचन्द्रो
वा मनुष्यलोकमागत इति । तमन्य आहम् । मुहुत् । त्व किं कथ
यसि कदा पूर्णचन्द्रो मनुष्यलोकमागतो दृष्टपूर्वम्वया । नूनमेप
पद्मु कामस्वर्गेषु देवो मनुष्यवेश गृहीत्वा अम्माक राजश्च पुरवा
सिनाश्च परमसमृद्धिसम्पन्न विभूतिनिर्जर समीक्ष्य श्रीटितुनामतया
इहागत इति । अपर अबोचत् । जय काम इति । तमन्यो हाम्य
वृत्वा आहम् । भो ! त्व किञ्च उन्मत्तोसि । कामो भवानीपते
कोपवृशानुना भम्मीकृतशरीरो ननु । तमन्योपि ईषद् विहम्य एवमवो
चत् । भो ! त्व किं वक्षि । पुरुहूत सहस्रनयन मुरलोकसजया
इहागत इति । तमप्यपरो हसन् एवमभाषत । भो ! त्व किं पूर्वा
परविरुद्ध वदसि । यदि शनो भवेत् क्व च सहस्राण्यक्षीणि । क्व च
वज्राकुश । क्व च ऐरावण इति । अद्धा एष महाप्रज्ञा । ब्राह्मणाना
प्रमाद ज्ञात्वा वेद वदन् वेदान्तादिषु प्रसङ्गार्थमागत इति । तान्
सर्वानपाट्य अपर एवमवदत् । नैवाय पूर्णचन्द्र । न च काम ।
नापि सहस्राक्षो न च महाप्रज्ञा । एष सर्वलोकनायक शान्ता
इति । एष आश्चर्य्यो मनुष्य इति च । इत्थ कथयत्सु एव नाग
रिकेषु राजपुरुषा गत्वा ता प्रवृत्तिं राज्ञे विम्बिसाराय दिदिशु देव ।
अस्मिन् नगरे एको महासत्त्वो भिक्षार्थं चरति स देवो वा गधवो
वा नागराजो वा यशो वा को वा न जानीम इति । अथ राणा विम्बि
सारस्तत्समाकर्ष्य प्रासादतले स्थित्वैव महापुरुष दृष्ट्वा आश्चर्य्यमिति
मितचिचो जात । पुना राजपुरुषान् समाजापयामास । सेवका !
गच्छत यूय मीमासयथ । स यदि अमानुषो भविष्यति अन्तरिक्षेण

गमिष्यति । यदि नागराजो भविष्यति पृथिव्या निमङ्क्ष्यति । यदि मनुष्यो भविष्यति यथालब्धं भिक्षां भोक्ष्यत इति । ते राजपुरुषा देव । साध्विति बोधिसत्त्वमनुययुः ।

अथ महापुरुषोपि शान्तेन्द्रियः शान्तमानसो रूपप्रभाभिर्महाजन-
माकर्षयन्निव युगमालां प्रेक्षमाणो मिश्रकभक्तं यापनप्रमाणमेव प्रत्य-
ग्रहीत् । सुमेरुमथनेनैव मर्दितमिव समुद्रं महाजनं व्याकुलीकृत्य
समभिगम्य पाण्डवपर्वतच्छायायां पूर्वदिशाभिमुखो निपसाद ।
अपश्यच्च पात्रगतमाहारम् । पूर्वं सुधाभोजनसमाहारं परिभुक्तवत-
स्तस्य मिश्राहारं दृष्ट्वा महत् प्रातिकूल्यमभूत् । तत्र नवविधां प्राति-
कूल्यसंज्ञां मनसि कृत्वा प्रत्यवेक्ष्य निर्विकारं परिभुक्तवान् । पश्चान्मुखं
विशोध्य पात्रमपि शोधयामास । अयं खलु आहारः प्रव्रजितदिवसा-
दष्टमेऽहनि बोधिसत्त्वेन परिभुक्तः । राजपुरुषास्तमवलोक्य आगत्य
राज्ञे विम्बिसाराय निवेदयामासुः । राजा विम्बिसारः तद्दृतवचनं
समाकर्ष्य प्रसन्नः । पुनः स मगधाधिपतिः राजा विम्बिसारो बोधि-
सत्त्वस्य दर्शनगुणानुश्रवणेनैव सज्जातकौतूहलहृदयो वेगेन नगरान्नि-
रक्रामत् । अगमच्च पाण्डवपर्वताभिमुखो यानेन । स यानादवरुद्ध
बोधिसत्त्वस्य सकाशं प्राप्य शीतले शिलातले निपसाद । अतवि
प्रसन्नश्चाभूत् बोधिसत्त्वस्य ईर्यापथेषु ।

ततश्च राजा विम्बिसारो बोधिसत्त्वमेवमपृच्छत् । भवान् कुतोऽ-
त्रागत इति । महाराज ! शाक्यजनपदादिति आहस्म । कस्मान्नगराच्च
कपिलवस्तुपुरात् । कस्मिन् वंशे भवतो जन्म इति । शाक्यवंशे कस्य
भवान् पुत्र इति । राज्ञः शुद्धोदनस्य पुत्रः । किं नामेति । सिद्धार्थ-
नामेति एवमब्रवीच्च । इत्थं बोधिसत्त्वस्य जनपदनगरकुलपितृनाम्नां
व्याकरणे राजा विम्बिसारस्तुतोप । बोधिसत्त्वस्तु राज्ञो विम्बिसा-

जातिमुल्सहस्राणि च पश्येयम् । दिव्यभोजनसमं भोजनञ्च परिभुज्य
 वरशयने शय्या करिष्यामीति । एतदा स बोधिसत्त्व शरीरकृत्यार्थं
 निपद्य मुग्धातलसकलशरीरो मलमूत्रसङ्कुपितो बलवत्या वेदनया
 पीडितो मलमृत्यु कर्तुमशक्नुवन्तत्स्थाने मूर्च्छित पपात । अथैतदा
 देवता मृत इति सज्जया राज्ञः शुद्धोदनम्यान्तिकं गत्वा एवमवोचत् ।
 राजन् ! तव पुत्रो मृत इति सज्जया राज्ञः शुद्धोदनम्यान्तिकं गत्वा
 एवमवोचत् । राजन् ! तव पुत्रो मृत इति । तदा राजा एवमब्रवीत् ।
 देवते ! मम पुत्रो बुद्धो भूत्वा एव मरिष्यति । नो अबुद्ध एव ।
 अपगच्छ । मत्पुत्रो बुद्धभावमप्राप्य न मरिष्यतीति तर्ज्जयामास ।
 देवता तत्रैव अन्तर्हिता । अथ बोधिसत्त्व सज्जा लब्ध्वापि उत्थाय-
 गत ।

पुनः स बोधिसत्त्व एवमचिन्तयत् । यतश्चाहमास्फानकं ध्यान
 ध्यायेयम् । अथ स आश्वास प्रश्वास च सन्यरणत् । स च वातो
 नासारन्ध्राभ्यां निर्गन्तुमशक्नुवन् उभाभ्यां कर्णछिद्राभ्यां निर्गतः ।
 अथ महासत्त्वस्तस्यापि निर्गमनं न्यवारयत् । वातोपि ततश्चोर्ध्वं
 गत्वा मस्तकमग्रहीत् । तेन शीर्षे बलवती वेदना सज्जाता । शीर्षे-
 धन्या विद्वकाल इवाभूत् । वातोपि मस्तकं भित्त्वा गन्तुमशक्नुव-
 न्नापि उदरं प्रविवेश । सोन्तर्भागगतो विवन्तनेन छिन्नकाल इवाऽभूत् ।
 इत्थं महासत्त्व आस्फानकं ध्यानं ध्यायन् महद्दुःखमन्वभवत् ।
 तदापि स प्रगृहीतवीर्यं समाहितचित्त उपस्थितगतिरपमूढबुद्धिर-
 नातुरकायश्चाऽभूत् । अथान्ये आहुः स्म । न तावत् कालदृष्टतवाञ्-
 श्रमण इति । एव गच्छति च काले मार पापीयानचिन्तयत् ।

* निर्बिकल्पसमाधिरित्यर्थः । अप्राणिकं ध्यानं वा ।

सिद्धार्थकुमारस्य व्यायामोपि महान् । महती दुष्करम् । १३
 एकान्तेन बुद्धो भविष्यति । अतोऽहं तमुगम्य दुष्करम् । १४
 नयेयमिति । स गत्वा तमर्थं तस्मै आरोचयितुमारभे । किं हे !
 विवर्णोऽसि । तव मरणं सर्वापम् । तव मरणस्य सुखं । १५
 तस्य एकौशः । तस्य ब्रह्मचर्यं चरतो होमं बुद्धो कष्टं । १६
 त्वं प्रधानेन किं करिष्यसि । अथ महासत्त्वो मारं । १७
 हस्म । मार ! पाप्मन् ! त्वं किमर्थमिहागतोऽसि । १८
 नार्थः । येनार्थो मम तदर्थं व्यायच्छामि । अथ मे पुन-
 वीर्य्यमपि विद्यते । एवं प्रहितात्मानं मां त्वं किं कुरुष्वसि । १९
 तव प्रथमा सेना । अरतिर्द्वितीया । उपायामस्तृतीया । २०
 तुर्था । धीनमिदं पञ्चमी । स्त्रीरूपं षष्ठी । दुर्गम् । २१
 मस्कः स्तम्भः लोभः कीर्तिः सत्कारः । विचिन्त्या हन्ते । २२
 ष्टमी । एताः तव सेनाः । एताः जित्वा मुनें क्लृप्ते । २३
 पुण्यः । धिग्धिग् जीवितमाभिः पराजितान् । २४

इत्थं स्वयं सर्वज्ञताज्ञानं समुपेत्य भिक्षुविविधैः

विपसदृशेन विपयेण मारं तर्जयित्वा फलपत्र । २५
 स्मिञ् जगति दुष्करां क्रियां कुर्वन्ति । ते महा होमं । २६
 समाः । अतो दुष्करतमं कर्तुं समर्थो नाम बुद्धो । २७
 महासत्त्वः अयन्तु बोधेः मार्गं उवाचो नो मारं । २८
 निपणश्चिन्तयामास । सोऽज्ञासीन् नायं कर्मिणः । २९
 तस्मात् मुखाद्विभेमि अन्यत्रैव कर्मिणोऽस्ते । ३०
 स च समाधिर्वा न शक्यते दुर्बलसरित् । ३१
 माहारसेवनेन कायं तर्पयित्वा पुनः । ३२
 विचिन्त्य सेनानीनिगमे भिक्षार्थं च । ३३

क्रियता कालेन बलमग्रहीत् । अथ तस्य महासत्त्वस्य द्वात्रिंशद्वर
 महापुरुषलक्षणानि प्राकृतिकान्येव । कायोऽपि स्वर्णवर्णश्चाऽभूत् ।
 एवं दुष्करक्रियया पद्मवर्षाणि महाप्रधानमवर्षयत् । अयं बोधे
 मार्ग इति विचिन्त्य औदारिकमाहारं भोक्तुकामो ग्रामनिगमादिषु
 भिक्षार्थमचरत् । अभुङ्क्त च औदारिकमाहारम् । अथ पञ्चवर्षीया
 भिक्षवः अयं श्रमणो गौतमः पद्मवर्षाणि दुष्करक्रिया कुर्वन्
 सम्बोधिं समधिगन्तुं न शक्नोति । इदानीं ग्रामादिषु भिक्षार्थं विचर्य
 औदारिकमाहारं परिभुङ्क्ते किं शक्यति एष लब्धुं सम्बोधिज्ञानम् ।
 एष बाहुलिकः । प्रधानविभ्रान्त इति । किमस्माकमनेनेति । महापुरुष
 परित्यज्य स्वानि स्वानि पालर्चीवराणि समादाय अष्टादशयोजन
 मार्गं गत्वा ऋषिपतनं प्रविशति ।

इति श्रीशीलस्कन्धस्थविरस्य कृतौ सद्धर्ममकरन्दे
 दुष्करक्रियापरिदीपनो नाम

नवमोऽध्यायः ॥

अथ दशमोऽध्यायः

अथ उरुवेलायां सेनानीनिगमे एकः कौटुम्बिकोऽभूत् । तस्य गृहे जाता मुजाता नाम एका दुहिता च अभूत् । सा वृद्धिं प्राप्ता एकस्मिन् न्यग्रोधवृक्षे प्रार्थनाञ्चाकार्षीत् । यद्यहं समानजातिं विपुलविभवं भर्तारमपि लब्ध्वा प्रथमे गर्भं एव पुत्रं लप्स्ये । अनुसंवत्सरं तुभ्यं शतसहस्रार्थं पूजाविधिञ्च प्रस्थापयिष्यामीति । अस्याः सा प्रार्थना समृद्धिमागता । सा हृष्टा वैशाखपौर्णमास्याः पूर्वत एव धेनुसहस्रं मधुलष्ठीवने चारचयत् । सा परेद्युः तेषां धेनुसहस्राणां क्षीरं गृहीत्वा पञ्चशतधेनूरपाययत् । एवं क्रमेण तासां क्षीराणि सार्द्धद्विशतधेनुश्च अपाययत् । पुनश्चार्धार्धोऽनं कृत्वा यावत् षोडशानां धेनूनां क्षीराणि अष्टधेनुः पाययित्वा क्षीरस्य मधुरत्वं घनौजस्वित्वं चाकारयत् । सा च तत्क्षीरपरिवर्तनं कारयित्वा वैशाखपौर्णमास्यां प्रातरेव बलिकर्म विधास्यामीति चिन्तयामास । सा प्रत्यूषे समुत्थाय धेनुं गृहीत्वा वत्सान् मुमोच । सपदि वत्साः धेनूनां स्तनमूलमगमन् । पुनरूधोभारान् शोधयित्वा तत्र भाजनेषु उपनीतेषु क्षीरधाराः स्वयमेवास्त्रवन् । मुजाता तदपि आश्चर्य्यं समीक्ष्य प्रसन्ना स्वहस्ताभ्यामेव क्षीरमादाय नूतनभाजने प्रक्षिप्य पाचयितुमारभे । तस्मिन् पयसि पाच्यमाने महान्ति महान्ति बुद्बुदानि समुत्थाय दक्षिणावृत्तानि अमन्तिस्म । ईपदपि बहिर्न पेतुः । उद्धनाद्धमः स्तोकमपि न निर्गतः । तत्क्षणे चत्वारो लोकपालाः समागत्य तन्नारक्षां विदधुः । महाब्रह्मा छत्रमधारयत् । पुरुहूतः अग्निमज्ज्वालयत् । सर्वे देवास्तत्र दिव्यौजांसि चिक्षिपुः । मुजाता तस्मिन् दिवसे प्रादुर्भूतानि नाना-

विधानि आश्चर्याणि समभीक्ष्य पूर्णा नाम दासीमामन्तयत् ।
 अम्भो! पूर्णे! देवता मयि अतीव प्रसन्ना एतावदवधि मया न
 दृष्टपूर्वमीदृशमाश्चर्यम् । अम्भो! तस्मात्त्वं वेगेन गत्वा देवस्थानं
 प्रतिशोधय । सा दासी तद्वचनं समाकर्ण्य आर्य्ये! साध्विति त्वरितं
 तरुमूलमुपागात् ।

अथ बोधिसत्त्वस्तास्मिन् रात्रिभागे पञ्चमहास्वप्नानि अद्राक्षीत् ।
 कीदृशानि तानि स्वप्नानीति? । इयं महोर्ब्बी महाशयनमभूत् ।
 हिमवान् पर्वत उपधानमासीत् । पूर्वसमुद्रे वामहस्तो व्यवहितः ।
 पश्चिमसमुद्रे दक्षिणहस्तो व्यवहितः । दक्षिणसमुद्रे उभौ पादौ
 व्यवहितौ । उत्तरसमुद्रे शीर्षं व्यवहितमिति इदं प्रथमं महास्वप्नमप-
 श्यत् । पुनरपरमद्राक्षीत् । कुशा. नाभेरुद्गत्य पश्यत्येव वितस्तिमात्रं
 हस्तमात्रं यष्टिमात्रं गव्युतिमात्रं अर्धयोजनमिति एवमनेकसहस्र-
 योजनं नभ आहत्य तस्युः । इदं द्वितीयं महास्वप्नम् । पुनश्चापरम् ।
 श्वेतशीर्षाः किमिश्रेण्यः पादयोरुद्गम्य यावज्जानुमण्डलं प्रतिच्छा-
 दयामासुः । इदं तृतीयं महास्वप्नम् । पुनश्चापरम् । नानावर्णाश्चत्वारः
 पक्षिणः चतसृभ्यो दिशाम्य आगम्य पादमूले निपत्य सर्वे श्वेतवर्णा
 एवाभवन् । इदं चतुर्थं महास्वप्नम् । पुनश्चापरमद्राक्षीत् । अचङ्क-
 म्यत च बोधिसत्त्वो महतो गूथपर्वतस्योपरि तद्गूथैरलिप्तगातः । इदं
 पञ्चमं महास्वप्नम् ।

तेत्र हि यत्प्रथमं स्वप्नम् । तदपि सम्यक् सम्बोध्यै पूर्वनिमि-
 त्तम् । यच्च द्वितीयम् । तदपि आर्याष्टाङ्गिकस्य मार्गस्य प्रकाशने
 पूर्वनिमित्तम् । तेचथा । सम्यग्दृष्टिः सम्यक् संकल्पना सम्य-
 ग्वाक् सम्यक्किर्मान्तः सम्यग्जीवः सम्यग्व्यायामः सम्यक्-

स्मृतिः सम्यक्समाधिश्चेति इमानि अष्टाङ्गानि । यच्च तृतीयं तदपि बहूनां श्वेतवैखधारिणां समागत्य तच्छरणगमनभावे पूर्वनिमित्तम् । यच्च चतुर्थम् । तदपि क्षत्रियादीनां चतुर्णां वर्णानां तथागतेन प्रतिवेदिते धर्मविनये अभिविनीय गृहान्यपहाय प्रव्रज्य अनुत्तरविमुक्तिमुखस्य साक्षात्करणे पूर्वनिमित्तम् । यच्च पञ्चमं तदपि चीवरपिण्डपातशयनासनग्लानप्रत्ययसङ्घातानां चतुर्णां प्रत्ययानां सुलभत्वात्तेषु अलग्नभावे पूर्वनिमित्तम् । अपिच । यच्च चक्रवालमहोर्वी शयनमभूत् । तदपि सम्बुद्धभावे पूर्वनिमित्तम् । यच्च हिमालयपर्वतमुपधानमभूत् । तदपि सर्वज्ञताज्ञानप्रतिलाभे पूर्वनिमित्तम् । यांश्च चतुरो हस्तपादान् समुद्रस्योपरिगतांश्चक्रवालमूर्ध्नि स्थितानद्राक्षीत् । तदपि धर्मचक्रप्रवर्तने पूर्वनिमित्तम् । यच्चापरम् । स्वमुत्तानं निपन्नमद्राक्षीत् । तदपि त्रिषु भवेषु अवकुब्जनिपन्नसत्त्वानामुत्तानमुखकरणे पूर्वनिमित्तम् । यच्चापरम् अक्षीणि उन्मील्य पश्यन्निवात्मानमद्राक्षीत् । तदपि दिव्यचक्षुः प्रतिलाभे पूर्वनिमित्तम् । यच्चापरम् । यावद्भवाग्रं सर्वेषां लोकानामेकाग्रतामद्राक्षीत् । तदपि अनावरणज्ञानप्रतिलाभे पूर्वनिमित्तम् । इत्थं बोधिसत्त्वस्तानि तानि विशेषाधिगमनिमित्तभूतानि पञ्चमहास्वप्नानि विलोकयामास ।

अथ बोधिसत्त्वस्तानि स्वप्नानि परिगृह्णन्नेव अहं निःसंशयमेव सम्बुद्धो भविष्यामीति अज्ञासीत् । तस्मिन् कृतनिश्चयस्तस्या रात्र्या अतिक्रमेण सकलशरीरपरिकर्म कृत्वा भिक्षापर्यटनकालमागमयमानः प्रातरेवं गत्वा तस्मिन् न्यग्रोधमूले निपसाद । तदानीं स्वप्नभाभिः सकलतरुमूलं समन्तात्समुदज्वलत् । अथ सा पूर्णा नाम दासी तत्रागत्य प्राचीनलोकधातुमवलोकमानं तरुमूले निपण्णं बोधिसत्त्वं विलोकयामास । आसीच्च तच्छरीरान्निर्गताभिः प्रभाभिः स चटतरुः सुव-

र्णवर्ण । तदवलोक्य दासी एवमचिन्तयत् । अस्माक देवता अद्य स्वहस्ताभ्या बलिं प्रतिग्रहीतु वाञ्छन्त्यो वृक्षादवरुह्य निषण्णा इति उद्वेगमापन्ना सा पुनर्व्वेगेन गत्वा तमर्थं मुजातायै न्यवेदयत् । तच्छ्रुत्वा मुजाता हृष्टमना अद्यप्रभृति त्वा मम ज्येष्ठदुहितृस्थाने स्थापयामीति अस्यै दुहितुरनुरूप समग्रमलङ्कार प्रददौ ।

यत सर्व्वेषा पश्चिमभक्तिकाना बोधिसत्त्वाना सम्बुद्धभावस्य प्रतिबोधकरणदिवसे शतसहस्रार्था मुवर्णपातिर्लब्धुमर्हा । तस्मात् सा मुजाता मुवर्णपात्या पायस प्रक्षेप्स्यामीति चित्ते चकार । तदनन्तर सा शतसहस्रार्था मुवर्णपातिं आदाय तत्रापि पायस प्रक्षिपामीति पाकभाजनमावर्त्तयत् । सर्व्वे पायस कमलदलाटुदकमिव भाजनान्निर्गत्य मुवर्णपात्या प्रणिदधौ । तच्च पायस एकपातिपूरणमात्रमेवाभूत् । सा ता पातिमपरया मुवर्णपात्या प्रच्छाद्य अतिधवलेन वस्त्रेण वेष्टयामास । सा मुजाता सर्व्वालङ्कारविशेषै स्वमलङ्कृत्य ता पातिं शीर्षोपरि प्रणिधाय महता आनुभावेन न्यग्रोधमूलमुपगता । सा बोधिसत्त्व समवलोक्य प्रीतिसौमनस्य प्राप्ता चाऽभूत् । वृक्षदेवतेति सजया अवलोकितस्थानात्प्रभृति अवनतशिरा आगत्य शीर्षात्मुवर्ण पातिमवातीतरत् । व्यवारीच्च ता मुवर्णपातिम् । सा गन्धपुष्पवासितमुदकमपि गृहीत्वा बोधिसत्त्वस्य उपानैषीत् । घटीकारनाम्ना महा ब्रह्मणा उपनीत मृत्तिकापात्रमपि एतावदवधिं बोधिसत्त्व न हित्वा सपदि अन्तर्हितम् । तदा बोधिसत्त्वस्तदपश्यन् दक्षिणहस्तं प्रसार्य्य उदकं सम्प्रत्यैच्छत् । सा तद्वस्ते उदकमपातयत् ।

अथ मुजाता स्वहस्ताभ्यामेव सपायसा पातिं बोधिसत्त्वस्य हस्ते प्रतिष्ठापयामास । ततो महासत्त्व मुजाता व्यलोकयत् । सा बोधि

सत्त्वस्य आकृतिं ज्ञात्वा आर्य्य! मयेदं तुभ्यं परित्यक्तम् । त्वं यथारुचितं स्थानं गच्छ । यथा मम मनोरथः समृद्धिं गतः । तथा भवतोपि मनोरथः समृध्यतु इति उक्त्वा शतसहस्रार्थां सुवर्णपातिं पुराणमृत्तिकापात्रमिव अनपेक्ष्य प्रायासीत् । बोधिसत्त्वोपि निपण्णस्थानादुत्थाय न्यग्रोधं प्रदक्षिणीकृत्य पायसमादाय नैरञ्जनाया नद्यास्तीरमगात् । तत्र नैकबोधिसत्त्वानां सम्बोधिसमधिगमनदिवसे स्नानावतरणे रमणीयं तीर्थमस्ति । स तु अस्यास्तीरे चीवराणि संस्थाप्यावततार । स च तत्र स्नात्वा समुत्तार । अनेकशतसहस्रैः सम्बुद्धैर्निवासितमर्हध्वजमाच्छाद्य च पुरस्तादभिमुखो निपसाद । बोधिसत्त्वस्तत्र निपद्य तं निरुदकमधुपाय सममेकैकं पिण्डं पक्तालास्थिपरिमाणं कृत्वा एकोनपञ्चाशत् पिण्डान् परि भुक्तवान् । ते बुद्धभूतस्य सप्तसप्ताहानि बोधिमण्डे विहरत एकोनपञ्चाशद्विवसान् आहारकृत्यं साधयामासुः । बोधिसत्त्वस्तत्पायसं परिभुज्य । सुवर्णपातिं गृहीत्वा पर्यशोधयत् । स पुनस्तां गृहीत्वा यद्यहं बुद्धो भविष्यामि इयं पातिः प्रतिस्रोतो गच्छतु इत्युक्त्वा नद्यां चिक्षेप । सा पातिः सचेतनेव बोधिसत्त्वस्य सर्वज्ञताज्ञानप्रतिलाभं दर्शयन्ती वेगसम्पन्नस्य सुवर्णहंसस्य अन्तरीक्षे गमनमिव अशीतिहस्तमात्रस्थानं प्रतिस्रोतो मर्दयन्ती नदीमध्यमगमत् । सा पातिरेकस्मिन्श्रावर्त्ते निमग्ना कालस्य नाम नागराजस्य भवनं गत्वा त्रयाणामतीतानां बुद्धानां परिभुक्तपातिषु प्रहृत्य किर्किरिति शब्दं श्रावयन्ती तासामधः प्रतिष्ठिता । कालो नाम नागराजस्तं शब्दं समाकर्ष्य प्रत्यहमभिसम्बुध्य एवमक्रीवीत् । पूर्व्वेद्युरेको बुद्धः अद्य एको बुद्ध इति । स समुत्पन्नः अनेकैः पद्मशतैः स्तुतिमुदीरयंस्तस्थौ । बोधिसत्त्वोपि तेन इत्येतेषु पि अवश्यं बुद्धो भविष्यामीति हृष्टमना अभवत् ।

अथ स बोधिसत्त्वो महाद्व्या गोचराभिमुख मुरुचिरदेहशोभा समुज्वल केशरभारसमाकीर्ण सिंहो मृगेन्द्र इव पङ्कदन्तदहर्तारे मुपुष्पितविशालशालवन प्रविष्टो विगलितसमप्राभरण पङ्कदन्तो नाम सिन्धुर इव च पञ्चवर्णमधुकरगणपरिचुम्बितदिव्यगन्धप्रतिम सुगन्धकुमुमनिकरआजितशारयाभि समुपेत रमणीय शालवन दिवा विहारार्थं प्रविवेज । स बोधिसत्त्व साय पूर्वदिग्भागोपगततरुनिकरच्छायेषु अथैव सम्बोधिज्ञान प्रतिबुध्यतामिति आह्वयत्सु इव मन्दमारुत प्रकम्पितधरणिरुहाप्रकरेषु सकलपुष्पोपशोभितविविधतरुनिकराणां शाखाग्रनिपण्णपञ्चवर्णभ्रमरसङ्गीतध्वनिषु च प्रवर्तमानेषु वृन्तात् परिगलित पञ्चवर्णकुमुमसमाकीर्ण धराणितल शोभयमानो वनप्रदेशान्निष्क्रान्तो मत्तद्विरदपतिरिव विलासातिशयेन दिवा विहारान्निरक्रामत् । तस्मिन् काले मयूरपिच्छकलापैरिव अमरगणोपनीतैश्छत्रध्वजवस्त्रालङ्कारै प्रतिमण्डित कल्पद्रुम इव बोधिद्रुमोपि आजित । ततो बोधिसत्त्वो देवताभि समलङ्कृतेन विंशत्युत्तरैकशतैकसहस्रहस्तविस्तृतेन । मार्गेण सिंह इव विजृम्भमाणो बोधिद्रुममूल समभ्यगात् ।

तदा महाप्रज्ञा योजनविस्तृत श्वेतच्छत्र धारयन्नेव अनुयात । मुयामदेवपुत्रस्त्रिगव्यूति दिव्य चामर गृहीत्वा बोधिसत्त्व वीजयमानोपि अगच्छत् । पुरहूत पुरन्दरो गव्यूतिप्रमाण विजयोत्तर नाम शङ्खधमन् पुरस्तात् अगच्छत् । पञ्चशिल्पो नाम गन्धर्वदेवपुत्रस्त्रिगव्यूति प्रमाण बेलुववर्णा वीणाञ्च वादयन् पुरत अनुयात । कालो नाम नागेन्द्र सार्धैरशीत्या नाटकस्त्रीसहस्रै परिवृत स्तुतिसहस्रमुदीरयन् बोधिसत्त्वमन्वगच्छत् । चत्वारोपि लोक्रपाला दिव्य छत्र गृहीत्वा बोधिसत्त्वमन्वगच्छन् । विविधा नागयक्षमुपर्णा दिव्यै पुष्पैर्गन्धै पूजयमाना दिव्यसङ्गीती प्रवर्तयमाना बोधिसत्त्वमनुयाता । दशानु

चक्रवालसहस्रेषु देवता नानातूर्यैः कुसुमगन्धविलेपनधूपपताकादिभिश्च पूजयमाना दिव्याः सङ्गीताः प्रवर्तयमाना बोधिसत्त्वमन्वगच्छन् ।

अथ महासत्त्वः सुरमिचन्दनचूर्णसमाकुलेषु कुसुमधूपजन्ममुगन्धिषु विविधचामरध्वजमालिषु दशसहस्रचक्रवालेषु बोधिद्रुमभूलं समायातोऽभूत् । तस्मिन्स्तु समये तृणहारकः * स्वस्तिको नाम द्विजन्मा तृणमादाय सम्मुखे पथि आगच्छत् । स महासत्त्वस्य तदाकृतिं ज्ञात्वा अष्टाभिस्तृणमुष्टिभिस्तं समभ्यर्चयामास । बोधिसत्त्वस्तानि तृणानि प्रतिगृह्य बोधिमण्डलमुपसमक्रामत् । बोधिद्रुमस्य दक्षिणदिशाभागे उत्तराभिमुखस्तृणानि गृहीत्वा तस्थौ । तत्क्षणे दक्षिणचक्रवालमवसद्य अधः अवीचिं सम्प्राप्तमिव च उत्तरचक्रवालमुल्लङ्घ्य उपरि भवाग्रं सम्प्राप्तमिव चाभूत् । अज्ञासीच्च बोधिसत्त्वो नेदं सम्बोधिस्थानं भविष्यतीति । ततो महासत्त्वो बोधिद्रुमं प्रदक्षिणीकुर्वन् पश्चिमदिशाभागं गत्वा पुरस्तादाभिमुखस्तस्थौ । तदा पश्चिमचक्रवालमवसद्य अधः अवीचिं सम्प्राप्तमिव पूर्वचक्रवालमुल्लङ्घ्य उपरि भवाग्रं प्राप्तमिव चाऽभूत् । बोधिसत्त्व इदमपि सम्बोधिस्थानं न भविष्यतीति अज्ञासीत् । ततोपि प्रदक्षिणीकुर्वन् उत्तरदिशाभागं गत्वा दक्षिणाभिमुखस्तस्थौ । तदा उत्तरचक्रवालमवसद्य अधः अवीचिं सम्प्राप्तमिव च दक्षिणचक्रवालमुल्लङ्घ्य उपरिभवाग्रं प्राप्तमिव चाऽभूत् । बोधिसत्त्वो नेदमपि सम्बोधिस्थानं भविष्यतीति अज्ञासीत् । ततोपि प्रदक्षिणीकुर्वन् पूर्वदिशाभागं गत्वा पश्चिमाभिमुखस्तस्थौ । पूर्वदिशाभागे सकलानां सम्बुद्धानां पर्यङ्कस्थानं नैव मुच्यते न कम्पते ।

अथ स बोधिसत्त्वो महाटव्या गोचराभिमुख मुरुचिरदेहशोभा समुज्वल केशरभारसमाकर्ण सिंहो मृगेन्द्र इव पद्मरतदहर्तरे मुपुष्पितविशालशालवन प्रविष्टो विगलितसमप्राभरण पद्दन्तो नाम सिन्धुर इव च पञ्चवर्णमधुकरगणपरिचुम्बितदिव्यगन्धप्रतिम सुगन्धकुमुमनिकरभ्राजितशाखाभि समुपेत रमणीय शालवन दिवा विहारार्थं प्रविवेश । स बोधिसत्त्व साय पूर्वदिग्भागोपगततरुनिकरच्छायेषु अद्यैव सम्बोधिशान प्रतिबुध्यतामिति आह्वयत्सु इव मन्दमारुत प्रकम्पितधरणिरुहाप्रकरेषु सकलपुष्पोपशोभितविविधतरुनिकराणां शाखाप्रनिपण्णपञ्चवर्णभ्रमरसङ्गीतध्वनिषु च प्रवर्तमानेषु वृन्तात् परिगलित पञ्चवर्णकुमुमसमाकर्ण धराणितल शोभयमानो वनप्रदेशान्निष्क्रान्तो मत्तद्विरदपतिरिव विलासातिशयेन दिवा विहारान्निरक्रामत् । तस्मिन् काले मयूरपिच्छकलापैरिव अमरगणोपनीतैश्छत्रध्वजवस्त्रालङ्कारै प्रतिमण्डित कल्पद्रुम इव बोधिद्रुमोपि भ्राजित । ततो बोधिसत्त्वो देवताभि समलङ्कृतेन विशत्युत्तरैकशतैकसहस्रहस्तविस्तृतेन । मार्गेण सिंह इव विजृम्भमाणो बोधिद्रुममूल समभ्यगात् ।

तदा महाब्रह्मा योजनविस्तृत श्वेतच्छत्र धारयन्नेव अनुयात । मुयामदेवपुत्रस्त्रिगन्धूति दिव्य चामर गृहीत्वा बोधिसत्त्व वीजयमानोपि अगच्छत् । पुरुहूत पुरन्दरो गन्धूतिप्रमाण विजयोत्तर नाम शङ्ख धमन् पुरस्तात् अगच्छत् । पञ्चशिखो नाम गन्धर्वदेवपुत्रस्त्रिगन्धूति प्रमाण बेलुववर्णा वीणाञ्च वादयन् पुरत अनुयात । कालो नाम नागेन्द्र सार्धैरशीत्या नाटकस्त्रीसहस्रै परिवृत स्तुतिसहस्रमुदीगयन् बोधिसत्त्वमन्वगच्छत् । चत्वागोपि लोक्रपाला दिव्य छत्र गृहीत्वा बोधिसत्त्वमन्वगच्छन् । विनिधा नागयक्षमुपर्णा दिव्यै पुष्यैर्गन्धै पूजयमाना दिव्यसङ्गीती प्रवर्तयमाना बोधिसत्त्वमनुयाता । दशमु

चक्रवालसहस्रेषु देवता नानातूर्यैः कुसुमगन्धविलेपनधूपपताकादिभिश्च पूजयमाना दिव्याः सङ्गीतीः प्रवर्चयमाना बोधिसत्त्वमन्वगच्छन् ।

अथ महासत्त्वः सुरभिचन्दनचूर्णसमाकुलेषु कुसुमधूपजन्मसुगन्धिषु विविधचामरध्वजमालिषु दशसहस्रचक्रवालेषु बोधिद्रुममूलं समायातोऽभूत् । तस्मिन्स्तु समये तृणहारकः * स्वस्तिको नाम द्विजन्मा तृणमादाय सम्मुखे पथि आगच्छत् । स महासत्त्वस्य तदाकृतिं ज्ञात्वा अष्टाभिस्तृणमुष्टिभिस्तं समभ्यर्चयामास । बोधिसत्त्वस्तानि तृणानि प्रतिगृह्य बोधिमण्डलमुपसमक्रामत् । बोधिद्रुमस्य दक्षिणदिशाभागे उत्तराभिमुखस्तृणानि गृहीत्वा तस्थौ । तत्क्षणे दक्षिणचक्रवालमवसद्य अधः अवीचिं सम्प्राप्तमिव च उत्तरचक्रवालमुल्लङ्घ्य उपरि भवाग्रं सम्प्राप्तमिव चाभूत् । अज्ञासीच्च बोधिसत्त्वो नेदं सम्योधिस्थानं भविष्यतीति । ततो महासत्त्वो बोधिद्रुमं प्रदक्षिणीकुर्वन् पश्चिमदिशाभागं गत्वा पुरस्तादाभिमुखस्तस्थौ । तदा पश्चिमचक्रवालमवसद्य अधः अवीचिं सम्प्राप्तमिव पूर्वचक्रवालमुल्लङ्घ्य उपरि भवाग्रं प्राप्तमिव चाऽभूत् । बोधिसत्त्व इदमपि सम्योधिस्थानं न भविष्यतीति अज्ञासीत् । ततोपि प्रदक्षिणीकुर्वन्नुत्तरदिशाभागं गत्वा दक्षिणाभिमुखस्तस्थौ । तदा उत्तरचक्रवालमवसद्य अधः अवीचिं सम्प्राप्तमिव च दक्षिणचक्रवालमुल्लङ्घ्य उपरिभवाग्रं प्राप्तमिव चाऽभूत् । बोधिसत्त्वो नेदमपि सम्योधिस्थानं भविष्यतीति अज्ञासीत् । ततोपि प्रदक्षिणीकुर्वन् पूर्वदिशाभागं गत्वा पश्चिमाभिमुखस्तस्थौ । पूर्वदिशाभागे सकलानां सम्युद्धानां पर्यङ्कस्थानं नैव मुच्यते न कम्पते ।

अथ स बोधिसत्त्वो महाटव्या गोचराभिमुख मुरुचिरजेहशोभा समुज्वल केशरभारसमार्काणं सिंहो मृगेन्द्र इव पद्दन्तदहतीरे सुपुष्पितविशालशालवन प्रविष्टो विगलितसमभ्राभरण पद्दन्तो नाम सिन्धुर इव च पञ्चवर्णमधुकरगणपरिचुम्बितदिव्यगन्धप्रतिम सुगन्धकुमुमनिकरभ्राजितशाखाभि समुपेत रमणीय शालवन दिवा विहारार्थं प्रविवेश । स बोधिसत्त्व साय पूर्वदिग्भागोपगततरुनिकरच्छायेषु अथैव सम्बोधिज्ञान प्रतिबुध्यतामिति आह्वयत्सु इव मन्दमारुत प्रकम्पितधरणिरुहाभ्रकरेषु सकलपुष्पोपशोभितविविधतरुनिकराणांशाखाप्रनिपण्णपञ्चवर्णभ्रमरसङ्गीतध्वनिषु च प्रवर्तमानेषु वृन्तात् परिगलित पञ्चवर्णकुमुमसमार्काणं धरणितल शोभयमानो वनप्रदेशान्निष्क्रान्तो मत्तद्विरदपतिरिव विलासातिशयेन दिवा विहारान्निरक्रामत् । तस्मिन् काले मयूरपिच्छकलापैरिव अमरगणोपर्नतैश्छत्त्रध्वनवस्त्रालङ्कारे प्रतिमण्डित कल्पद्रुम इव बोधिद्रुमोपि भ्राजित । ततो बोधिसत्त्वो देवताभि समलङ्कृतेन विशत्युत्तरैकशतैकसहस्रहस्तविस्तृतेन । मार्गेण सिंह इव विनृम्भमाणो बोधिद्रुममूल समभ्यगात् ।

तदा महाब्रह्मा योजनविस्तृत श्वेतच्छत्र धारयन्नेव अनुयात । मुयामदेवपुत्रस्त्रिगव्यूति दिव्य चामर गृहीत्वा बोधिसत्त्व वीजयमानोपि अगच्छत् । पुरहूत पुरन्दरो गव्यूतिप्रमाण विजयोत्तर नाम शङ्खधमन् पुरस्तात् अगच्छत् । पञ्चशित्तो नाम गन्धर्वदेवपुत्रस्त्रिगव्यूति प्रमाण बेलुववर्णा वीणाञ्च वादयन् पुरत अनुयात । कालो नाम नागेन्द्र सार्धैरशीत्या नाटकस्त्रीसहस्रैः परिवृत स्तुतिसहस्रमुदीरयन् बोधिसत्त्वमन्वगच्छत् । चत्वागोपि लोक्षपाला दिव्य छत्र गृहीत्वा बोधिसत्त्वमन्वगच्छन् । विनिधा नागयक्षमुपर्णा दिव्यैः पुष्पैर्गन्धैः पूजयमाना दिव्यसङ्गीती प्रवर्तयमाना बोधिसत्त्वमनुयाता । दशसु

चक्रवालसहस्रेषु देवता नानातूर्यैः कुसुमगन्धविलेपनधूपपताकादिभिश्च पूजयमाना दिव्याः सङ्गीतीः प्रवर्तयमाना बोधिसत्त्वमन्वगच्छन् ।

अथ महासत्त्वः सुरभिचन्दनचूर्णसमाकुलेषु कुसुमधूपजन्ममुगन्धिषु विविधचामरध्वजमालिषु दशसहस्रचक्रवालेषु बोधिद्रुममूलं समायातोऽभूत् । तस्मिंस्तु समये तृणहारकः * स्वस्तिको नाम द्विजन्मा तृणमादाय सम्मुखे पथि आगच्छत् । स महासत्त्वस्य तदाकृतिं ज्ञात्वा अष्टाभिस्तृणमुष्टिभिस्तं समभ्यर्चयामास । बोधिसत्त्वस्तानि तृणानि प्रतिगृह्य बोधिमण्डलमुपसमक्रामत् । बोधिद्रुमस्य दक्षिणदिशाभागे उत्तराभिमुखस्तृणानि गृहीत्वा तस्थौ । तत्क्षणे दक्षिणचक्रवालमवसद्य अधः अवीचिं सम्प्राप्तमिव च उत्तरचक्रवालमुल्लङ्घ्य उपरि भवाग्रं सम्प्राप्तमिव चाभूत् । अज्ञासीच्च बोधिसत्त्वो नेदं सम्बोधिस्थानं भविष्यतीति । ततो महासत्त्वो बोधिद्रुमं प्रदक्षिणीकुर्वन् पश्चिमदिशाभागं गत्वा पुरस्तादाभिमुखस्तस्थौ । तदा पश्चिमचक्रवालमवसद्य अधः अवीचिं सम्प्राप्तमिव पूर्वचक्रवालमुल्लङ्घ्य उपरि भवाग्रं प्राप्तमिव चाऽभूत् । बोधिसत्त्व इदमपि सम्बोधिस्थानं न भविष्यतीति अज्ञासीत् । ततोपि प्रदक्षिणीकुर्वन्नुत्तरदिशाभागं गत्वा दक्षिणाभिमुखस्तस्थौ । तदा उत्तरचक्रवालमवसद्य अधः अवीचिं सम्प्राप्तमिव च दक्षिणचक्रवालमुल्लङ्घ्य उपरिभवाग्रं प्राप्तमिव चाऽभूत् । बोधिसत्त्वो नेदमपि सम्बोधिस्थानं भविष्यतीति अज्ञासीत् । ततोपि प्रदक्षिणीकुर्वन् पूर्वदिशाभागं गत्वा पश्चिमाभिमुखस्तस्थौ । पूर्वदिशाभागे सकलानां सम्बुद्धानां पर्यङ्कस्थानं नैव मुच्यते न कम्पते ।

अथ महासत्त्व इदं सम्बोधिसत्त्वानाम् विहितम् । अचलस्थानम् ।
 क्लेशपञ्जरनिवसनस्थानमिति अज्ञासीत् । स पुनस्तत्र तानि तृणानि
 अग्रेषु गृहीत्वा चालयित्वा चास्थत् । यद्यहं सर्वज्ञताज्ञानं लभ्ये
 अत्राऽचलपर्यङ्को मे उत्पद्यता इति सत्यवचनमपि अत्रवीच । तद्
 नन्तरं तेन महासत्त्वेन सम्भृतदशपारमितानामानुभावेन रत्नसमुज्ज्वल
 चतुर्दशहस्तमात्रं वज्रासनमुदपतत् । स बोधिसत्त्वश्चतुरङ्गसमन्वागत
 वीर्याधिष्ठानं कृत्वा कायञ्च ऋजुं प्रणिधाय पारमुरां स्मृतिमुपस्थाप्य
 च दृढमानसो भूत्वा बोधिद्रुमे पृष्ठं सधृत्य पूर्णदिशाभिमुखो निप
 साद । स वै त्वक्साय्वस्थानि भिद्यन्ता वा मासशोणिते मच्छरीरे
 अवशुष्यता वा नाहं सम्बोधिमप्राप्य । इदं पर्यङ्कवरं भेत्स्यामीति
 च । यात्रदाश्रया मचितमनुपादाय मुञ्चन्ति । तावदशनिशतसहस्राणां
 पातादपि चालयितुमशक्यमपराजितपर्यङ्कमाभुज्य तन्मिन्निपसाद ।
 तत्र हि निपण्णो बोधिसत्त्वो बोधिद्रुममूले पुरस्तादभिमुख एव रजत
 वर्णस्कन्धं मुवर्णवर्णपत्रमुच्चैः पञ्चाशद्दहस्तं बोधिद्रुमं पृष्ठे विधाय
 उपरिमणिच्छत्रेणैव बोधिशासत्या प्रतिच्छाद्यमानो महतीं त्रियं वभार ।
 तस्य मुवर्णवर्णं चीवरे पतन्ति बोध्यङ्कुराणि कनकवर्णपृष्ठे निहिता
 प्रवालानि इव विरेजुः ।

अथ स बोधिसत्त्वो हस्तप्राप्तं चक्रवर्तिश्रीविभवप्रहाय प्रव्रज्य
 ईदृशमतिदुष्करं प्रधानवीर्य्यं निमर्थं कृतवानिति । क्लेशस्यन्धाभिसं
 स्कारमृत्युदेवपुरसङ्घातानां पञ्चानां माराणां विजयार्थम् । स हि
 महामत्तत्र अग्रमार्गस्याहंमार्गस्यानुत्पन्नकाले सानुशयानां चित्तसन्तान
 यैर्मागैर्मारयितव्यम् । पुनः पुनः पीडयितव्यम् । तेषां क्लेशमाराणाम-
 ग्रमार्गस्य अहंमार्गस्य उत्पन्नक्षणे विजितत्वात्प्रहीणत्वाच्च तस्मिन्नेव
 काले एतेर्नापिशतिप्रतिसन्धिविपारस्कन्धसङ्घातैश्च असंज्ञासत्त्वेषु

रूपप्रतिसन्धिस्कन्धसङ्घातैश्च यैः स्कन्धैर्य एव सत्त्वा अनागतभवसङ्घाते भवावर्त्ते पुनः पुनरवगाहेरंस्तेषां स्कन्धमाराणामग्रमार्गभूतस्य अर्हन्मार्गस्य उत्पन्नक्षणे विजितत्वात् पुनः पुनरनुत्पादितत्वाच्च । तस्मिन्नेव काले यैः कुशलकुशलसङ्घातैरभिसंस्कारैः सत्त्वाः अनागते भववृत्ते पुनः पुनः सज्जनयितव्याः प्रवर्त्तयितव्याः । तेषामभिसंस्कारमाराणामग्रमार्गस्य अर्हन्मार्गस्य उत्पन्नक्षणेविजितत्वात्प्रहीणत्वाच्च तस्मिन्नेव काले अनागतैरेकोनविंशतिविपाकच्युतिसङ्घातैरूपच्युतिसङ्घातैश्च यैर्धम्मैस्त एव सत्त्वाः पुनः पुनः प्रतिसन्ध्यमुत्पत्तिभावेन अनागतभवेषु मारयितव्याः घातयितव्याः । तेषां मृत्युमाराणामग्रमार्गभूतस्य अर्हन्मार्गस्य उत्पन्नक्षणे विजितत्वात् प्रहीणत्वाच्च । तस्मिन्नेव काले येन देवपुत्रमारेण वशवर्त्तिषु वसता तेषामेव सत्त्वानां मार्गफलानि उत्पन्नेः स्वानुभावैर्मारयितव्यानि पीडयितव्यानि । तस्य तेषामेव मार्गफलधर्माणामन्तरायं कुर्वतः अग्रमार्गभूतस्य अर्हन्मार्गस्य उत्पन्नक्षणे उत्कृष्टवशेन जितत्वान्निवृत्तत्वाच्च तान् मारान् सर्वथैव जितवानेव । तेषां हि माराणां विजयनं किमर्थमिति । त्रिषु बुद्धक्षेत्रेषु त्रीणि श्वेतच्छत्राणि उच्छिद्य सन्बुद्धराज्यग्रहणार्थम् । बुद्धराज्यग्रहणं किमर्थमिति ? । समग्रजगतामववादानुशासनीकरणार्थम् । अववादानुशासनीकरणं किमर्थमिति ? । ज्ञानदर्शनप्रतिलाभार्थम् । ज्ञानदर्शनप्रतिलाभः किमर्थमिति ? । अनुत्पादात्परिनिर्वाणार्थम् ।

ततश्चायं महासत्त्वो विविधाकृतीनां सर्वेषां सत्त्वानाञ्च अनुत्पादात्परिनिर्वाणं साधयन् जातिक्षेत्राज्ञाक्षेत्रविषयक्षेत्रसङ्घातेषु त्रिषु बुद्धक्षेत्रेषु मानुष्यक्षेत्रच्छत्रं दिव्यक्षेत्रच्छत्रं विमुक्तिक्षेत्रच्छत्रमिति त्रीणि श्वेतच्छत्राणि उच्छिद्य बुद्धराज्यं ग्रहीतुं सार्द्धं मारैः संसृज्यमारान् अजैषीत् । तस्यापि महासत्त्वस्य जातिक्षेत्रं दशसहस्रचक्रवालाः ।

आज्ञाक्षेत्रं कोटिशतसहस्रचक्रवालाः । विषयक्षेत्रमपर्यन्तचक्रवाला इति । एवं राज्ञा शुद्धोदनेन स्वं राज्यं दत्त्वा नमस्यता मानुष्यश्चेत्-च्छत्रं समभ्यर्चितम् । स महासत्त्वस्तदपि जहौ । महाब्रह्मा सार्धं देवब्रह्मभिः स्वविषयराज्यं प्रदायापि दिव्यश्चेत्च्छत्रेण समभ्यर्चयामास । तमपि महासत्त्वो जहौ । पुनः नारायणवलोपेतः स महासत्त्वः पण्डितप्रशंसनीयस्य नरदेवैः शिरसि अञ्जलिं प्रतिष्ठाप्य वर्णितैरात्मना समुपचितैः कुशलसम्भारैर्निष्पादितस्य सर्वज्ञताज्ञानस्य उपकरणभूत-मर्हत्फलसङ्घातं विमुक्तिश्चेत्च्छत्रं समभिधर्तुकामोभूत् । स महासत्त्वः कोटिशतानां हस्तिनां बलं दधानः आत्मनः शरीरबलेन च समन्यागतः अनेककोटिशतसहस्रमारानभिभवितुं समर्थाभिज्ञावलेषु च पारं प्राप्तः । सकलस्यापि सत्त्वलोकस्य विजयं ग्रहीतुं बोधिट्टममूर्ते अपराजितपर्यङ्कवरमुपगतः ।

इहैवेदं नारायणबलं दर्शयामि । तद्यथा कालावकः गाङ्गेयः पण्डरः ताम्रः पिङ्गलः गन्धः मङ्गलः हैमः उपोषितः पद्दन्तश्चेति हस्तिनो दशविधा भवन्ति । तत्र दशानां मध्यमपुरुषाणां बलं एकस्य कालावकस्य हस्तिनो बलं भवति । तथा दशानां कालावकानां बलमेकस्य गाङ्गेयस्य । दशानां गाङ्गेयानां बलमेकस्य पण्डरस्य । दशानां पण्डराणां बलमेकस्य ताम्रस्य । दशानां ताम्राणां बलमेकस्य पिङ्गलस्य । दशानां पिङ्गलानां बलमेकस्य गन्धस्य । दशानां गन्धानां बलमेकस्य मङ्गलस्य । दशानां मङ्गलानां बलमेकस्य हैमस्य । दशानां हेमानां बलमेकस्य उपोषितस्य । दशानामुपोषितानां बलमेकस्य पद्दन्तस्य हस्तिनः । दशानां पद्दन्तहस्तिनां बलं पश्चिमभद्रिकस्य बोधिसत्त्वस्य भवति । पश्चिमभद्रिको हि बोधिसत्त्वः प्रकृतहस्तिगणनात् कोटिशतानां बलं दधाति । मध्यमपुरुषगणनात् कोटिसहस्राणां बलं

दधाति यथाक्रमेणागतमात्मनः प्रकृतिशरीरबलमेव नारायणबलं भवति ।

इदमेतन्नारायणबलं दशबलज्ञानस्य मुनय ऋद्धिविदो दिव्यश्रोत्रं परचित्तविज्ञापकं पूर्वनिवासानुस्मृतिर्दिव्यचक्षुश्चेति पञ्चप्रकारमभिज्ञा-
बल प्रापञ्च । इत्थं महता शरीरबलेन च प्रज्ञाबलेन च समन्वागते महासत्त्वे
सर्व्वजगदभिभवनसमर्थस्य सर्व्वज्ञताज्ञानस्य उत्पादनार्थं बोधिट्टुममूले
अपराजितपर्य्यङ्के निपण्णे सर्व्वे देवाः समागच्छन् । तेषुपि देवाः पृथि-
वीतलाद्यावद्ब्रह्मलोकं गृहीतविविधससत्कारहस्ताः समाययुः । केचि-
द्देवा ध्वजपताकापङ्क्तीः केचिद्देवाः कदलितौरणपङ्क्तीः केचि-
द्देवा धूपमालाः केचिद्देवाः कुमुममालाः केचिद्देवाः सुवर्णघट-
मालाः केचिद्देवाः दण्डप्रदीपमालाः केचिद्देवाः श्रीवत्समालाः
केचिद्देवाः नन्दावर्त्तमालाः केचिद्देवा मत्स्ययुगलमालाः केचिद्देवाः
अङ्कुशमालाः केचिद्देवा भद्रपीठमालाः केचिद्देवाश्चामरमालाः
केचिद्देवाः शङ्खमालाः केचिद्देवाः पूर्णघटमालाः केचिद्देवा अष्टो-
त्तरशतमङ्गलपङ्क्तीः केचिद्देवाः रजतदाममालाः केचिद्देवाः सुवर्ण-
मालाः केचिद्देवाः मणिदाममालाः केचिद्देवाः सर्व्वरत्नदाममाला
धारयामामुः सर्व्वे दशसहस्रचक्रवालेषु देवाः हृष्टाः प्रहृष्टा एकको-
लाहलाश्चाभवन् ।

इति धीशूलस्कन्धस्थविरस्य श्रुतौ सद्धर्ममकरन्दे

बुद्धपूजापरिदीपनो नाम

दशमोऽध्यायः ॥

आज्ञाक्षेत्रं कोटिशतसहस्रचक्रवालाः । विषयक्षेत्रमपर्यन्तचक्रवाला इति । एवं राजा शुद्धोदनेन स्वं राज्यं दत्त्वा नमस्यता मानुष्यश्चेत्-
च्छत्रं समभ्यर्चितम् । स महासत्त्वस्तदपि जहौ । महाब्रह्मा सार्धं
देवब्रह्मभिः स्वविषयराज्यं प्रदायापि दिव्यश्चेत्च्छत्रेण समभ्यर्चयामास ।
तमपि महासत्त्वो जहौ । पुनः नारायणबलोपेतः स महासत्त्वः
पण्डितप्रशंसनीयस्य नरदेवैः शिरसि अञ्जलिं प्रतिष्ठाप्य वर्णितैरात्मना
समुपचितैः कुशलसम्भारैर्निष्पादितस्य सर्वज्ञताज्ञानस्य उपकरणभूत-
मर्हत्फलसङ्घातं विमुक्तिश्चेत्च्छत्रं समभिधर्तुकामोभूत् । स
महासत्त्वः कोटिशतानां हस्तिनां बलं दधानः आत्मनः शरीरबलेन च
समन्वागतः अनेककोटिशतसहस्रमारानभिभवितुं समर्थाभिज्ञाबलेषु च
पारं प्राप्तः । सकलस्यापि सत्त्वलोकस्य विजयं ग्रहीतुं बोधिद्रुममूले
अपराजितपर्यङ्कवरमुपगतः ।

इहैवेदं नारायणबलं दर्शयामि । तद्यथा कालावकः गाङ्गेयः पण्डरः
ताम्रः पिङ्गलः गन्धः मङ्गलः हैमः उपोषितः पद्दन्तश्चेति हस्तिनो
दशविधा भवन्ति । तत्र दशानां मध्यमपुरुषाणां बलं एकस्य काला-
वकस्य हस्तिनो बलं भवति । तथा दशानां कालावकानां बलमेकस्य
गाङ्गेयस्य । दशानां गाङ्गेयानां बलमेकस्य पण्डरस्य । दशानां पण्ड-
राणां बलमेकस्य ताम्रस्य । दशानां ताम्राणां बलमेकस्य पिङ्गलस्य ।
दशानां पिङ्गलानां बलमेकस्य गन्धस्य । दशानां गन्धानां बलमेकस्य
मङ्गलस्य । दशानां मङ्गलानां बलमेकस्य हैमस्य । दशादां हेमानां
बलमेकस्य उपोषितस्य । दशानामुपोषितानां बलमेकस्य पद्दन्तस्य
हस्तिनः । दशानां पद्दन्तहस्तिनां बलं पश्चिमभक्तिस्य बोधिस-
त्त्वम्य भवति । पश्चिमभक्तो हि बोधिसत्त्वः प्रकृतहस्तिगणनात्
कोटिशतानां बलं दधाति । मध्यमपुरुषगणनात् कोटिसहस्राणां बलं

दधाति यथाक्रमेणागतमात्मनः प्रकृतिशरीरबलमेव नारायणबलं भवति ।

इदमेतन्नारायणबलं दशबलज्ञानस्य मुनय ऋद्धिविदो दिव्यश्रोत्रं परचित्तविज्ञापकं पूर्वनिवासानुस्मृतिर्दिव्यचक्षुश्चेति पञ्चप्रकारमभिज्ञा-
बलं प्रापच्च । इत्थं महता शरीरबलेन च प्रज्ञाबलेन च समन्वागते महासत्त्वे
सर्वजगदभिभवनसमर्थस्य सर्वज्ञताज्ञानस्य उत्पादनार्थं बोधिट्टुममूले
अपराजितपर्यङ्के निपण्णे सर्वे देवाः समागच्छन् । तेऽपि देवाः पृथि-
वीतलाद्यावद्ब्रह्मलोकं गृहीतविविधससत्कारहस्ताः समाययुः । केचि-
द्देवा ध्वजपताकापङ्क्तीः केचिद्देवाः कदलितोरणपङ्क्तीः केचि-
द्देवा धूपमालाः केचिद्देवाः कुसुममालाः केचिद्देवाः सुवर्णघट-
मालाः केचिद्देवाः दण्डप्रदीपमालाः केचिद्देवाः श्रीवत्समालाः
केचिद्देवाः नन्द्यावर्तमालाः केचिद्देवा मत्स्ययुगलमालाः केचिद्देवाः
अङ्कुशमालाः केचिद्देवा भद्रपीठमालाः केचिद्देवाश्वामरमालाः
केचिद्देवाः शङ्खमालाः केचिद्देवाः पूर्णघटमालाः केचिद्देवा अष्टो-
त्तरशतमङ्गलपङ्क्तीः केचिद्देवाः रजतदाममालाः केचिद्देवाः सुवर्ण-
मालाः केचिद्देवाः मणिदाममालाः केचिद्देवाः सर्वरत्नदाममाला
धारयामासुः सर्वे दशसहस्रचक्रवालेषु देवाः हृष्टाः प्रहृष्टा एकको-
लाहलाश्चाभवन् ।

इति श्रीशीलस्कन्धस्थविरस्य कृतौ सद्धर्ममकरन्दे

बुद्धपूजापरिदीपनो नाम

दशमोऽध्यायः ॥

अथ एकादशोऽध्यायः

तदा पापीयान् मारः पदसंवत्सराणि प्रधानं प्रदहते महासत्त्वस्य
निस्तरावसरमपेक्ष्यैव विचचार । स मारः मुरगणानां कोलाहलशब्दं
श्रुत्वा अयं सिद्धार्थकुमारो मद्विषयान्मोक्तुकाम इति अहोपरिज-
हाति मद्विषयान् तस्मादस्य अन्तरायं करोमीति चिन्तयामास । स
विचिन्त्य वृष्णा च अरतिश्च रागा चेति तिस्रो दुहितृनिमन्त्रयामास ।
वत्साः! गच्छत यूयम् । सिद्धार्थकुमारस्य अन्तरायं कुरुतेति
आहस्म । अथ ताः साधु तात ! इति सम्प्रतीपुः । सपदि तास्तिस्रो
दुहितरः पञ्चशतैः पञ्चशतैः परिवृताः सर्वालङ्कारैर्विभूषिताश्चाभवन् ।
तासां प्रथमं रागा बोधिसत्त्वस्यान्तिकमुपेत्य एवमब्रवीत् । भो!
क्षतिय ! उत्तिष्ठ मृत्युभीत इति । तच्छ्रुत्वा बोधिसत्त्वोपि आहस्म ।
त्वं कासीति । अहं रागा नामेति । का तव चेष्टा इति । अहं
सर्वलोकं रागपाशेन भन्त्स्यामीति । तच्छ्रुत्वा बोधिसत्त्वोऽब्रुत् ।

रक्तश्चार्थं न जानाति रक्तो धर्मं न पश्यति ।

अन्यं तमस्तदा भवति यं रागः सहते नरम् ॥

अहं रागविरागाय व्यायंस्यामि । हा तत इति । सा तच्छ्रुत्वा
एकमन्तं तस्थौ ।

ततः अरतिरुपगम्य एवमब्रवीत् । राजपुत्र ! उत्तिष्ठ अस्मादासं-
नादिति । तच्छ्रुत्वा बोधिसत्त्वोऽब्रुत् । त्वं कासीति ! । अहं अर-
तिनामेति । का तव चेष्टा इति ! । अहं सर्वलोकं द्वेषपाशेन भन्त्स्या-
मीति । तच्छ्रुत्वा बोधिसत्त्व एवमब्रुत् ।

क्रुद्धश्चार्थं न जानाति क्रुद्धो धर्मं न पश्यति ।

अन्धं तमस्तदा भवति यं क्रोधः सहते नरम् ॥

तस्मादहं तानि द्वेषतमांसि निहनिष्यामि । साऽपि तच्छ्रुत्वा एक-
मन्तं तस्थौ ।

ततस्तृष्णा उपगम्य आहस्म । उत्तिष्ठ भो ! सिद्धार्थ ! अस्मात्प-
र्यङ्गादिति । तच्छ्रुत्वा बोधिसत्त्वः अब्रवीत् । त्वं कासीति ? । अहं
तृष्णा नामेति । का तव चेष्टा इति ? । अहं सर्व्वं लोकं तृष्णापाशेन
भन्त्स्यामीति । तच्छ्रुत्वा बोधिसत्त्व एवमवदत् ।

मूढश्चार्थं न जानाति मूढो धर्मं न पश्यति ।

अन्धं तमस्तदा भवति यं मोहः सहते नरम् ॥

तस्मादहं तं हरिष्यामीति ।

अथ बोधिसत्त्वोपि अहमेवं रागद्वेषमोहानां प्रहाणार्थं 'सम्बुद्धो
भविष्यामीति' उक्त्वा गच्छत शून्यमिति अभाषत च । ततः सपरि-
वारास्तिस्रो मारदुहितरो बोधिसत्त्वस्य पुरस्ताच्छृङ्गाररसिकतादिभि-
र्नानाकृतिभिश्च बोधिसत्त्वस्य चित्तं ग्रहीतुं समर्थैरुन्मीलननिमीलनप्रे-
क्ष्यकरणैर्नृत्त्यन्त्यो गायन्त्यो बोधिसत्त्वस्य चित्तं विशेप्तुमसमर्था
भग्नमनोरथा निराशा विगतशरीरवर्णा विरूपरूपाः पलितकेशा
भग्नदन्ता बीभत्सा लज्जमानाः पलाय्य पितुः सकाशं गत्वा सर्व्वाणि
कार्याणि दिदिशुः । मारस्तच्छ्रुत्वा एवञ्चाब्रवीत् । वत्सा ! महास-
त्त्वेन जितं रागादिक्लेशजातं पुनर्येनकेनचिज्जेतुं न शक्यते । तेन
महासत्त्वेन तत्तन्मार्गाधिगमेन जितं रागादिक्लेशसमूहं जगति किमपि
क्लेशजातं नानुगच्छति । तस्मादनन्तगोचरस्य सर्व्वज्ञताज्ञानस्य वशेन
अपर्यन्तगोचरं भवत्रयेषु परिभ्रमणहेतुभूतानां रागादीनामन्यतर-

पापस्याप्यभावं तं महासत्त्वं यूयं केन कारणेन तस्मादासनान्नेप्यथ । अपि च जालिनी नामा रूपादिषु पञ्चमु अवलम्बनेषु आसक्तविपक्त-
भावेन विपक्तिका नामा च रूपतृष्णाऽपि तं महासत्त्वं कुत्रचिन्नेतुं
समर्था नास्ति । तस्मादनन्तालम्बनस्य सर्वज्ञताज्ञानस्य वशेन अप-
र्यन्तगोचरं भवत्रयेषु परिभ्रमणहेतुभूतानां रागादीनामन्यतरपापस्या-
प्यभावं तं महासत्त्वं यूयं केन कारणेन तस्मादासनान्नेप्यथ इति ।
स एवमुक्त्वा क्रोधेर्ष्याभिभूतो मारघोषणामघोषयच्च । अनेकप्रकारां
मारसेनाद्याभिनिर्मापयामास । स तु निष्करुणहृदयो रागद्वेषमोहे-
र्ष्याभिः समन्वागतः परमदारुणो मारसैन्यमामन्तयत् । मारिपाः!
अथः अवीचित आपरिभवाग्रात्तिर्य्यक्चापर्य्यन्तासु लोकधातुषु सिद्धा-
र्थेन सदृश उत्तमपुरुषो नास्ति । स पुरुषसिंहः । तस्मात्तेन समं स-
म्भुलं युद्धं कर्तुं न शक्यामः । एकेन पाद्वेन युद्धं दर्शयाम इति ।
उत्तरपाद्वेन मारसेनाया गमनं व्यचारयत् ।

स पापीयान् मारः पुनरपि एवमब्रवीत् । भो ! भो ! यूयं यथामति
यथाशक्ति नानायुधा नानाशरीरा नानावर्णा नानासंस्थाना नाना-
मुखा भूत्वा तस्य पर्य्यङ्कादुत्थाय पलायनार्थं व्यायामं कुरुतेति सम-
न्ताद्योजनशतसहस्रं स्फुरित्वा मारपादः तस्थौ । तेषु च सैनिकेषु केचिन्नी-
लशरीरा रक्तमुखाः केचिद्रक्तशरीरा नीलमुखाः केचिच्छ्वेतशरीराः पीत-
मुखाः केचित्पीतशरीराः श्वेतमुखाः केचित्कर्बुरशरीराः कृष्णमुखाः के-
चित् कृष्णशरीराः कर्बुरमुखाः केचिन्नीलशरीराः श्वेतमुखाः केचिच्छ्वेत-
शरीराः नीलमुखाः केचिच्छ्वेतशरीराः कृष्णमुखाः केचित् कृष्ण-
शरीराः श्वेतमुखाः केचिदुपरिकायान्नागशरीरा अधःकायान्मनुष्य-
शरीराः केचिदधःकायान्नागशरीरा उपरिकायान्मनुष्यशरीराः केचि-
दधःकायात्सुपर्णशरीरा उपरिकायान्नागाः केचिदधःकायाद्द्वचाप्रशरीरा

उपरिकायाद्वृषभाः केचिदधःकायाद्वृषभा उपरिकायाद्वचाप्रशरीराः
केचिदधःकायाद्वारणशरीरा उपरिकायाद्वयाः केचिदधःकायाद्वयशरीरा
उपरिकायाद्वारणशरीराः केचिदधःकायात्सिंहशरीरा उपरिकायान्म-
हिषशरीराः केचिदधःकायाद्गृध्रशरीरा उपरिकायात् काकशरीराः
केचिदधःकायात् काकशरीरा उपरिकायाद्गृध्रशरीराश्चबभूवुः ।

केपांचिद्दक्षिणकर्णच्छिद्रं प्रविष्टा घोराः सर्पा वामकर्णच्छिद्रान्निष्क्रम्य
फणां कृत्वा तस्थुः । तथा वामकर्णच्छिद्रात् । केपांचिद्दक्षिणाक्षि-
प्रविष्टा घोराः सर्पा वामाक्ष्णो निष्क्रम्य फणां कृत्वा तस्थुः । तथा
वामाक्ष्णः । केपांचिद्दक्षिणनासिकाच्छिद्रं प्रविष्टा घोराः सर्पाः वाम-
नासिकाच्छिद्रान्निष्क्रम्य फणां कृत्वा तस्थुः । तथा वामनासिकाच्छिद्रात् ।
केपांचिन्मुखं प्रविष्टा घोराः सर्पा मूर्ध्नि निष्क्रम्य फणां कृत्वा तस्थुः ।
तथा मूर्ध्नि । केपांचिन्नाभेः प्रविष्टा घोराः सर्पा उदरान्निष्क्रम्य फणां
कृत्वा तस्थुः । तथोदरात् । केपांचिद्दक्षिणहस्तं वेष्टयन्तो नागाः
जानुमस्तके फणां कृत्वा तस्थुः । तथा वामहस्तम् । एवमपि श्रीवो-
रस्तलोदरकटिबाहादिषु वेष्टिता वृश्चिकजलव्यालडुण्डुभाऽजगराद-
योपि द्रष्टव्याः । नितरां दीप्तामिसदृशवर्हिर्निष्क्रान्तपिङ्गलोचनाः
खरकूर्चभ्रुवः श्मश्रुविप्रकीर्णमुखा भुमनासास्तीव्रदर्पिनस्वास्ताप्र-
वर्णलोमानो दुःसंस्थाना विवर्णकेशा विकच्छकप्ररूढदारुणविरूप-
प्रभा नानायुधहस्ता गव्यूत्युद्गतशरीरा द्वियोजनोद्गतशरीरास्त्रियो-
जनोद्गतशरीराश्च । योजनसदृसात्प्रभृति पृथिव्युन्दनमेघाशनिध्वनि-
रिव च चक्रवालोद्धतमहासमुद्रनिर्घोषाभिभवनतुमुलनिर्घोषाश्चाभवन् ।
अपरचक्रवालार्द्रै भित्त्वा इदं चक्रवालं मोदितुमागच्छन्त इतरचक्र-
वालसमुद्रघोषा इव सकलोर्वी परिमर्दितुमागच्छन्तः पर्वतपटा इव
च मारसेना महाबोधिमण्डमवस्तृणत्य इवागच्छन्ति स ।

अथ पापीयान् मार एवं विचारितसेनायाः गमनं सज्जीकृत्य पञ्चाशदधिकयोजनशतमूर्द्धानं गिरिमेखलं नाम कुञ्जरवरमभिरुरोह । निर्भितैर्वाहुसहसैरसिञ्चुरिकाधनुःशरलिप्तकतोमरशङ्कुभिन्दिपाल-फलककुन्तचक्रशङ्खकुशगदापापाणाहिपागमुरलाङ्गलपरशुत्रिशूलादि-भेदानि नानायुधानि गृहीतानि । पुरतः पदत्रिंशद्योजनाः सेनाः पश्चिमचक्रवालपर्यन्तं अभूवन् । ते मारकिङ्कराः सिद्धार्थकुमारं गृहीत बध्नीत हत नाशयत विध्यत उत्रासयत तस्य हृदयं मर्दयत उरः फालयत पदयोर्गृहीत्वा परमसमुद्रे क्षिपतेति आज्ञापयन्त एवा-सेदुः । भूमावपि अनेकानि रुद्राणि अनिष्टाणि दुर्निमिष्ठानि प्रादुर्भूतानि । एवमनेकेषु दुर्निमिष्ठेषु पापीयान् मार आगत्य बोधिमण्डं प्रवेष्टुमसमर्थो दूरे तस्यौ । मारसेनाः समन्तात्परिवारया-मासुः । ततः स्तां सेनामवलोक्य एत गृहीत इत्याद्यवदत् । प्रःखलितमयोमयपिण्डं मक्षिकेव बोधिमण्डं प्रवेष्टुं समर्थो नाम नाभूत् ।

तत्क्षणे छत्रवेशं गृहीत्वा बोधिसत्त्वं परिवृत्य स्थिता दशसहस्र-चक्रवालेषु देवताः मारनिघोषं श्रुत्वा उत्तरां दिशां विलोकयामासुः । तत्क्षणे आगच्छन्तीं मारसेनां दृष्ट्वा मार आगत इति ज्ञत्वा भीता-स्तः सम्मुखस्थानादेव बोधिसत्त्वमेकमेव विहाय पलायामासुः । पुरुहूतो विजयोचरं नाम शङ्खं पृष्ठतः कृत्वा पलायिष्ट । महाकालो नाम नागराजो पञ्चशतयोजनं भाञ्जेरिकं नाम नागमवनं गत्वा श्रीगर्भं प्रविश्य उभाभ्यां हस्ताभ्यां मुखं प्रच्छाद्य न्यपद्यत । विमु-रपि श्वेतच्छत्रमग्रे गृहीत्वा ब्रह्ममवनमगच्छत् । तदापि शेषा देवाः स्थातुं समर्था नाभवन् । महासत्त्वः शून्ये विमाने ब्रह्मा इव एक एव निपसाद । महासत्त्वः सर्वेषां देवानां पलायितत्वान्निःशब्दं

शून्यं प्रदेशमवलोक्य पुनरुत्तरां दिशां व्यलोकयत् । बोधिमण्डमव-
स्तृणतीमिव आयान्तीं मारसेनां दृष्ट्वा एवं चिन्तयामास । इमे
एतावन्तो जनाः मामेकं सन्धाय महान्तं व्यायामं कुर्वन्ति । अस्मि-
स्तु स्थाने मत्सहायो भूत्वा मारसेनाभिः सार्द्धं युध्यमानः पिता वा
भ्राता वा नास्ति । देवा अपि पलायिताः । विना दशपारमीः नान्य-
न्मम शरणमस्ति ।

अथ महासत्त्वस्तस्यां वेलायां दशपारमीरनुस्मरन्नेवमाह स ।
आयान्तु इह भक्त्यो दानशीलनैष्कर्म्यप्रज्ञावीर्य्यक्षान्तिसत्याधिष्ठान-
मैश्वर्य्युपेक्षाः । युद्धाय युष्माकमायुधानि गृह्णीतेति । अथ समत्रिंशत्
पारम्यो योधपुरुषा इव समभ्युपेत्य अर्थादेवं दिदिशुः । देव ! त्वया
धनधान्यराज्यपुत्रभार्य्यामांसशोणिततयनप्रदानाद्वयं चिरात्परिपा-
लिताः । तस्मात्तवार्थं प्राणान् परित्यज्य मारेण समं योत्स्यामह इति ।
अथ समत्रिंशत्पारमीयोधा बोधिसत्त्वं परिवृत्य तस्थुः । ततो
बोधिसत्त्वस्य श्रद्धाबलं वीर्य्यबलं स्मृतिबलं समाधिबलं प्रज्ञाबलं
ह्रीबलमपन्नपाबलञ्चेति सप्तविधा योधपुरुषाः समभिगम्य देव !
त्वया चिराद्वयं पोषिता अन्नपानवस्त्राभरणहस्त्यश्वरथप्रदानात् ।
तस्मात् अस्माकं कार्य्यं पश्य इति भाषमाणा इव बोधिसत्त्वस्य
पुरस्तात्तस्थुः । बोधिसत्त्वो हि स्वानां पारमीयोधानां तद्वचनं
समाकर्ण्य साधु पश्यामीति वदन्निव दृढवीर्य्यहस्तिनमभिरुह्य शील-
पारमीपृथिव्यां प्रतिष्ठाय प्रज्ञापारमीकृपाणं श्रद्धाहस्तेन गृहीत्वा
शेषपारमीः फलकं कृत्वा पर्य्यङ्गादनुत्थाय मारसैन्यं विध्वंसितु-
मर्हतीति चिन्तयामास । ततः स बोधिसत्त्वः पारमीयोधानुपरि क्षिपन्
पुरस्तादभिमुखधतुरङ्गसमन्वागतं मैत्र्यादिकर्मस्थानं पुरःसरं कृत्वा
वीर्य्याधिष्ठानमधिष्ठाय निर्भीको निपसाद ।

तदा मारो निर्भयं निषण्णं बोधिसत्त्वमवलोक्य क्रोवज्वलितनयनः
 क्रूरपारुष्यवचनैः स्वां सेनामाज्ञापयन् सत्वरमुपयात इमं हत
 इमं वधीत इमं विध्यतेत्यब्रवीत् । अथ ते मारकिङ्करगणाः
 नानाविधगजतुरङ्गमृगासिंहखड्गव्याघ्रशार्दूलतरक्षुभङ्गकमहिपवराहशृगा-
 लश्वकबलाकध्वाह्वायसारात्युलूकपारावतकपोतश्येनगृध्रनकुला बो-
 धिसत्त्वं परिवृत्य सन्तर्ज्जयामासुः । अपरे तोमरतरुपापाणमुसलहस्ता
 ज्वलितकेशा अन्तरिक्षे स्थिता बोधिसत्त्वं सन्तर्ज्जयामासुः । एवं मारः
 सपरिवारो महासत्त्वे भयमुत्पादयितुमशक्नुवन् क्रोधाभिभूतो नव-
 विधां महावृष्टिं वर्षयितुमचिन्तयत् ।

अथ मारः अर्द्धयोजनद्वियोजनत्रियोजनप्रमाणानां पर्वतकूटानां
 प्रचलनसमर्थो पूर्वदिशादिप्रभेदां वातवृष्टिञ्च तथा वन्यानां वृक्षाणा-
 मुपरिगतां महामेघप्रवृत्तपङ्कवृष्टिधाराया वेगेन पृथिवीं छिद्रमयीं
 कुर्वाणामिव भीषणां क्षारवृष्टिञ्च धूमायन्तीं प्रज्वलन्तीमन्तरिक्षेण
 गच्छन्तीं महतीं दारुणपापाणवृष्टिञ्च धूमायन्तीं प्रज्वलन्तीमेक-
 धारोभयतोधारादिप्रभेदामतितीक्ष्णखड्गधनुः शरतोमरादिप्रहरणवृष्टिञ्च
 विगतधूमजालां रक्तस्फटिकमणिप्रतिभागां पलाशकुसुमवर्णप्रभासमु-
 ज्वलामङ्गारवृष्टिञ्च अत्युष्णबहिप्रभानिर्गतभस्मसदृशीमतिदारुणते-
 जस्विनीं भस्मवृष्टिञ्च अतिसूक्ष्मां धूमायन्तीं बालुकावृष्टिञ्च धूमायन्तीं-
 पङ्कवृष्टिञ्च चतुरङ्गसमन्वागतां भीषणामन्धकारवृष्टिं चेति नवविधां
 वृष्टिं समुदस्थापयत् । तानि नव लोकोत्तरधर्माणां प्रतिभागनिमित्तं
 दर्शयन्तीव बोधिसत्त्वस्यानुभावेन दिव्यकुसुममालादामसुगन्धकर्दम-
 चन्दनचूर्णादिभावं प्रतिपद्यान्तर्हितानि । अथ मारोप्याभिर्नवविधा-
 निर्भृष्टिभिर्बोधिसत्त्वं पलाययितुमशक्नुवन् यूयं कस्मात्प्रिष्ठत इमं
 सिद्धार्थकुमारं गृहीत धावयत पलाययतेति सेनामाज्ञापयत् । मारोपि

पुनर्बोधिसत्त्वं प्रोवाच । सिद्धार्थ! त्वं कस्मान्मय्यायत्ते आमने
निपण्णोसि अस्मादासनादुत्तिष्ठ । नोचेत्तव हृदयं विदारयामीति ।
अथ स बोधिसत्त्वः पादमूले क्रीडन्तं तरुणं पुत्रमवलोकयन्निव पिता
मैत्रीमान् दयालुर्मरमवलोकयामास ।

एवं स मैत्रीकोष्ठकं बध्वा निपण्णः सिंहनादं ननाद । अयं
पापीयान् मारो मदासभावं न जानाति । अहं हि सकललोकानां
ज्येष्ठोऽस्मि । अनन्तेषु लोकधातुषु सर्वैः कृतानि सर्वसुकृतानि
मामेकं प्राप्य षोडशीं कलां नार्हन्ति । अहं हि पुरा तिर्य्यक् शशो
भूत्वा समीपागतमेकमर्थिनं दृष्ट्वा स्वं मांसं विपच्य दातुं महति
प्रज्वलति वह्नौ न्यपतम् । को हि ईदृशं दुष्करं कार्यं कर्तुं समर्थोऽस्ति ।
एवं प्राक्तनसञ्चितैरनन्तसुकृतैः सिद्धमिमं देहं यथाभूतमजानन्नेष
मारो मां मनुष्य इति जानाति । नाहं मनुष्यः । न अमनुष्यः ।
न ब्रह्मा । न देवः । अहं हि सर्वेभ्यो जगद्भ्यो जरामरणं दर्श-
यितुमिहागतो लोकैरनुपलितः अनन्तजिनः । बोधिद्रुममूले सम्बुद्धो
भूत्वा बह्वं जनतां संसारात् तारयिष्यामीति ।

अथ मारो बोधिसत्त्वस्य सुकृतपारगतं भावं श्रुत्वा क्रोधमस-
हिष्णुः स्वयं गिरिमेखलं नाम गजपतिमारुह्य चक्रायुधं गृहीत्वा
बोधिसत्त्वं समुपागच्छत् । अभापत चैवम् । भोः सिद्धार्थ! त्वमे-
तस्मात्पर्य्यङ्कान्नोत्तिष्ठसि । कस्मादत्र निपण्णोसि । नायं पर्य्यङ्कस्त-
वानुरूपः एष पर्य्यङ्को ममानुरूपः । त्वं न स्मृतिमान् । अहं तु
स्मृतिमान् । त्वं दुर्बलः । अहं बलवान् । त्वमनीश्वरः । अहमीश्वरः ।
त्वमनभिभूः । अहमभिभूः । तस्मान्ममार्थमेव अयं पर्य्यङ्क उत्पन्नः ।
न तवार्थमिति ।

चिपुक्त आत्मभावो मारेण दूषित इति नेति विलोकयामासुः । अथ
 बोधिसत्त्वो मार! त्वया अन्य पर्यङ्कस्य हेतुभूतस्य कुशलकर्मणः कृत-
 भावे कम्तव साक्षीत्यवोचन् । मारः-सिद्धार्थ! नैकः न ह्ये ण्ते सत्त्वे
 जना. माक्षिण इति मेनाभिमुखं हस्ते प्रसारयामास । तस्मिन् क्षणे
 मारपरिच्छदा देव! अहं साक्षी अहं साक्षीति महीविभेदसदृशं
 महास्र्तं शब्दमुद्धारयामासुः । अथ मार उवाच । इमे तावन्मम
 माक्षिणः । सिद्धार्थ! कम्तव साक्षीति । बोधिसत्त्वो ममास्मिन्त्याने
 मचेतना माक्षिणो न मन्ति । अनया विचेतनया पृथिव्या माक्ष्यं
 कारयिष्यामीति । बोधिसत्त्वः साक्षिणं दर्शयत्तेवमवसीत् । अयं
 पर्यङ्को ममार्थमुत्पन्नः । भावे किमन्येन साक्षिणा । मर्द्दीदेव्या दाने
 कम्पिता इयं पृथिवी माक्षीभवति इति । स च मार! मयाऽमुं
 पर्यङ्कं प्रार्थयमानेन संगोरे अपरिमाणानु जातिषु अदत्तं नाम दानं
 नास्मि । अरक्षितं शीलं नाम नास्मि । विहाय चान्यान्येकमित्तेषु विधा-
 न्नरात्मभावे मर्द्दीदेवीदानप्रयुक्तं कृत्वा सप्तवारं कम्पिता इयं
 पृथिवी इदानीं मय्यस्मिन् पर्यङ्के सर्वलोकविजयार्थं निषण्णे मारमे-
 नायाम्नुमुत्पुद्गे धनमाने कम्मानुष्णीम्भृता । मारः स्वया सेनया
 कण्ठमाक्षयमकारयन् । इयं महोष्वी तव वचनं प्रवेद्यमानापि
 चेतनापि महता ममेव साक्षीभवत्विति रक्षाम्बुधरगर्भाभ्यन्तराक्षि-
 प्त्रान्तर्गोत्रपवित्रुक्षेत्रे च विरगर्भान्तराद्यन्तरणेरकनगविराजितं
 पम्बिकरमदशं चक्रद्वितं दक्षिणहस्ते निहन्त्य पृथिव्यभिमुखं कृत्वा
 अवसीत् भो! अरनि! मया ममविशान्तारमीः पूर्यता विधान्तरा-
 त्मभावे न्निन्वा पुत्रदागपरित्यागं कृत्वा सप्तशतमहादानानि दत्त्वाऽपि
 अल्पता वा ब्राह्मणा वा माक्षिणः कृता न मन्ति । भो! अरनि!
 इदानीं त्वं कम्मानुष्णीं भवामीति ।

तदा भूसुन्दरी बोधिसत्त्वस्य पारमितासम्भारानुभावान्निश्चलं
 स्यातुमशक्नुवती स्वतलादुद्गत्य महिलाविलासेन बोधिसत्त्वस्याग्रे
 स्थित्वा तात महापुरुष अहं, तव पारमितासम्भारं जानामि । तव
 दक्षिणोदकैर्ममकेशाः प्रवहन्ति । इदानीं परिवर्तयिष्यामीति वदन्ती
 सपदि स्वान् केशान् परिवर्तयामास । तस्याः केशतो गङ्गोदकवत्स्रोतः
 प्रावर्तत । अथ ताः मारसेनास्तत्र स्थातुमशक्नुवत्यः पलायामासुः ।
 गिरिमेखलो नाम करी प्रस्खलितपादः पपात । स च आसमुद्रान्तं
 प्रविवेश । छत्रध्वजचामरादीनि चूर्णविचूर्णान्यभवन् । मारस्तदा-
 श्रय्यमवलोक्य विस्मयमापन्नो बभूव । तस्मिन् क्षणे इयं वसुन्धरा
 कुलालचक्रमिव भ्रमन्ती महारावमकरोत् । महीयासं शब्दं श्रुत्वा
 अन्तरिक्षे मेघध्वनिरिव महानादो बभूव । सप्तकूटशिलोच्चया अपि
 महारावमरुवन् । सकलचक्रवालगर्भो वह्निना प्रदीप्तमरण्यमिव महा-
 नादं विदधौ । तप्तकपाले क्षिप्ता व्रीहिलाजा इव सकलगगनतले देव-
 दुन्दुभयो नेदुः । प्रदीप्ताङ्गारवद्विस्फुरन्त्योऽशनयः प्रपतन्तिस्म । तयोः
 पृथिव्यन्तरिक्षयोरन्तर्गतो मारो दुर्बलः अशरणस्त्रस्तः महामयप्राप्तः
 स्वमपावित्र्यं प्रकाशयन् सञ्जातसंवेगः अहो दानस्य विशेषः अहो
 दानस्य विपाकः अहो सिद्धार्थकुमारस्य महर्द्धिः अहो प्रार्थना-
 समृद्धिः इति प्रशस्य प्रसादस्फुरितहृदयः सर्वाणि आयुधानि
 परित्यज्य बाहुसहस्रमपि सम्मृञ्ज्य नंस्यन् सविनयं प्रोवाच ।

नमस्ते पुरुषश्रेष्ठ ! नमस्ते पुरुषोत्तम ! ।

सत्यमेव हि लोकेऽस्मिन्नास्ति त्वत्सदृशः पुमान् ॥

त्वञ्च बुद्धस्त्वञ्च शास्ता त्वञ्च माराभिभूर्मुनिः ।

त्वमप्यनुशयांश्चित्वा तीर्णः सन्तारय प्रजाः ॥

नाम देवपुत्रो वीणां वादयंस्तस्थौ । चत्वारो लोकपालाश्चतुर्षु दिक्षु
 तस्थुः । अष्टाविंशतिर्यक्षसेनापतयः समन्तात् खड्गहस्तास्तस्थुः ।
 पद्तिंशद्देवकुमार्यः सुवर्णरजतप्रवालादीनां समुद्गान् पूरयित्वा दिव्यैः
 कुमुदैः पूजयमाना वियति तस्थुः । सुयामो नाम देवपुत्रः सुवर्णदण्ड-
 चामरादिभिर्वीजयंस्तस्थौ । सन्तुषितो नाम देवपुत्रस्तालवृन्तं गृहीत्वा
 तस्थौ । शेषा देवा नानाविधान्यभिपेकोपकरणानि गृहीत्वा तस्थुः ।
 सकलेषु दशसहस्रचक्रवालेषु देवा उत्सववेशं गृहीत्वा यावदकनिष्ठ-
 ब्रह्मलोकान्तरन्त्येण तस्थुः ।

इत्थं सवितारि अनस्तमितं एव बोधिसत्त्वः ससैन्यं मारं विद्राव्य
 प्ररूढैर्बोधिद्रुमाङ्कुरैः पूज्यमानः प्रथमयामे सम्प्राप्त एव अष्टसमा-
 पत्तीर्निर्वर्तयामास । स तु पुनरभिज्ञाबलेन पूर्वनिवासमनुस्मर्त्तुमारोभे ।
 स चानुस्मरन् प्रतिलोमात्पश्चिमासनतः प्रभृति सस्मार । कथम् ।
 इदं स्थानं कुत आगतोस्मीत्युपपरीक्षमाणो नैरञ्जनायास्तीरादा-
 गतोस्मीत्यद्राक्षीत् । तत् स्थानं क्षीरपायसप्रतिगृहीतस्थानात् । तत्
 स्थानं पञ्चमहास्वप्नदृष्टस्थानात् । तत् स्थानमाहारपरिभुक्तस्थानात् ।
 तत् स्थानं प्रधानभूमाद्युद्धकरामपुत्रसमयावबोधात् । तत् स्थानमा-
 लारकालामसमयावबोधात् । तत् स्थानं राज्ञो विम्बिसारस्य प्रतिज्ञा-
 दत्तस्थानात् । तत् स्थानमनुप्रियान्नामाग्रवनात् । तत् स्थानमनोमाया
 नद्यास्तीरे प्रव्रजितस्थानात् । तत् स्थानं कपिलवस्तुनगरात् । तत्
 स्थानं लुम्बिनीवने जातस्थानात् । तत् स्थानं मातृगर्भात् । तत्
 स्थानं प्रतिसन्धिग्रहणस्थानात् । तत् स्थानं तुषितपुरात् । तत्
 स्थानं विश्वन्तरात्मभावात् । तत् स्थानं पारमितः । तत् स्थानं
 भगवतो दीपङ्करस्य पादमूले अभिनिर्हारकृतस्थानादागतोस्मीति ।
 एवं कल्पशतसहस्राधिकेषु चतुर्ष्वऽसङ्ख्येषु कालेषु तेषु तेष्वऽत्म-

भावेपु योनिपु गतिपु विज्ञानस्थितिपु पूर्वमतीतन्युपितस्कन्धसन्तानांश्चानुस्मरंस्तत्सम्प्रयुक्तं तदालम्बनं पूर्वनिवासानुस्मृतिज्ञानं समुत्पादयामास ।

स एवमनुस्मरंश्चानेकविधं पूर्वनिवासं सस्मार । कथम् । एकामपि जातिम् । द्वे अपि जाती । तिस्रोपि जातीः । चतस्रोपि जातीः पञ्चापि जातीः । दशापि जातीः । विंशतिमपि जातीः । पञ्चाशदपि जातीः । जातिशतम् । जातिसहस्रम् । अनेकान्यपि जातिसहस्राणि । अमुत्रासमेवं नामा । एवंवर्णः । एवंगोलः । एवमाहारः । एवं सुखः दुखे प्रतिसमविन्दम् । एवमायुःपर्यन्तः । सोहमिहोत्पन्नः । इति साकारं सोद्देशमनेकविधं पूर्वनिवासमनुस्मार । एवं बोधिसत्त्वः प्रथमे यामे पूर्वनिवासं सस्मार । मध्यमे यामे दिव्यं श्रोत्रं विशोध्य प्रत्यूपे आचीर्णे प्रत्ययाकारे ज्ञानमवतार्य प्रतीत्यसमुत्पादं सममृशत् । कथम् । अविद्याप्रत्ययात् संस्कारः । संस्कारप्रत्ययाद्विज्ञानम् । विज्ञानप्रत्ययान्नामरूपे । नामरूपप्रत्ययात् षडायतनानि । षडायतनप्रत्ययात् स्पर्शः । स्पर्शप्रत्ययाद्वेदनाः । वेदनाप्रत्ययात्तृष्णा । तृष्णाप्रत्ययादुपादानम् । उपादानप्रत्ययाद्भवः । भवप्रत्ययाज्जातिः । जातिप्रत्ययाज्जरामरणाशोकपरिदेवनदुःखदौर्मनस्योपायासाः सम्भवन्ति । एवं बोधिसत्त्वः प्रतीत्यसमुत्पादमनुलोमतः सममृशत् । कथं प्रतिलोमतः सममृशच्च ? । इमे जरामरणे असंस्कृते भवतः । परं निर्वृत्ताः स्कन्धा जीर्णा भिद्यन्ते । तस्माज्जात्यां सत्यां जरामरणे भवत इति समभ्यैक्षत । जातिर्हि किम्प्रभवा किन्निदाना किंहेतुरिति । कामरूपारूपभवेपु कर्मणा निर्वृत्ता । भवे सति जातिर्भवतीत्यद्राक्षीत् । भवो हि किम्प्रभवः किन्निदानः किं हेतुरिति । कामरूपारूपभवेपु उपादानेन निर्वृत्तः । उपादाने सति भवः अस्तीत्यद्राक्षीत् । कामदृष्टिशीलव्रतात्मवादेऽपादानेषु चतुर्विधेषु

सत्सु भयश्चासीदिति सम्प्रैक्षत । उपादानं हि किम्प्रभवं किन्निदानं किंहेत्विति । रूपशब्दगन्धरसप्रष्ट्यधर्मतृष्णासु सर्तापु भवतीत्यद्राक्षीत् । तृष्णा हि किम्प्रभवा किन्निदाना किं हेतुरिति । रूपादिषु नानालम्बनेषु त्रिविधायां वेदनायां सत्यां तृष्णा भवतीत्यऽद्राक्षीत् । वेदना हि किम्प्रभवा किन्निदाना किं हेतुरिति । चक्षुः स्पर्शादौ सति वेदना भवतीत्यद्राक्षीत् । स्पर्शां हि किम्प्रभवः किन्निदानः किं हेतुरिति । चक्षुरायतनादिषु पदस्वायतनेषु सत्सु स्पर्शां भवतीत्यद्राक्षीत् । पडायतनं हि किम्प्रभवं किन्निदानं किंहेत्विति । चतुर्महाभूतयोर्नामरूपयोः सतोः पडायतनं भवतीत्यद्राक्षीत् । नामरूपे हि किम्प्रभवे किन्निदाने किं हेतुनी इति । कुशलकुशलेषु विपाकेषु चतुर्षु योनिषु पञ्चगतिषु नवसत्त्वावासेषु सप्तविज्ञानस्थितिषु सत्सु नामरूपे भवत इत्यद्राक्षीत् । विज्ञानं हि किम्प्रभवं किन्निदानं किं हेत्विति । कायवाङ्मनःसंस्कारेषु सत्सु विज्ञानं भवतीत्यद्राक्षीत् । संस्कारा हि किम्प्रभवाः किन्निदानाः किं हेतव इति । अविद्याप्रभवाः अविद्यानिदानाः अविद्या हेतवः । अविद्याप्रत्ययात् संस्कारा भवन्तीत्यद्राक्षीत् । एवं बोधिसत्त्वः प्रतीत्यसमुत्पादं प्रतिलोमतोपि सममृशत् । इत्थं तयोर्ध्वं त्रिसन्धिं चतुःसंक्षेपं विंशदाकारं प्रतीत्यसमुत्पादं सममृशत् । स च बोधिसत्त्वः प्रत्यूपे समुद्भूत एवारुणे अनेकैष्व्याश्चर्याद्भुतसहसेषु सर्वज्ञताज्ञानं प्रतिबुध्य बुद्धसिंहनादं ननाद ।

अनेकजात्यां ससारे सन्धावेयमनिर्विशम् ।

गृहकारकं भवेपंश्च दुःखा जातीः पुनःपुनः ।

गृहकारको दृष्टोऽभूः पुनर्गेहं न करिष्यसि ॥

सर्वा ते पापुका भमा गृहकूटं विसंस्कृतम् ।

विसंस्कारगतं चित्तं तृष्णानां क्षयमध्यगम् ॥

अस्यार्थः—पुनः पुनर्जननं दुःखम् । अहं हि संसारे अनेकासु जातिष्वस्य स्कन्धपुञ्जगृहस्य कारकं गवेपयन् सम्बोधिज्ञानमप्रविश्य भवगतिवशेन समधावम् । मया तृष्णागृहकारको दृष्ट आसीः । त्वं पुनर्मच्छरीरगेहं न करिष्यसि । तव सर्वाणि गृहोपकरणानि भ्रामानि । गृहकर्णिका च विसंस्कृता । मच्चित्तं निर्वृतिविसंस्कारं गतम् । अहं तृष्णाक्षयमर्हत्फलविमुक्तिं समभ्यगामिति ।

इत्थं स भगवान् गौतमः सिंहनादं नदित्वा एवमचिन्तयत् । मया कल्पशतसहस्राधिकानि चत्वारि असंख्येयानि अङ्गमांसरुधिरजीवितष-
नपुत्रदारपरित्यागादस्य च वरपर्यङ्कस्य हेतुतः पञ्चशताधिकान्सहस्रहे-
शान् क्षिप्त्वा इदञ्च लोकोत्तरधर्मं प्रतिलब्धमिति । तस्मिन् क्षणे इयं
महोर्वी अयोदण्डेन प्रहतकांस्यतालव्यं रावशतं रावसहस्रं रावशतसहस्रं
विमुञ्चन्ती ननाद । समकम्पत च । तदनन्तरं समक्षुभ्यन्मही नदीचञ्च-
द्ववक्षपरिच्छादिता वेलायतजघना वनस्पतिमुकुटविराजितमूर्द्धमदेन्द्रा
प्रमोदजनितनृत्यारम्भेव । क्षोभितायां मध्यां विविधमत्स्यतिमितिनिङ्गल-
मकरादिविचरिततुमुलप्रचण्डभुजङ्गपतिनिवाससम्भूतः परमर्भापणवा-
तजालमुत्तुङ्गतरतरङ्गश्रेणीसमाकीर्णो विविधविचित्रमहार्धरत्नसमूहोप-
शोभितो महासमुद्रोपि अक्षुभ्यत् । संक्षुब्धे च मकरालये सप्तरत्नसमु-
ज्ज्वलितमाणिक्यप्रभानिरन्तरविभूषितो महाश्चर्याद्भुतदिव्यविमान-
विविधविचित्रफलपुष्पपल्लवतालितलम्बितविकसितकुसुममालासञ्चित-
पृथुललिततरवरजलवासितजलधरदिव्योद्यानप्राजितो महामेरुः सुसे-
धिततरुणः कोमलवेत्राङ्कुर इव ननाम ।

सद्यः क्षणिकवर्षमवर्षत् । कुसमवृष्टिः प्रापतत् । उपशेमुर्दहनाः । न
ववुश्च मारुताः । विचक्रशिरे च पुष्पाणि पुष्करिणीषु । न प्रावहंश्च पञ्च

वर्णैः कुसुमैर्व्यभ्राजन्त च नद्यः । नेदुर्वारणाः । नेदुः सिंहाः । समन्हेपंश्च
 तुरङ्गमाः । समैक्षन्तान्धाः । शुश्रुवुर्वधिराः । लेपुश्च मूकाः । कुब्जा ऋ-
 जुगात्रा अभवन् । जग्मुः पदाम्भ्यां पङ्गवः । भेजुः सौहार्दं नित्यवैरिणः ।
 नामवद्गीतिः सत्त्वानाम् । व्युपशेमुश्च वियोगशोकाः । विजग्मतुः सप-
 दि चतुत्युत्पती । विदधुश्च परस्परमैत्रीचित्तं सर्व्वं जनाः । निववरु-
 र्नरकामयः । शुष्काश्च क्षारनद्यः । उपशेमुर्वैतरिणीः । पपात शिम्बली ।
 वमञ्जलोहकुम्भी । वमञ्ज कालसूतः । चिच्छिदुःशृङ्गलाः । चिच्छिदुश्च
 काराः । व्युपशेमुः प्रेतविपयेषु क्षुत्पिपासाः । नाभवत्तिरश्चां भीतिः ।
 व्युपाशमीत्सर्वेषां सत्वानां क्लेशामिः । अभवंश्च सर्वे सत्वाः प्रियवा-
 दिनः । उपागमन्स्वं विपयं परविपयगता जनाः । समज्ज्वलन्विविध-
 रत्नाभरणनिकराः । अभवच्च लवणजलं मधुरम् । मुमुचुः सर्वाणि
 तूर्याणि स्वं स्वं निनादम् । अरुवन्मनुष्याणां हस्तोपगम्रीवोपगानि
 अधर्षितानि नानाभरणानि । अभवन् कुसुमाक्रीर्णा दिशः । ववृपुर-
 कालमेघाः । अजूघुपन् सुरदुन्दुभयः । अजपन्मन्त्रम् पिवराः । वाद-
 यामासुर्गन्धर्वाः । जगुश्च क्लिन्नरक्लिन्नर्य्यः । ननृतुः सुरसुन्दर्य्यः ।
 अपूजयन्नमानयंश्च शास्तारं देवाः । जधमच्छङ्गमिन्द्रः । दधुः सर्वे
 फलोपगा वृक्षाः फलानि च पुष्पोपगा वृक्षाः पुष्पाणि च । अवलल-
 म्बिरे मूरुहाप्रस्वितेषु पत्रेषु पत्रपद्मानि शाखासु शाखापद्मानि अङ्कुरेष्व
 अङ्कुरपद्मानि स्कन्धेषु स्कन्धपद्मानि मूलेषु मूलपद्मानि च । अवल-
 म्बिरे लतासु लतापद्मानि अन्तरिक्षेऽवलम्बकपद्मानि । शैलेषु
 कुल्लपद्मानि । अभवच्च महासमुद्रः समाक्रीर्णः पञ्चवर्षैर्नीलोत्पलैः ।
 अभवन् सकलद्रशदिशश्च सहस्रचक्रवालाश्च तत्र तत्र निबद्धमाला-
 दामा विस्म्यन्दमालाविप्रक्रीर्णनानावर्णकुसुमसमुज्ज्वला नन्दनवन
 चित्रलतावनमिश्रकवनपारुपकवनानीव ।

प्राचीनचक्रवालमूर्ध्नि उच्छ्रितध्वजाः पश्चिमचक्रवालमूर्ध्नि अभिहन्यन्ते । पश्चिमचक्रवालमूर्ध्नि उच्छ्रितध्वजाः प्राचीनचक्रवालमूर्ध्नि अभिहन्यन्ते । दक्षिणचक्रवालमूर्ध्नि उच्छ्रितध्वजा उत्तरचक्रवालमूर्ध्नि अभिहन्यन्ते । उत्तरचक्रवालमूर्ध्नि उच्छ्रितध्वजा दक्षिणचक्रवालमूर्ध्नि अभिहन्यन्ते । एवं परस्परं चक्रवालाः श्रीविभूतिसम्पन्नाश्चाभूवन् । विरेजुर्दिवा तारानिकराः । न ययुः पक्षिणः वियति । धेनवो वत्ससहिताः । तोयावासः कुसुमभरितः । दधुः सत्कारभाराः परस्परम् । परस्परं संसर्गिणो देवासुरनागसुपर्णगन्धर्वकिन्नरयक्षसिद्धविद्याधरसुरपतयो भगवतो गौतमस्य दर्शने व्यापृता अभवन् । स भगवान् गौतमः सार्द्धं महदाश्चर्याद्भुतैः अल्पोद्गमनसमनन्तरमेव दशबलचतुर्वैशारद्यादि विविधगुणगणप्रदायकं सर्वज्ञताज्ञानं समभ्यगात् ।

तदाऽधस्तात् पृथिवीतलाद्यावद्ब्रह्मलोकादेककोलाहलोऽमृत् । दशापि देवा विंशतिरपि देवाः त्रिंशदपि देवाः चत्वारिंशदपि देवाः पञ्चाशदपि देवाः सहस्रमपि देवाः शतसहस्रमपि देवाः अनेककोटिशतसहस्रमपि देवा अणुपरमाणुवत् सूक्ष्मशरीराणि निम्नान्यदशसहस्रचक्रवालेभ्य आगत्य अस्मिन्नेव चक्रवाले समन्यचदानानुः । अपरेऽपि ऋद्धिमन्तो महानुभावा देवगणा भगवतो गौतमस्य दर्शनार्थं पूजनार्थं वन्दनार्थं सत्कारार्थं इत्यमेव एकचक्रवालं समन्ययुः । यथाक्रमं देवानामन्तरे यक्षास्तस्युः । यक्षानामन्तरे गन्धर्वान्तस्युः । गन्धर्वाणामन्तरे नागास्तस्युः । नागानामन्तरे वैन्देयान्तस्युः । वैन्देयानामन्तरे किन्नरास्तस्युः । किन्नराणामन्तरे त्रिपुरान्तस्युः । किंपुरुपाणामन्तरे छत्राणि च छत्राणामन्तरे सुवर्णचामराणामन्तरे ध्वजाश्च ध्वजानामन्तरे पद्मश्च त्रिशुः ।

तदा इयं महोर्वी अचलं स्यात्तुमशन्कुयती रावशतं रावसहस्रं
 रावशतसहस्रं च विमुञ्चन्ती विहराव ।

इति श्रीशीलस्कन्धस्थविरस्य कृतौ सद्धर्ममकरन्दे
 सम्बोधिपरिदीपनो नाम
 द्वादशोऽध्यायः ।

अथ त्रयोदशोऽध्यायः ।

अथ भगवान् शाक्यमुनिर्धर्मप्रीत्या विमुक्तिसुखं प्रतिसंविन्दन् सप्ताहं तस्मिन्नेव पर्य्यङ्के निपसाद । ततः सप्ताहातिक्रमे पर्य्यङ्कादीप-
त्पूर्वोत्तरस्यां दिशि स्थित्वा नीलोत्पलदलनिभाभ्यां नयनाभ्यां बोधिट्टुमं समभ्यर्चयन् सप्तदिवसान निमिषेण तस्थौ । अथ केपां-
चिद्देवतानां किंनु तावदस्याऽन्यो बुद्धकारकधर्मः अस्तीति शङ्का उदपद्यत । भगवान् गौतमोपि तां च देवतानां शङ्कां ज्ञात्वा तस्या विनोदनार्थं प्रातिहाय्यं कर्तुकामो बोधितरोरुत्तरपार्श्वेन पूर्वपश्चिमयो-
र्दिशयोर्दशसहस्रचक्रवालमेव सुविशुद्धं रत्नच्छदनं दशसहस्रसुमेरव एव काञ्चनस्तम्भाः दशसहस्रसागरतीर्थानां बालुका एव आस्तरणं दशसहस्रचक्रवालेषु सूर्याचन्द्रमसावेवप्रज्वलितौ प्रदीपौ । दशसहस्र-
चक्रवालेषु तारागण एव कनकताराविभूषितमुल्लोचं रत्नचङ्गमणं निरमात् । स च तन्निर्माय अनेकविधप्रातिहाय्याणि दर्शयंस्तत्र सप्तदिवसमचङ्कम्यत । एवं त्रिषु सप्ताहेषु एकविंशत्यां च दिवसे-
ष्वऽपि भगवतो गौतमस्य शरीराद्रश्मयो न निर्गच्छन्ति स्म । स भगवान् चतुर्थे तु सप्ताहे पश्चिमोत्तरदिशयोरन्तरे रत्नगृहे निपसाद । तद्रत्नगृहं नाम अभिधर्मपिटके सप्तानां प्रकरणानां संपर्पितस्थान-
मिति केचिद्वदन्ति । तत्तु रत्नगृहं स्मृतिप्रस्थानप्रवरधरणीतले ऋद्धिपादस्तम्भान्समारोप्य ध्यानसंघर्षणैः सम्यक् प्रधानरश्मिभिर्वि-
नयभित्तिञ्चोच्छ्रित्य सूत्रान्तवलभीः समारोप्याऽभिधर्मपटलेन सञ्छादितं लिपिटकधर्ममयं रश्मिकदम्बसमुत्पादितस्थानमिति ज्ञातव्यम् ।

अथ भगवान् गौतमस्तस्मिन् रत्नगृहे निपद्य त्रीणि पिटकानि चतुर आगमान् पञ्च निकायान् सूत्रादीनि नवाङ्गानि चतुरशीति-सहस्रधर्मस्कन्धांश्च सममृशत् । ततश्च धर्मसङ्गणी विभक्तो धातुकथा पुद्गलप्रज्ञप्तिः कथावस्तु यमकमित्येतानि पद प्रकरणानि सममृशतो भगवतः शरीराद्रश्मयो नेत्पेदिरे । तदा भगवान् जलान्तर्गतः सूर्यप्रतिबिम्बसदृशोऽभूत् । यथा तिमिङ्गिलो नाम महामत्स्यः समुद्रकुक्षौ शतयोजनप्रदेशे शीर्षमुत्क्षिप्य चलितुमसमर्थो द्वौ कर्णौ चालयति । स तिमिङ्गिलः शतयोजनप्रदेशे शीर्षमुत्क्षिप्य क्रीडितुमारब्धेऽसमर्थो भवेत् उद्धाने आरोपितमिवोदकं प्रस्खलति च । यथा तिमिङ्गिलो नाम मत्स्यश्चतुरशीतियोजनसहस्रप्रमाणे गर्भारे महासमुद्रे अवकाशं प्रतिलभ्य द्वौ कर्णौ प्रचाल्य अङ्गुष्ठेनोदकं प्रहृत्य क्रीडितुं समर्थो भवति । एवमपि भगवतः शाक्यमुनेः प्रस्थानमहाप्रकरणे अवकाशं लब्ध्वा यथा सुखमर्थान् सममृशतो हृदयवस्तु अभिप्रसन्नमभूत् । हृदयवस्तुनः अभिप्रसन्नतया तस्य भगवतः काये शोणितं प्रकृत्या लाक्षारसवर्णं विहाय अच्छं विप्रसन्नमनाविलं पाण्डुर परिशुद्धञ्चाऽभूत् । रुधिरस्य च प्रसन्नतया नव मांसपेशिगतानि नवधमनीशतानि सप्तशिरशतानीति सकलञ्च शरीरं पर्यशुध्यत् । अथ तस्य भगवतः सकलाच्छरीरात् पङ्कुरश्मयो निश्चक्रमुः ।

तद्यथा । नीलवर्णशरीरप्रदेशास्त्रीलाज्जनेमघपटलनीलोत्पलभ्रमर-पक्षसदृशाः नीलवर्णरश्मयश्च तथा पातवर्णशरीरप्रदेशात् सुवर्णमनः-शिलाकर्णिकारराजवृक्षकुसुमप्रसारितकाञ्चनपट्टसदृशाः पीतवर्ण-रश्मयश्च शोणितवर्णशरीरप्रदेशाद्रक्तकमलकुसुम्भकुसुमलोहितपत्र-बालरस्यसदृशा लोहितवर्णरश्मयश्च धवलावदातवर्णशरीरप्रदेशाद्रजत-

शङ्खचूर्णक्षीरोदधिश्रेतवस्त्रौषधितारकासदृशाः पाण्डुरवर्णरश्मयश्च ईष-
द्रक्तवर्णशरीरप्रदेशाद्रक्तचन्द्रनमज्जिष्ठासदृशा माज्जिष्ठवर्णरश्मयश्च
तथा प्रभास्वरवर्णशरीरप्रदेशाच्छ्वेतस्फटिकवैदूर्यधवलकुसुमसदृशाः
प्रभास्वरवर्णा रश्मयश्च दिक्षु विदिक्षु यावदकनिष्ठप्रहलोकात् सं-
प्रासरन् । एवं भगवतः शाक्यसिंहस्य शरीरे षड्वर्णरश्मयः समन्ता-
द्वादशहस्तप्रमाणमच्छिन्नघनाः शरीरं परिवृत्य चन्द्रसूर्यनक्षत्र-
ताराणां प्रभाः प्रवेष्टुं नाशकनुवन् ।

एवं भगवान् शाक्यमुनिर्यस्मिन् रत्नगृहे सप्तदिवसांस्त्रिपिटकं
सममार्क्षति । तदपि रत्नगृहचैत्यं नाम जातम् । पञ्चमे सप्ताहे बोधि-
द्रुमात्पूर्वादिशायामजपालो नाम न्यग्रोधः अस्ति । तन्मूले सप्तदिवस
मेकपर्यङ्के निपसाद विमुक्तिसुखं प्रतिसंविन्दन् । ततो भगवान्
सप्ताहस्यातिक्रमे तस्मादजपालमूलाद्यत्त निचुलेन्द्रस्तत्रोपसंक्रम्य
निचुलेन्द्रमूले सप्तदिवसं विमुक्तिसुखं प्रतिसंविन्दन्नेकपर्यङ्केन
नियण्णः । तस्मिन् समये सकलचक्रवालगर्भं परिपूर्य्य अद्वात्मनः
उदपादिष्ट । अथ महानुभावो निचुलेन्द्रो नाम नागराजो निचुलेन्द्र-
सन्निधावेकस्यां पुष्करिण्यां निवृत्तः । किन्तु स ह्यहिनागो बुद्ध-
महानागं दृष्ट्वा स्वीये भवने स्थातुमशक्नुवंस्तस्माद्भवदाकिञ्चन ।
स च नागो अभिततेजसा सुरगरुडगन्धर्व्वार्दीनभिमूढवन्दं बुद्ध-
नागमद्राक्षीत् ।

दृष्ट्वैव तस्यैवं चित्तेऽभूत् । एयं किं शोभते ! एतन्निचुलेन्द्र-
वलपुलिनतले अन्यानभिमवञ् शुशुभे । एतद्दिनेनेहैवैव ।
षड्वर्णकिरणवतस्तस्य सम्बुद्धभावो मे दृष्टः । एतद्दिनेनेहैवैव ।
मन्ये मयेति । एष इदानीं सम्यक् सन्तुष्टो जन्ते न्यग्रः । नन्-

नामनुकम्पायै ममावासमागतः । अहो लाभवन्तो मनुष्याश्च देवासुरम-
होरगाश्च सम्बुद्धं समभ्यैक्षिपत नाम सर्वलोकशिवङ्करम् । यन्नूनमहि-
दानमिस्य मुनेः कञ्चनाधिकारं कुर्यामिति । एवं विचिन्त्य स निचुले-
न्द्रनागराजो भगवतः कायं सप्तवारं भोगेन परिवेष्ट्य उपरि महतीं
फणां कृत्वा तस्थौ । मा भगवन्तं शीतं वा उष्णं वा पीडयेत् । मा
भगवन्तं वाधयेदंशो वा मशको वा वातातपाहिसंस्पर्शो वेति ।
अथ निचुलेन्द्रो नाम नागराजः सप्ताहातिक्रमेण विगतमेधं नमः
समवलोक्य भगवतः कायादुन्मुच्य भोगं स्वं वर्णं निर्माय भगवतः
पुरस्तात्प्राञ्जलिर्नन्नम्यमानस्तस्थौ अथ भगवान् सप्ताहातिक्रमेण
तस्मात् समाधेरुत्थाय उदानमुदानयत् ।

सुखं विवेको बुद्धस्य श्रुतधर्मस्य पश्यतः ।

अव्यापादं सुखं लोके प्राणभूतेषु संयमः ॥

सुखं विरागता लोके कामानां समतिक्रमः ।

अस्मि मानस्य विनय एतद्वै परमं सुखम् ॥ इति ॥

एवमुक्त्वा भगवान् निचुलेन्द्रमूलाक्षिणादिशायां प्रतिष्ठितं राजा-
दनतरुमुपसंङ्गम्य राजादनमूले विमुक्तिसुखं प्रतिसंविन्दन् सप्ताहमे-
कपर्यङ्के निपसाद् । ततो भगवान् सप्तदिवसातिक्रमेण अरुणोद्ग-
मनवेलायां समाधित उत्थाय राजादनतरुमूल एव तस्थौ । त
स्मिन् काले पुरुहूतो देवराजो मनुष्यलोकं विलोकयन् भगवन्तं रा-
जादनतरुमूले निषण्णमद्राक्षीत् । दृष्ट्वैवमचिन्तयच्च । अयमेव भग-
वान् शाक्यमुनिः सम्बोधितः प्रभृति एकोनपञ्चाशदिवसान्न किञ्चित्
परिभुक्तवान् । इदानीमनेन परिभोक्तुमर्हमिति विचिन्त्य तत्कालमेव
दिव्यौषधं हरीतकीमाहृत्य भगवते उपजहार । भगवान् तत्परि-
भुक्तवान् । परिभुक्तवत् एव भगवतः शरीरकृत्यमभवत् । तत शको

देवराजो मुखोदकं प्रादात् । भगवान् मुखं संशोध्य तस्मिन्नेव राजा-
दनवृक्षमूले निषण्णः । भगवति तस्मिन्निषण्णे सविता उद्बुच्छति स्म ।

तदानीं तपस्सुभलिकनामानौ द्वौ वणिजौ कनीष्ठभ्रातरौ उक्त्वा-
देशं दीर्घमध्वानं प्रतिपेद्येते स्म । अथ तयोस्तपस्सुभलिकयोर्वणिजोः
पुराणज्ञातिर्देवता मार्गाविदूर एकस्मिन् वृक्षे निर्वृत्ता सार्द्धं पञ्चशत-
शकटैरायन्तौ तौ वणिजौ समालोक्य एवं चिन्तयामास । इमौ
द्वौ तपस्सुभलिकौ वणिजौ मत्पूर्वज्ञातिकौ चिरादेव संसारे निमग्नौ ।
इदानीमेव मां संश्रित्य बुद्धोत्पादश्रवणं लप्स्येते । एतौ तच्छ्रुत्वा
बुद्धं शरणं गमिष्यत इति विचिन्त्य तस्यानुभावात्तत्कालमेव गच्छतां
तेषां पञ्चशतशकटानां गमनं न्यवारयत् । अथ ते भीतास्त्रस्ताः
किमिदमिति मार्गदेवताया बलिपूजाञ्चक्रुः । तेषां बलिकर्मणा सा
देवता समक्षं तपस्सुभलिकौ वणिजौ प्रोवाच । अयं मारिषौ ! भगवान्
शाक्यसिंहो राजादनतरुमूले विहरति प्रथमाभिसम्बुद्धः । युवां
गच्छतम् । तस्मै भगवते मन्थेन च मधुपिण्डेन समभ्यर्चयतम् ।
तद्वा भविष्यति दीर्घरात्रमर्थाय हिताय चेत्युऽक्त्वा तिरोदधौ ।

तदानीं तपस्सुभलिकौ वणिजौ बुद्धोत्पादस्य श्रवणाद्देवतारूपदर्शना-
त्परमं विस्मयमापन्नावितश्चेतश्च विलोकयन्तौ राजादनमूले निषण्णं भग-
न्तमपश्यताम् । द्वालिंशद्वरमहापुरुषलक्षणैः प्रतिमण्डितमशीत्यनुव्यञ्जन-
रञ्जितं पङ्क्तिधरदिमकदन्धैः परिवृतम् । तदुत्तमतमं बुद्धरूपं दृष्ट्वा
अहो कथं सम्यक् सम्बुद्धो लोके समुत्पन्नः । अहो परमदर्शनीयो
भगवानिति विचिन्त्य सज्जातप्रमोदौ लाभवन्तावावामिति मत्वा मन्थञ्च
मधुपिण्डकञ्चादाय भगवान् गौतमो यत्नासीनस्तत्र मन्थे सञ्चमक्रतुः ।
उपसङ्गम्य भगवन्तं गौतमं समभिवन्द्य एकान्ते तस्थतुः । एकान्ते

स्थितौ तौ तपस्सुभल्लिकौ वणिजौ भगवन्तं गौतममेतदवोचताम् । प्रति-
 गृह्णातु भगवान् मन्थञ्च मधुपिण्डकञ्चावयोर्दीर्घकालं हिताय सुखाय
 चेति । अथ भगवतः शाक्यमुनेर्मनस्येतदभूत् । नास्ति मत्पात्रम् ।
 पुरिमका अपि तथागताः हस्तेन पिण्डपातं न प्रतिजगृह्युः । अहमिदानीं
 केन नु प्रतिगृह्णामि मन्थञ्च मधुपिण्डकञ्चेति । अत्रापि भगवान् शाक्य-
 मुनिः कस्मान्नेवमचिन्तयत् । यदा भगवते प्रधानयोगमनुविचरते
 घटीकारेण महाब्रम्हणा यत् पात्रं दत्तं तत्तत्रैवान्तर्हितम् । सुजातया
 क्षीरपायसं दातुमागतया श्रेष्ठिदुहित्वा या सुवर्णपातिर्दत्ता सा तद-
 हन्येव कालनागराजभवने निमज्जिता । भगवान् गौतमः सुजातया
 दत्तात्पायसभोजनाद् एकोनपञ्चाशद्विसान् नैव बुभुक्षुर्न तृष्णावान्
 शरीरदुर्बलश्चाऽभूत् । स भगवांस्तपस्सुभल्लिकाभ्यां वणिग्भ्यां
 दत्तं मन्थञ्च मधुपिण्डकञ्च तयोर्द्वयोरनुग्रहार्थमेव प्रतिजग्राह ।
 तस्मादेवं चिन्तयामास ।

तस्मिन् समये चत्वारो लोकपाला भगवतश्चेतसि परिविनर्क्षं
 चेतसा समभिज्ञाय चतुर्भिर्दिशाभिश्चत्वारि सुद्ववर्णानि पात्राणि
 चादाय भगवते शाक्यमुनये प्रादुः । प्रतिगृह्णातु भगवानेभिः
 पात्रैर्मन्थञ्च मधुपिण्डकञ्चेति । भगवांस्तानि चत्वारि पात्राणि जग्राह
 च तेषां प्रसादनार्थं । नैव तु महेच्छतया । यथा स्यात्तेषां चतुर्णां
 पात्राणामेकं पात्रं तथैवाधिष्ठानञ्चकार ।

ततो भगवान् शाक्यमुनिस्तेनैव पात्रेण तपस्सुभल्लिकाभ्यां द्वाभ्यां
 वणिग्भ्यां दत्तं मन्थञ्च मधुपिण्डकञ्च प्रतिजग्राह । भगवांस्तन्
 प्रतिगृह्य भुक्तवांश्च । अथ तपस्सुभल्लिकौ द्वौ वणिजौ भगवन्तमेत-
 दवोचताम् । आवां भवन्! भगवन्तं गौतमं शरणं गच्छावः ।

उपासकावावां भगवान् धत्तामद्यप्रभृति प्राणोपेतं शरणं गताविति ।
 तौ पुनर्भगवन्तमेतदवोचताम् । कस्मै इदानीं भगवन्! आवाभ्या-
 मद्यप्रभृति अभिवादनादीनि कर्त्तव्यानीति । अथ भगवान् शीर्षं
 पराम्रक्षत् । तदा इन्द्रनीलमाणिक्यभ्रमरवर्णसदृशाः कुन्तला हस्ते
 उपागुः । इमान् युवां परिहारं कुरुतेति ताभ्यां प्रददौ* । तौ द्वौ
 कुन्तलधातून् लब्ध्वा प्रहृष्टहृदयौ भगवन्तमभिवन्द्य प्रचक्रमतुः ।
 तदा तौ द्वौ लोके प्रथमोपासकौ बभूवतुः ।

इति श्रीशीलस्कन्धस्थविरस्य कृतौ सद्गर्भमकरन्दे
 सप्तसप्ताहर्वातिकमपरिदीपनो नाम
 त्रयोदशोऽध्यायः ।

* तपस्नुमल्लिकाभ्यां वणिग्भ्यां दत्तांस्तान् कुन्तलधातून् निधाय कृतं
 चैत्यमेतर्हि जम्बूद्वीपे रंगुनामके नगरे श्वेतगुं नाम्ना प्रतीतम् ।

अहं हि धर्मं दिशेयम् । परे धर्मं न जानीयुः । तेन च मम
स्यात् क्लमः । सा मम स्याद्विहिंसेति विचिन्तयामास । स भगवान्
पुनरेवमचिन्तयत् ।

मया कृच्छ्रेणाधिगतं निर्देष्टुमधुना ह्यलम् ।
रागोद्वेपपरेतैस्तु धर्मो नाऽयं सुबुध्यते ॥
प्रतिस्रोतोगामिनं निपुणं गम्भीरं सूक्ष्म दर्शनम् ।
रागरक्ता न द्रक्ष्यन्ति तमःस्कन्धेन चावृताः ॥

इमाः प्रजाः किण्वपूर्णा अलाबुरिव पूतितकभरितपातिरिव वसा-
तैलप्रलिप्तकर्पट इव अञ्जनमक्षितहस्त इव क्लेशभरिताः संक्लिष्टा रागेण
रक्ता द्वेषेण दूषिता मोहेन मूढाः किन्तु प्रतिभोत्स्यन्ते । इमं धर्मं
प्रतिबोद्धुं व्यायच्छता मया अदत्तं दानं नाम नास्ति । अरक्षितं शीलं
नाम नास्ति अभाविता भावना नाम नास्ति । अपूरिता पारमी नाम
नास्ति । मम सायं निरुत्साहं मारसैन्यं विजयमानस्य प्रथमे यामे पूर्व-
स्मिन् निवासमनुस्मरतः मध्यमयामे दिव्यचक्षुर्दिव्यश्रोत्रं प्रतिलभमानस्य
द्यङ्गुलमात्रं पृथिवी नाकम्पत । पश्चिमे यामे प्रत्यूपे त्र्यध्वं त्रिसन्धि
चतुःसंक्षेपं विंशदाकारं प्रतीत्यसमुत्पादं समुदयनिरोधवशेन संमृ-
शतो मे महोर्वी समकम्पत । ईदृशेनापि संमृशता तीक्ष्णज्ञानेन मया
कृच्छ्रेणायं धर्मः प्रतिबुद्धः । तं धर्मं किं लौकिका जना भोत्स्यन्ते? ।
इत्थं धर्मगम्भीरत्वञ्च सत्त्वानां चित्तग्रहणतां च प्रत्यवेक्ष्याल्पो-
त्साहतायै चित्तं ननाम । नो धर्मदेशनायै इति । अहो भगवतो
दशबलधारिणाश्चित्तमिदं विरुद्धमिव केचिन्मन्यन्ते । केन रगद्वे
विरुद्धम् । पूर्वचित्तेन सह विरुद्धम् । किं चित्तं तस्य भगवतो
गौतमस्य पूर्वममवच । स च पूर्वं सुमेधा नाम तापसो भूतो
रमणीयां रम्यवतीं नगरीं प्रविशन्तं लोकाहितं सश्रावकगणं भगवन्तं

दीपङ्करं समवलोक्य स्वहस्तगतमर्हत्कलं प्रहायाऽजिनचर्मणी चाप-
हृत्य कर्हमपृष्ठे इन्द्रनीलमणिशयने आरोपितमुवर्णस्कन्ध इव निपद्य
एवं चिन्तयामास ।

किं मयैकेन तीर्णेन पुरुषेण स्थामदर्शिता ।

प्राप्य सर्वज्ञतां लोकांस्तारयिष्ये भवार्णवात् ॥

पूर्वं चित्तमिदं ननु समुदपादिष्ट । अथ कस्मादेतर्हि धर्मवरं लब्ध्वा
देष्टुमल्पोत्साहो जातः । प्रमूढन्तु पूर्व्वचित्तम् । न खलु वीतमोहस्य
सकललोकनाथस्य भगवतः शाक्यमुनेस्तादृशी सम्मोहिता स्यात् । सा
किं कारणान् ? । यया करुणया पूर्व्वजन्मनि आत्मा पर्व्वतशिखरा-
द्राक्षसमुखे प्रपातितः तां करुणां तस्मिन् काले सकलधर्मगुणैर्विगता-
मपि न किमकार्षीच्च । यद्वि हि तस्य करुणा स्यात् कथं बन्धुस्नेहं
नागणयत् ? । कथं राज्यविभूतिं परित्यक्तवान् कथं राहुलजननीं
नापालयत् ? । कथं जातमात्रं राहुलं पुत्रं पर्यत्यजत् ? । कथमन्यैरकृतां
दुष्करां क्रियामकार्षीत् । केनेदृशं कर्म करुणया कृतम् ? । एतानि
सर्वाणि करुणाचित्तेनैव कृतानि । यदेतत् करुणायाः कर्म । कथमेवं
धर्मगम्भीरत्वं संमर्शितमिति ? । स्वभावो हि एष प्रतिबुद्धधर्माणां
सर्व्वेषां बुद्धानां यन् धर्मगम्भीरत्वञ्च प्रत्यवेक्ष्य अल्पोत्साहतायै
चित्ते प्रणते महाब्रह्मा आगत्य धर्मदेशनां याचिष्यते । कस्मादीदृश-
मायाचनं करोति ? । इमे सत्त्वा ब्रह्माणं गुरुं कुर्वन्ति । तेषां सत्वानां
धर्मं देष्टुकामो ब्रह्मा स्वयं याचित्वा एव देक्ष्यति । तस्मान् कारणा-
द्भगवता गौतमस्य अल्पोत्साहतायै चित्तं ननाम नो धर्मदेशनायै
इति सिद्धान्तः ।

तस्मिन् काले ब्रह्मा सहाम्पतिर्ब्रह्मलोके स्थितः मन् भगवतः शान्त्य-
मुनेश्चित्तोपरि वितर्कमान्मनश्चेतसा समभिज्ञाय एवं चिन्तयामास ।

दशवलस्य गौतमस्य अधिगतधर्मस्यापि अदेष्टुकामतायामपह-
 तविकसितकुमुभग्रथितमालेनेव तादृशेन मया अयाचिते लोकस्य
 अप्रतिशरणं भवेदिति । तस्माद्दशवलं सिद्धार्थं जिनं धर्मदेश-
 नार्थं याचिष्ये इति विचिन्त्य ब्रह्मलोक एव स्थितः त्रिषु चारेषु
 तुमुलां घोषणां व्याहरत् । भो! नशिष्यति वत् लोकः भो! विनङ्गयति
 वत् लोक इति । तदा दशसहस्रचक्रवालवासिनो ब्रह्माणस्तस्य महाब्रह्मणः
 सहाम्पतेः समुद्रतं शब्दं श्रुत्वा सजातचित्तोत्सासा अविदितकारणा-
 स्त्वरितगमनेन महाब्रह्माणं सहाम्पतिमुपसङ्कम्य पप्रच्छुः । कस्मान्मा-
 रिष! शब्दमुदीरितवानसि । तं निशमयतामस्माकं भयं जातम् ।
 मारिष! किमुत्पत्स्यते लोके इति । अथ ब्रह्मा सहाम्पतिस्तेभ्य
 एतदवोचत् । मारिषाः! महाविनाशो ननु प्रादुर्भविष्यतीति ।
 ब्र०—मारिष! को नामायं विनाश इति? । म० ब्र०—पुनः
 पुनर्जातिजरामरणमिति । ब्र०—मारिष! यः अस्माभिर्जातिजरामरणैः
 सम एव स्थितः । स इदानीं शिखां प्राप्तो नन्विति । एवञ्च
 कस्मादुत्पद्यते? तस्य भगवतो गौतमस्य विनाश इति । म० ब्र०—
 किं मारिषाः! यूयं न जानीथ धर्मगर्भारत्वं प्रत्यवेक्षमाणस्य
 भगवतो गौतमस्य अल्पोत्साहतायै चित्तस्य नमनं नो धर्मदेशनार्थं
 इति । यत्प्रतीत्य मया शब्दः श्रावितस्तदेतदिति । तस्माद्धि
 मारिषाः! वयं सर्वे भगवन्तं गौतमं धर्मदेशनार्थं निमन्त्रयिष्याम
 इति ।

एवमिति च ब्रह्मा सहाम्पतिरेकांशमुत्तरशाटकं कृत्वा विविधमत्का-
 रहस्तो ब्रह्मलोकान् तत्क्षणमेवोत्तराय भगवतो गौतमस्य पुग्स्तान् आ-
 त्मनः प्रतिष्ठानार्थं पृथिवीं निर्माय दक्षिणं जानुमुत्कलं पृथिव्यां
 निहत्य दशनगरमुत्तरदलभ्राजितं प्रवरकन्दमलं मूर्ध्नि रामोगप्य

ससमादरवहुमानः अर्हन्तं सम्बुद्धं गौतमं सविनयं प्रोवाच ।
 दिशतु भवान् भगवान् धर्मम् । दिशतु भवान् सुगतो धर्मम् । सन्ति
 भगवन् ! सत्त्वा अल्परजस्कजातीयाः । अश्रोतारो धर्मस्य परिहास्यन्ते
 अज्ञातारश्च । पूर्वेषु बुद्धेषु कृताधिकाराः परिपक्वज्ञानाः सूर्यरश्मि
 सम्पर्कमागच्छन्ति पद्मानिव धर्मदेशनां श्रोतकामाश्चतुष्पदिकायाः
 गाथाया अवसाने आर्य्यभूमेरवक्रमणार्हा भवन्ति । नैकस्य न द्वयोः
 अपि तु अनेकशतसहस्राणां धर्माभिसमयो भविष्यति । भवन् सकल-
 लोकानां संसारोद्धरणार्थं कल्पशतसहस्राधिकाश्चतस्रोऽसङ्ख्येयाः
 पारमीः परिपूर्य्य इदानीं सर्वज्ञतां प्राप्यापि अल्पोत्साहो भूत्वा क-
 स्माद्धर्मं न देख्यसि ? । त्वयि धर्ममदेक्ष्यति कौऽन्यो लोकानां
 प्रतिशरणं भविष्यतीति । इति भगवन्तं धर्मदेशनायै आयाचनञ्चकार ।

अथ भगवान् शाक्यसिंहो ब्रह्मणः सहाम्पतेर्वचनं श्रुत्वा सत्त्वेषु
 कारुण्यं प्रतीत्याचिन्तयत् । एष महाब्रह्मा सर्वसत्त्वहितार्थं याचते ।
 इयं हि सर्वेषां बुद्धानां धर्मिता धर्मदेशनार्थं याच्ञालाभः । तस्मा-
 दहं याच्चयाधर्मं देख्यामीति । ततो भगवान् शाक्यमुनिः पश्चिमया-
 मातिक्रमे दिव्येन चक्षुषा विनेयान् जनान् विलोकयामास । स
 ददर्श अल्परजस्कान् महारजस्कांस्तीक्ष्णैन्द्रियान् मृद्धिन्द्रियान् दुरा-
 कारान् स्वाकारान् दुर्विज्ञाप्यान् सुविज्ञाप्यान् भव्यानभव्यांश्च सत्त्वान् ।
 कांश्चित् परलोकभयदर्शिनो विचरतश्च । यथाहि उत्पलिन्यां वा
 कुमुदिन्यां वा पद्मिन्यां वा कानिचिन्नीलोत्पलानि वा पुण्डरिकणि
 वा पद्मानि वा उदके जातानि उदके संवृद्धानि कानिचिदुदके
 निमग्नानि अन्तर्निमग्नपोपितानि कानिचित् समोदके स्थितानि
 कानिचिदुदकादुच्छ्रित्य उदकेनानुपलितानि च तिष्ठन्ति । यानि
 तत्र पद्मानि उदकादुच्छ्रित्य स्थितानि तानि सूर्यरश्मिस्पर्शमा-

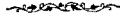
गच्छन्ति स्थितानि । यानि समोदके स्थितानि तानि श्वः विकाशनीयानि भवन्ति । यानि उदके निमग्नानि वा अन्तर्निमग्नोपितानि तानि तृतीयेऽहनि विकाशनीयानि भवन्ति । यानि उदकादनुद्गतानि अन्यानि पद्मानि तानि तावन्न पुप्यन्ति । तानि मत्स्यकूर्मादिभिर्भक्ष्याणि भवन्ति । यानि उदकादुद्गतानि तानि सत्वरं पुप्यन्ति । यथैव पद्मानि चतुर्विधानि भवन्ति । एवमपि उद्घटितज्ञो विपचितज्ञो ज्ञेयः पदपरम इति चत्वारः पुद्गला भवन्ति । तत्र कतम उद्घटितज्ञः । यस्य पुद्गलस्य धर्मे उदाह्रियमाण एव क्षिप्रं धर्माभिसमयो भवति स पुद्गल उद्घटितज्ञः । यस्य पुद्गलस्य संक्षिप्तेन भाषितस्य विस्तरेण अर्थे विभज्यमाने धर्माभिसमयो भवति अयं पुद्गलो विपचितज्ञः । यस्य पुद्गलस्य उपदिष्टमनिशं मनसि कुर्वाणस्य कल्याणमित्राणि सेवमानस्य भजमानस्य पर्युपासीनस्य च धर्माभिसमयो भवति अयं पुद्गलो ज्ञेयो नाम । यस्य पुद्गलस्य बहूनपि सेवमानस्य बहूनपि भजमानस्य बहूनपि वदतस्तस्यां जात्यां न धर्माभिसमयो भवति अयं पुद्गलः पदपरम इति । एवं भगवान् शाक्यमुनिर्दशसहस्रलोकधानुं समवलोकयन् पद्मिन्यादिषु सद्यो विकसत्पद्मानीव उद्घटितज्ञानश्चोविकसनपद्मानीव विपचितज्ञान् अपरेद्युर्विकसनपद्मानीव ज्ञेयान् मत्स्यभक्ष्यपद्मानीव पदपरमांश्च विलोकयामास । एतावन्तो अल्परजस्का एतावन्तो महारजस्का एतावन्त उद्घटितज्ञाः एतावन्तो विपचितज्ञा एतावन्तो ज्ञेया एतावन्तः पदपरमा एतावन्तो रागचरिता एतावन्तो द्वेषचरिता एतावन्तो मोहचरिता एतावन्तो वितर्कचरिता एतावन्तः श्रद्धाचरिता एतावन्तो बुद्धिचरिता इति विचिन्त्य गाथया ब्रह्माणं सहाम्पतिं समभ्यभाषत ।

अप्रावृत्तान्ने अमृतस्य द्वारः ये श्रोतवन्तः प्रमुञ्चन्तु श्रद्धाम् ।
 विहिंससंज्ञो प्रगुणं न कार्पाः धर्मं प्रणीतं मनुजेषु ब्रह्मन् ॥ इति
 अथ ब्रह्मा सहाम्पतिर्भगवतः शाक्यमुनेरधिवासनं विदित्वा
 भगवन्तं गौतमं समभिवन्द्य तिवारं प्रदक्षिणीकृत्य सार्द्धं ब्रह्मपरि-
 च्छदैर्ब्रह्मलोकमेव जगाम ।

इति ध्याशीलस्कन्धस्थविरस्य छतौ सद्धर्ममकरन्दे
 ब्रह्माराधनापरिदीपनो नाम
 चतुर्दशोऽध्यायः ।

अथ पञ्चदशोऽध्यायः ।

ततश्चानन्तरं भगवतः सिद्धार्थस्य मनस्येतदभूत् । कस्मै न्वऽहं प्रथमं धर्मं दिशेयम् । क इमं धर्मं क्षिप्रमेव ज्ञास्यतीति । तस्य भगवतो गौतमस्य एवं चित्ते वभूव । अयं हि आलारः कालामो नाम पण्डितो मेधावी दीर्घरात्रमल्परजस्कजातीयः । तन्नूनमहम् आलारकालामनाम्ने तापसाय प्रथमं धर्मं दिशेयम् । स च इमं धर्मं सत्वरं ज्ञास्यतीति । अथान्यतरा देवता भगवन्तं गौतममुपसङ्गम्य सविनयं प्रोवाच । भगवन् ! अतः सप्तदिवसादुपरि आलारः कालामः कालधर्ममेप्यतीति । भगवान् शाक्यमुनिर्देवतायास्तद्वचनं श्रुत्वा दिव्येन चक्षुषा व्यलोकयत् । ददर्श च सः अतः सप्तदिवसादुपरि कालधर्मं गत्वा आकिञ्चन्यायतननाम्नि अरूपलोके निर्वर्त्यतीति । तदनन्तरं तस्यैतदभून्मनसि महाहानिर्वत आलारस्य कारामस्य । स तु अतः सप्तदिवसादुपरि लब्धव्यान्मार्गफलात् परिहीनो भविष्यति । यदि स इमं धर्मं निशमयेत् सत्वरमेव ज्ञास्यतीति ।

पुनरपि तस्य भगवतः शाक्यसिंहस्य एवं चित्तमभूत् । यन्नूनमहं उद्दकरामपुत्रनाम्ने तापसाय प्रथमं धर्मं दिशेयम् । स इमं धर्ममाशु भोत्स्यत इति । सपदि तथैव एका देवता आगत्य भगवते गौतमाय आरोचयत् । भगवन् ! उद्दको रामपुत्रः प्रदोषे कालङ्करिष्यति इति । तदा भगवान् सौदोदनिर्दिव्यं ज्ञानं प्रविश्य विलोकयामास । अद्रार्क्षीच्च तस्य कालङ्कृत्वा नैव संज्ञानासंज्ञायतने अरूपलोके निर्वृत्तभावम् । दृष्ट्वा च तस्य एतदभून्मनसि । अहो महाहानिर्हि तस्य उद्दकस्य रामपुत्रस्य । यदि स धर्मं शृणुयात् क्षिप्रमेव ज्ञास्यतीति । ननु भगवान् शाक्य-

न शृणोति स तु धर्मात् परिहीनो बहिर्भूतो भवति । तस्माद्भगवान् शाक्यजिनस्तयोरालारकालामोद्करामपुत्रयोर्महाहानिरिति चिन्तयामास ।

ततश्चानन्तरं तस्य भगवतः शौद्धोदनेरेतदभूमनसि । कस्मै-
न्वहं प्रथमं धर्मं दिशेयम् । क इमं धर्मं क्षिप्रं ज्ञास्यतीति ।
ददर्श च स भगवान् सूर्यबन्धुः पञ्चवर्गीयांश्च भिक्षून् । पञ्चवर्गी-
या हि भिक्षवो मम बहुपकर्तारः । ये पञ्चवर्गीया भिक्षवः प्रधानानुयोगं
कुर्वन्तं मां बहुलमुपतस्थुश्च । यन्नूनमहं पञ्चवर्गीयेभ्यो भिक्षुभ्यः
प्रथमं धर्मं दिशेयमिति । कथं हि भगवान् सर्वार्थसिद्धिर्बहुपकर्तारो
मे पञ्चवर्गीया भिक्षव इति चित्ते चकार । किं भगवान् मायादेवी-
सुतः उपकारसम्पन्नेभ्य एव धर्ममदिशत् नो निरुपकारकेभ्य इति ।
यदि भगवान् शाक्यवंशेश्वरो निरुपकारकेभ्यो धर्मं नादिशच्च । को
गुणो देवदत्तेन प्रलम्बितानां धनुर्भृताम् । को गुणो मन्त्राणिपुत्रस्य
अङ्गुलिमालस्य । को गुणो राज्ञः अजातशत्रोः । को गुणो यक्षस्य
आलवकस्य । तेभ्योपि धर्मं न दिशेन्ननु । यदि भगवान् शाक्य-
पुङ्गवस्तेभ्यो धर्मं न दिशेच्च औरसपुत्रे राहुले वधकारके देवदत्ते
च समचित्ते भगवान् शाक्यसिंह इति वचनमपि वितथम् । यदि
स भगवान् शाक्यमुनिरुपकारसम्पन्नेभ्य एव धर्ममदेक्ष्यत् एकान्तेन
मातापितृभ्यामेव प्रथमं धर्ममदेक्ष्यत् । मातापित्रोर्गुणं जानन्
योपिसत्त्वेन सदृशोऽन्यः पूर्वं नाऽभूत् । एवं सति कस्मात् ताभ्यां
प्रथमं धर्मं नादिशच्च । किं तेषां पञ्चवर्गीयाणां भिक्षूणां गुणो
गुरुगुणादधिक इति । नाधिकः । एव सति बहुपकाराका मे पञ्चवर्गीया
भिक्षव इति कस्माद्भगवान् शाक्यमुनिश्चित्ते चकार ! श्रुतगुणस्य
ज्ञातत्वान् । किं श्रुतगुणम् । तैः पूर्वकृतस्य गुणस्य प्रतिकाराधम् ।

अस्मिन् बुद्धक्षेत्रे अन्यत्र स्थविरं कौण्टिण्यं प्रथमं धर्मं प्रतिबोधयितुं समर्थः अपरो नाम नास्ति । तस्यैव सुकृतकर्मविपाकः ।

एष विपाकः पुरा अग्रसस्यसम्प्रदानस्य । तेनैवाग्र एव धर्म-
प्रतिबोधस्य हेतुरभूच्च । एष तेन कारणेन अग्रधर्मस्य प्रतिबोध-
समर्थः अभवत् । तस्माद्भगवान् सर्वार्थसिद्धिः समुपधारयन्
कौण्टिण्यप्रमुखान् पञ्चवर्गीयान् भिक्षून् समभ्यैक्षिष्ट । ते पञ्चवर्गीया
भिक्षव एतर्हि कुल वसन्तीति दिव्येन चक्षुषा समवालोक्त । ददर्श च
भगवान् शाक्यमुनिस्तेषां पञ्चवर्गीयाणां भिक्षूणां वाराणस्यामृषिपतने
मृगदाये विहरणम् । दृष्ट्वा एवं चिन्तयामास । सम्योधिसमधिगमान्
प्रभृति यावदस्मात् सप्ताहात् पदपञ्चाशद्विचसा भवन्ति । अथ त्रयो-
दिवसाः शिष्टाः । अहं हि श्वः आपाढचसुर्दृश्यां वाराणसी*
गमिष्यामीति विचिन्त्य भगवान् शाक्यमुनिः प्रभातायां रजन्यां
पात्रचीवराणि चादाय निरगात् ।

स च गत्वा यत्र उरुवेलायां सेनानीनिगमस्तत्र भिक्षाटनं
चकार । तत्रापि कृतभोजनकृत्यो भगवान् शाक्यमुनिरष्टादशेयाजन-
मार्गा वाराणसी पद्भ्यामेवगन्तुमैच्छत् । पौर्विकाः सच्ये सम्बुद्धा
अन्तरिक्षगमनेनैव संगत्य ऋषिपतने मृगदाये अवतीर्य्य धर्म
दिदिर्गुर्नु । भगवान् गौतमः कस्मात् पद्भ्यामेव गन्तुमैच्छत् ? ।
उपकस्य नाम आजीवकस्य उपनिश्रयं दृष्टेति । भगवान् गौतम एवं
चिन्तयामास । स मया सार्द्धं संलप्य पुनः प्रव्रज्यां लप्स्यते किं
मे ऋद्धिगमनेन भवतु मम कायपरिश्रमः । यद्यहमाक्रोशेन गच्छेयम्
उपको मां न द्रश्यति । भूमौ गच्छन्तं मामुपको विलोकिष्यते ।
मम पादौ क्लमिष्यतः । लोकहितकरणार्थं हि मया पारम्यः पूरिता

* वाराणसी अग्निवरणाजयोर्नध्यवर्तिनी ।

इति मत्वा सलिलनिधिगिरिपतिदिवस्पीतशशभृन्मण्डलाभिरञ्जिताभ्यां चक्रलक्षणप्रतिमण्डिताभ्यां पादतलाभ्यां वमुमतीं मर्दयन् वाराणस्यभिमुखं प्रायात् ।

गच्छतश्च भगवतः शाक्यमुनेः कायात् पङ्कणरश्मयो निष्क्रान्ताः । तदा नीलिपीतलोहितावदातमाञ्जिष्ठप्रभास्वरप्रभेदा रश्मिज्वाला बुद्धोत्पादमुद्गोपयन्त्य इव मार्गस्थासु महीरुहशाखासु पङ्कणध्वजपताका बन्धन्त्य इव प्राधावन् । अवनीतलं हि चरणयुगलविगलितेन अरुणकिरणेन विकीर्णकुसुममिव पुलिनं विलीनप्रवालरसधाराभिरञ्जितमिव चाभूत् । मार्गोपगाः शरभरुरुमृगसूकरनिकरा विराजमानं भगवन्तं गौतमं समुद्रीक्षमाणास्तस्थुः । अन्तरीक्षे डयमानाः पक्षिणः समुद्रताशेषश्रीविभूतिसमुज्वलं सम्बुद्धं विलोकमानाः सुशिक्षिताकृतिसम्प्राप्ता इव तस्थुः । मत्तभ्रमरमधुकरपरभृतनिकरा विनिहतं रागं विद्वध्वस्तं द्वेषं दूरीकृतं मोहं विद्वज्जनमहितं भगवन्तं गौतमं निपुणपश्यन्तो विचेरुः । वातेरितनिपतितसुरभिकुसुमकिञ्चलकजालैर्भगवतः शाक्यमुनेर्गमनसत्कारं कुर्वाणा इव धरणीरुहाः संलक्ष्यन्ते स्म ।

तदा आजीवकः उपको राजगृहनाम्नो नगरस्य च महाबोधिद्रुमस्य च अन्तराध्वनि मार्गं प्रतिपन्नोऽभूत् । स यथानुक्रमगमनेनाऽगच्छन् वनपण्डाभ्यन्तरे प्रकीर्णं पाङ्क्तिधरश्मिजालमवलोक्य सम्बुद्धस्य विशुद्धरश्मिभिः संस्पृष्टं स्वीयं कायं पश्यति स्म । कोऽयम् ? किं नामैतज्जातम् । पूर्वं न दृष्टम् । दृष्टमेतर्हि । किमिदम् ? । यद्येतत् सलिलम् । न स्तिमितं मच्छरीरम् । किमिदम् ? । एष ज्वलितो दहनः । यदि दहनः । न मे कायो दहते । किमिदमिति ? । इतश्चेतश्च विलोकमानः अनन्तकान्तधृतिविलासं व्यामप्रभारञ्जितं केतुमालावग्रन्थितशीर्षं पङ्कणप्रतिम-

तेषां भिक्षूणां चित्तं समभिज्ञाय कारुण्यात्तेषामन्तिकमाजगाम । अथ
 ते पञ्चवर्गीया भिक्षवो भगवतः शाक्यमुनेरासन्नतां दृष्ट्वा स्वां स्वां
 प्रतिज्ञां संमृश्य चिराज्जनकजननीगुरुगौरवफलानुभावादिव समु-
 त्यापिताः प्रत्युद्गत्य केचित्पात्रचीवराणि जगृहुः । केचन पादोदकं
 प्रादुः । केचिदासनं प्रासीसरन् । केचन व्यजनं गृहीत्वा वीजयामासुः ।
 एवं सुखं निपण्णे भगवति लोकनाथे ते पञ्चवर्गीया भगवन्तं गौत-
 मंमत्तदब्रुवन् । अस्ति भगवन् ! गौतम ! क्षन्तव्यम् । अस्ति यापनीयम् ।
 न च भवान् क्लाम्यतु पिण्डपातेनेति । भगवान् गौतमस्तेषां वचनं
 श्रुत्वा इमे पञ्चवर्गीया भिक्षवो द्विजकुलान्निष्क्रम्य प्रव्रजिताः । अहं
 क्षतियकुलात् प्रव्रजितः । ते ममावज्ञाञ्चक्रुरिति अकुपित्वा करुणया
 मृदुना वचसा तेभ्य एतदब्रवीत् । भिक्षवः ! यूयं मा तथागतं
 नाम्ना समुदाहरत । भिक्षवः ! अहं तथागतः अहंन् सम्यक् सम्बुद्धः
 उद्धत्त भिक्षवः श्रोत्रम् । अमृतमधिगतम् । अहमनुशासिष्यामि ।
 अहं धर्मं देक्ष्यामि । यथानुशिष्टं प्रतिपद्यमाना यस्यार्थं कुलपुत्राः
 सम्यगेव गृहान्निष्क्रम्य शासने प्रव्रजन्ति । तेन चिरादेव ब्रह्मचर्या-
 पर्यवसानं तदनुचरामिहैव लोके स्वयमभिज्ञाय साक्षात्कृत्य उपसम्पद्य
 विहरिष्यन्ति । एवञ्चोक्ते पञ्चवर्गीया भिक्षवो भगवन्तं शाक्यमुनि-
 मेतदब्रुवन् । भवन् ! गौतम ! त्वं तथा आर्य्याया प्रतिपद्यथा तथा
 आर्य्याया दुष्करक्रियया उत्तरिमनुष्यधर्ममलमार्य्यज्ञानदर्शनविशेषं
 नैवाधिगच्छसि च । भवन् गौतम ! त्वं प्रधानाद्विभ्रान्तो बाहुलिको
 बहुलायावर्तमानः किमधिगमिष्यसि उत्तरिमनुष्यधर्ममलमार्य्य-
 ज्ञानदर्शनविशेषमिति ।

अथ भगवान् शाक्यमुनिस्तेषां मानशिलोच्चयं प्रज्ञावज्रायुधेन
 विध्वंसयन्नेवमाह स्म । भिक्षवः ! यूयमनुस्मरत अतः पूर्वं एवरूपं

भाषितमेतदिति । ततस्ते भवन् ! नब्रूतदिति आहुः स्म । तस्माद्धि
भिक्षवः ! उद्धत श्रोत्रम् । अमृतमधिगतम् । अहं वो धर्मं देक्ष्यामि ।
तच्छृणुत साधु मनसि कुरुतेत्युक्त्वा पञ्चवर्गीयेभ्यो भिक्षुभ्यो धर्मं
दिशंश्चाष्टाङ्गसमन्वागतं ब्रह्मस्वरं निःसार्य द्वाविमौ भिक्षू ! अन्तौ
प्रव्रजितेन न सेवितव्याविति समभ्यभाषत च ।

अयञ्चाष्टाङ्गसमन्वागतः समुदाहारनिर्घोषः अधो वीचैरुपरि
भवाग्रात्तिर्यक् सकले मृगदाये च विससार । ततो गन्वृतियोजना-
दिवशेन गत्वा त्रिसहस्रयोजनविस्तृते हिमवति च षोडशसु महा-
नगरेषु च त्रिपष्ट्यां नगरसहस्रेषु च नवनवत्यां द्रोणिमुखसहस्रेषु
च पण्णवत्यां पट्टनसहस्रेषु च षट्पञ्चाशति रत्नाकरेषु च सकलेषु
चक्रवालशतसहस्रेषु चाभ्युत्तीर्य प्रावर्त्तत । भौमा देवास्तच्छब्दं
शुश्रुवुः । तेषां भौमानां देवानां शब्दं श्रुत्वा चातुर्महाराजिका देवाः
शब्दमनुशुश्रुवुः । तेषां शब्दं त्रयलिंशत् याम्याः तौपित्याः नैर्माण-
रत्याः पारनिर्मितवशवर्त्तिदेवाश्च शुश्रुवुः । एवं यावद्ब्रह्मलोकं
परस्परं शब्दमुद्घोषयन्तः उत्सरत मारिषाः ! समवसरत मारिषाः !
इह लोके तथागत उत्पन्नः । लाभो बतास्माकम् । सुलब्धं वता-
स्माकम् । अद्य मारिषाः ! भगवता गौतमेन ऋषिपत्तने मृगदाये
प्रवर्त्तितं शून्यताप्रतिसंयुक्तमन्येन श्रमणेन वा ब्राह्मणेन वा देवेन वा
मारेण वा ब्रह्मणा वा केनचिद्वा लोके प्रवर्त्तयितुमशक्यं धर्मचक्रं
श्रोष्याम इति ।

दुर्लभो लोके बुद्धोत्पादः दुर्लभं सद्धर्मश्रवणम् । दुर्लभा
श्रद्धेति । साधु बत भगवन्तं गौतममुपसङ्गम्य जात्या अन्तं जरायाः
पर्यवसानं मरणस्य परिच्छेदं सम्प्राप्याश्रुसमुद्रं मांसपृथिवीमस्थि-
भूधरं क्षिप्त्वा रागादिक्लेशप्रत्यनीकानां पृष्ठं पश्येम इति । दीपधूप-

गन्धमालादीनि गृहीत्वा यत्र क्षेमं नाम मृगदायं तत्र गत्वा सूक्ष्मा-
 त्प्रभावान्निर्माय निरवसरं वनपण्डं कृत्वा सन्निपतन्तिस्म । एवं
 सन्निपतिता देवा दशसहस्रचक्रवालादस्मिन्मङ्गलचक्रवालगर्भे समव-
 सरन्तो भूमितलाद्यावद्ब्रह्मलोकं पृथिव्यन्तरीक्षयोःसंभृताभिः प्रभा-
 मिर्ज्वलन्तस्तस्थुः । तस्मिंस्तु समये आपादपूर्णिमायामुत्तरपाटनक्षत्रे
 वर्तमाने बुद्धरूपदर्शनोद्विग्नतयेव पश्चिमाद्रिं समुपयाते सवितरि
 पूर्वदिशाङ्गनादासभूते भूतहिते बुद्धश्रियं द्रष्टुकाम इव युगन्धरगिरि
 मूर्ध्नि समुदिते रजनीक्रे दशसहस्रदेवतापर्पन्मध्ये विराजमानस्त्रै-
 लोक्यशरणः परमकारुणिको भगवान् शाक्यमुनिर्द्वाविमौ अन्तौ
 प्रत्रजितेन न सेवितव्यावित्यादि प्रतिमण्डितं धर्मचक्रं प्रदर्शयितु-
 मारेभे ।

कतमौ तौ द्वौ ? । कामसुखाल्लिकानुयोगः आत्मकमथानुयोगश्च ।
 कतमश्च कामसुखाल्लिकानुयोगः ? यः कामेषु कामच्छन्दः कामरागः
 कामनन्दी कामतृष्णः कामपिपासः कामपरिदाहः कामपर्य्येषणः
 कामस्तब्धः कामप्रव्रहणः काममूर्च्छः कामाच्येषणः कामातुरः
 कामाल्सीनः कामगृद्धः कामवितर्कः कामविचारः कामास्वादः पूति-
 गृथरूपे पतितः शूकर इव कामकर्दमेष्वेव लीयमानो निर्गमेन न
 रमते । निर्गन्तुं चित्तं न कुरुते । अय भिक्षवः ! कामसुखाल्लिकानु-
 योग इत्युच्यते । स हिनो ग्राम्यः पार्थगजन्यः अनार्य्यः अनर्थ-
 मंहितः तदपि न निवेदाय न विरागाय नोपशमाय नाभिज्ञायै
 न सम्बुध्यै न निर्वाणाय संवर्तते ।

भिक्षवः ! कतमः आत्मकमथानुयोगः । इह कश्चित् पुद्गलः
 कामेष्वार्दीनवं दृष्ट्वा नैष्कर्म्यं चानृशंस्यं दृष्ट्वा केशदमश्न्यवहृत्य
 वाद्येषु पृथुतीर्थायतनेषु प्रत्रज्याऽनेकविधां तीर्थायतनचर्यां चरितु-

कामः अचेलको भवति । मुक्ताचारो हस्तावलेख्यो भवति । एका-
 गार्यो भवति । एककवलो द्वयागार्यो भवति । एकया स्त्रिया दत्तया
 कालं यापयति । एकाहो दशाब्द आर्द्धमास्य इति पर्यायभक्तभोजनः
 शाकभक्ष्यः फलभक्ष्यः पर्णभक्ष्यः कण्ठूलभक्ष्यः कण्ठकभक्ष्यः वाक्-
 चीरफलकचीरकेशकम्वलोलूकपक्षधारणशैलघर्षणयुक्तः कण्ठकशायी
 रजोजालधर उदकावतरणानुयुक्तो विहरति । भिक्षवः! अयमात्म-
 क्लमथानुयोगो नाम । स हि दुःखमनार्य्यः अनर्थसंहितः । तदपि न
 निर्विदायै न विरागाय न निरोधाय नोपशमाय नाभिज्ञायै न
 सम्बुध्यै न निर्वाणाय संवर्त्तते । इमौ द्वावन्तौ अनुपगम्य मध्यमा
 प्रतिपदा तथागतेनाभिसम्बुद्धा चक्षुष्करणी ज्ञानकरणी उपशमाय
 अभिज्ञायै सम्बुध्यै निर्वाणाय च संवर्त्तते ।

कतमा? चेयं मध्यमा प्रतिपदा तथागतेनाभिसम्बुद्धा । अय-
 मेवार्य्यः आष्टाङ्गिको मार्गः । स कतमः? । सम्यक् दृष्टिः सम्यक्
 संकल्पः सम्यग्वाक् सम्यक्कर्मान्तः सम्यग्गाजीवः सम्य-
 ग्व्यायामः सम्यक् स्मृतिः सम्यक् समाधिरिति । भिक्षवः! इ-
 यमुच्यते मध्यमा प्रतिपदा तथागतेनाभिसम्बुद्धा चक्षुष्करणी
 ज्ञानकरणी उपशमाय अभिज्ञायै सम्बुध्यै निर्वाणाय संवर्त्तत
 इति । भिक्षवः इदमुच्यते दुःखमार्य्यसत्यम् । अयं दुःख-
 समुदय आर्य्यसत्यम् । अयं दुःखनिरोध आर्य्यसत्यम् । अयं
 दुःखनिरोध आर्य्यसत्यम् । इयं दुःखनिरोधगामिनी प्रतिपदा आर्य्य-
 सत्यम् । एषु चतुर्ष्वार्य्यसत्येषु एकैकस्य चत्वारोऽर्था भवन्ति ।
 यद्यथा प्रथमं दुःखस्वार्थो हि पीडनार्थः संस्कृतार्थः विपरिणा-
 मार्थः सन्तापार्थः । समुदयस्यार्थो हि आयुर्हानार्थः निदानार्थः
 संयोगार्थः अविविक्तार्थः । निरोधस्यार्थो हि निःसरणार्थः विविक्तार्थः

असंस्कृतार्थः । मार्गस्यार्थो हि निर्य्याणार्थः हेत्वर्थः दर्शनार्थः आधिपत्यार्थः । एवमेकैकस्य चत्वारोऽर्था भवन्ति । दुःखसत्यं हि स्वकृत्येनैव प्रथमार्थं लभते । एकान्तपरिपीडनार्थेन पीडनार्थो दुःखस्यास्य सम्भवति । दुःखसत्यं तु समुदयसत्यदर्शनेन दुःखस्यार्थः संस्कृतार्थः सम्भवति । निरोधसत्यदर्शनेन दुःखस्यार्थो विपरिणाभार्थः सम्भवति । दुःखसत्यं तु मार्गसत्यदर्शनेन दुःखस्यार्थः सन्तापार्थः सम्भवति । एवं समुदयसत्यं हि स्वलक्षणेनैव समुदयार्थः आयुर्हानार्थः सम्भवति । समुदयसत्यं हि दुःखसत्यदर्शनेन समुदयार्थो निदानार्थः सम्भवति । समुदयसत्यं हि निरोधसत्यदर्शनेन समुदयार्थः संयोगार्थः सम्भवति । समुदयसत्यं हि मार्गसत्यदर्शनेन समुदयार्थः अविविक्तार्थः सम्भवति । एवं निरोधसत्यं हि स्वलक्षणेनैव निरोधार्थो निःसरणार्थः सम्भवति । निरोधसत्यं हि दुःखसत्यदर्शनेन निरोधार्थो विविक्तार्थः सम्भवति । निरोधसत्यं हि समुदयसत्यदर्शनेन निरोधार्थः असंस्कृतार्थः सम्भवति । निरोधसत्यं हि मार्गसत्यदर्शनेन निरोधार्थः अमार्गार्थः सम्भवति । मार्गसत्यं हि दुःखसत्यदर्शनेन मार्गार्थो हेत्वर्थः सम्भवति । मार्गसत्यं हि समुदायसत्यदर्शनेन मार्गार्थो दर्शनार्थः सम्भवति । मार्गसत्यं हि निरोधसत्यदर्शनेन मार्गार्थं आधिपत्यार्थः सम्भवति ।

इत्थं चतुर्वार्य्यसत्येषु स्वयम्भूतज्ञानं नाम । मिश्रवः ! तद्धि दुःखं परिज्ञेयम् । दुःखसमुदयः प्रहातव्यः । दुःखनिरोधः साक्षात्कर्त्तव्यः । दुःखनिरोधगामिनी प्रतिपदा भावितव्येति । एवं कृत्यबोधनं कृत्यज्ञानं नाम । तेष्वेवार्य्यसत्येषु कृतकृत्याविज्ञानं कृतज्ञानं नाम । मिश्रवः ! तद्धि दुःखं परिज्ञातम् । दुःसमुदयः परिहीनः ।

दुःखनिरोधः साक्षात्कृतः । दुःखनिरोधगामिनी प्रतिपदा भवितेति ।
 एवं तस्य कृत्यस्य कृतभावज्ञानं नाम । पद्ज्ञानविजृम्भणदुः-
 खादावैकैकस्मिन् सत्ये यत् ज्ञानदर्शनानि चत्वारि ज्ञानानि ।
 चतुर्णां सत्यानां कर्तव्यकृत्यपरिज्ञानं पञ्चमज्ञानं नाम । तेष्वेव
 कृतकृत्यसमवगमनं कृतज्ञानं नाम । एवं द्वादशाकारं तयाणामाकृ-
 तीनां वशेन त्रिपरिवृत्तं पद्ज्ञानविजृम्भणमर्पणज्ञानसङ्घातदर्शनं
 धर्मचक्रसूत्रं भगवान् शाक्यमुनिरेवं कौण्डिन्यस्थविरप्रमुखानामष्टाद-
 शकोटीनां ब्रह्मणां मध्ये निपण्णो दिदेश । देशनायाः पर्यव-
 साने कौण्डिन्यस्थविरः सार्द्धमष्टादशकोटिभिर्ब्रह्मभिः श्रोतापत्तिफले
 प्रतिष्ठापयामास । देवानां धर्माभिसमयो गणनेनासंख्येयो बभूव ।

इति श्रीशंखस्कन्धस्थविरस्य कृतौ सद्धर्ममकरन्दे

धर्मचक्रप्रवर्तनपरिदीपनो नाम

पञ्चदशोऽध्यायः ।

अथ षोडशोऽध्यायः ।

इत्थं कौण्डिण्यो नाम स्थविर आपादपौर्णमास्यां श्रोतापत्तिफलं
प्रतिलेभे । प्रतिपदि वप्रो नाम स्थविरः । द्वितीयेऽहनि महानामा
नाम स्थविरः । तृतीयेऽहनि अश्वजिन्नाम स्थविरः । चतुर्थेऽहनि
भद्रियो नाम स्थविरः श्रोतापत्तिफलं लेभे । भगवान् शाक्यमुनि-
रापादमासस्य पञ्चम्यां तेभ्यः पञ्चवर्गीयेभ्यो भिक्षुभ्यः अनात्मलक्षणं
नाम सूत्रं दिष्ट्वा सर्वाश्च अर्हत्त्वे प्रत्यष्टापयत् । तस्मिन्नेव दिवसे
यशस्य नाम कुलपुत्रस्य उपनिश्रयसम्पत्तिं समवलोक्य तस्यामेव
रजन्यां निविद्य एहि यश ! इति आमन्त्र्य प्रव्रज्यां दत्त्वा तद्रजन्या-
मेव श्रोतापत्तिफले प्रतिष्ठाप्य परेद्यवि अर्हत्फलं प्रापयच्च । स यशः
पुनः अपरैरपि तत्सहायैर्विमलमुवाहुपुनर्जितवर्म्मतपादिभिश्चतुः
पञ्चाशज्जनैः सार्द्धं समागम्य भगवतः शाक्यमुनेः सकाश एत
भिक्षवः ! इत्यादिक्रया प्रव्रज्यया तेभ्यः अर्हत्फलं प्रादापयत् । एवं
भगवता गौतमेन सार्द्धमेकपष्टचामर्हत्सु लोके समुत्पन्नेषु भगवान्
शाक्यसिंहो वाराणस्यां क्षेमे मृगदाये प्रथमं वर्षमुवास । अथ
भगवान् शाक्यजिन उपितवर्षः सार्द्धं तैः प्रव्रज्य तेषां भिक्षूणा-
मेतदवोचत् । चरत भिक्षवः ! आमनिगमेषु । दिशत भिक्षवः ! धर्म्मम् ।
सन्ति भिक्षवः ! अल्परजस्कजातीयाः सत्त्वाः । धर्म्मस्याश्रोतारः
परिहास्यन्ते । भवन्त्यज्ञातारः । मैकेन मार्गेण द्वौ गच्छतम् । अहं
भिक्षवः ! धर्म्मदेशनार्थमुरुवेलग्राममुपसंक्रामिष्यामीति । एवमुक्त्वा
नानाजनपदेषु भिक्षून् प्रेरयत् । स्वयं पात्रचीवरमादाय यत् उरुवेल-
ग्रामस्तत्र प्रायान् । मार्गस्यान्तरा कार्पासीयवनपण्डे राज्ञः कोशलस्य

वैमात्रेयान् भद्रियप्रमुखांस्त्रिंशन्मात्रान् कुमारान् कन्यागवेपकान् मुक्त्वा एत भिक्षवः ! इति प्रव्रज्यया प्रव्राज्य पश्चिमां दिशं प्रैरयत् । भगवान् शाक्यजिनः स्वयं हि उरुवेलकाश्यपस्य आश्रमपद उपविश्य साद्धानि त्रीणि सहस्राणि प्रातिहार्याणि संदर्श्य सहस्रैः परिवारैः समन्वागतांश्च उरुवेलकाश्यपार्दीस्त्रीन्भ्रातृञ्जटिलान् व्यनयत् प्राव्राजयच्च ।

अथ भगवान् शाक्यमुनिस्तत्राऽदीप्तपर्यायमूत्रदेशनया सहस्रान् भिक्षून् अर्हत्त्वे प्रतिष्ठाप्य तस्मिंस्त्रिंशत्मासं वासं चकार । पुनर्भगवान् शाक्यमुनिस्तैर्भिक्षुसहस्रैः परिवृतो राज्ञे विम्बिसाराय दत्तायाः प्रतिज्ञाया मुक्तो भवेयमिति विचिन्त्य पुष्यमासे पौर्णिमास्यां कुसुमपुरं समभ्यगमत् । तत्र लष्टिवनोद्याने सुप्रतिष्ठिते न्यग्रोधवृक्षमूले निपण्ण एकादशायुतान् जनान् श्रोतापात्तिफले च एकयुतान् जनांस्त्रिषु शरणेषु च प्रत्यष्टापयत् । परेद्यु राजा विम्बिसारो वेणुवनोद्याने भिक्षुसंघानामनुरूपाणि निवेशनादीनि प्रति-संस्कृत्य सभिक्षुसंघं भगवन्तं गौतमं निमन्त्र्य अन्नपानादिभिर्भोजयामास ।

कृतभोजनकृत्ये भगवति गौतमे राजा विम्बिसारो वेणुवनं नाम विहारं भगवते शाक्यमुनेये स्पर्शयित्वा एतदब्रवीत् । भवन् अहं वेणुवनोद्यानं चातुर्देगिकेभ्यो बुद्धप्रमुखेभ्यो भिक्षुसंघेभ्यो वितरामीत्युक्त्वा दक्षिणोऽद्रकं पातयामास । तावदेव उद्रकपर्यन्तं पृथिवी प्राकम्पत् । भगवान् गौतमस्तस्मिन् राज्ञि विम्बिसारे अनुकम्पायै वेणुवनोद्यानं प्रत्यग्रहीत् । विहारदाने अनुशंसां चाकथयत् । भाष्यमाणायां च विहारदानानुशंसायां चतुरशीतिसहस्राणां प्राणिनां धर्माभिसमयोऽभूत् । तृतीयेऽहनि सभिक्षुसंघो भवान् गौतमो भो-

जनकृत्यं परिसमाप्य तिरोकुङ्कुमत्रेण अनुमोदनमकार्षीत् । तदवसाने चतुरशीत्याः प्राणिनां धर्माभिसमयोऽभवत् । चतुर्थं दिवसे शारि-
पुत्रमौद्गल्यानाख्यौ द्वावग्रश्रावकौ पञ्चाशदधिकैर्द्विंशत्परिव्राजकैः
सार्द्धमागतौ । तदहनि तान् परिवारानर्हत्फले प्रत्यष्टापयत् । पश्चा-
द्द्वावग्रश्रावकौ च ।

एवं भगवान् सर्वार्थसिद्धिर्घ्नग्रश्रावकप्रमुखैः पञ्चाशदुत्तर-
द्विंशताधिकसहस्रैर्भिक्षुगणैः परिवृतो धर्मदेशनया लोकानुग्रहं कुर्वन्
द्वयोर्वारयोर्वेणुवनोद्यान एव उवास । तदा बुद्धस्य शाक्यमुनेः पिता
राजा शुद्धोदनः सिद्धार्थकुमारः अभिसम्बोधिं प्राप्य पुष्पपुरमुपनि-
श्रित्य वेणुवने विहरतीति श्रुत्वा एकं प्रेष्ठममात्यमामन्व्य एतदब्रवीत् ।
वत्स त्वं सहस्रपरिवृतो राजगृहं नाम नगरं गत्वा भगवन्तं गौतम-
मुपसङ्गम्य मद्दृढभावं पुत्रवियोगदुःखस्यास्य असहिष्णुतां च इदं
कपिलवस्तु नाम नगरं श्मशानमिव निःश्रीकृतागुपेतमिति तद्भावं
मातृप्वसुः प्रजापतिगौतम्याः हतवत्साया गोरिव रोदनपरायणाया
अनाथत्वकल्पनं जनपदकल्याण्या यशोधराया देव्याः सप्तमासाधि-
केषु अष्टादशसंवत्सरेषु च समाचरतनियमाया अवस्थानं बलव-
त्पितृस्नेहं समजानतो राहुलस्य नाम कुमारस्य अनाथभावं च
निवेदय इति । त्वया यथा दृष्टनियमेनैव समादिश्य पुनरपि मद्दृच-
नेन भवन् गौतम तव पिता महाराजस्त्वां द्रष्टुकाम इति चोक्त्वा
क्षिप्रमिहागमनार्थं भगवन्तं गौतमं सविनयमादेश्यमिति प्रैरयत् ।

स चामात्यो राज्ञः शुद्धोदनस्य तद्वचनं सादरं सविनयं
च समाकर्ष्य सार्द्धं पुरुषसहस्रैः पष्टियोजनं मार्गमतिक्रम्य
राजगृहं नाम नगरं गत्वा भगवतः शाक्यमुनेः सकाशे धर्मं
श्रुत्वा प्रमत्तः सन् प्रव्रज्यां ययाचे ! अथ भगवान् गौतम एहि मि-

क्षुभावया प्रव्रज्यया प्रव्राज्य तं अर्हत्त्वे प्रतिष्ठापयामास ।
 एतेनैव क्रमेण नवमु वारेषु नवभिरमात्यैःसह पुरुषाणां नवसह-
 स्त्राणि प्रैरयत् । ते सर्वेऽपि स्वं कृत्यं परिनिष्ठाप्य तूष्णीमभवन् ।
 ततो राजा शुद्धोदनोऽचिन्तयत् । एतावन्तो नाम जना मयि स्नेहा-
 भावाद्वगवते गौतमाय इहागमनार्थं किञ्चिद्वचनं न तावदादिदिशुः ।
 को न्वत्र स्वामिभक्तिगुणयुक्तो मद्वचनं करिष्यतीति चिन्तयन् कालो-
 दायिनं नाम एकं सचिवमद्राक्षीत् । अयञ्चोदायी मत्पुत्रेण समवयस्कः
 सहपांगुक्रीडनेनैव एकतो वृद्धः । ममापि अतीव प्रियः अतीव
 विश्वास्यः अभ्यन्तरीयश्च । अन्तरा उदायिनं मत्पुत्रमिहानेतुं
 समर्थोऽन्यो न भवेदिति । एवं विचिन्त्य राजा शुद्धोदन उदायिनं
 निमन्त्रयामास । वत्स ! उदायिन् ! अहं मत्पुत्रं द्रष्टुकामो नवसह-
 स्त्राणि पुरुषान् नवचारान् प्रैषयम् । ते सर्वे रत्नाकरैर्गृहीताः स्रवन्त्य
 इव अद्य यावन्नैव निर्वर्तन्ते । दुर्ज्ञायो मे जीवितान्तरायः । अहं
 जीवन्तु द्रष्टुं न लभे । शक्यसि नु वत्स ! मम पुत्रं दर्शयितुमिति । उदायी
 —देव ! यद्यहं प्रव्रजितुं लप्स्ये शक्यामि ते पुत्रमिहानेतुमिति । अथ
 राजा शुद्धोदन आहस्म । वत्स ! त्वं प्रव्रजितो वा नो वा मम पुत्रं
 दर्शय इति । स उदायी साधु देव ! इत्युक्त्वा तद्वचनं समाकर्ण्य
 सहस्रैः पुरुषैः सार्द्धं कुसुमपुरमगमत् । स तत्र गत्वा भगवति गौतमे
 धर्मं दिशति पर्यत्पर्यन्ते स्थित्वा धर्मं शुश्राव । स तु सपरिवारः
 अर्हत्त्वं प्राप्य भगवन्तं प्रव्राज्यां ययाचे । भगवान् गौतमस्तान्
 सर्वान् एत भिक्षव ! इति प्रव्रज्यया प्रव्राजयच्च । स तु उदायी
 स्थविरो भगवतो गौतमस्य सकाशे लब्धप्रव्रज्य उपसम्पन्नार्गफलानि-
 समधिगतो नैव तावद्दशवल्स्य श्राव्यमुनेः कुलनगरे गन्तुमेष काल
 इति फाल्गुनपौर्णमास्यां चिन्तयामास । अथातिक्रान्तो हेमन्तः । अनु-

प्राप्तो वसन्तकालः । मनुष्यैः सस्यानि उद्धृतानि । सम्मुखसम्मुखेषु स्थानेषु मार्गानिष्ठाः । हरिततृणसञ्छादिता उर्वी । सुपुष्पिता वनपण्डाः । प्रतिपादनक्षमा मार्गाः । इदानीं दशबलस्य शाक्यजिनस्य ज्ञातीनां सद्ग्रहं कर्तुं काल इति विचिन्त्य भगवन्तं सर्वार्थसिद्धिमुपसङ्गम्य पञ्चप्रतिष्ठितेन समभिवन्द्य पृथिव्यां जानुनी निहत्य कृताञ्जलिरेवं मार्गवर्णनां चकार ।

अङ्कारिताः सर्वद्वुमा इदानीं फलेशिनश्छदनं विप्रहीय ।

ते अञ्चिप्सन्त इव प्रज्वलन्ते समयो महावीर ! * भगीरथानाम् ॥

* * * *

नातिशीतं नात्युष्णं नातिदुर्भिक्षकारकम् ।

शाद्वलाहरिता भूमिरेपकाले महामुने ॥ इति

ईदृग्भिः पष्टिमात्राभिर्गाथाभिर्दशबलस्य शाक्यमुनेः कुलनगरस्य गमनार्थं मार्गवर्णनामवर्णयच्च । अथ भगवान् शाक्यजिनः कस्मात्त्वमुद्रायिन् ! अतिमधुरेण गमनमार्गं वर्णयसीति ? पप्रच्छ । स आह भगवन् ! युष्माकं पिता राजा शुद्धोदनस्तु एतर्हि जीणो दुर्बलः युष्माकं वियोगशोकाभिभूतः कृशविशुष्कशरीरः । स भगवन्तं द्रष्टुकामो मां प्रैरयत् । भवन् ! त्वमिदानीं ज्ञातीनां सद्ग्रहं कुरु इति । शा० सिं—साधु साधु उदायिन् ! ज्ञातीनां सद्ग्रहं करिष्यामि । त्वं भिक्षुसङ्घेभ्य आदिशेति । ततः स स्थविर उदायी भिक्षुसङ्घेभ्यः समादिदेश ।

अथ भगवान् शाक्यमुनिर्विशतसहस्रैः क्षीणाश्रवैः परिवृतः अनुपमया बुद्धलीलया अनुपमेन बुद्धश्रीविलासेन च पष्टियोजनं मार्गमतिक्रम्य कपिलवस्तुपुरं सम्प्रापत् । अथ ते शुद्धोदनप्रमुखाः

* षचिन् ' अङ्गारसाना ' मिति दृश्यते ।

शाक्यराजा भगवतः शाक्यमुनेरागमनप्रवृत्तिं श्रुत्वा तुष्टमनसः
सन्निपत्य भगवतः शाक्यजिनस्य निवासार्थं न्यग्रोधारामं नाम
न्यग्रोधस्य शाक्यराजस्य प्रासादमलङ्कृतः । सपरिवारस्य भगवतः
शाक्यमुनेः रात्रिस्थानदिवास्थानादीनि सज्जीकृत्य मार्गं समतलं
कृत्वा ध्वजपताकादीनि च उच्छ्रित्य पञ्चवर्णानि कुसुमानि चावकीर्य
भगवतः प्रत्युद्गमनार्थं सर्वालङ्कारैः प्रतिमण्डितान् दहरान् दहरान्
राजकुमारांश्च राजकुमारींश्च गन्धपुष्पादिहस्तान् प्रथमं प्रैरयन् ।
तेषां पश्चात् ते राजानो भगवतः शाक्यमुनेः प्रत्युद्गमनं चक्रुः । अथ
सपरिवारो भगवान् शाक्यपुङ्गवस्तत्र स्थापितां संहतनावमारुरोह ।
अशीत्यनुव्यञ्जनद्वात्रिंशद्भ्रमहापुरुषलक्षणैः समलङ्कृतस्तत्रत्ये तटे
तस्थौ च । कपिलवस्तुदेवदहसुप्रवासनीलञ्चापुरवासीभिः शाक्य-
कोलियवंशसम्भवैरशीतिकुलसहस्रैर्ज्ञातिगणैः प्रवर्तितैः स्तुतिवचन-
शतसहस्रमुखैरुपशोभितरूपविलासो भगवान् शाक्यसिंहो नावा
समुत्तीर्य ज्ञातीनां प्रसादजननार्थं स्वां रूपश्रियं दर्शयन् पङ्क-
रदमीन् विसर्ज्यंस्तरुणकेशरः सिंह इव शोभमानो विंशतिसहस्रैः
क्षीणाश्रवैः परिवृतो न्यग्रोधारामं प्रविश्य सुसज्जिते वरबुद्धासने
निपसाद ।

तदा शुद्धोदनप्रमुखाः शाक्यराजा मानात्मानो मानस्तब्धाः स्वं
स्वं वृद्धभावमेव चिन्तयन्तः अयं सर्वार्थसिद्धिकुमारः अस्मदतीव
दहरः अस्माकं कनीयान् भागिनेयः पुत्रः । नत्ता इति विचिन्त्य
भगवन्तं गौतममनभिवन्द्यैव निषण्णाः । अथ भगवान् शाक्यमुनिस्ते-
षामभिप्रायं विदित्वा न मां ज्ञातयो वन्दन्ते कथं तैर्वन्दनं कारयि-
ष्यामीति चिन्तयामास । ततो भगवान् शाक्यजिनः अनन्यसाधरणं
यमकप्रातिहार्यं कर्तुंकामः पूर्वापरायतं दशसहस्रचक्रवालविस्तृतं

रत्नचक्रं निर्माप्य तदनन्तरमभिज्ञापादकं चतुर्थं ध्यानं समाप्य पृथिवीकापिणा परिकर्मकरणेन अन्तरिक्षे स्थित्वा परस्परमचक्रम्यत । भगवान् शाक्यमुनिर्यदा स्वयं चक्रम्यते निर्मितबुद्धस्तदा तिष्ठति । भगवान् गौतमो यदा स्वयं पृच्छति तदा निर्मितबुद्धस्ताद्विसर्जयति । भगवान् शाक्यमुनिर्यदा स्वयं तिष्ठति निर्मितबुद्धस्तदा शय्यां करोति । भगवान् शाक्यसिंहो यदा स्वयं सूर्यचन्द्रौ परामृशति निर्मितबुद्धस्तदा धर्मं दिशति । इत्थं तस्य भगवतो गौतमस्य अनेकप्रकारं प्रातिहार्यं कुर्वतः पादपांशवस्तेषां ज्ञातिगणानामुपारि-
शीर्षे अवकीर्यमाणा इव अभवन् ।

अथ राजा शुद्धोदनस्तत्प्रातिहार्यसंदर्शनेन प्रीतिप्रमोदानिरंतरित-
हृदयस्तामधिवासायिमनुशक्रवन् स्वदोषक्षमापनार्थं शिरसि अजलिं
प्रणिधाय भगवन्तं गौतममेतदब्रवीत् । अभिवन्देहं भगवन्तं गौतमम् ।
अहं भवन् ! मोघर्षिणं इति जानामि । दोषो मां भवन् ! अथ्यगमत्
यथाबालं यथामूढं तथैव यूयं मां जानीत तथागते अर्हति सम्यक्सम्बुद्धे ।
क्षमतां भगवान् गौतमः अस्मासु अनुकम्पामुपादाय । इयं भगवते
शाक्यमुनये मम तृतीया वन्दना । पूर्वाहि कालदेवलाय ऋषये
वन्दितुकामो भवन्तं त्वां गृहीत्वा समुपस्थितः तदा चक्रभ्रम इव पादौ
ते परिवृत्य ऋषेः कालदेवलस्य शीर्षोपरि अलङ्कारौ जातौ । तदव-
लोक्य अधिगतसौमनस्यस्तव पादौ गृहीत्वा शिरसि प्रत्यष्टापयम् । इयं
भवन् मे प्रथमा वन्दना । तथा त्वय्येकवर्षीये जाते वापनमङ्गलदिवसे
जम्बुच्छायायामघटनीयमाश्चर्य्यं दृष्ट्वा भवच्चरणौ मच्छिरसिप्रति-
ष्ठाप्यावन्दिषि इयं भवन् ! मम द्वितीया वन्दना । भवन् ! भगवन् !
इदानीं तथा अदृष्टपूर्वं प्रातिहार्य्यं दृष्ट्वा तव पादौ वन्दे । इयं भवन् !
मम तृतीया वन्दना । अथ राजा शुद्धोदन एषोहं भवन् ! बुद्धं

शरणं गच्छामि धर्मं शरणं गच्छामि सङ्घं शरणं गच्छामीत्युक्त्वा
 अवन्दत । वन्दितवति च राजनि शुद्धोदने सर्वेऽपि राजानो
 ववन्दिरे । इत्थं भगवान् शाक्यमुनिर्ज्ञातिभिर्वन्दनां कारयित्वा
 नभस्तलादचतीर्य्य सज्जिते वरबुद्धासने निषण्णः । तत्क्षणेऽपि
 पुष्करवृष्टिः पपात । तत्र भगवान् शाक्यजिनः पुष्करवृष्टिमारभ्य
 महाविश्वन्तरजातकं समभाषत । देशनापर्य्यवसाने शुद्धोदनमहा-
 राजप्रमुखा अपरे च शाक्यराजा अश्रुतपूर्वदेशनाविलासं श्रुत्वा
 एकान्तेन प्रहृष्टमनसो निजासनेभ्यः समुत्थाय भगवन्तं गौतमं
 वन्दित्वा प्रचक्रमुः । तेषां सर्वेषामेतदभून्मनसि । ससङ्घो भगवान्
 शाक्यमुनिः श्वः पितृ राज्ञः शुद्धोदनस्य मन्दिर एव भोजनं
 करिष्यतीति । तस्मात् कश्चित् ससङ्घं भगवन्तं गौतमं परेद्युर्भोज-
 नार्थं न न्यमन्त्रयत् ।

अपरेद्युर्भगवान् शाक्यपुङ्गवो भिक्षाटनकाले विंशतिसहस्रभिक्षुभिः
 परिवृतः अष्टौ संवत्सरान् श्मशानमिव निर्लक्ष्मीकदर्शनं कपिलवस्तु-
 पुरवरं प्रवरपद्मवर्णरश्मिविसरान् विसृज्य नूतननगरमिव अलङ्कुर्वन्
 पात्र चीवरमादाय पिण्डाय प्रायात् । अथ भगवान् शाक्यमुनिर्नगरप्रमुखे
 इन्द्रकीले स्थित्वा आवर्जयत् । कथं नु पूर्वं सम्बुद्धाः स्वकुलनगरे
 भिक्षामटन्तः प्रथमतः भिक्षां जगृहुरिति । आवर्जनसमये गङ्गापुलि-
 नोपमानां तेषां पूर्वेषां बुद्धानामेकोपि बुद्धो गृहपरिपाटीमुच्छिद्य न
 गत इति अद्राक्षीत् । हृष्टा च मयापि इदानीं स्वं वंशं स्वं व्रतं
 च रक्षयता गृहपरिपाटीचर्य्या गन्तव्यम् । पश्चान् मम श्रावका
 अपि मामनुसरन्तो भिक्षाटनव्रतं परिपूरयिष्यन्ति इति विचिन्त्य
 अग्रेस्थितगृहात्प्रभृति परिपाट्या भिक्षाटनं चकार ।

प्रविवेश । निपसाद च तत्र समुच्छ्रितधवलच्छले रत्नमये पर्यङ्के ।
 तस्या देव्याः स्नेहमहत्त्वं निश्चित्य चन्द्रकिन्नरजातककथया तस्याः
 शोकं विनोद्य श्रोतापत्तिफले प्रत्यष्टापयन् । ततश्चानन्तरं भगवान्
 गौतमस्य कनीयांसं मातृप्वसुः पुत्रं नन्दं नाम कुमारं च खं पुत्रं
 राहुलं नाम कुमारञ्च प्रवाज्य तावादाय पुनः कुसुमपुरमेव अगमत् ।
 भगवान् शाक्यसिंहः सार्द्धं भिक्षुसङ्घे राजगृहनगरमुपनिश्चित्य
 वेणुवननाम्नि महाविहारे विहरन् संसारसागरे निमग्नान् वैनेयजनान्
 समुद्धरन्स्तत्रैव वेणुवने चतुर्थं वर्षमुवास । पञ्चमे खलु वर्षे भगवान्
 शाक्यमुनिः पञ्चशतैर्भिक्षुभिः सार्द्धं राजगृहनगरान्निष्क्रम्य यत्र
 वैशाली तत्रोपगम्य वैशालिनगरमुपनिश्चित्य महावने कूटागारशा-
 लायां विजहार । स तत्र विहरन् वैनेयजनेष्वनुकम्पया तत्रैव कूटागार-
 शालायां वर्षमुवास । तस्मिन्नेव संवत्सरे बुद्धपितृ राज्ञः शुद्धोदनस्य
 बलवान् रोग उदपादिष्ट । अथ ते शाक्यराजा महाप्रजापतिप्रमुखा
 अन्तःपुरीयाश्च तं रोगं व्युपशमयितुं न शक्नुवते स्म । राजा शुद्धो-
 दनो महता व्याधिना परिपीडितः सन् दृढतररोगातुर आसीत् । कृशतरः
 शिथिलगात्रो मरणमञ्चे निपन्नः । अहो दुःखं अहो दुःखमिति तत इतः
 परिवर्तमानः भगवन्तं गौतमं सस्मार । अहो आर्य्यपुत्रः सम्यक्-
 सम्बुद्ध इहागतो दृढवेदनं मच्छीर्षं परिमर्द्दयति आनन्दनन्दौ च
 उभयोः पार्श्वयोः राहुलश्च मे पृष्ठं परिमर्द्दयतीति उक्त्वा श्रीशयने
 निपेदे ।

तस्मिन्तु समये सकलमलपरिशुद्धो धौतकमलोपमो लोकान्तदर्शी
 करुणार्णवपारगो दयार्द्रचित्तः शाक्यकुलमृगेन्द्रो भगवान् गौतमो
 वैशालीमुपनिश्चित्य महावने कूटागारशालायां विहरन् प्रत्यूपे सिंह-
 शय्याया उत्थाय महाकरुणासमापत्तिज्ञानं सम्पाद्य ततश्चोत्थाय

पूर्वबुद्धेषु कृताधिकारसम्पन्नान् सत्त्वान् विलोकयामास । एवं विलोकिते दृढतरग्लानस्य मरणमञ्चे निपन्नस्य राज्ञः शुद्धोदनस्य अतीवदारुणां वेदनां समवलोक्याचिन्तयत् । अहो मत्पिता महाराजः अद्यैव तीव्ररोगो मदागमनं प्रार्थयते । कालो ममेदानीं गन्तुमित्यधिष्ठितादासनादुत्थाय आनन्दमामन्त्र्य एतदब्रवीत् । आनन्द! अद्य मत्पिता महाराजस्तीव्ररोगो मदागमनं प्रार्थयते । याम आनन्द! तं पितरं पश्याम एवरूपश्चानन्द! पिता दुर्लभः । तस्येदं पश्चिमं दर्शनम् । गच्छानन्द! यत्र यत्र क्षीणाश्रवा भिक्षवो वसन्ति तेभ्य आदिश । अथ स आनन्दः साधु भगवन्! इति आसनादुत्थाय यत्र यत्र क्षीणाश्रवा भिक्षवो वसन्ति तत्र तत्र गत्वा एवमाहस्म । भवन्तः! भगवान् गौतमः कपिलवस्तुपुरं गत्वा स्वं पितरं द्रष्टुकाम इति । अथ ते शारिपुत्रमौद्गल्यासप्रमुखाः क्षीणाश्रवा आनन्दस्य तद्वचनं समाकर्ण्य स्वात् स्वात् स्थानात् पात्रचीवराण्यादाय सन्निपतन्ति स्म ।

तदनन्तरमायुष्मान् आनन्दो भगवन्तं गौतमं न्यवेदयत् । सन्निपतितो भवन्! भिक्षुसङ्घ इति । ततो भगवान् शाक्यमुनिर्भिक्षुसङ्घेभ्य एवमाहस्म । भिक्षवः! मत्पितृ राज्ञः शुद्धोदनस्य इदं पश्चिमं दर्शनम् । तस्माद्ययं सार्धं मया मत्पितुर्दर्शनार्थमागच्छतेति । अथ भगवान् शाक्यमुनिः पञ्चशतैः क्षीणाश्रवैः परिवृतो बुद्धानुभावादन्तरिक्षमभ्युद्गत्य नवतिहंससहस्रपरिवृतो धृतराष्ट्रो हंसराज इव कपिलवस्तुपुरं समागत्य स्वपितुर्मन्दिरं प्रविवेश । सभिक्षुसंघो भगवान् गौतमो राजभवनं गत्वा राज्ञः शुद्धोदनस्य शयनमञ्चस्य उच्छीषे निपण्णः कृशं शैथिल्ययुतशरीरं राजानं दृष्ट्वा अतीव संविग्नं समुपस्थाय राजानमेतदब्रवीत् । महाराज! किञ्चित् क्षमणीयम् । काचन दुःखवेदना अभिवर्द्धते नोपशाम्यतीति । राजा

प्रविवेश । निपसाद् च तत्र समुच्छ्रितधवलच्छले रत्नमये पर्यङ्के ।
 तस्या देव्याः स्नेहमहत्त्वं निश्चित्य चन्द्रकिन्नरजातककथया तस्याः
 शोकं विनोद्य श्रोतापत्तिफले प्रत्यष्टापयन् । ततश्चानन्तरं भगवान्
 गौतमस्तस्य कनीयांसं मातृप्वसुः पुत्रं नन्दं नाम कुमारं च स्वं पुत्रं
 राहुलं नाम कुमारश्च प्रब्राज्य तावादाय पुनः कुमुमपुरमेव अगमत् ।
 भगवान् शाक्यसिंहः सार्द्धं भिक्षुसङ्घे राजगृहनगरमुपनिश्चित्य
 वेणुवननाम्नि महाविहारे विहरन् संसारसागरे निमग्नान् वैनेयजनान्
 समुद्धरंस्तत्रैव वेणुवने चतुर्थं वर्षमुवास । पञ्चमे खलु वर्षे भगवान्
 शाक्यमुनिः पञ्चशतैर्भिक्षुभिः सार्द्धं राजगृहनगरान्निष्क्रम्य यत्र
 वैशाली तत्रोपगम्य वैशालिनगरमुपनिश्चित्य महावने कूटागारशा-
 लायां विजहार । स तत्र विहरन् वैनेयजनेष्वनुकम्पया तत्रैव कूटागार-
 शालायां वर्षमुवास । तस्मिन्नेव संवत्सरे बुद्धपितृ राज्ञः शुद्धोदनस्य
 बलवान् रोग उदपादिष्ट । अथ ते शाक्यराजा महाप्रजापतिप्रमुखा
 अन्तःपुरीयाश्च तं रोगे व्युपशमायितुं न शक्नुवते स्म । राजा शुद्धो-
 दनो महता व्याधिना परिपीडितः सन् दृढतररोगातुर आसीत् । कृशतरः
 शिथिलगात्रो मरणमञ्चे निपन्नः । अहो दुःखं अहो दुःखमिति तत इतः
 परिवर्तमानः भगवन्तं गौतमं सम्भार । अहो आर्य्यपुत्रः सम्यक्-
 सम्बुद्ध इहागतो दृढवेदनं मच्छीर्षं परिमर्दयति आनन्दनन्दौ च
 उभयोः पार्श्वयोः राहुलश्च मे पृष्ठं परिमर्दयतीति उक्त्वा श्रीशयने
 निपेदे ।

तस्मिन्सु समये सकलमलपरिशुद्धो धौतकमलोपमो लोकान्तदर्शी
 करुणार्णवपारमो दयार्द्रचित्तः शाक्यकुलमृगेन्द्रो भगवान् गौतमो
 वैशालीमुपनिश्चित्य महावने कूटागारशालायां विहरन् प्रत्यूषे सिंह-
 शय्याया उत्थाय महाकरुणासमापत्तिज्ञानं सम्पाद्य ततश्चोत्थाय

पूर्वबुद्धेषु कृताधिकारसम्पन्नान् सत्त्वान् विलोकयामास । एवं विलोकिते दृढतरग्लानस्य मरणमञ्चे निपन्नस्य राज्ञः शुद्धोदनस्य अतीवदारुणां वेदनां समवलोक्याचिन्तयत् । अहो मत्पिता महाराजः अद्यैव तीव्ररोगो मदागमनं प्रार्थयते । कालो ममेदानीं गन्तुमित्यधिष्ठितादासनादुत्थाय आनन्दमामन्व्य एतदब्रवीत् । आनन्द! अद्य मत्पिता महाराजस्तीव्ररोगो मदागमनं प्रार्थयते । याम आनन्द! तं पितरं पश्याम एवरूपश्चानन्द! पिता दुर्लभः । तस्येदं पश्चिमं दर्शनम् । गच्छानन्द! यत्र यत्र क्षीणाश्रवा भिक्षवो वसन्ति तेभ्य आदिश । अथ स आनन्दः साधु भगवन्! इति आसनादुत्थाय यत्र यत्र क्षीणाश्रवा भिक्षवो वसन्ति तत्र तत्र गत्वा एवमाहस्म । भवन्तः! भगवान् गौतमः कपिलवस्तुपुरं गत्वा स्वं पितरं द्रष्टुकाम इति । अथ ते शारिपुत्रमौद्गल्यासप्रमुखाः क्षीणाश्रवा आनन्दस्य तद्वचनं समाकर्ण्य स्वात् स्वात् स्थानात् पात्रचीवराण्यादाय सन्निपतन्ति स्म ।

तदनन्तरमायुष्मान् आनन्दो भगवन्तं गौतमं न्यवेदयत् । सन्निपतितो भवन्! भिक्षुसङ्घ इति । ततो भगवान् शाक्यमुनिभिक्षुसङ्घेभ्य एवमाहस्म । भिक्षवः! मत्पितृ राज्ञः शुद्धोदनस्य इदं पश्चिमं दर्शनम् । तस्माद्युयं सार्धं मया मत्पितुर्दर्शनार्थमागच्छतेति । अथ भगवान् शाक्यमुनिः पञ्चशतैः क्षीणाश्रवैः परिवृतो बुद्धानुभावादन्तरिक्षमभ्युद्गत्य नवतिहंससहस्रपरिवृतो धृतराष्ट्रो हंसराज इव कपिलवस्तुपुरं समागत्य स्वपितुर्मुन्दिरं प्रविवेश । सभिक्षुसंघो भगवान् गौतमो राजभवनं गत्वा राज्ञः शुद्धोदनस्य शयनमद्यस्य उच्छीर्षं निपण्णः कृशं शैथिल्ययुतशरीरं राजानं दृष्ट्वा अतीव संविग्नं समुपस्थाय राजानमेतदब्रवीत् । महाराज! किञ्चित् क्षमणीयम् । काचन दुःखवेदना अभिवर्द्धते नोपशान्म्यतीति । राजा

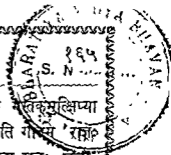
कालं मन्यसे महाराज ! इति । तच्छ्रुत्वा सर्वे शाक्यराजा महाप्रजापतीप्रमुखा अवरोधगणाश्च केशान् परिकीर्त्य उरांसि प्रहरन्तो रुरुदुः । अथ राजा शुद्धोदनः सर्वान् परिजनान् संशमय्य एतदब्रवीत् । यूयं मा शोचत । मा परिदेवध्वम् । अयं धर्मो लोकस्य सर्वैश्च प्रियैर्मानवैर्नानाभावो विनाभावः । यज्जातं भूतं प्रयातं प्रलुप्तधर्मं तत् कुतोऽल्लभ्यमिति । अधिष्ठितादासनादुत्थाय लोकविन्दुशाक्यपुङ्गवमभिवन्द्य एतदवोचत् । भगवन् ! लोकनाथ ! यत्किञ्चिन्मे अपराद्धं कायकर्म मनःकर्म वा तत् सर्वं भगवान् गौतमः क्षमताम् । अनुजानीहि भवन् ! मां परिनिर्वास्यामीत्युक्त्वा श्रीशयने निपन्नः परिनिरवात्* । भगवान् गौतमो राज्ञः शुद्धोदनस्य परिनिर्वाणं ज्ञात्वा धर्मसंवेगं जनयन् भिक्षुसङ्घेभ्य एतदवोचत् । पश्यत भिक्षवः ! मत्पितरम् । अलं जीवताऽयं मरणधर्म इति ।

तदा महाप्रजापती च यशोधरा च अवरोधाश्च शाक्यराजाश्च उरांसि प्रहरन्तो रुरुदुः । अथ भगवान् शाक्यमुनिरनित्यादिप्रति-संयुक्तया धर्मकथया तांश्च सर्वान् समाश्वास्य आयुष्मन्तं महाकाश्यपमेतदब्रवीच्च । गच्छ त्वं महाकाश्यप ! वयं यत्र पितरं धक्ष्यामस्तं भूमिप्रदेशं जानीहि इति । स साधु भवन् ! इति आसनादुत्थाय सह धुताङ्गधरैर्भिक्षुभिः शाक्यराजैश्च महाजनैः परिवृत आदहनस्थानं समभ्यगात् । गत्वा च चित्तिमकारयत् । तदा दशसहस्रचक्रवालवासिनः पुरुहूतप्रमुखाश्च देवाः पञ्चशतकूटागराणि दिव्यांश्च चन्दनगन्धादीन् गृहीत्वा समभिगम्य सार्द्धं स्थविरेण महाकाश्यपेन चित्तिवृत्त्यं परिन्यष्टापयन् । परिनिष्ठापितायां चित्यां स्थविरो महाकाश्यपो भगवन्तं गौतमं तन्निवेदयामास । ततश्च

* राजा शुद्धोदनो जातित एकनवतितमेवत्सरे परिनिरवान् ।

षोडशः]

सद्धर्ममकरन्दः ।

दशवलः शाक्यपुङ्गवः स्वयमेव राज्ञः शुद्धोदनस्य मत्पितृमुत्क्षिप्या

शोधयत् परामृशच्च । स्थविरः शारिपुत्रोऽपि भगवति गौतमे राज्ञः

शुद्धोदनस्य शीर्षं शोधयति उदकं निपिपेच । शास्ता राज्ञः शुद्धो-

दनस्य शिरः परामृशन् शारिपुत्रमभाषत । पश्यसि शारिपुत्र !

मत्पितरम् । ये केचित् शारिपुत्र ! कल्याणधर्माणः पुद्गलाः पुण्यं वा

बोधिज्ञानं वा आकाङ्क्षन्ति त एव मातापितरौ पुष्यन्तु । इत्युक्त्वा

राजानं शुद्धोदनमुत्क्षिप्य मणिमये च पर्यङ्के आरोपयत् । स्वयमेव

मञ्चमुत्क्षिप्य सार्द्धं शतसहस्रैराश्वर्याद्भुतैश्चितायामारोपयामास ।

तदा शक्रो देवेन्द्रश्चितां प्रदक्षिणीकृत्य महान्तं तेजस्विनं

ज्योतीरङ्गमणिं गृहीत्वा राज्ञः शुद्धोदनस्य चितां ज्वलयितुकाम

आसीत् । अथ भगवान् सर्वार्थसिद्धिराहस्म । देवराज ! मत्पितृ

राज्ञः शुद्धोदनस्य चितामहमेव प्रथमं ज्वलयामि । इत्युक्त्वा

भगवान् गौतमः स्वयमेव मणिमादाय पितृ राज्ञः शुद्धोदनस्य

चिताम्प्राज्वालयत् । ततः शचीपतिप्रमुखा देवा ज्वलयामासुः । तस्यां

राज्ञः शुद्धोदनस्य चितायां दह्यमानायां भगवान् शाक्यमुनिस्तत्तापि

अनित्यत्वप्रतिसंयुक्तया धर्मकथया शाक्यराजान् महाप्रजा-

पतीप्रमुखांश्च अवरोधगणान् समाश्वासयत् । देशनायाः पर्यवसाने

चतुरर्शात्याः प्राणसहस्राणां धर्माभिसमय आसीत् । एवं भगवान्

गौतमो पितृ राज्ञः शुद्धोदनस्य आदहनकृत्यं कारयित्वा सप्ताहाति-

क्रमे पुनर्भिक्षुसङ्घैः सह वैशालीमेवागमत् ।

तदा महाप्रजापती गौतमी राज्ञः शुद्धोदनस्य वियोगशोकमसह-

माना दुःखेन प्रपीडिता अनुप्रवर्तमाननेत्रजलधारानिपातैः संदर्शित-

वेदना एवं चिन्तयामास । पुत्रो मे सिद्धार्थः सप्ताहाम्यन्तरे प्राप्तव्यं

ननुवर्तिराज्यं प्रहाय प्रव्रज्य अशिथिलेन वीर्य्यारम्भेण स्वमनोरथ-

यशोधरा नन्दो राहुलश्चेति सर्वानिमांल्लब्धश्रोतापत्तिफलान् पुनः प्रत्राज्य मोक्षमार्गे प्रत्यष्टापयम् । अथावशिष्टा मे माता । मातुर्गुण-प्रत्युपकृतिकरणस्येदानीं कालः सम्प्राप्त इति । अथ भगवान् सर्वदर्शी पूर्वे सम्बुद्धाः कथं मातुर्गुणप्रत्युपकृतिं चक्रुरिति चिन्तया-मास । ते सर्वे भगवन्तः सम्बुद्धाः सम्बोध्याः सप्तमे वर्षे यमकप्रा-तिहार्यं कृत्वा तीर्थकान् दमयित्वा त्रयस्त्रिंशद्देवमवने देवराजस्य शचीपतेः पाण्डुकम्बलशैलासने निपद्य अभिघर्मकथनेन मातुर्गुण प्रत्युपकृतिञ्चक्रुः । अहमपि तथैव करोमीति विचिन्त्य भिक्षुभ्य एतदब्रवीत् अहं भिक्षवः । इतः सप्तमे दिवसे तीर्थकांश्च दमयित्वा आम्रवृक्षमूले यमकप्रातिहार्यं करिष्यामीति ।

अथ तीर्थकाः परस्परघोषणेन तच्छ्रुत्वा ततस्ततः स्वान् स्वान् उपस्थानान् समादाय शतसहस्रं लब्ध्वा यत्र यत्र आम्रवृक्षाः सन्ति तत्र तत्र गत्वा मूलानि चिच्छिदुः । तदा सर्वे आरामा विगताम्रवृक्षा अभवन् । अथ ते अन्यतीर्थकाः परिव्राजकाः श्रमणो गौतमः श्व. प्रातिहार्यं करिष्यति । अपि च विगता आम्रवृक्षाः । कुत्र श्रमणो गौतमः प्रातिहार्यं करिष्यति । श्वो द्रक्ष्यामः प्रातिहार्यकरणमिति ऊचुः । तदा पद् धास्तारः सन्ति । पूरणः काश्यपः मक्षलिगोशालः अजितः केशकम्बलः प्रकुपः कात्यायनः सञ्जयः विल्वास्थिपुत्रः निर्ग्रन्थो नाथपुत्र इति । तेऽपि हन्त वयं श्रमणस्य गौतमस्य प्राति-हार्यं प्रति करिष्याम इति स्वैः स्वैरुपस्थायकैः खदिरवृक्षान् नीत्वा मण्डपं निर्माप्य तत्र नीलोत्पलकुमुभैश्छदनं कारयामासुः । ते तत्र प्रातिहार्यं करिष्याम इति गुल्मगुल्मशः सन्निपेतुः । परेद्युर्भगवान् गौतमो भिक्षाटनवेलायां मुरक्तवर्णं द्विपट्टनिवासनं निवस्य विद्युत्ता-सन्निभं कायवेष्टनं बध्वा बन्धजीवलाक्षारससन्निभं नवदृत्तं पृथिवी-

कम्पनसमर्थं महार्घं पांशुकूलचीवरं परिधाय स्थविरेण आनन्दने
समं श्रावस्तीनगरं भिक्षार्थं प्रविवेश ।

तदा राज्ञः प्रसेनजित्कोशलस्य उद्यानपालको गण्डो नाम
आसीत् । स तु उद्यान एव वसति । स गण्डः पिङ्गलकैः कृते
कूटाभ्यन्तरे पक्वमेकं महान्तं आम्रफलमद्राक्षीत् । स दृष्ट्वा एवम-
चिन्तयत् । अहो आश्चर्य्यम् अकालजमेतत् पक्वमाम्रफलमिति ।
अस्मिन्नेव आपादमासे आम्रफलं कुतो लभ्यमिति । हन्ताहं आम्र-
फलमिदं राज्ञे प्रसेनजित्कोशलाय पूर्णपात्रं करोमि । राजा प्रसेन-
जित्कोशलस्तद्दृष्ट्वा तुष्टो मह्यं धनं दास्यतीति विचिन्त्य तद्गृहीत्वा
कदलीपत्रे निधाय यत्र श्रावस्ती तत्राभिमुखः प्रायात् । ददर्श च स
गण्डः अन्तरा मार्गं आयान्तमशीत्यनुव्यञ्जनरजितं व्यामप्रभाकेतु-
मालालङ्कृतं स्थविरेण आनन्देनानुगतं भगवन्तं गौतमम् । दृष्ट्वा च
एवं चिन्तयामास । अहो आश्चर्य्यं वतेदं बुद्धरूपम् । अहो अद्भुतं
वतेदं बुद्धरूपम् । सुन्दरएष विलास इति । प्रीतिभरितहृदयः
श्रद्धायुतेन चेतसा पञ्चविधया प्रीत्या स्फुरितसकलशरीर एवमचिन्त-
यत् । यद्यऽहमिदं आम्रफलं राज्ञे प्रसेनजित्कोशलाय दास्यामि
तदा स राजा मद्यमष्ट वा पोडप वा कार्पाषणान् दास्यति । तदलमे-
कस्मिन् जन्मनि मज्जीवितवृत्त्यै । यद्यऽहं भगवते गौतमाय
दास्यामि अपर्य्यन्तं कालं विपुलफलं गुलावहञ्च मे भविष्यतीति ।
एवं विचिन्त्य यत्र भगवान् गौतमस्तत्रोपसङ्गम्य आम्रफलं भगवते
शाक्यपुङ्गवाय उपानयत् । अथायुष्मान् आनन्दः पात्रं भगवतो
गौतमस्य हस्ते प्रत्यष्टापयत् । भगवान् शाक्यजिनः पालमुपनमय्य
आम्रफलं प्रत्यग्रहीत् । स भगवांस्तत्रैव निपत्तुं चित्ते चकार । तेन
भगवता तथा चेतसि कृते तत्कालमेव महोर्वी उद्भिद्य आसनमुपनिन्ये ।

भगवान् शाक्यमुनिस्तस्योपरि निषसाद ।

अथ गण्डो भगवतो गौतमस्य पात्रेणैव उदकमादाय तस्मै प्रददौ । भगवान् गौतमः पक्कमाग्रफलं संमर्द्य पानकं कारयित्वा पपौ । गण्डाय चैवमाहस्य । गण्ड ! त्वमिदमाग्रवीजं भूमौ पांशुमपहत्य रोपय । अथ तेन तथा कृते भगवान् शाक्यमुनिस्तस्योपरि स्वं कोमलहस्तं पर्यवर्तयत् । हस्ते परिवर्तितमात्र एव भगवता गौतमेन लाङ्गलशीर्षिमात्रस्कन्धो भूत्वा उच्चैः पञ्चाशद्दहस्त आम्रवृक्षः समुद्गतः एतस्यैकैका महाशाखा पञ्चाशद्दहस्ता अभवत् । स च आम्रतरुस्तावदेव कुमुमफलसम्पन्नो भूत्वा पक्कानि फलानि च दधौ । पश्चादागताश्च भिक्षवः पक्कानि आम्रफलानि बुभुजिरे । स हि आम्रतरुर्गण्डेन रोपितत्वाद्गण्डाम्रवृक्ष इति लोके विश्रुतः । भगवान् शाक्यमुनिराम्रपानकं पीत्वा पुनर्जेतवनमेव प्रतिन्यवृत्तत् ।

तदा सहस्राक्षः पुरुहूतो मनुष्यलोकं समभ्यैक्षत । स देवराजो भगवतो गौतमस्य अभिप्रायं ज्ञात्वा मरुहूलाहकाय देवपुत्राय आज्ञापयत् । भद्र ! त्वं वातमण्डलमुत्पादयन् याहीति । पुनश्च चन्द्रसूर्य्यौ देवपुत्रौ आज्ञापयत् । भद्रौ ! युवां तीर्थकानां निवासनं मण्डपमुत्पाटयन्तौ गच्छतम् । तीर्थकान् पलाययत इति प्रेरयत् । तौ साधु देवराज ! इति गत्वा सर्वांश्च तीर्थकान् पलाययताम् । अथ शचीपतिः सुरनाथो विश्वकर्माणं देवपुत्रं निमन्त्र्य एवमाहस्य । भद्र ! त्वं गण्डाम्रतरुमलङ्कुरु । अद्य भगवान् शाक्यमुनिस्तत्र यमकप्रातिहार्य्यं दर्शयिष्यति । स विश्वकर्मा साधु शचीपते ! इति गत्वा गण्डाम्रतरुवरं विविधकुमुमफलपल्लवरजितशाखं क्षौम-
दुर्गुल्फपृष्ठीशेषदिव्यवस्त्रविलसितप्रशाखं वामाङ्गवलयभरणादिभरित-
विलसितरुल्पितस्कन्धं कल्पद्रुमामिव खलङ्कृत्य सुरपुरमेव प्रति-

जगाम ।

तदा भगवान् शाक्यसिंहो गन्धकुट्वां निषण्णः सायं समापत्त्या उत्थाय काल इदानीं यमकप्रातिहार्य्यं कर्तुमिति विचिन्त्य गन्धकुट्वा निरक्रामत् । स भगवान् गौतमो भिक्षुसङ्घैः परिवृतो यत्र गण्डाभ्रतरुस्तलोपगतः । तस्मिन्दिवसे आपादनक्षलं वर्ततेस्म । तदा दशसहस्रचक्रवालवासिनः पुरुहूतप्रमुखाः सर्वे देवा भगवतः शाक्यजिनस्य प्रातिहार्य्यं द्रष्टुकामास्तत्राजग्मुः । तथा नृपवरप्रमुखाः सर्वे नागरिकाः श्रमणब्राह्मणा अन्यतीर्थकाश्च समाजग्मुः तेऽपि सर्वे जनाः परस्परं संघट्टयन्तो भगवतो गौतमस्य प्रातिहार्य्यदर्शनार्थं ततस्ततः सन्निपतन्तिस्म । भगवान् शाक्यमुनिस्तेषां देवमनुष्यनृपतिवरगणानां मध्ये गण्डाभ्रतरुमूले निषण्णः ।

तदा महामौद्गल्यायनो भगवन्तं गौतमं समभिवन्द्य एवमाहस । भवन् ! अहं प्रातिहार्य्यं करिष्यामीति । मौद्गल्यायन ! त्वं कथं करिष्यसीति भगवान् शाक्यमुनिः पप्रच्छ । मौ०—भवन् ! अहं सुमेरुं नगर्षति ताल्वभ्यन्तरे कृत्वा सर्पपर्वाजमिव खादिष्यामीति । शा० सि०—मौद्गल्यायन ! त्वमपरं किं करिष्यसि । मौ०—भवन् ! अहमिमां वसुन्धरां किलज्जमिव संहृत्य अङ्गुल्यभ्यन्तरे निक्षेप्यामीति । शा० सि०—मौद्गल्यायन ! त्वमन्यत् किं करिष्यसि । मौ०—भवन् ! अहमिमां महोर्वीं भस्त्रामिव परिवर्त्य महाजनान् पृथिवीरसं खादयिष्यामीति । शा० सि०—मौद्गल्यायन ! त्वमपरं किं करिष्यसि । मौ०—भवन् ! अहमिमां पृथिवीं वामे हस्ते धृत्वा इमान् सकलान् जनान् अस्मिन्नेव द्वीपे प्रतिष्ठाप्य सुमेरुपर्वतं छत्रदण्डं कृत्वा महोर्वीमुत्क्षिप्य काञ्चनशैलमूर्ध्नि स्थित्वा छत्रं धरन्निव इमान् भिक्षून् दक्षिणेन हस्तेनादाय चङ्कामिष्ये इति ।

तच्छ्रुत्वा भगवान् शाक्यपुङ्गवो जानामि अहं माद्वल्यायन! तवानु-
भावमिति उक्त्वा तन्निषिषेथ ।

अथ १ आयुष्मांश्च कौण्डिन्यः २ आयुष्मांश्च भद्रियः ३ आयु-
ष्मांश्च वप्रः ४ आयुष्मांश्च महानामः ५ आयुष्मांश्च अश्वजी ६
आयुष्मांश्च उपतिष्यः । ७ आयुष्मांश्च पूर्णः ८ आयुष्मांश्च अनुरुद्धः ९
आयुष्मांश्च काश्यपः १० आयुष्मांश्च भद्रियः ११ आयुष्मांश्च
किम्बिलः १२ आयुष्मांश्च चुन्दः १३ आयुष्मांश्च नन्दः १४
आयुष्मांश्च आनन्दः १५ आयुष्मांश्च राहुलः १६ आयुष्मांश्च
उपसेनः १७ आयुष्मांश्च नालकः १८ आयुष्मांश्च दर्ज्यः १९
आयुष्मांश्च सोनः २० आयुष्मांश्च शीवलिः २१ आयुष्मांश्च
शोभितः २२ आयुष्मांश्च सुनापरन्तकः २३ आयुष्मांश्च पूर्णः २४
आयुष्मांश्च रेवतः २५ आयुष्मांश्च रेवतः २६ आयुष्मांश्च कुमा-
रकाश्यपः २७ आयुष्मांश्च राधः २८ आयुष्मांश्च वक्षीसः २९
आयुष्मांश्च शोभितः ३० आयुष्मांश्च भगुः ३१ आयुष्मांश्च
सकुलुदायिः ३२ आयुष्मांश्च भद्राली ३३ आयुष्मांश्च भद्रियः ३४
आयुष्मांश्च लकुण्ठकः ३५ आयुष्मांश्च तोदेयपुत्रः ३६ आयुष्मांश्च
दुभयः ३७ आयुष्मांश्च जतुकर्णी ३८ आयुष्मांश्च पेशलः ३९
आयुष्मांश्च पूर्णकः ४० आयुष्मांश्च घोटकः ४१ आयुष्मांश्च
नन्दः ४२ आयुष्मांश्च उपशीवः ४३ आयुष्मांश्च क्षेमकः ४४
आयुष्मांश्च मोघराजी ४५ आयुष्मांश्च जितः ४६ आयुष्मांश्च
तिष्यः ४७ आयुष्मांश्च मैत्रगुः ४८ आयुष्मांश्च पिङ्गियः ४९
आयुष्मांश्च मेघियः ५० आयुष्मांश्च कोष्ठितः ५१ आयुष्मांश्च
उन्नः ५२ आयुष्मांश्च उपवानः ५३ आयुष्मांश्च भद्रजी ५४
आयुष्मांश्च कप्पिनः ५५ आयुष्मांश्च महाकप्पिनः ५६ आयुष्मांश्च

राष्ट्रपालः ५७ आयुष्मांश्च वकली ५८ आयुष्मांश्च लक्षणः ६०
 आयुष्मांश्च भारद्वाजः ६१ आयुष्मांश्च गवम्पतिः ६२ आयुष्मांश्च
 यशः ६३ आयुष्मांश्च पूर्णजी ६४ आयुष्मांश्च कात्यायनः ६५
 आयुष्मांश्च प्रान्थकः ६६ आयुष्मांश्च क्षुद्रप्रान्थकः ६७ आयुष्मांश्च
 पिलिन्दिवत्स्यः ६८ आयुष्मांश्च कुण्डधानः ६९ आयुष्मांश्च
 वक्कुलः ७० आयुष्मांश्च नदीकाश्यपः ७१ आयुष्मांश्च भद्रायुधः ७२
 आयुष्मांश्च अङ्गुलिमालः ७३ आयुष्मांश्च काश्यपः ७४
 आयुष्मांश्च गयाकाश्यपः ७५ आयुष्मांश्च अचेलकाश्यपः ७६
 आयुष्मांश्च शाक्यपुत्रः ७७ आयुष्मांश्च उरुवेलकाश्यपः ७८
 आयुष्मांश्च सुभूतिः ७९ आयुष्मांश्च सभिय इत इमेपि उनाशीति-
 र्महाश्रावका भूयः परस्परं प्रातिहार्यं दर्शयितुं भगवन्तं गौतमं
 ययाचिरे । इमेपि आयुष्मता मैत्रल्यायनेन सार्द्धं भशीतिर्भवन्ति ।
 तान् सर्वान् भगवान् सर्वदर्शी न्यपेधयच्च । आरेभे च भगवान्
 शाक्यमुनिस्तीर्थकदमनार्थं प्रातिहार्यं दर्शयितुम् । स भगवान् लोक-
 विन्दुः प्रातिहार्यं कर्तुकामः पूर्वापरायतं दशसहस्रचक्रवालप्रसारित-
 मुमेरुं दशसहस्रसुवर्णस्तम्भं दशसहस्रचक्रवालसमुत्थितरत्नपुलिन-
 संस्तरणं दशसहस्रचक्रवालतारागणविराजितं दशसहस्रचक्रवाल-
 चन्द्रसूर्यसमुज्वलितप्रदीपं चङ्गमणं निरमासीत् ।

ततश्च भगवान् शाक्यमुनिरभिज्ञापादकं चतुर्थं ध्यानं समापद्य
 पृथिवीकापिणा परीकर्म्मकरणेन अंतरीक्षे परस्परमचङ्गम्यत । भगवान्
 गौतमः स्वयं चङ्गम्यते तदा निर्मितबुद्धस्तिष्ठति । भगवान् गौतमः
 स्वयं प्रश्नं पृच्छति निर्मितबुद्धो विसृजति । भगवान् शाक्यमुनिः
 स्वयं तिष्ठति निर्मितबुद्धः शेते । भगवान् शाक्यजिनश्चन्द्रसूर्यौ
 परामृशति निर्मितबुद्धो धम्मं दिशति । एवं भगवान् सर्वर्थासिद्धिः

तच्छ्रुत्वा भगवान् शाक्यपुङ्गवो जानामि अहं माद्रुल्यायन! तवानु-
भावमिति उक्त्वा तन्निषिषेथ ।

अथ १ आयुष्मांश्च कौण्टिण्यः २ आयुष्मांश्च भद्रियः ३ आयु-
ष्मांश्च वप्रः ४ आयुष्मांश्च महानामः ५ आयुष्मांश्च अश्वजी ६
आयुष्मांश्च उपतिप्यः । ७ आयुष्मांश्च पूर्णः ८ आयुष्मांश्च अनुरुद्धः ९
आयुष्मांश्च काश्यपः १० आयुष्मांश्च भद्रियः ११ आयुष्मांश्च
किम्बिलः १२ आयुष्मांश्च सुन्दः १३ आयुष्मांश्च नन्दः १४
आयुष्मांश्च आनन्दः १५ आयुष्मांश्च राहुलः १६ आयुष्मांश्च
उपसेनः १७ आयुष्मांश्च नालकः १८ आयुष्मांश्च दर्ब्यः १९
आयुष्मांश्च सोनः २० आयुष्मांश्च शीबलिः २१ आयुष्मांश्च
शोभितः २२ आयुष्मांश्च सुनापरन्तकः २३ आयुष्मांश्च पूर्णः २४
आयुष्मांश्च रेवतः २५ आयुष्मांश्च रेवतः २६ आयुष्मांश्च कुमा-
रकाश्यपः २७ आयुष्मांश्च राधः २८ आयुष्मांश्च वङ्गीसः २९
आयुष्मांश्च शोभितः ३० आयुष्मांश्च भगुः ३१ आयुष्मांश्च
सकुन्दुदायिः ३२ आयुष्मांश्च भद्राली ३३ आयुष्मांश्च भद्रियः ३४
आयुष्मांश्च लकुण्ठकः ३५ आयुष्मांश्च तोद्रेयपुत्रः ३६ आयुष्मांश्च
दुभयः ३७ आयुष्मांश्च जतुकर्णी ३८ आयुष्मांश्च पेशलः ३९
आयुष्मांश्च पूर्णकः ४० आयुष्मांश्च घोटकः ४१ आयुष्मांश्च
नन्दः ४२ आयुष्मांश्च उपशीवः ४३ आयुष्मांश्च क्षेमकः ४४
आयुष्मांश्च मोघराजी ४५ आयुष्मांश्च जितः ४६ आयुष्मांश्च
तिप्यः ४७ आयुष्मांश्च मैत्रगुः ४८ आयुष्मांश्च पित्रियः ४९
आयुष्मांश्च मेधियः ५० आयुष्मांश्च कोष्ठितः ५१ आयुष्मांश्च
छन्नः ५२ आयुष्मांश्च उपवानः ५३ आयुष्मांश्च भद्रजी ५४
आयुष्मांश्च कप्पिनः ५५ आयुष्मांश्च महाकप्पिनः ५६ आयुष्मांश्च

राष्ट्रपालः ५७ आयुष्मांश्च वक्त्रली ५८ आयुष्मांश्च लक्षणः ६०
 आयुष्मांश्च भारद्वाजः ६१ आयुष्मांश्च गवम्पतिः ६२ आयुष्मांश्च
 यशः ६३ आयुष्मांश्च पूर्णजी ६४ आयुष्मांश्च काल्यायनः ६५
 आयुष्मांश्च प्रान्थकः ६६ आयुष्मांश्च क्षुद्रप्रान्थकः ६७ आयुष्मांश्च
 पिलिन्दिवत्स्यः ६८ आयुष्मांश्च कुण्डधानः ६९ आयुष्मांश्च
 वक्त्रुलः ७० आयुष्मांश्च नदीकाश्यपः ७१ आयुष्मांश्च मद्राशुवः ७२
 आयुष्मांश्च अङ्गुलिमालः ७३ आयुष्मांश्च काश्यपः ७४
 आयुष्मांश्च गयाकाश्यपः ७५ आयुष्मांश्च अञ्जलकाश्यपः ७६
 आयुष्मांश्च शाक्यपुत्रः ७७ आयुष्मांश्च उखेलकाश्यपः ७८
 आयुष्मांश्च सुभूतिः ७९ आयुष्मांश्च समिय इत इमेपि उनादीन्दि-
 महाश्रावका मूयः परस्परं प्रातिहार्यं दर्शयितुं भगवन्तं गौतमं
 ययाचिरे । इमेपि आयुष्मता मैद्राश्यायनन माद्रमर्मादिमेवन्ति ।
 तान् सर्वान् भगवान् सर्वदर्शी न्येषधयच्च । आग्ने च भगवन्
 शाक्यमुनिस्तीर्थच्छदमनार्थं प्रातिहार्यं दर्शयितुम् । स भगवन् लोच-
 विन्दुः प्रातिहार्यं कृतुं कामः पूर्वानगत्यतं दक्षमद्वयचक्रवर्त्तनमग्नि-
 मुमेरुं दक्षमद्वयमुवपस्त्वनं दक्षमद्वयचक्रवर्त्तनमुत्तिष्ठन्तु
 मन्तरणं दक्षमद्वयचक्रवर्त्तनगणविगदितं दक्षमद्वयचक्रवर्त्तन-
 चन्द्रसूर्यसमुन्वलिन्नदीपं चक्रमनं निर्गमयत् ।

ततश्च भगवान् शाक्यमुनिगमिन्नदीपदक्षं चतुर्थं कारं मन्तरणं
 पृथिवीक्षानिना पंगुत्तन्मन्त्रेण चतुर्थं दक्षमद्वयचक्रवर्त्तनम् । भगवन्
 गौतमः स्वयं चक्रमन्ते दक्षं निर्दिन्दुद्वयमिच्छति । भगवन् गौतमः
 स्वयं प्रथमं पृच्छति निर्दिन्दुद्वयं किमुच्छति । भगवन् दक्षमद्वय-
 मयं विच्छति निर्दिन्दुद्वयः शैत । भगवन् दक्षमद्वयचक्रवर्त्तन-
 पंगुत्तनं निर्दिन्दुद्वयं कर्म दिच्छति । भगवन् दक्षमद्वयचक्रवर्त्तन-

समयश्चाभूत् । अथ ते तीर्थकगुणविरहिताः पद् शास्तारः स्वर्ण-
गिरिगह्वारनिष्क्रान्तस्य हरिणेन्द्रस्य भिया मृगगणा इव तत्र तत्र
पलायामासुः ।

इति श्रीशीलस्कन्धस्थविरस्य कृतौ सद्धर्ममकरन्दे
यमकप्रातिहाय्यपरिदीपनो नाम
षोडशोऽध्यायः ।

अथ सप्तदशोऽध्यायः ।

ततश्च भगवान् सर्वार्थसिद्धिरेवं चिन्तयामास । कुत्र हि पूर्वं सम्बुद्धा यमकप्रातिहार्यं कृत्वा वर्षमूपुरिति । ददर्श च भगवां-
स्त्रयस्त्रिंशद्देवभवने इति । अहो अतीताः सर्वे सम्बुद्धा यमकप्राति-
हार्यावसाने त्रयस्त्रिंशद्देवलोकां गत्वा मातुर्गुणप्रत्युपकृत्यर्थं त्रिमासं
विस्वन्दमानाः स्वर्णदीप्रवाहमिव अभिधर्मपिटकं दिदिशुरिति ।
यत्तन्माता चन्दनचूर्णाभ्यर्चनेन भगवतो विदर्शिनः पादमूले
प्रणिधानं कृतं तन्माता भवितुं तदेव प्रणिधानं भगवान् शाक्य-
मुनिस्तावत् सस्मार । पुनरपि यत् तन्मात्रा पुरुहूतात् शचीपतेर्वरं
याचमानया प्रार्थितम्—

पुत्रं लभे शचीपते ! या च योग्यममात्सर्यम् ।

पूजितं प्रतिराड्भिस्तु कीर्तिमन्तं यशस्विनम् । इति

तद्रपि भगवान् गौतमः अनुस्मार । अहो बहूपकृतिर्मन्माता इति
स भगवान् गौतमो विचिन्त्य गण्डाम्रद्रुममूलादुत्थाय पश्यतामेव
देवमनुष्याणां दक्षिणं पादमुत्क्षिप्य गण्डाम्रतरोर्मस्तके निधाय
द्वितीयं पादं युगन्धरपर्वतमूर्ध्नि न्यस्तवान् । भगवति गौतमे पाद-
मुत्क्षिपति द्वौ शिलोच्चयौ भवन् ! त्वं पादौ मा क्लम्य आवां निश्चलौ
अरुम्पितौ उच्चैरन्येषां भूमृताम् । भवतः पुण्यसम्भारेण वयं
पराजितौ । शीर्षहृदयनयनमांसरुधिरपुत्रमार्याप्रदानेनापि आवां
पराजिताविति भगवते गौतमाय निवेदयमानाविव नेमतुः । इदानीं
दृढगर्भारविपुलोल्लुङ्गुणसमन्वागताया मातुर्गुणप्रत्युपकृतिकामोऽसि ।
कथमावां तिष्ठाव इति वदन्ताविव युगन्धरऋक्षधरो एकत्र शीर्षं
कृत्वा अवनम्य भगवतो गौतमस्य पादौ सम्प्रर्तापितुः । ततो

भगवति शाक्यसिंहे तृतीयं पादमुत्क्षिपति सुमेरुः पर्वतराजः अवनम्य
पादौ सम्प्रतीप्य पुनर्यथास्थानं तस्थौ । एवं भगवान् गौतमः
अष्टपट्टियोजनसहस्राण्यतिक्रम्य पारिजातकतरुमूले पाण्डुकम्बल-
शैलासने निपसाद ।

तदा सहस्राक्षो देवराजः अत्यन्तपरिशुद्धरूपविलासैः शोभमानं
सुवर्णवर्णकान्तिविभूत्या पारिजातकमूले निपण्णं भगवन्तं गौतमं ददर्श ।
दृष्ट्वा च स तुष्टमनाः प्रमुदितचित्तश्चासनादुत्थाय निष्क्रामत मारिषाः!
दुर्लभो बुद्धोत्पादः दुर्लभं सद्धर्मश्रवणमिति महता घोषणेन
देवश्रेणी विज्ञापयति स्म । तच्छब्दः दशसहस्रयोजनं देवनगरमुन्नादितं
ततान । अथापरे देवा नुन्नशोकः प्रहीणद्वेषः विहतरागो विध्वंसितमोहः
सर्वज्ञतां प्रपन्नो भगवान् शाक्यमुनीन्द्रस्त्रिदिवपुरं प्राप्तः कुत्र निपण्ण
इति समवलोकमाना इह पारिजातकमूले इति समभीक्षामासुः ।
तदन्तरमाश्चर्याद्भुतवन्तः सर्वे देवाः परस्परं संज्ञापयामासुः । ते
दशसहस्रचक्रवालवासिनो देवा दिव्यानि सत्करणानि गृहीत्वा तत्रा-
गत्य भगवन्तं गौतमं समभिवन्द्य तैश्च सत्कारैः सम्पूज्य निपेदुः ।

एव निपण्णेषु सुरासुरनिकरेषु भगवान् शाक्यमुनिः पारिजातक-
मूले पाण्डुकम्बलशैलासने अनुपमां रूपध्रियं दधन्मातुरागमन-
मपेशमाणः संनिपण्णः । तत्र समागतानां पुरुहूतप्रमुखानां देवा-
नामन्तरे स्वजननीमपश्यन् पुरन्दर! सम्बुद्धस्य मे माता कुत्रेति
सुरपतिमपृच्छत् । एषा तु भगवतो गौतमस्य स्वभावपृच्छा तथा
मातुरत्रागमनं प्रख्यापयते । ततः स तच्छ्रुत्वा सुरपतिः सहस्रनयन एवं
चिन्तयामास । अयं सम्यक् सम्बुद्धो गौतमो मातुरर्थाय इहागतवान् ।
अत्र भगवतो गौतमस्य धर्मदेशना भविष्यति । हन्त अहं बुद्धस्य
शाक्यमुनेर्मातरं निमन्तयिष्यामीति विचिन्त्य आसनादुत्थाय

भगवन्तं गौतममभिवन्द्य तुषितभवनं जगाम । स शर्चीपतिर्दंब्याः
सकाशं गत्वा तां समभिवन्द्य न्यवेदयत् । आर्ष्यं देवि त्वं न
जानासि भगवतः शाक्यमुनेर्मद्भवेन निपण्णभावमिति । स भगवान्
गौतमः प्रवरतनुशोभया सर्वं देवपुरं विराजयंस्तवागमनमाकाङ्क्षमाणो
धर्मं न दिशतीति । सा तु देवी तत् समाकर्ष्य प्रीतिभरितहृदया
इन्द्रं पप्रच्छ । सुरराज ! कीदृङ्मत्पुत्रस्य विलासः का च आकृतिः
किञ्च शीलम् का च शोभा का च श्रीः किं प्रभूतधारी किं ब्रह्मरूपः
किं त्वत्स्वरूप इति ।

अथ तत् समाकर्ष्य शक्रो दिवस्पतिरेवमाहस्म । देवि ! मैवं
भाषिष्ठाः यश्चेह तव पुत्रस्य वेशो या च आकृतिर्या च लीला या
च शोभा या च श्रीः स च वेशः सा च आकृतिः सा च लीला
सा च शोभा सा च श्रीः सदेवकस्य समारस्य सत्रद्वणो लोकस्य
च सश्रमणब्रह्मयाः सदेवमनुष्यायाः प्रजायाः रूपेण गुणेन
तेजसा यज्ञसा वपेन असदृश्येवेति । देवी तदपि श्रुत्वा शोभते वत
मत्पुत्रः सम्बुद्धः ममार्थाय धर्म-देष्टुमद्य दहागत इति । प्रीतिसौम-
नस्ययुता सहस्राप्सरोभिः सार्द्धं तुषितभवनान्निर्गत्य त्रयस्त्रिंशद्देवभवनं
गत्वा यत्र भगवान् गौतमस्तत्रोपसमक्राम्यत् । उपगम्य च भगवन्तं
गौतमं समभिवन्द्य दक्षिणस्यां दिशि निपसाद् । निपद्य च सा
देवी भगवतः शाक्यमुने रूपधियं समालोक्य अहमेव पुण्यवती
महांश्च मे लाभः सफलं वत मद्दर्भधारणं सहितो मे एवं रूप-
तनयलाभ इति चिन्तयामास । तदा भगवान् गौतमोपि स्वजनन्याः
प्रत्युपकारं कर्तुकामः केनाहं मातुर्गुणप्रत्युपकर्तं करिष्यामि अनया
मयि कृतो गुणो गम्भीरः । उच्चुङ्गगम्भीरत्वाभ्यां महापृथिव्याः पृथुलतरः
तस्माद्गम्भीरेणाभिधर्मेण तस्या गुणप्रत्युपकृतिः कर्तुमर्हति विचिन्त्य

अभिधर्मो गम्भीरो मातुर्गुणो गम्भीरः अभिधर्मश्चोत्तुङ्को मातुर्गुणश्चो
 तुङ्गः अभिधर्मश्च सान्द्रो मातुर्गुणश्च सान्द्रः ततो गम्भीरेण गम्भी-
 रमुत्तुङ्गेनोत्तुङ्गं सान्द्रेण सान्द्रं मातुर्गुणं प्रत्युपकरिष्यामीति भगवान्
 गौतमश्चिन्तयामास । तदहनि एव उत्तमेनोत्तमं प्रणीतेन प्रणीतं
 महार्थेन महार्थं परिवर्तयन्नैव भगवान् शाक्यमुनिः अनेकासु जातिपु-
 क्षारमूलं दातुकामश्चीवराभ्यन्तरात् चक्रलक्षणलक्षितं यातायनजाल-
 सदृशाङ्गुलिविचित्रं दक्षिणं हस्तं प्रसार्य एहि मातः तुभ्यं क्षीर-
 मूलं पोषणमूलं दास्यामीति आमन्त्र्य कुशलान् धर्मानकुशलान्ध-
 र्मानव्याकृतान्धर्मानित्यभिधर्ममातृकां विश्लेष । तच्चु भगवता
 गौतमेन पुनश्चित्तविभक्तिः रूपविभक्तिः निक्षेपराशिः अर्थोद्धार इति
 चतुर्धा विभक्तं त्रयोदशभाणवारप्रतिमण्डितं विस्तार्यमाणमनन्तमपारि-
 माणं धर्मसङ्गिनीप्रकरणमदेशि । तदनन्तरं भगवान् शाक्यजिनो
 विभङ्गप्रकरणं देष्टुमारेभे । स्कन्धविभागः आयतनविभागः धातुविभागः
 सत्यविभागः इन्द्रियविभागः प्रत्ययाकारविभागः स्मृतिप्रस्थानविभागः
 सम्यक्प्रधानविभागः ऋद्धिपादविभागः बौद्धविभागः मार्गविभागः
 ध्यानविभागः अप्रमण्याविभागः शिक्षापदविभागः प्रतिसंविद्विभागः
 ज्ञानवस्तुविभागः क्षुद्रवस्तुविभागः धर्महृदयविभागश्चेति । एवमष्टा-
 दशधा विभक्तं पञ्चविंशद्धानवारप्रतिमण्डितं विस्तरादनन्तमपारिमाणं
 विभङ्गप्रकरणं दिष्ट्वा न्यष्टापयत् ।

स भगवान् गौतमस्ततो धातुकथाप्रकरणं देष्टुमारेभे । सङ्ग्रहः
 असङ्ग्रहः सङ्गृहीतेनासङ्गृहीतं असङ्गृहीतेन सङ्गृहीतं सङ्गृही-
 तेन सङ्गृहीतम् असङ्गृहीतेनासङ्गृहीतम् सम्प्रयोगो विप्रयोगः
 सम्प्रयुक्तेन विप्रयुक्तम् विप्रयुक्तेन सम्प्रयुक्तम् सम्प्रयुक्तेन सम्प्रयुक्तम्
 विप्रयुक्तं विप्रयुक्तेन सङ्गृहीतेन सम्प्रयुक्तं विप्रयुक्तम् असङ्गृहीतेन

सम्प्रयुक्तं विप्रयुक्तं सम्प्रयुक्तेन सङ्गृहीतमसङ्गृहीतं विप्रयुक्तेन
सङ्गृहीतमसङ्गृहीतमिति । चतुर्दशधा विभक्तं पञ्चभानवारप्रतिमण्डितं
विस्तारादनन्तमपरिमाणं धातुकथाप्रकरणमपि भगवान् शाक्यमुनिः
समभाषत । तदनन्तरं भगवान् सर्वदर्शी पुद्गलप्रज्ञप्तिप्रकरणं देष्टुमारेभे ।
स्कन्धप्रज्ञप्तिः आयतनप्रज्ञप्तिः धातुप्रज्ञप्तिः सत्यप्रज्ञप्तिः इन्द्रियप्रज्ञप्तिः
पुद्गलप्रज्ञप्तिरिति षोडशविभक्तं पञ्चभानवारप्रतिमण्डितं विस्ताराद-
नन्तमपरिमाणं पुद्गलप्रज्ञप्तिप्रकरणं भगवान् शाक्यसिंहो दिदेश ।
तदनन्तरं भगवान् शाक्यमुनिः* कथावस्तुप्रकरणं देष्टुमारेभे । स्ववादे
पञ्चशतानि परवादे पञ्चाशतानीति सूत्रसहस्रं समन्वाहृत्य विभक्तं
सर्गात्यामारोपितनयने दीर्घनिकायप्रमाणं विस्तारादनन्तपरिमाणं
कथावस्तुप्रकरणं भगवान् गौतमो दिदेश ।

तदनन्तरं भगवान् शाक्यसिंहो यमकप्रकरणं देष्टुमारेभे । मूल-
यमकं स्कन्धयमकं आयतनयमकं धातुयमकं सत्ययमकं इन्द्रिययमकं
संस्कारयमकं अनुश्रययमकं चित्तयमकं धर्मयमकमिति । दशधा
विभक्तं चतुर्विंशद्भानवारप्रतिमण्डितं यमकप्रकरणं दिदेश । तदनन्तरं
भगवान् शाक्यमुनिः प्रस्थानप्रकरणं देष्टुमारेभे । हेतुप्रत्ययः आलम्ब-
नप्रत्ययः अधिपतिप्रत्ययः अनन्तरप्रत्ययः समनान्तरप्रत्ययः सहजा-
तप्रत्ययः अन्योन्यप्रत्ययः निश्चयप्रत्ययः उपनिश्चयप्रत्ययः पुरोजात-
प्रत्ययः पश्चाज्जातप्रत्ययः आसेवनप्रत्ययः कर्मप्रत्ययः विपाकप्रत्ययः
आहारप्रत्ययः इन्द्रियप्रत्ययः ध्यानप्रत्ययः मार्गप्रत्ययः सम्प्रयुक्त-
प्रत्ययः विप्रयुक्तप्रत्ययः अस्तिप्रत्ययः नास्तिप्रत्ययः विगतप्रत्ययः

* एतन् कथावस्तुप्रकरणम् अभिन्न् स्वाने भगवता गौतमेन नयदानवदोनेने-
षाम् । पुनस्तन् आकुञ्चिता मौद्गलिपुत्रप्रतिषेधेन महास्यवरेण सूत्रायधम्म-
सङ्गीतिनाले विस्तारितमिति आचार्या वदन्ति ।

अभिधर्म्मो गम्भीरो मातुर्गुणो गम्भीरः अभिधर्म्मश्चोत्तुक्तो मातुर्गुणश्चो
 तुक्तः अभिधर्म्मश्च सान्द्रो मातुर्गुणश्च सान्द्रः ततो गम्भीरेण गम्भी-
 रमुतुक्तेनोतुक्तं सान्द्रेण सान्द्रं मातुर्गुणं प्रत्युपकरिष्यामीति भगवान्
 गौतमश्चिन्तयामास । तदहनि एव उचमेनोत्तमं प्रणीतेन प्रणीतं
 महार्थेन महार्थं परिवर्तयन्निव भगवान् शाक्यमुनिः अनेकासु जातिपु-
 क्षारमूलं दातुकामश्चीवराभ्यन्तरात् चक्रलक्षणलक्षितं वातायनजाल-
 सदृशाङ्गुलिविचित्रं दक्षिणं हस्तं प्रसार्य एहि मातः तुभ्यं क्षिर-
 मूलं पोषणमूलं दास्यामीति आमन्त्र्य कुशलान् धर्म्मानकुशलान्ध-
 र्म्मानव्याकृतान्धर्म्मानित्यभिधर्म्ममातृकां चिक्षेप । तत्तु भगवता
 गौतमेन पुनश्चित्तविभक्तिः रूपविभक्तिः निक्षेपराशिः अर्थोद्धार इति
 चतुर्धा विभक्तं त्रयोदशभाणवारप्रतिमण्डितं विस्तार्यमाणमनन्तमपरि-
 माणं धर्म्मसङ्गिनीप्रकरणमदेशि । तदनन्तरं भगवान् शाक्यजिनो
 विभङ्गप्रकरणं देष्टुमारेभे । स्कन्धविभागः आयतनविभागः धातुविभागः
 सत्यविभागः इन्द्रियविभागः प्रत्ययाकारविभागः स्मृतिप्रस्थानविभागः
 सम्यक्प्रधानविभागः क्रद्धिपादविभागः बौध्यङ्गविभागः मार्गाविभागः
 ध्यानविभागः अप्रमण्याविभागः शिक्षापदविभागः प्रतिसंविदविभागः
 ज्ञानवस्तुविभागः क्षुद्रवस्तुविभागः धर्म्महृदयविभागश्चेति । एवमष्टा-
 दशधा विभक्तं पञ्चविंशद्धानवारप्रतिमण्डितं विस्तरादनन्तमपरिमाणं
 विभङ्गप्रकरणं दिष्ट्वा न्यष्टापयत् ।

स भगवान् गौतमस्ततो धातुकथाप्रकरणं देष्टुमारेभे । सङ्ग्रहः
 असङ्ग्रहः सङ्गृहीतेनासङ्गृहीतं असङ्गृहीतेन सङ्गृहीतं सङ्गृही-
 तेन सङ्गृहीतम् असङ्गृहीतेनासङ्गृहीतम् सम्प्रयोगो विप्रयोगः
 सम्प्रयुक्तेन विप्रयुक्तम् विप्रयुक्तेन सम्प्रयुक्तम् सम्प्रयुक्तेन सम्प्रयुक्तम्
 विप्रयुक्तं विप्रयुक्तेन सङ्गृहीतेन सम्प्रयुक्तं विप्रयुक्तम् असङ्गृहीतेन

देवनगरं गतः । अगमच्छनैः शनैः पितुर्नगरम् व्यतिक्रमेणागमन्मातुः सकाशम् । एकया गाथया जनकाय राज्ञे धर्ममदिशत् । जनन्याः सप्तप्रकरणैर्भिषाटनकाल एव पितुर्गुणप्रत्युपकृतिञ्चकार । नवति-
 बुद्धैर्नवतिदिवसेषु जनन्याः प्रत्युपकृतिञ्चक्रे । कथमेवञ्चकार । मन्दो
 नु मातृलेहास्पितृस्नेहः । मैवं चिन्तयितव्यम् । मातापित्रोर्गुणं जानन्
 बोधिसत्त्वेन सदृशोऽप्यो नास्ति । यतो हि राज्ञः शुद्धोदनस्य
 अपरिपक्वे ज्ञाने ज्ञानस्य परिपक्वतामागमयमानस्तेन निमन्त्रितोप-
 देशेन शनैः शनैरगच्छत् । यथा हि आमफलं तरुं दण्डमुद्रादि-
 भिर्मनुष्येषु प्रहरत्सु शाखा भिन्नविभिन्नाः कुर्वत्सु फलानि कदा-
 चित्पतन्ति कदाचिन्न पतन्ति । यथाहि परिपक्वफलं तरुं मन्दमारुते-
 पि कम्पयति फलानि ध्रुवं पतन्ति । एवमपि भगवान् गौतमो राज्ञः
 शुद्धोदनस्य ज्ञानपरिपक्वतामागमयमानस्तस्य सकाशं शनैः शनै-
 रगच्छच्च । नपितुः स्नेहमन्दतया एकां गाथामकथयत् । प्रथमगमनेन
 न्यग्रोधस्य नाम शाक्यस्य भवने प्रातिहार्यदर्शनावसाने गाथासहस्र-
 प्रतिमण्डितं विश्वन्तरजातकमपि अकथयत् । निरुपकृते राज्ञे अजा-
 तशल्वे प्रदोषायाः प्रभृति शक्यप्रत्युपं श्रामण्यफलं नाम सूत्रमभाषत् ।
 एवं सति जिनस्य शाक्यमुनेः कौ गुणः । पितुः कथमेकां गाथा
 मभाषत् देशना न प्रमाणम् । मार्गफलेत्पाद एव प्रमाणम् । न
 पितुर्गुणमन्दभावेन वीथ्यन्तरे तस्य गुणप्रत्युपकृतिकार्षीत् ।
 अपि चैतत् राज्ञो मार्गफलप्रतिलाभस्थानम् । तस्माद्भगवान् सर्वदर्शी
 वीथ्यन्तरे स्थित्वा राज्ञे एकां गाथामभाषत् ।

किन्तु मार्गफलानां प्रतिलाभस्थानमस्ति नु । जाम् अस्ति
 भगवान् शाक्यमुनिः पारमितासागरपारं गतोपि पश्चिमभावे स्थितः

रश्च शारिपुत्रमौद्गल्यायनौ च । ते सर्वे नृलोक एव ननु समुत्पेदिरे ।
 बुद्धभावार्थं प्रथमं व्याकरणमेव नृलोके कर्हमपृष्ठे ननु लब्धम् ।
 एवं सति भगवान् स्वयम्भूः कथमवन्यामभिधर्मं न दिदेश ।
 महीमण्डलवासिनां हि भुणो न भारः । ऋणमुक्तिस्थाने शैलासने
 निपद्य स भगवान् अभिधर्मं दिदेश च । न हि पर्वतः शक्यते
 धर्मं धर्तुम् । न शक्यते सरसचिचं धर्तुम् । न शक्यते धर्मगुणं
 धर्तुम् । यद्येवं कस्माद्भगवान् शाक्यमुनिर्देवलोके अभिधर्मं वभाषे ।
 ऋणमुक्त्यर्थम् । ऋणिनो हि स्वामिनमुपसङ्गमणं नैमर्गिकम् । न
 स्वामिन ऋणिनमुपसङ्गमणम् तस्माद्भगवान् सर्वदर्शी व्यतिक्रमं कृत्वा
 पाण्डुकम्बलशैलासने निपद्य अभिधर्मं दिदेश । एवं सति भगवान्
 गौतमन्तुपितभवने कथं नादिशत् ? मातुरनुग्रहार्थं धर्मश्रवणायाग-
 तायास्तस्याः कुशलसञ्जननार्थञ्च । किं पुण्यं धर्मश्रवणायागमने ? ।

शतं हस्तिनः शतमश्वः शतमश्वतररीरथाः ।

शतं कन्याः सहस्राणि आयुक्तमणिकुण्डलाः ।

एकस्य पदवारस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥ इति ॥

एवं भगवान् शाक्यमुनिर्मातुरनुग्रहार्थं तत्र तुपितदेवलोके अभि-
 धर्मं न दिदेश । न केवलं भगवतो गौतमस्य पृथग्निर्माता । ण्या
 सर्वेषामेव बुद्धानां प्रवेणी । पूर्वायाः सर्वे सम्बुद्धा यमकप्रातिहार्या-
 वसाने त्रयस्त्रिंशद्देवभनं गत्वा पारिजातद्रुममूले पाण्डुकम्बलशैलासने
 निपद्य सप्तप्रकरणादि दिदिशुः तस्माद्भगवान् गौतमोपि सर्वबुद्धानां
 प्रवेणिं समवलोक्य तत्रैव पाण्डुकम्बलशैलासने निपण्णः सन् सप्त
 प्रकरणानि कथयामास । स भगवान् धर्मं दिशन्नवतिं बुद्धान्
 निर्माय आदेशयत् । पश्यत यूयं भगवता गौतमेन कृतम् । पुन-
 पुनर्निमन्त्रितोऽपि पितुर्नगर कपिलवस्तुपुरं गतः । अनिमन्त्रितोऽपि

देवनगरं गतः । अगमच्छनैः शनैः पितुर्नगरम् व्यतिक्रमेणागमन्मातुः सकाशम् । एकया गाथया जनकाय राज्ञे धर्ममदिशत् । जनन्याः सप्तप्रकरणैर्भिक्षाटनकाल एव पितुर्गुणप्रत्युपकृतिञ्चकार । नवति-
 बुद्धैर्नवतिदिवसेषु जनन्याः प्रत्युपकृतिञ्चक्रे । कथमेवञ्चकार । मन्दो
 नु मातृस्नेहात्पितृस्नेहः । मैवं चिन्तयितव्यम् । मातापित्रोर्गुणं जानन्
 बोधिसत्त्वेन सदृशोऽन्यो नास्ति । यतो हि राज्ञः शुद्धोदनस्य
 अपरिपक्वे ज्ञाने ज्ञानस्य परिपक्वतामागमयमानस्तेन निमन्त्रितोप-
 देशेन शनैः शनैरगच्छत् । यथा हि आमफलं तरुं दण्डमुद्रादि-
 भिर्मनुष्येषु प्रहरत्यु शाखा भिन्नविभिन्नाः कुर्वन्त्यु फलानि कदा-
 चित्पतन्ति कदाचिन्न पतन्ति । यथाहि परिपक्वफलं तरुं मन्दमारुते-
 पि कम्पयति फलानि ध्रुवं पतन्ति । एवमपि भगवान् गौतमो राज्ञः
 शुद्धोदनस्य ज्ञानपरिपक्वतामागमयमानस्तस्य सकाशं शनैः शनै-
 रगच्छत् । न पितुः स्नेहमन्दतया एकां गाथामकथयत् । प्रथमगमनेन
 न्यग्रोधस्य नाम शाक्यस्य भवने प्रातिहार्य्यदर्शनावसाने गाथासहस्र-
 प्रतिमण्डितं विश्वन्तरजातकमपि अकथयत् । निरुपकृते राज्ञे अजा-
 तशत्रवे प्रदोषायाः प्रभृति यावत्प्रत्यूषं श्रामप्यफलं नाम सूत्रमभाषत ।
 एवं सति जिनस्य शाक्यमुनेः को गुणः । पितुः कथमेकां गाथा
 मभाषत देशना न प्रमाणम् । मार्गफलेत्पाद एव प्रमाणम् । न
 पितुर्गुणमन्दभावेन वीथ्यन्तरे तस्य गुणप्रत्युपकृतिमकार्षीत् ।
 अपि चैतत् राज्ञो मार्गफलप्रतिलाभस्थानम् । तस्माद्भगवान् सर्वदर्शी
 वीथ्यन्तरे स्थित्वा राज्ञे एकां गाथामभाषत ।

किन्तु मार्गफलानां प्रतिलाभस्थानमस्ति नु । आम् अस्ति
 भगवान् शाक्यमुनिः पारमितासागरपारं गतोपि पश्चिमभावे स्थितः

सन् प्रथमं जातशालवनाग्निष्कम्य अश्वत्थद्रुमं प्रहाय नान्यत्त लेभे
जिनभावं । पुरस्तादभिमुखो भूत्वा निपद्यैव जिनभावं प्राप्नो ननु ।
तानि कृशतृणानि धर्तुं दक्षिणपश्चिमोत्तरा दिशा ननु न श्रेकुः ।
ततो भगवान् शाक्यजिनो वीथ्यन्तरे पितुर्गुणप्रत्युपकृतिं कृतवान् ।
तयोर्द्वयोर्मातापित्रोर्गुणाः सदृशाः । गंभीरोत्तुङ्गविशालगुणसमन्वा-
गताया मातुर्गुणप्रत्युपकृत्यर्थं नवलोकोत्तरप्रदायकम् अभिधर्म
मदिशत् । देशनापर्यवसाने महामाया नाम देवी सहस्रनयप्रति-
मण्डितं श्रोतापत्तिफलं समभ्यगात् । तस्याः श्रोतापत्तिफलसम्प्राप्त्या
सह अशीतिकोटीनां देवानां धर्माभिसमयः अभवच्च । ततो
भगवान् शाक्यजिनः अरुणे उदिते त्रिमासातिक्रमेण आश्वयुजपौर्ण-
मास्यां सम्प्राप्तायां महाप्रवारणदिवसे ऋद्धिमतो द्वितीयाप्रश्रावकस्य
महामौद्गल्यायनस्य निमन्त्रणं प्रतिगृह्य मनुष्यलोकं गमिष्यामीति
देवराजाय पुरुहूताय समज्ञापयत् । अथ सुरपतिः शतमन्युर्भगवतो
गौतमस्य देवलोकावरोहणार्थं स्वर्णमयं कलधौतमयं मणिमयमिति
लीणि सोपानानि निरमासीत् । तेषां शीर्षाणि सुमेरुमस्तके स्थितानि ।
पादाः संकण्ठनाम्नि नगरे प्रतिष्ठिताः पट्टत्रिंशद्योजनिकैः परिच्छदैः
सार्द्धं दशसहस्रचक्रवालेषु देवगणेषु समवसरत्सु सत्कारपरिपूर्णः
सकलचक्रवालगर्भोऽभवत् । आश्वय्येषु जायमानेषु सुवर्णपद्मसञ्ज्ञो
महासमुद्रः अवलम्बविकाशितपद्ममन्तरिक्षञ्चासीत् । तदा भगवां-
सैलोक्याधिपतिर्मातुरात्मन ऋणपरिमुक्तभावं दर्शयन्निव सुमेरुशिखरे
स्थित्वा मणिमयात् सोपानादवततार । स्वर्णमयात् सोपानाद्देवगणा
अवरुरुहुः । रजतमयात् सोपानाद् ब्रह्मगणाश्चावरुरुहुः । शनो देवेन्द्रो
भगवतः शाक्यमुनेः पालं गृहीत्वा अवततार । ब्रह्मा सुरज्येष्ठो
भगवतो दशबलस्य उपरि धवलच्छत्रं धधदवरुरोह ।

सन्तुषितः सुयामश्च द्वौ देवौ भगवन्तं सर्वविदं वीजयमानौ
 अवतेरतुः । वज्रपाणिर्देवोवज्रमुष्टिहस्त एताह प्रवरमुखो भगवानिति
 भगवतः पुरस्तादगच्छत् । पञ्चशिखो देवपुत्रस्त्रिगव्यूति वीणां
 वादयन् भगवतः सर्वदर्शिनः पुरस्तादवततार । तदा तुमुलतुमुल-
 दुन्दुभिनिघोषान् प्रवर्तयन्तः शङ्खं धमन्तः अतीवकुशला उपेन्द्रगणा
 बुद्धगुणनिश्चितं गीतञ्च जगुः । तदा भगवान् गौतमो मणिमयस्य
 सोपानस्य मध्ये स्थित्वा लोकविवरणं नाम प्रातिहार्य्यञ्चकार । तद्धि
 अवीच्या यावद् ब्रह्मलोकादेकाङ्गणमभूत् । अवीच्यामुत्पन्नाः सत्त्वा
 भवाग्रे स्थितान् देवान् अपश्यन् । भवाग्रे स्थिता देवा अवीच्युपग-
 तान् सत्त्वान् अपश्यंश्च । मनुष्या देवान् अपश्यन् देवा मनुष्यान्
 अपश्यन् । एवं भगवान् समन्तभद्रो लोकविवरणं नाम प्रातिहार्य्य-
 ञ्चाकर्षीत् । तदा भगवतो धर्मराजस्य शरीराञ्जीलपीतलोहिता-
 वदातमाङ्गिष्ठप्रभास्वराः पङ्क्वर्णरश्मयो विसखुः तेऽपि । गत्वा चक्र-
 वालमुखं जगाहिरे ।

तदानीं सकलचक्रवालगर्भः सप्तरत्नसोपानविनद्ध इवाभूत् ।
 उद्गता यावदङ्गकणिष्ठभवनाज्जग्मुः । अधोगता यावदङ्गवीचितला
 ज्जग्मुः । इत्थं भगवतः शाक्यमुनेः शरीरप्रभाभिः सोमसहस्र-
 किरणादीनां देवानां ब्रह्मणाञ्च शरीरवस्त्रालङ्कारादिषु उद्यानविमानादिषु
 च सर्वत्रापि प्रभा नैवासीच्च । सर्वे सूर्योदये खद्योतकृमय इव
 निष्प्रभाश्च अभवन् । इति भगवतस्त्रैलोक्याधिपतेस्त्रयत्रिंशोद्देव-
 भवनादवतरतः अचिन्तनीयं बुद्धविषयं विस्मयजननं विभूतिविसरं
 संदृश्य देवा मनुष्याश्च प्रायो बुद्धभावमेव प्रार्थयामासुः । तदा
 कुरण्टकुसुमवर्णः अनोपमप्रज्ञापारमीपारप्राप्त आयुष्मान् शारिपुत्रः
 पञ्चशतैः क्षीणाश्रवैः सार्द्धं विहायसा समागत्य भगवन्तं गौतमं

समभ्यवादयत् । भगवति गौतमे सोपानमध्ये विराजमाने आयुष्मान् शारिपुत्रः अदृष्टपूर्वा बुद्धश्रियं समवलोक्य एवमाहस । अहो श्रीः श्रीघनस्य । अहो कान्तिः कान्तिमतः । अहो सुवर्णः सुवर्णवर्णस्येति । निर्मलरजतादर्शसदृशं भगवतो जिनवरस्य मुखमण्डलं विलोक्य स्वमूर्ध्नि प्रणिहितकरपुटकमल आयुष्मान् शारिपुत्रो भगवन्तं समन्त-भद्रं प्रोवाच ।

न दृष्टश्चाप्यतः पूर्वं न श्रुतोर्द्धं हि कस्यचित् ।

एवं वस्तुकथः शास्ता तुषिताद्विरहकृतः ॥ इति ।

अथ शास्ता शाक्यमुनिर्मणिमयस्य सोपानस्य मस्तक एव स्थितः स्थविर शारिपुत्रं पार्थग्न्यं प्रश्नं पप्रच्छ । तच्छारिपुत्रो विससर्ज । ततो द्वयोरमश्रावकयोर्विषयं प्रक्षमपृच्छत् । तदपि शारिपुत्रो विससर्ज । ततः सम्बुद्धविषयं प्रश्नं पप्रच्छ । स तु शारिपुत्रः शास्तुरभिप्राये-गर्भारितां समुत्पाद्य तद्विसृष्टं नाशकरोत् । अथ भगवान् शाक्यमुनिः स्थविरस्य शारिपुत्रस्य क्लान्तभावं ज्ञात्वा नयं ददौ । नयदानात्तु तं प्रश्नं स्थविरस्य शारिपुत्रस्य नयसहस्रैरुपास्थापयत् सम्बुद्धविषयं प्रश्नं विमृज्य शास्तुः पुरस्तात् सिंहनादं ननाद ।

गङ्गाया बालुका क्षीणा उदकं क्षीणं महार्णवे ।

मह्यां मृत्तिका क्षीणा बुद्धिस्तु मम न क्षयेत् ॥

लोकनाथं विहायात्र ये चान्ये सन्ति प्राणिनः ।

प्रज्ञया शारिपुत्रस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥ इति ।

तस्मिन्स्तु स्थाने आयुष्मतः शारिपुत्रस्य प्रज्ञाया महानुभावो देव-मनुष्येषु विश्रुतो जातः । एवममश्रावकः शारिपुत्रो बुद्धविषयं प्रश्नं विमृज्य भगवन्तं गौतममेतदब्रवीत् । भवन् ! त्वामवलोक्य सर्व-

ज्ञतामप्रार्थयन्तो नाम सन्तीति । अथ भगवान् शाक्यमुनिः शारिपुत्र !
एवमेवेति ।

ये ध्यानप्रस्रुता धीरा नैष्कर्म्ये चाश्रमे रताः ।

देवाश्च तेषां तुप्यन्ति सम्बुद्धानां स्मृतिमताम् ।

इत्युक्त्वा भगवान् सर्वदर्शी संकस्यनगर एव कुशलफलसञ्जाते
वरासने निषद्य तेषां देवमनुष्याणां स्वं स्वं भाषानुरूपं धर्मं दिदेश ।
देशनापर्य्यवसाने त्रिंशत्कोटीनां देवमनुष्याणां धर्माभिसमयश्चाभूत् ।

इति श्रीशीलस्कन्धस्थविरस्य कृतौ सद्धर्ममकरन्दे

स्वर्लोके अभिधर्मदेशनापरिदीपनो नाम

सप्तदशोऽध्यायः ।

अथ अष्टादशोऽध्यायः ।

इत्थं भगवान् शाक्यमुनिर्मातुर्गुणप्रत्युपकृत्यर्थं त्रिमासं त्रयत्रिंश-
द्देवभवने पारिजातकद्रुममूले पाण्डुकम्बलशैलासने वर्षमुपित्वा धर्मं
दिदेश । उपितवर्षो भगवान् द्विपदोत्तमस्तस्माद्देवलोकादवततार ।
यतः पूर्वीयाः सर्वे सम्बुद्धा एकत्र नित्यवासा नाभवन् । यस्माच्च
भगवन्तः सम्यक्सम्बुद्धा अभिसम्बोध्या यावत्परिनिर्वाणोद्देव-
मनुष्याणामर्थं हितं पर्येषयन्तो ग्रामनिगमजनपदराजधानीषु चेरुः ।
तस्मादेव भगवान् गौतमोपि प्रार्थनावशात् अभिनीहारवशात् पूर्व-
बुद्धाचीर्णवशाच्च करुणया प्रकम्पितहृदयः अनिरन्तरवासेन देवानां
मनुष्याणामर्थं हितं पर्येषयन्नेव अभिसम्बोध्याः प्रथमं वर्षं वारा-
णस्यां क्षेमे मृगदाये ऋषिपत्तने च उवास । तथा द्वितीयं तृतीयं
चतुर्थञ्च वर्षं (१) राजगृहनगरे वेणुवने च । पञ्चमं वर्षं (२)
वैशाल्यां महावने कूटागारशालायाञ्च । षष्ठं वर्षं (३) मकुलनामि-
पर्वते च । सप्तमं वर्षं त्रयस्त्रिंशद्देवलोके पारिजातकतरुमूले पाण्डुक-
म्बलशैलासने च । अष्टमं वर्षं (४) शिशुमारगिरौ भिंपकलावने
च । नवमं वर्षं कौशाम्ब्यां घोषिकारामे च । दशमं वर्षं पारिलेय-
वने च । एकादशं वर्षं नालनामके ब्राह्मणग्रामे च । द्वादशं वर्षं
वैरञ्जायां ब्राह्मणग्रामे च । त्रयोदशं वर्षं चालियपर्वते च । चतुर्दशं

१ वर्तमाने गयायाः निम्नवर्तिन्या राजगिर्यांगरासत्र राजगृहनगरम् ।

२ पुरातनमानचिह्नानुसारेण पाटलिपुत्रादुत्तरस्यां दिशि वैशाली नाम नगरी ।

३ कौशाम्ब्यां नगल्यामेव मकुलपर्वतः ।

४ कपिलवस्तुनिकटे शिशुमारगिरिः । शिशुमारगिरिर्बैति च पठन्ति ।

वर्ष (५) स्नावस्त्यां जेतवने च । पञ्चदशं वर्ष (६) कपिल-
वस्तुनगरे रोहिण्या नद्यास्तीरे न्यग्रोधारामे च । षोडशं वर्ष आल-
विनगरे च । सप्तदशं वर्ष पुनरपि राजगृहनगरे वेणुवने च । अष्टा-
दशं एकोनविंशं च वर्षं चालीये पर्वते च । विंशतितमं वर्षं पुनः
राजगृहनगरे वेणुवने च व्यहर्षीत् । एकविंशतितमं वर्षं पुनर्भिम-
कलावने च । तथा द्विविंशतितमं त्रयोविंशतितमं चतुर्विंशतितमं
पञ्चविंशं च वर्षं विल्वग्रामे उवास । अपराणि वर्षाणि स्नावस्त्यां
जेतवने विशाख्या नाम उपासिक्या कारिते पूर्वारामे च उवास ।
इमानि च संगणितानि गृहवासे एकोनत्रिंशद्वर्षाणि भवन्ति । महा-
प्रधाने षड्वर्षाणि । सम्बुद्धो भूत्वा पञ्चचत्वारिंशद्वर्षाणीति सर्वाण्ये-
तानि अशीतिवर्षाणि भगवान् शाक्यमुनिर्देवान् मनुष्यान् यक्षांश्च
भवबन्धनाद्विमोचयन् सर्वेषां सत्त्वानां हितं सुखं च साधयंस्तत्र
तत्र व्यहर्षीत् ।

यदा भगवान् गौतमो विल्वग्रामे पश्चिमं वर्षमुवास । तत्रैव
त्रिमासाभ्यन्तरे भगवतो गौतमस्य क्रूर आवाधः समुत्पन्नः । अथ
भगवान् गौतमः सुगन्धसलिलाभिपेकेण ज्वलितदहनमिव महता-
मन्त्रानुभावेनोपशान्ततीक्ष्णसर्पविषमिव सुधामोजनविनोदितक्षुत्पि-
पासमिव चतुर्दशसमापत्यौषधैस्तं रोगमुपाशमयत् । भगवान् शाक्य-
जिनश्च उपितवर्षो भिक्षुसङ्घैः सार्धं प्रवार्युं शारिपुत्रमेतदब्रवीत् ।

५ वाराणसीनगराद् पश्चिमोत्तरदिशायाः ५० क्रोशदूरे स्नावस्तिनगरम् ।
नेपालस्यान्तर्गतञ्च । वर्तमान नाम ' साहेत ' अथवा ' माहेत ' इति च वदन्ति ।

६ नेपालस्य पार्वत्यप्रदेशनिकटे रोहिण्या नद्यास्तीरे कपिलवस्तुनगरं संस्था-
पितम् । इयं नगरी काश्याः पूर्वोत्तरा ५० क्रोशदूरे गोरक्षपुरस्य निकट-
वर्तिनी । वर्तमान नाम ' कोहाना ' इति वदन्ति ।

शारिपुत्र ! तथागतो न चिरात्परिनिर्वास्यतीति । यामः शारिपुत्र यत्र सावस्तिस्तत्रेति । आयुष्मान् शारिपुत्रो भवन् ! साधु इति भगवतो गौतमस्य वचनं शुश्राव । अथ भगवान् गौतमो भिक्षुसङ्घ-परिवृतो यत्र सावस्तिस्तत्र गत्वा जेतवने व्यहृषीत् । तत्र भगवति शाक्यमुनौ विहरति एकदा आयुष्मान् शारिपुत्रः समापत्त्याः समु-त्थाय बुद्धो नु प्रथमं परिनिर्वास्यति उताहो अग्रश्रावकाविति विचिन्त्य अग्रश्रावकाः प्रथमं परिनिर्वास्यन्तीति अज्ञासीत् । ततः स्वं आयुः संस्कारं समवलोक्य अहो सप्ताहेमेव मे आयुः संस्कारः प्रवर्तिष्यते इति ददर्श ।

ततः स शारिपुत्रः कुत्र नु अहं परिनिर्वास्यामीति व्यलोकयत् । आयुष्मान् कौण्डिन्यः षड्दन्तसरसि अशीत्या हस्तिकुलसहसैरुपस्था-प्यमानो द्वादशसंवत्सराणि तत्र वसंस्तत्रैव षड्दन्तदेहे परिनिरवात् । राहुलस्तु त्रयत्रिंशद्बवने पारिजातकतरुमूले पाण्डुकम्बलशैलासने दश-सहस्रचक्रवालेषु देवानां मध्ये परिनिरवात् । अहं हि नालन्दकग्रामे मातुर्निवेशने जातगृह एव परिनिर्वास्यामीति अज्ञासीत् । मन्माता नैव मामेव प्रमृता । सोनं उपसोनं रेवतञ्चेति अपरांस्त्रीन् पुत्रांश्च चालां उपचालां शीषोपचालां चेति तिलो दुर्हीनृश्च प्रमृता । तेऽपि सर्वे प्रव्रज्य अहंत्वं प्राप्ताः । एषां सप्तानामर्हतां माता भूत्वा अपि तावद् बुद्धधर्मसङ्घेषु अप्रसन्ना । इदानीमस्या अस्ति नु उपनिश्रय उताहो नास्तीति विलोकयामास । ददर्श च आयुष्मान् शारिपुत्रो मातुः श्रोतापत्तिफलोपनिश्रयस्य अस्तित्वम् । दृष्ट्वा च कस्य देश-नया तस्या धर्माभिसमयो भविष्यतीति पुनर्व्यलोकयत् । नान्यस्य ममैव धर्मदेशनया । यद्यहं तस्यै मात्रे धर्मं न दिशेयम् भवि-ष्यन्ति ममैवं वक्तारः । आयुष्मता किल शारिपुत्रेण सर्गमोक्ष-

मार्गयोः प्रतिष्ठापितानां देवानां मनुष्याणां गणना नाम नास्ति ।
 अथापि स स्वजननीं मिथ्यादृष्ट्याः परिमोचयितुं न शशकेति ।
 तस्मादहं मन्मातरं मिथ्यादृष्ट्या मोचयित्वा जातगृह एव परि-
 निर्वास्यामीति चिन्तयामास ।

अथाऽयुष्मान् शारिपुत्रः पञ्च भिक्षुशतानि गृहीत्वा तैः परिवृतो
 यत्र भगवान् गौतमस्तत्रोपसमकामत् । उपसंक्रम्य भगवन्तं गौतमं
 पञ्चप्रतिष्ठितेन समभ्यवादयत् । ततश्चोत्थाय भूमौ मुनिहितजानु-
 मण्डलयुगलो दशनखसमवधानमङ्गलिं शिरसि समाधाय सुस्पृष्ट-
 स्वर्णपट्टसदृशसमोत्तुङ्गललाटं परमचारुविशालभ्रूयुग्मं भ्रूयुगलाभ्य-
 न्तरगतौपधीतारकाप्रभातिरेकसमुज्ज्वलितप्रवरधवलोर्णरोमं अतिनि-
 र्भ्रमलगोपक्षसदृशमुनीलनेत्रं क्रमश उतुङ्गस्वर्णाङ्कुशप्रतिमनासं
 शरत्समयगगनतलसमुद्गतविमलशीतलरजनीकरसदृशं श्रीघनं मुख-
 मण्डलमवलोक्य भगवन्तं गौतममेतदब्रवीत् ।

छिन्नेदानीं जीविताशा लोकनाथ ! महामुने !

गमनागमनं नास्ति पश्चिमा वन्दना इयम् ॥

जीवितञ्च ममात्यल्पं सप्ताहात्तिकमेऽप्यतः ।

निक्षिपेयमहं देहं भारावरोपणं यथा ॥ इति ।

तच्छ्रुत्वा भगवान् शाक्यजिनः कुत्र परिनिर्वास्यसि त्वं शारिपुत्र !

इति अपृच्छत् । भवन् मगधराष्ट्रे नालन्दग्रामे मम जातगृहमस्ति
 तत्रैव परिनिर्वास्यामीति । अथ भगवाँल्लोक्यपूज्यः कालं मन्यसे
 शारिपुत्र ! इति अभाषत च । तदनन्तरमायुष्मान् शारिपुत्रो भग-
 वतो लोकनाथस्य अनुमत्या तालप्रमाणमाकाशमभ्युद्गम्य पुनरवरुह्य
 भगवन्तं समन्तभद्रं समभ्यवन्दिष्ट । पुनरपि आकाशमभ्युदगच्छत् ।
 एवं सप्तवारं सप्ततालप्रमाणे अन्तरिक्षे ऋद्धिविकरणं समदर्शयत् ।

दिदेश च धर्मम् । पुनस्ततश्चावरुह्य गन्धकुटिप्रमुखे मणिमयपलके स्थितं भगवन्तं गौतमं त्रीन् धारान् प्रदक्षिणीकृत्य चतुर्षु स्थानेषु समभिवन्द्य एतदब्रवीन् । भवन् ! अतोहं शतसहस्राधिकस्य एकस्यासहस्रयेयस्य उपरि अनवमदर्शिनः सम्बुद्धस्य पादमूले निपत्य भगवतो दर्शनं प्रार्थयेयम् । सा मे प्रार्थना समृद्धा । इदं मेऽप्रथमं दर्शनम् । एतत् पश्चिमं दर्शनम् । पुनर्भगवतो दर्शनं नास्तीति । स शारिपुत्रः अज्जलिं विधाय यावद्भगवतो गौतमस्य दर्शनविषयस्तावदभिमुखो निवृत्य भिक्षुपञ्चशत्या सार्द्धं प्राक्रमत । तदा भगवांस्त्रैलोक्यनाथः परिवृतांश्च भिक्षून् एतदवोचत् । अनुगच्छत भिक्षवः ! युष्माकं ज्येष्ठं आतरं शारिपुत्रम् । तादृशो भिक्षोर्दर्शनं दुर्लभमिति ।

अथ ते भिक्षवो यावद्द्वारकोष्ठं जग्मुश्च । तत आयुष्मान् शारिपुत्रो निवर्त्तध्वं यूयं भगवति गौतमे अप्रमादा भवतेति उक्त्वा स्वैः परिच्छदैः सार्द्धं प्राक्रमत । स आयुष्मान् शारिपुत्रः साय नालन्दग्रामं प्राप्य स्वजातगृह एव निपद्य तस्मिन् रात्रिभागे जनन्या धर्मं दिष्ट्वा तां श्रोतापत्तिफले प्रत्यष्ठापयत् । स शारिपुत्रः प्रत्यूषे भिक्षुसहमापृच्छय परिनिरवात् । एवं शारिपुत्रः कार्तिकपौर्णिमास्यां नालन्दग्रामे परिनिरवाच्च । आयुष्मान् महामौद्गल्यायनेपि कालशिलायां कार्तिककृष्णामावास्यायां शत्रुभिः समुत्पाद्य अधिकां दुःखवेदनामनुभूय च परिनिरवात् । तयोरग्रश्रावकयोः परिनिर्वाणयोर्भगवान् शाक्यमुनिर्विगताग्रश्रावकोऽभूत् । यथा घनपृथुलसमृद्धिशालाविटपस्य परिजीर्णस्य महाजम्बुद्रुमस्य द्वे महाशास्त्रे प्रथमं भग्ने । तथा भगवान् गौतमः परिजीर्णमहाजम्बुद्रुमोपमः । द्वावग्रश्रावकौ शाखाप्रतिमौ तौ विपत्तिमारुतप्रकम्पितौ प्रथमं

प्रपेततुः। पततो द्वयोरग्रश्रावकशाखयोर्भगवान् सर्वदर्शी विगताग्रश्रावक-
 श्चाभवत् । यथा राजा सार्वभौमो विगतपरिणायकरत्नः तथैव
 भगवान् शाक्यजिनो विगताग्रश्रावकः । अवशिष्ट एव आयुष्मान्
 आनन्दः । छायेव भगवतो गौतमस्य शरीरं न विजहत्सन्निधावेव
 स्थितः ।

एकदा भगवान् शाक्यमुनिर्जेतवनाद्गत्वा पूर्वारामं मिगारमातृ-
 प्रासादे व्यहारीत् । सायाह्नकाले विविकासनादुत्थाय प्रासादस्य
 पश्चिमदिशायां निपण्णोऽभूत् । अथाऽयुष्मान् आनन्दो पृष्टमवताप-
 यमानं भगवन्तं गौतमं समवलोक्य भगवतो गौतमस्य शरीरं
 परिमर्दयन् द्वयोरंशयोरभ्यन्तरे किञ्चिन्मात्रं बलिवक्रं ददर्श । तदव-
 लोक्य बलवत्तरं सञ्जातसंवेग एव रूपं नाम बुद्धशरीरेऽपि सञ्जायत
 इति जरां तिरस्कुर्वन् भगवन्तं दशबलमेतदब्रवीत् । भवन्! आश्च-
 र्यम् । भवन्! अद्भुतम् । न चैवेदानीं तथागतस्य कायः परिशुद्धः ।
 त्वम्वर्णः पर्य्यवदातः । शिथिलानि च तव गात्राणि सञ्जातवली-
 नि । परन्तु तव कायः प्राग्मारश्चेति । तदाकर्ण्य भगवान् श्रीघनः
 समभ्यभाषत । एवमेव आनन्द! यौवने जराधर्मः । आरोग्ये
 व्याधिधर्मः । जीविते मरणधर्मः । न चैवेदानीमानन्द! तथा-
 गतस्य कायः परिशुद्धः । त्वम्वर्णः पर्य्यवदातः । शिथिलानि च मे
 गात्राणि सञ्जातवलीनि । ततश्च मे कायः प्राग्मारः । दृश्यते च
 मे चक्षुरिन्द्रियस्य श्रोत्रेन्द्रियस्य घ्राणेन्द्रियस्य जिह्वेन्द्रियस्य काये-
 न्द्रियस्य च अन्यथात्वम् । अहमानन्द! एतर्हि जीर्णो वृद्धः
 अध्वगतः वयोऽनुप्राप्तः । प्रवर्तते ममेदानीम् अशीतमायुः ।
 यथा ह्याऽनन्द! जीर्णशकटो वेणुयुक्ततया याप्यते । एवमेव
 आनन्द! समाधिसंभिन्नतया मे कायो याप्यते । तस्मादिहानन्द!

आत्मप्रधाना विहरत आत्मशरणाः । अनन्यशरणा इति । इत्थं भगवान् शाक्यमुनिरायुष्मत आनन्दस्य आत्मनो जराधर्म समादिदेश । देशनापर्यवसाने तत्रापि बहूनां देवमनुष्याणां धर्माभिसमयोऽभूत् ।

परेद्यवि भगवान् गौतमो भिक्षाटनं कृतवान् । भिक्षया कृतभक्तकृत्यः सार्द्धं पञ्चभिक्षुशतैर्यत्र वैशाली तत्र गत्वा महावने कूटागारशालायां व्यहार्पात् । अथ ते राजानो लिच्छवयो भगवतो गौतमस्य आगमनं श्रुत्वा दीपधूपसुगन्धमालादीन् गृहीत्वा समागम्य भगवन्तं सर्वविदं वन्दित्वा सम्पूज्य धर्मश्रवणार्थं निपेदुः । ततो भगवान् गौतमस्तेभ्यो धर्मं दिदेश । देशनायाः पर्यवसाने ते राजानो भगवन्तं शाक्यमुनिं स्वादनाय निमन्त्रयामासुः । भगवान् शाक्यजिनमन्त्रिमन्त्रणं तेष्वनुकम्पया प्रत्यग्रहीत् । परेषुः भगवांस्त्रैलोक्याचार्यो रमणीये पद्दन्तदहे अशीतिनागकुलसहस्रैः परिवृतो महानुभावः पद्दन्तगजपतिरिव विविधाऽधतरनिंकरपरिवृतो नानालक्षणप्रतिमण्डितो बलाहकहयपतिरिव च पञ्चभिक्षुशतैः परिवृतो वैशालीनगरं प्रविवेश । तत्रोपविश्य भक्तकृत्यं कृतवान् । कृतभक्तकृत्यस्तेभ्यो धर्मं दिदेश । ततो भगवान् शाक्यजिनो भिक्षुगणैः परिवृतो वैशाल्या निष्क्रम्य पुरद्वारि स्थित्वा ममेदं वैशाल्याः पश्चिमं दर्शनमिति सकलशरीरेणैव परिवृत्य नागावलोकनं व्यलोकित् । पश्चात्तत् स्थानं नागावलोकनं नाम चैत्यं जातम् । ततो महावनं प्रविवेश । तत्र गत्वा आनन्दमेतदब्रवीत् । आनन्द! निपदनं गृहाण । यत्र चापालो नाम देवालयस्ततोपसङ्गमिष्यामि दिवा विहारार्थम् । अथायुष्मान् आनन्दः साधु भवन्! इति निपदनमादाय भगवतो गौतमस्य पृष्ठतः पृष्ठतोऽनुजगाम । अथ भगवांस्त्रैलोक्यवन्यो यत्र

चापालार्यं देवगृहं तलोपगम्य प्रज्ञप्तासने निपसाद । आयुष्मान्
आनन्दो भगवन्तं गौतमं समभिवन्द्य एकमन्तं निपण्णः । भगवान्
शाक्यमुनिरेकमन्तं निपण्णमानन्दमेतदब्रवीत् ।

आनन्द! रमणीया वैशाली । रमणीयं गौतमकं देवगृहम् ।
आनन्द! येन केनचिच्चत्वार ऋद्धिपादा भाविताः बहुलीकृताः
यानीकृताः वस्तुकृताः अनुष्ठिताः सुसमारब्धाः । आनन्द!
यदि स आकाङ्क्षेत कल्पं वा तिष्ठेत् कल्पावशेषं वा । कतमे
चत्वार ऋद्धिपादाः? । छन्दर्धिपादः वीर्य्यर्धिपादः चित्तर्द्धिपादः
मीमांसर्द्धिपादश्चेति । एवं भगवता गौतमेन औदारिकनिमित्तवशा-
देव अवकाशे क्रियमाणे आयुष्मान् आनन्दः प्रतिबोद्धुं न शशाक ।
एवं भगवता गौतमेन द्वितीयवारमपि तृतीयवारमपि औदारिक-
निमित्तवशादेव अवकाशे क्रियमाणे अपि आयुष्मान् आनन्दः
प्रतिबोद्धुं न शशाक । ततो भगवान् गौतमः आनन्दमेतदभाषत ।
आनन्द! गच्छ त्वम् । विविक्ते निषीदेति ।

अथायुष्मान् आनन्दो भगवतो गौतमस्य तद्वचनं समाकर्ण्य
आसनादुत्थाय भगवन्तं गौतमं समभिवन्द्य अविदूरे अन्यतरसिं-
स्तरुमूले विजने निपसाद । गते च आनन्दे पापीयान् मारो यत्र
भगवान् शाक्यमुनिस्तत्रोपसङ्गम्य एकमन्तं निपण्णः । एकमन्तं
निपण्णः पापीयान् मारो भगवन्तं गौतममेतदब्रवीत् । भगवन्!
परिनिर्वायतामिदानीम् । सुगत! परिनिर्वायतामिदानीम् । भगवतो
गौतमस्य इदानीं परिनिर्वाणकाल इति भगवन्तं मारजिनं ययाचे ।
अयं पापीयान् मारो भगवतो गौतमस्य अभिसम्बोध्याः प्रभृति अष्टमे
सप्तहे अजपालन्यम्रोधमूल एव निपण्णं भगवन्तं गौतमं दृष्ट्वा एव-
माहस्म । भवन्! भगवान् सर्वज्ञताज्ञानामिच्छन्नेव पारमीरपूरयत ।

प्रतिलब्धमिदानीं सर्वज्ञताज्ञानं भवद्भिः । किमर्थं लोकहितं कुरुत ? ।
मा आत्मानं क्लमयत । भवन् ! तस्मादद्य परिनिर्वाणकाल इति
भगवन्तं प्रार्थयामास ।

तदा महाकारुणिको भगवान् गौतमो मारस्य तद्वचनमाकर्ष्य
मार ! यावन्मद्भिक्षुभिर्भुक्ष्य उपासकोपासिकाश्च व्यक्ता विनीता
विशदा बहुश्रुता धर्मधरा धर्मानुधर्मप्रतिपन्ना अनुधर्मचारिणः
आचार्योपाध्यायसकाशे शिक्षां गृहीत्वा आख्यास्यन्ते देक्ष्यन्ते
प्रज्ञापयिष्यन्ते कथयिष्यन्ते उत्पन्न परवादं सहधर्मणा सुनि-
गृहीतं निगृह्य स प्रातिहार्य्य देवमनुष्येभ्यो धर्मं देक्ष्यन्ते तावदहं
न परिनिर्वास्यामि । यावदिदं ब्रह्मचर्य्यं न समृद्धं विस्तारि बाहु-
जन्यं पृथुभूतं यावद्देवमनुष्येषु सुप्रकाशितं तावद्वाहं परि-
निर्वास्यामीति पापीयांसं मारं न्यषेधत् । एवं पापीयान् मारो भगवतो
गौतमस्य अभिसम्बोध्याः प्रभृति पुनः पुनरागत्य यावच्चापालसुर-
निकेतनं तावत् परिनिर्वाणं ययाचे । अथ भगवान् सर्वदर्शी पापीयांसं
मारमेतदब्रवीत् । मार ! मा त्वं भूर्दुःखी दुर्मनाः । न चिरात्तथा-
गतस्य परिनिर्वाणं भविष्यति । अतस्त्रयाणां मासानामतिक्रमेण अहं
परिनिर्वास्यामीति । तच्छ्रुत्वा पापीयान् मारः साधु भवन् ! इति
तुष्टमनास्तत्रैव तिरोदधे । अथ भगवान् गौतमो माघपौर्णमास्या-
मात्मन आयुः संस्कारं ज्ञानवज्रेण सच्छिद्य तत्याज ।

संत्यक्तवति च भगवति गौतमे आयुःसंस्कारं दशसाहस्री लोक-
घातुः प्राकम्पत । महांश्च भीषणको भूमिचालोऽभूत् । सुरदुन्दु-
भयश्च प्रोदयामासुः । मेघो जगर्ज्ज । अकालविद्युलता बभाजे ।
क्षणवृष्टिः प्रावृषत् । अनेकानि च आश्चर्याणि प्रवर्तन्ते स्म । एवं
भगवान् गौतम आत्मन आयुः संस्कारं परित्यज्य आनन्दमामन्त-

यत् । आनन्द ! अहं प्रथमाभिसम्बुद्धोऽवसमेकस्मिन् समये नैरञ्ज-
नाया नद्यास्तीरे अजपालन्यग्रोधमूले । अथाऽनन्द ! पापीयान् मारो
यत्राऽहं तत्रोपसङ्गम्य एकमन्तं तस्थौ । आनन्द ! पापीयान् मार
एकमन्तं स्थितः सन् मामेतदब्रवीत् । भवान् भगवान् इदानीं
परिनिर्वातु । भवान् सुगत इदानीं परिनिर्वातु । भवन् इदानीं
भगवतो गौतमस्य परिनिर्वाणकाल इति । एवं चोक्ते आनन्द !
अहं पापीयसे माराय एतदवोचम् । यावन्मम श्रावका भिक्षुभिक्षुक्य
उपासकोपासिकाश्च व्यक्ता विनीता विशारदा बहुश्रुता भविष्यन्ति ।
यावन्ममेदं ब्रह्मचर्यं न समृद्धं स्फीतं विस्तृतं बाहुजन्यं पृथुभूतं
देवमनुष्येषु सुप्रकाशितं भविष्यति । न तावदहं परिनिर्वास्यामीति ।
आनन्द ! अद्यैव चापालदेवालये पापीयान् मारो यत्राऽहं तत्रोप-
सङ्गम्य एकमन्तं तस्थौ । पापीयान्मार एकमन्तं स्थितः सन्मामेत-
दब्रवीत् । भवान् भगवान् इदानीं परिनिर्वातु । भवान् सुगत इदानीं
परिनिर्वातु । भवन् ! भगवतो गौतमस्य इदानीं परिनिर्वाणकालः ।
भाषितो नु स भगवता गौतमेन न तावदहं परिनिर्वास्यामि ।
यावन्मम श्रावका भिक्षुभिक्षुक्य उपासकोपासिकाश्च व्यक्ता
विनीता विशारदा बहुश्रुता भविष्यन्ति । यावन्ममेदं ब्रह्मचर्यं न
समृद्धं स्फीतं विस्तृतं बाहुजन्यं पृथुभूतं देवमनुष्येषु सुप्रकाशितं
भविष्यतीति ।

एतर्हि च भगवतो गौतमस्य ब्रह्मचर्यं समृद्धं स्फीतं विस्तारि
बाहुजन्यं पृथुभूतं देवमनुष्येषु सुप्रकाशितमिति । भवान् भगवान्
इदानीं परिनिर्वातु । भवान् सुगत इदानीं परिनिर्वातु । इदानीं
भगवतो गौतमस्य परिनिर्वाणकाल इति । एवमुक्ते च अहमानन्द !
पापीयांसं मारमेतदब्रुवन् । मार ! त्वमल्पोत्साहो भव । अचिरा-

तथागतः परिनिर्वास्यति इति । आनन्द! अद्यैवेदानीं चापाले
 देवमन्दिरे तथागतेन ज्ञायमानेनैव आयुःसंस्कारः परित्यक्त इति ।
 एवञ्चोक्ते आयुष्मान् आनन्दो भगवन्तं गौतममेतदब्रवीत् । भवान्
 भगवान् कल्पं तिष्ठतु । भवान् सुगतः कल्पं तिष्ठतु बहुजनहितार्थम्
 बहुजनसुखार्थम् लोकस्यानुकम्पायै देवमनुष्याणामर्थाय हिताय सुखा-
 य चेति । अलमिदानीमानन्द! तथागतं याचित्वा । इदानीमानन्द!
 अकालस्तथागतं प्रति याचनाया इति । द्वितीयवारमपि तृतीयवारमपि
 आयुष्मान् आनन्दो भगवन्तं गौतममेतदब्रवीत् । भवान् भगवान्
 कल्पं तिष्ठतु । भवान् सुगतः कल्पं तिष्ठतु बहुजनहितार्थम् बहुजन-
 सुखार्थम् लोकस्यानुकम्पायै देवमनुष्याणामर्थाय हिताय सुखाय चेति ।
 कस्माद्धि आयुष्मान् आनन्दः पूर्वमेवैतदर्थं भगवन्तं गौतमं न
 ययाचे नाराविष्टचित्ततया इति । अथ भगवान् गौतम एतदब्रवीत् ।
 श्रद्धस्ते त्वमानन्द बोधमिति । एवं भवन् इति । तस्मादिहानन्द!
 त्वयैवेतदुपकृतम् । तवैवैपोऽपराधः । यतस्त्वं तथागतेन औदारिके
 निमित्ते क्रियमाणे प्रतिबोद्धुं न शक्विथ । भवान् भगवान् कल्पं
 तिष्ठतु देवमनुष्याणामर्थाय हिताय सुखाय चेति तथागतं न
 याचितवानसि । आनन्द! त्वयितथागतमयाचितवति द्वौ वारा एव
 भगवान् गौतमस्तं न्यपेधयत् । तृतीये वारे अध्यवासयच्च । तस्मा-
 दिहानन्द! तवैवैपोऽपराधः । आनन्द! ननु मया चैतत् प्रागे-
 वाख्यातम् । प्रियैर्मनापैः संक्षरेव नानाभावः अन्यथाभावः । आनन्द!
 तन् कुतोत्र लभ्यम्? । यत्तज्जातं भूतं संस्कृतं प्रदुष्टधर्मं तन्मा
 लुम्पदिति नैतन्कारणं विद्यते । आनन्द! यत्तत् तथागतेन व्यक्तं
 वान्तं मुक्तं प्रहीणं विसर्गितम् । आयुःसंस्कारः अब्रमृष्टः । अचि-
 रात्तथागतस्य परिनिर्वाणं भविष्यति । अतस्तयाणां मासानामति-

क्रमेण तथागतः परिनिर्वास्यतीति एकान्तेन वाग् अभिहिता तथा-
गतेन । आनन्द! तथागतो ज्जीवितहेतोरपि पुनस्तन्न प्रत्याहरि-
प्यतीति । अथ भगवान् गौतम एतदभाषत च ।

दहराश्चापि ये वृद्धा ये बाला ये च पण्डिताः ।

आद्याश्चैव दरिद्राश्च सर्वे मृत्युपरायणाः ॥

यथाहि कुम्भकारस्य कृतं मृद्भाजनञ्च यत् ।

अतिकुद्रं महच्चैव यत्पक्वमामकञ्च यत् ॥

सर्वं भेदनपर्यन्तं मर्त्यानां जीवनं तथा ।

अनित्या वत्त संस्कारा उत्पद्यव्ययधर्मिणः ।

उत्पद्य च निरुन्धन्ति तेषां व्युपशमः सुखमिति ॥

पुनरपि भगवान् शाक्यमुनिरेवमभाषत च ।

वयो मे परिपक्वञ्च परीतं मम जीवनम् ।

प्रहाय वो गमिष्यामि गौतमोऽहमनुत्तरः ॥

अप्रमादाः स्मृतिमन्तः सुशीला भवत भिक्षवः ।

सुसमाहितसङ्कल्पाः स्वं चित्तमनुरक्षत ॥

यश्चास्मिन् धर्मविनये अप्रमादोऽपि वत्स्यति ।

प्रहाय जार्तिं संसारं दुःखस्यान्तं करिष्यतीति ॥

अथ भगवान् शाक्यजिन आयुष्मन्तमानन्दं आमन्त्रयामास ।
आनन्द! आयामः । यत्र मण्डो नाम ग्रामस्तलोपसङ्गमिष्याम इति ।
साधु भवन्! इति आयुष्मान् आनन्द आहस्म । अथ भगवान्
सर्वदर्शी महद्भिर्भिक्षुगणैः सार्द्धं यत्र मण्डग्रामस्तत्र गत्वा तत्र
यथाकामं विहरन् मण्डग्रामवासिभ्यो मनुष्येभ्यो धर्ममुपदिश्य
तांश्च स्वर्गमार्गे भोक्षमार्गे च प्रत्यष्टापयत् । ततो भगवांस्त्रैलोक्य-
पूज्यः आनन्दमेतदब्रवीत् । आनन्द! आयामो यत्र हस्ती नाम

ग्रामः तत्रोपसङ्गमिष्यामः । साधु भवन् ! इति आयुष्मान् आनन्दो भगवतो गौतमस्य वचनं शुश्राव । अथ भगवान् शाक्यमुनिर्महद्भिर्भिक्षुगणैः सार्द्धं यत्र हस्तिग्रामस्तत्रोपसमक्राम्यत् । हस्तिनगरात्त्रि-
 प्क्रम्य यत्र आम्रो नाम ग्रामस्तत्रोपसमक्रामत् । ततो निष्क्रम्य यत्र जम्बुनाम ग्रामस्तत्रोपसमक्रामत् । ततो निष्क्रम्य यत्र भोगं नाम नगरं तत्रोपसङ्गम्य भोगनगरे व्यहर्षीत् भोगनगरवासिभ्यो धर्मं दिष्ट्वा बहून् देवमनुष्यान् स्वर्गमार्गं मोक्षमार्गं च प्रत्यष्टापयत् । ततश्च भगवान् सर्वार्थसिद्धिरायुष्मन्तं आनन्दमामन्त्रयत् । आनन्द आयामः । यत्र पावानाम नगरं तत्रोपसङ्गमिष्याम इति । एवं भवन् ! इति आयुष्मान् आनन्दो भगवतो गौतमस्य वचनं शुश्राव । अथ भगवान् शाक्यमुनिर्महद्भिर्भिक्षुगणैः सार्द्धं यत्र पावानगरं तत्र गत्वा कर्मारपुत्रस्य चुन्दस्य आम्रवने व्यहर्षीत् । तदा कर्मार-
 पुत्रश्चुन्दो भगवतो गौतमस्य आगमनं समाकर्ष्य दीपधूपसुगन्ध-
 मालादीन् गृहीत्वा भगवन्तं गौतममुपसङ्गम्य वन्दित्वा पूजयित्वा एकमन्तं निपसाद ।

अथ भगवान् गौतमस्तस्मै धर्मं दिदेश । देशनापर्य्यवसाने कर्मारपुत्रश्चुन्दः सभिक्षुसङ्घं भगवन्तं मक्तस्वादनाय निमन्त्रयामास । तस्य निमन्त्रणं भगवान् गौतमः अनुकम्पया अध्यवासयत् । ततश्चुन्दो भगवतो गौतमस्य अधिवासनं ज्ञात्वा भगवन्तं गौतमं समभिवन्द्य स्वगृहमगमत् । स चुन्दस्तस्या राज्या अतिक्रमे स्वगृहे प्रणीतं स्वाद्यं भोज्यं प्रतिसंस्कृत्य बहुमुकरमार्दवं च यथामुष्टु यथा-
 मृद् एवं पञ्चभिर्गौरसैः सह पुनः पुनरपावीत् । यथा हि तन्नाम दानं चुन्देन भगवतो गौतमस्य परिनिर्वाणं श्रुत्वैव प्रतिपादितम् । तदा दशसहस्रचक्रवालेषु देवाः समागत्य तत्र रसौजांसि चिक्षिपुः ।

अथ चुन्दो भवन्! कालो भोक्तुं निष्ठितं भक्तमिति भगवतो गौतमस्य भोजनकालं न्यवेदयत् । अथ भगवान् गौतमो भिक्षुसङ्घैः परिवृतः पालं चीवराणि चादाय यत्र चुन्दस्य गृहं ततोपसमक्रामत् । उपगम्य च प्रज्ञप्ते आसने निषण्णश्चुन्दमेतदवोचच्च । चुन्द! त्वया यत्तत् सुकरमार्दवं प्रतिपादितं तेन मामेव परिभोजयिष्यसि तदवशेषं कस्मै चिन्मा प्रयच्छ । श्वभ्रे क्षेप्तासि । चुन्द! नाहं पश्यामि सदेवके लोके समारे सन्नह्याणि सधमणब्राह्मण्यां प्रजायां तत् सुकरमार्दवं परिभुक्तं सम्यक् परिणतं गन्तुं चान्यत्र तथा-गतादिति । यच्च श्वोऽपरं स्वाद्यं भोज्यं प्रतिपादितम् । तेन भिक्षु-सङ्घं भोजयिष्यसि । स चुन्दः साधु भवन्! इति तथैवाकरोत् । ततो भगवान् शाक्यसिंहो भुक्त्यवसाने चुन्दं धर्म्या कथया सम्प्र-हर्ष्य आसनादुत्थाय चुन्दस्य आम्रवनं समागत्य सार्द्धं भिक्षु-गणैर्निपसाद ।

तस्मिन् दिवसे भगवतो गौतमस्य चुन्दस्य भक्तेन बलवान् आबाधः समुदपादिष्ट । रक्तञ्चात्यसरत् । महती वेदना प्रावर्त्तिष्ट । अथ भगवान् गौतमो आनन्दमामन्त्रयामास । आनन्द! आयामो यत्र कुशिनारा तत्रोपसङ्गमिष्याम इति । आयुष्मान् आनन्दः साधु भवन्! इति भगवतः शाक्यमुनेर्वचनं शुश्राव । अथ भगवान् गौतमो वेणुमिश्रेण जीर्णशकटमिव कायं समाधिना संधृत्य महद्भि-र्भिक्षुगणैः सार्द्धं पावानगरान्निष्क्रम्य मार्गं प्रतिपन्नः । एवं भगवान् गौतमो मार्गं प्रतिपन्नोऽपि दाहातो मार्गादवक्रम्याऽन्यतरस्मिन् द्रुममूले निपसाद । आनन्द! त्वमिहामच्छेत्ति आनन्दमामन्त्रयत् । सर्वेषां सत्त्वानां संवेगजननं वाचा च बभाषे । आनन्द! त्वं सहसा उदकमाहर । पिपासाक्रान्तोऽसि । शरीरदाहः कदाऽपि न

जातः । एतर्हि तीव्रतरा वेदना च पिपासा च सञ्जाता । अमवच्च शरीरदाहः । अहो धिग्धिग्बल संसारवासम् । कुत्र तथागतस्य नारायणबलम् ? । तथागतस्य हि हस्तिगणनया कोटिशतानां हस्तीनां बलम् । पुरुषगणनया कोटिसहस्राणां पुरुषाणां बलम् । तत् सर्वं चुन्दस्य भक्तं भुक्तवति दीप्ते अयः कपाले प्रक्षिप्तमिवोदकं परिक्षयं गतम् । एवं रोगः सर्वमारोग्यं मर्द्दयन्नागच्छति । तस्मादलमेव सर्वसंस्कारेषु निर्वेदितुम् । अलं विमोक्तुम् । किञ्चापि तस्मिन् सुकरमार्द्दवे परिभुक्ते आवाधः समुदपादिष्ट । न तद्भुक्तप्रत्ययादुदपादिष्ट । यदि ह्यभुक्तेऽप्युत्पत्स्यते अतीव क्रूर आवाधो भविष्यति । भुक्तस्निग्धभोजनतया तनुवेदनाऽभूत् । तस्मात् पादेन गन्तुं न शशाक ।

अथ भगवान् शाक्यमुनिः आयुष्मन्तमानन्दमामन्त्रयत् । आनन्द ! कर्म्मरूपुत्रस्य चुन्दस्य कश्चिद्विप्रतिसारः स्याच्च । चुन्द ! यस्य तव पश्चिमं भोजनं परिभुज्य भगवान् गौतमः परिनिरवात् । तस्य तवालाभः ? तस्य तव दुर्लब्धम् इति । आनन्द ! एवं कर्म्मरूपुत्रस्य चुन्दस्य विप्रतिसारो विनोदायितव्यः । चुन्द ! यस्य तव पश्चिमं भोजनं परिभुज्य तथागतः परिनिरवात् । चुन्द ! तस्य तव लाभः । तस्य तव सुलब्धम् । सम्मुखान्मयैतच्चुन्द ! भगवतो गौतमस्य श्रुतम् । सम्मुखात्प्रतिगृहीतम् । द्वाविमौ पिण्डपातौ समौ समफलौ समविपाकौ । अतीवान्यैर्महत्फलतरौ महानुशंसतरौ च । कतमौ द्वौ ? यच्च पिण्डपातं भुक्त्वा तथागतः अनुत्तरां सम्बोधि-मभिसम्बुबोध । यच्च पिण्डपातं भुक्त्वा निरुपधिसेपाया निर्वाणघातोः परिनिर्वास्यति । इमौ द्वौ पिण्डपातौ समौ समफलौ समविपाका-विति । सुजातया श्रेष्ठिदुहित्रा दत्तं पिण्डपातं भुक्त्वा ननु तथागतः

अभिसम्बुद्धः । स भगवान् गौतमस्तन्तु पिण्डपातं सरागः सद्देषः
समोह एव पर्यभुङ्क्त । चुन्द्रेण दत्तमिमं पिण्डपातं वीतरागो
वीतद्वेषो वीतमोह एव पर्यभुङ्क्त ।

कस्मादेतौ द्वौ पिण्डपातौ समौ समफलौ समविपाकौ बभूवुरिति
परिनिर्वाणसमत्वात् समाधिसमत्वादनुस्मृतिसमत्वाच्च । भगवान् हि
गौतमः सुजातया दत्तं पिण्डपातं अपरिभुज्य सोपधिशेषाया निर्वाण-
धातोः परिनिर्वृतः । चुन्द्रेण दत्तं पिण्डपातं परिभुज्य निरुपधिशेषाया
निर्वाणधातोश्च । एवं तौ द्वौ पिण्डपातौ परिनिर्वाणसमत्वात् समौ
समफलौ समविपाकौ बभूवुः । भगवान् शाक्यजिनः अभिसम्बोधि
दिवसे चतुर्विंशत्कोटिशतसहस्राणि समापत्तीः समापद्यत । परिनि-
र्वाणदिवसेऽपि ताः सर्वाः समापत्तीः समापद्यत । एवं समापत्ति-
समत्वात् समौ समफलौ समविपाकौ च । शुश्राव च सुजाता
अपरभागेन हि सवृक्षदेवः । स च बोधिसत्त्वः मत्पिण्डपातं परि-
भुज्य निरुत्तरं सम्यक् सम्बोधिमभिसम्बुद्धः सप्तसप्ताहं तेनैवायी-
यत् । तं शृण्वन्त्यास्तस्याः लाभा बत मे इति-बलवत्प्रीतिसौमनस्य
मुदपादिष्ट । चुन्दस्याऽप्यपरभागे मया दत्तं पश्चिमपिण्डपातं
परिभुज्य शास्ता निरुपधिशेषाया निर्वाणधातोः परिनिर्वृत इति
श्रुत्वा लाभा बत मे इत्यनुस्मरतो बलवत्प्रीतिसौमनस्यश्चोदपादिष्टेति ।

एवमन्यैः पिण्डपातैरनुस्मृतिसमत्वादपि इमौ द्वौ पिण्डपातौ समौ
समफलौ समविपाकौ महत्फलतरौ महानुशंसतरौ च । आयुष्मता
चुन्द्रेण आयुः संवर्त्तनीयं सुखसंवर्त्तनीयमाधिपत्यसंवर्त्तनीयञ्च
कुशलं कर्म समुपचितमिति । आनन्द! कर्म्मरपुत्रस्य चुन्दस्य
एवं विप्रतिसारो विनोदयिव्यः । स चुन्दो भगवतो गौतमस्य प्रथम

एव दर्शने श्रोतापत्तिफलं सम्प्राप्तः । अथ भगवान् शाक्यमुनि-
रेतदर्थं विदित्वा तस्यां वेलायामिदं प्रीतिवाक्यञ्च व्याहरत् ।

ददतः पुण्यं प्रवर्द्धते संयमस्य वैरं न चीयते ।

कुशलश्च जहाति पापं रागादीनां क्षयात् सनिर्वृतः ॥

एवं चुन्देन भगवते गौतमाय दत्तं पिण्डपातं महत्फलमभवत् ।
अथायुष्मान् आनन्दो भगवन्तं गौतममेतदवोचत् । भवन् भगवन् !
इदानीं पञ्चशतमालाणि शकटानि अतिक्रान्तानि । भवन् ! तत्रोदकं
चक्रच्छिन्नं स्तोत्रं लुलितं स्यन्दते । भवन् ! अविदूरे अपरा
अच्छोदका शातोदका शीतोदका श्वेतोदका कुकुष्टा नाम नदी ।
तत्रोदकं रमणीयम् । पीतांश्च शीतलयतीति । भगवान् गौतमो
द्वितीयवारमपि तृतीयवारमपि आनन्दमेतदब्रवीत् । आशु मे
त्वमानन्द ! पानीयमाहर । पिपासितोऽस्मि आनन्द ! पास्यामीति ।
ततश्चायुष्मान् आनन्दो भगवतो गौतमस्य पात्रं गृहीत्वा यत्र सा
नदी तत्रोपसमक्रामत् । अथ चक्रच्छिन्ना स्तोका लुलिता स्यन्दमाना
सा नदी आनन्दे उपसङ्क्रामति अच्छा विप्रसन्ना अनाविला स्यन्दते ।
तदवलोक्यायुष्मान् आनन्द एवमचिन्तयत् । अहो ! आश्चर्य्यं
भगवतः शाक्यमुनेः । अहो ! अद्भुतं भगवतो गौतमस्य । अहो !
महानुभावो भगवतः सर्वार्थसिद्धेः । यतो हि चक्रच्छिन्ना स्तोका
लुलिता स्यन्दमाना सेयं नदी रमोपसङ्क्रामतः अच्छा विप्रसन्ना
अनाविला स्यन्दते इति विचिन्त्य आयुष्मान् आनन्दः पात्रेणोदक-
मादाय यत्र भगवान् शाक्यमुनिस्तत्रोपसमक्रामत् । उपगम्य च
पिबन् भवान् भगवान् पानीयम् । पिबन् भवान् सुगतः पानीयमिति
उदकमुपानयन् ।

अथ भगवान् गौतमः पानीयं पीत्वा आनन्दमेतदब्रवीत् ।
 आनन्द! आयामो यत्र कुकुष्टा नाम नदी तत्रोपसङ्गमिष्याम इति ।
 आयुष्मान् आनन्दः साधु भवन्! इति भगवतो गौतमस्य वचनं
 शुश्राव । अथ भगवान् शाक्यमुनिर्महद्भिर्भिक्षुगणैः सार्द्धं यत्र
 कुकुष्टा नाम नदी तत्रोपगतः । उपगम्य च कुकुष्टा नद्योदकशा-
 टकमाहारयत् । तयोपहृतं च तत निवस्य नदीमवततार । तत्र च
 स्नात्वा समुत्तीर्य्य चीवरं प्रावृत्तवान् । तस्याः कुकुष्टनद्याः अविदूरे
 आम्रवनमस्ति । ततश्च भगवान् गौतमो यत्राम्रवनं तत्रोपगम्य
 आयुष्मन्तं चुन्दमेतदब्रवीत् । चुन्द! संघाटिं चतुर्गुणं प्रज्ञपय ।
 क्लान्तोऽस्मि चुन्द! निपत्स्य इति । तस्मिंश्च क्षणे आयुष्मान्
 आनन्द! उदकशाटकं मृदनाति । सन्निधौ आयुष्मांश्चुन्दस्तस्यौ ।
 तस्माद्भगवान् गौतमश्चुन्दमामन्त्रयच्च । साधु भवन्! इति चुन्दो
 भगवतो गौतमस्य वचनं शुश्राव । संघाटिं चतुर्गुणञ्च प्रज्ञप्य
 भगवन्तं शाक्यमुनिं न्यवेदयत् । निपद्यतां भवान् भगवान् ।
 निपद्यतां भवान् सुगतः इति । संघाटिं चतुर्गुणं प्राज्ञपयच्च । अथ
 भगवान् शाक्यजिनो दक्षिणेन पार्श्वेन सिंहशय्यां चकार । पादे पादं
 संस्थाप्य स्मृतिसम्प्रज्ञां उत्थानसज्ञाञ्च मनसि कुर्वन् । भिक्षुगणोऽपि
 कुकुष्टनद्यां स्नात्वा पश्चादागत्य तत्र निपसाद । अथ भगवान् शाक्यमुनि
 रूत्थाय शयनादानन्दमामन्त्रयत् । आनन्द! आयामः । यत्र
 हिरण्यवत्या नद्याः पारतीरं यत्र कुशिनारायां मल्लानामुपवर्तनं नाम
 शालवनं तत्रोपसङ्गमिष्याम इति । साधु भवन्! इति आयुष्मान्
 आनन्दो भगवतो गौतमस्य वचनं शुश्राव । अथ भगवान् लोक-
 ज्येष्ठो महद्भिर्भिक्षुगणैः सार्द्धं गच्छन् हिरण्यवतीं नदीं समुत्तीर्य्य
 कुशिनारायां शालवनं सम्प्राप्तवान् । कस्माद्भि भगवान् शाक्यमुनि-

रेवं महता उद्योगेन कुशिनारामेवागमत् ? । नान्यत्र परिनिरवाच्च ? । भगवान् गौतमस्त्रिभिरेव कारणैः कुशिनारां गतस्तत्र परिनिरवाच्च । यद्यहमन्यस्मिन् नगरे परनिर्वास्यामि । तदा महामुदर्शनसूत्रधर्मदेशनायाः अर्थोत्पत्तिर्न भविष्यति । * कुशिनारायां परनिर्वाणे महामुदर्शनमूत्रमुपदिष्टा बहवो मनुजाः दानफलं श्रद्धामुकृतं कर्म करिष्यन्तीति । यद्यहमन्यत्र परनिर्वास्यामि * यश्च सुभद्रः परिव्राजकः स तु बुद्धविनेयः श्रावकास्तं विनेतुं न शक्नुवन्ति । मयि कुशिनारायां परनिर्वाणे सुभद्रो मामुपसङ्गम्य प्रश्नं प्रक्षयति । मया तस्य प्रश्ने प्रत्युत्तरिते स मम सकाशे प्रव्रजिष्यति । स उपसम्पदमपि लब्ध्वा मयि जीवत्येव अर्हत्त्वं प्राप्स्यति । स च मम पश्चिमश्रावकोऽपि भविष्यतीति । यद्यहमन्यत्र परनिर्वास्यामि । मम धातुविभजने महान् कलकलो भविष्यति । श्रोणीतो नदीव अतिसरिष्यति । मयि कुशिनारायां परनिर्वाणे द्रोणो नाम द्विजवरः कलहमुपशमय्य धातून् विमज्य देख्यतीति । एभिस्त्रिभिः कारणैर्भगवान् गौतमो महता उत्साहेन कुशिनारामगच्छच्च । भगवान् शाक्यमुनिः सायमेव शालवनं प्रापत् । तच्च शालवनं छायोदकसम्पन्नं प्राकारेण परिक्षिप्तं मुयुक्तद्वारं चासीत् तत्र कूटागारशालायाः अविदूरे तेषां तेषां महानां क्रीडार्थं द्वे शाले स्तः । एकैकस्य शालद्रुमस्य तरुणतालयष्टचोर्युगलं युगलं बभूव । तयोर्यमकशालयोर्मूले महाराजो दिवा विहारार्थं शयनमश्चश्चास्ति । स च भगवान् गौतमः शालवनं प्राप्त आनन्दमामन्त्रयत् । आनन्द ! यमकशालयोरन्तरा

* कुशिनारा गोरक्षकपुरात् पूर्वदक्षिणभागे ५० क्रीडान्तरे संस्थिता । वर्तमाननाम [कुशी] ।

* तस्य जातघनर [कूर्जी] नाम ।

उत्तरदिशाभिमुखशीर्षं मञ्चं प्रज्ञपय । क्लान्तोऽस्मि आनन्द ! निपत्स्य
 इति । अथानन्दः साधु भवन् ! इति भगवतो गौतमस्य वचनं
 प्रतिश्रुत्य मञ्चं सर्जितवान् । ज्वनिकाञ्च बबन्ध । निपद्यतां भवान्
 भगवान् । निपद्यतां भवान् सुगतः प्रतिसंस्कृतं मञ्चमिति । अथ
 भगवान् शाक्याजिनो यमकशालयोरन्तरा प्रज्ञप्ते पञ्चमहार्घास्तृत्-
 रक्तहिरण्यकन्धले कर्णिकाविनिर्गतमुक्ताहारसुगन्धदामोपशोभिते दश-
 शतवस्त्रविराजिते वितानालङ्कृते दुकूलधनप्रत्यास्तरणप्रतिमण्डिते
 उभयतोलोहितकोपधाने श्रीशयने पर्यङ्के दक्षिणेन पार्श्वेन पादे पादं
 संस्थाप्य स्मृतिसम्प्रज्ञो नोत्थानसंज्ञां मनसि कुर्वन् सिंहशय्या-
 मकरोच्च । तस्मिंस्तु समये यमकशालौ सर्वथा पारिफुल्लौ भवतः ।
 भगवतो गौतमस्य शरीरे अकालपुष्पाप्याकिरतुः । तत्र कूजित-
 भ्रमरमधुरवैर्यमकशालौ परिदेवमानाविव निरन्तरं पतन्ति कुमु-
 मानि नयनजलानीव शास्तृदेहाद्विनिर्गतपद्मविधरश्मिजालास्तरुण-
 सूर्यरश्मीनभिभवन्त इव च भ्रेजुः ।

तदा सविता सुगतवियोगशोकमसहिष्णुरिव अस्ताचलं सम्प्राप्तः ।
 शीतमरीचिर्देवमनुष्याणां भुगतवियोगशोकदहनदग्धहृदयानि श्वेत-
 शिशिरकिरणजालैर्जलधारया निर्वापयन्निव समुच्छ्रितः । सपदि वसु-
 न्धरा समकम्पत । महासमुद्रः अक्षुभ्यत् । सुमेरुः पर्वतराजोऽवानमत्
 मेघो जगर्ज । क्षणिकनृष्टिर्बभूव । उल्कापातशरधूमकेतुविद्युल्लता-
 र्दानि आकाशे निश्चेरुः । सुरदुन्दुभयश्च निर्जुगुपुः । तुमुलगम्भीर-
 विसरशब्दानुचरितपरिपूर्णादिव्यसङ्गीतानि सार्द्धं पञ्चाङ्गिकैस्तूर्यै-
 रन्तरिक्षे शुश्रुविरे । अन्तरिक्षात् पतितानि सुरभिकुसुममिश्राणि
 दिव्यचन्दनचूर्णानि भगवतः तथागतस्य कायं समाकिरन् । नन्दन-

वनान्मन्दारकुमुमानि भगवतो गौतमस्य शरीर अर्चयन्तीव प्रपेतुः ।
दशसहस्रलोकधानुषु मुरगणा भगवतः शाक्यमुनेः समभ्यर्चनार्थं
छत्रप्वजपताकचामरादीनि गृहीत्वा अस्मिंश्च चक्रवाले सन्निपतन्ति स्म ।

इत्थं भगवान् गौतमो यमकशालयोरन्तरा दक्षिणेन पार्श्वेन
निपन्न एव पृथिवीतलाद् यावदाकाशान् समग्रैः पूजाविधिभिः पूजित-
भावं विलोक्य पश्चिमायां जनतायामनुकम्प्य आत्मनोऽसत्कृतभाव-
मायुष्मते आनन्दाय कथयामास । आनन्द! एतावत्या आमिप-
पूजया तथागतः सत्कृतो वा गुरुकृतो वा मानितो वा पूजितो वा
नाभूत् । यः कश्चिन् आनन्द! भिक्षुर्वा भिक्षुकी वा उपासको वा
उपासिका वा धर्मानुधर्मप्रतिपन्नो विहरति समीचि प्रतिपन्नः
अनुधर्मचारी च स निरामिपया परमया सद्धर्मपूजया तथागतं
सत्करोति गुरुं करोति मानयति पूजयतीति । एवं भगवान् शाक्य-
जिनो महान्तं पूजाविशेषमायुष्मते आनन्दाय सङ्कथ्य आनन्द!
अद्य रात्र्याः पश्चिमे यामे तथागतः परिनिर्वास्यतीति आहस्म ।
तच्छ्रुत्वा आयुष्मान् आनन्दः अश्रुपूर्णनेत्रो भगवते गौतमाय
एतदब्रवीत् । भवान् भगवान् क्षुद्रनगरे उज्जाहलनगरे शाखानगरे
मा परिनिर्वातु । सन्ति भवन्! अपराणि महानगराणि चम्पा राजगृहं
साकेतं श्रावस्ती कौशाभी वाराणसी च । तत्र भगवान् गौतमः
परिनिर्वाणुमर्हति । तत्र नगरेषु बहवः क्षत्रियमहासारा ब्राह्मण-
महामारा गृहपतिमहासारा भगवति गौतमे अभिप्रसन्नास्तथागतस्य
शरीरपूजां करिष्यन्तीति । आनन्द! मैवं वोचः । क्षुद्रनगरमुज्जाहल-
नगरं शाखानगरमिति । आनन्द! भूतपूर्वं वदामि ।

आनन्द! आमीन् पुरा मुदर्शनो नाम चक्रवर्ती नृपतिः । स च
धार्मिकः । धर्मराज. चातुरन्तः विजितसेन. जनपदस्यैर्यं प्राप्तः

हस्तिरत्नं अश्वरत्नं माणिक्यरत्नं चक्ररत्नं स्त्रीरत्नं गृहपतिरत्नं परिना-
यकरत्नमिति सप्तमी रत्नैः समन्वागतश्च । आनन्द! इयं कुशिनारा
पुरा कुशावती नाम राजधानी आसीत् । आनन्द! कुशावती नाम
राजधानी आयामाद् द्वादश योजनानि विस्तारात् सप्त योजनानि
समृद्धा स्फीता बहुजना आकीर्णमनुप्या मुभिक्षा हस्तिशब्देन अश्व-
शब्देन भेरिशब्देन वादितशब्देन मृदङ्गशब्देन वीणाशब्देन
गीतशब्देन तालशब्देन अश्रीत पिबत खादतेत्यादिभिर्दशभिः शब्दै-
र्दिवानिशमविविक्ता चासीत् । एवं भगवान् गौतमो महामुदर्शनं
नाम सूत्रं कथयामास । आनन्द! त्वं कुशिनारां प्रविश्य मल्लराजेभ्यः
कथयिष्यसि । वाशेष्ठाः! अद्य राज्ञ्याः शेषे भगवतो गौतमस्य
परिनिर्वाणं भविष्यतीति ।

वाशेष्ठाः! युयमभिनिष्क्रामत । अस्माकं ग्रामक्षेत्रे तथागतस्य
परिनिर्वाणमभूत् । न वयमलभामहि भगवतो गौतमस्य पश्चिमं दर्श-
नमिति पश्चात् मोद्विभ्रमनसौ भवत इति । आयुष्मान् आनन्दः साधु
भवन्! इति भगवतः शाक्यमुनेर्वचनं तथैव प्रतिश्रुत्य कुशिनारां
प्रविश्य मल्लराजेभ्य एतदवोचत् । वाशेष्ठाः! अद्य निशायाः शेषे
भगवतः शाक्यमुनेः परिनिर्वाणं भविष्यतीति । वाशेष्ठाः! अभिनि-
ष्क्रामत । पश्चात् मोद्विभ्रमनसो भविष्यतेति । अथ ते राजानः सार्द्धं
पुत्रभार्यादिभिस्तस्यानन्दस्य वचनं श्रुत्वा केशान् विकीर्य उरांसि-
प्रहरन्तः अहो भगवान् गौतमः क्षिप्रं परिनिर्वास्यति अहो अतीव
क्षिप्रं लोकप्रदीपः अन्तर्धास्यत इत्यादीनि वदन्तः परिदेवमाना
दीपधूपसुगन्धमालादीन् गृहीत्वा यत्र शालवनं तत्रोपसंचक्रमुः ।
अथायुष्मान् आनन्दो मल्लराजान् गृहीत्वा भगवन्तं गौतमं समभ्य-
वन्दयत् । भवन्तः! इत्थेनामानो मल्लराजाः सपुत्राः सभार्याः सामात्या

भगवतो गौतमस्य पादौ शिरसा वन्दध्वम् इति । एवमायुष्मान्
आनन्दः सर्वास्तान् मल्लराजान् भगवन्तं गौतमं समभ्यवन्दयत् ।

तस्मिंस्तु समये सुभद्रो नाम परित्राद् भगवतो गौतमस्य परि-
निर्वाणं श्रुत्वा श्रमणो गौतमः किल अद्य पश्चिमे यामे परिनिर्वा-
स्यति । यावच्छ्रमणो गौतमो न परिनिर्वाति नावन्ममैकां शङ्कां
परिपृच्छामीति विचिन्त्य यत्र शालवनं तत्रोपगम्य आनन्दमेतद-
ब्रवीत् । आनन्द ! अहमिच्छामि श्रमणं गौतमं द्रष्टुम् । अस्ति मे
पृच्छनीया शङ्केति । तच्छ्रुत्वा आनन्दोऽचिन्तयत् । तीर्थका नाम
स्वावबोधमेव दृढं गृह्णन्ति । तस्य विसर्जनार्थं बहुभाषमाणस्य
भगवतो गौतमस्य कायवाग्विहिंसा अपि भविष्यन्तीति । अलं
सुभद्र ! मा भगवन्तं गौतमं विहिंसय । क्लान्त इदानीं भगवान्
गौतम इति । एवमायुष्मान् आनन्दो जवनिकायाः बहिर्द्वारं स्थितः
सन् द्वितीयतृतीयवारयोरपि न्यपेधयच्च ।

ततश्च भगवान् गौतम आनन्देन कृतं सुभद्रम्य निपेधं श्रुत्वा
अलमानन्द ! सुभद्रं मा निपेधय । आनन्द ! अहं महता उद्यमेन
कुशिनारामागतः । एतदर्थमप्यागतः । मा तं निपेधयेति । अथायुष्मान्
आनन्दः सुभद्राय परित्राजे एतदब्रवीत् । गच्छ सुभद्र ! प्रविश ।
ददाति भगवान् गौतमस्तुभ्यमवसरम् । अथ सुभद्रः परित्राद् यत्र
भगवान् गौतमस्तत्रोपसमकामत् । उपगम्य च एकमन्त निपद्य भगवन्तं
गौतमं शङ्कां प्रष्टुकाम एवमाहस्म । भवन् ! गौतम ! इमे ते
श्रमणत्राश्रणाः पूरणादयः षट् शास्त्रारश्च स्वां स्वां प्रतिज्ञां
समभ्यज्ञासिपुः । उताहो केचित् समभ्यज्ञासिपुः न केचित्
समभ्यज्ञामिपुरिति ! । ततो भगवान् गौतमश्चावादीत् । सुभद्र !

मा त्वं तीर्थकान् प्रतिपृच्छ । मया भाषितं धर्मं शृणु । सुभद्र !
 अस्मिन्तु धर्मविनये यश्च आर्याष्टाङ्गिको मार्गः सन्दृश्यते
 तमुपसेव्य श्रोतापत्तिफलं प्रतिलभ्य प्रथमः श्रमणः सकृदागामि
 फलं प्रतिलभ्य द्वितीयः श्रमणः अनागामि फलं प्रतिलभ्य तृतीयः
 श्रमणः अर्हत्फलं प्रतिलभ्य च चतुर्थः श्रमणः भवति । सुभद्र ! इमे
 श्रमणब्राह्मणाः । सुभद्र ! भिक्षवः सम्यग्बिहारेयुः । अर्हद्विर्लोकोऽशून्यः ।
 शून्या अन्ये परप्रवादाः श्रमणैः । सुभद्र ! योऽहं प्रवजितः सन्
 ज्ञेयस्य धर्मस्य पदं समवर्तयम् । अतो बहिः प्रथमोपि श्रमणो
 नास्ति । द्वितीयोपि श्रमणो नास्ति । तृतीयोपि श्रमणो नास्ति ।
 चतुर्थोपि श्रमणो नास्ति । शून्याः श्रव्यपरप्रवादाः श्रमणैः । सुभद्र !
 इमे भिक्षवः सम्यग्बिहारेयुर्लोकः अर्हद्विरशून्यो भवेदिति । तच्छ्रुत्वा
 सुभद्रः प्रीतिभरितहृदय आहस्म । भवतो गौतमस्य धर्मः परमो
 नैर्य्याणिकः । बालोऽहम् । भवता गौतमेन देशितो धर्मश्चिराद्दृष्टः ।
 यतो हि नाम एतावन्तं कालमेवंरूपं नैर्य्याणिकं धर्मं नाशृणवम् ।
 धिग् वताज्ञतामिति । उक्त्वा भगवन्तं गौतमं समभिवन्द्य प्रव्रज्यां
 ययाचे । अथ भगवान् शाक्यमुनिरायुष्मन्तमानन्दमामन्त्रयत् ।
 तस्माद्धि आनन्द । सुभद्रं परिव्राजं प्रव्राजयेति । आयुष्मान् आनन्द-
 स्तथाऽकार्पात् । सुभद्रः परिव्राट् भगवतो गौतमस्य सकाशे प्रव्रज्यां
 च उपसम्पदञ्च लेभे । भगवान् गौतमः सुभद्राय परिव्राजे प्रव्रज्याञ्च
 उपसम्पदञ्च दत्त्वा कर्मस्थानं समाचख्यौ । स सुभद्रः कर्मस्थानं
 प्रतिगृह्य त्रिलक्षणं समारोप्य भावयन् सार्द्धं प्रतिसंविद्भिरर्हत्त्वं
 सम्प्राप्तवान् । अयं सुभद्रः परिव्राट् कस्माद्भगवतो गौतमस्य परि-
 णिर्वाणकाल एव क्लेशेभ्यो विमुक्त इति ? । प्रार्थनावशात् । का
 च तस्य प्रार्थना ? ।

भगवतो गौतमस्य पादौ शिरसा वन्दध्वम् इति । एवमायुष्मान्
आनन्दः सर्वास्तान् मल्लराजान् भगवन्तं गौतमं समभ्यवन्दयत् ।

तस्मिंस्तु समये सुभद्रो नाम परिव्राद् भगवतो गौतमस्य परि-
निर्वाणं श्रुत्वा श्रमणो गौतमः किल अथ पश्चिमे यामे परिनिर्वा-
स्यति । यावच्छ्रमणो गौतमो न परिनिर्वाति तावन्ममैकां शङ्कां
परिपृच्छामीति विचिन्त्य यत्र शालवनं तत्रोपगम्य आनन्दमेतद-
ब्रवीत् । आनन्द ! अहमिच्छामि श्रमणं गौतमं द्रष्टुम् । अस्ति मे
पृच्छनीया शङ्केति । तच्छ्रुत्वा आनन्दोऽचिन्तयत् । तीर्थका नाम
स्वावबोधमेव दृढं गृह्णन्ति । तस्य विसर्जनार्थं बहुभाषमाणस्य
भगवतो गौतमस्य कायवाग्विहिंसा अपि भविष्यन्तीति । अलं
सुभद्र ! मा भगवन्तं गौतमं विहिंसस्य । क्लान्त हृदानीं भगवान्
गौतम इति । एवमायुष्मान् आनन्दो जवनिक्कायाः बहिर्द्वारि स्थितः
सन् द्वितीयतृतीयवारयोरपि न्यपेधयच्च ।

ततश्च भगवान् गौतम आनन्देन कृतं सुभद्रस्य निपेधं श्रुत्वा
अलमानन्द ! सुभद्रं मा निपेधय । आनन्द ! अहं महता उद्यमेन
कुशिनारामागतः । एतदर्थमप्यागतः । मा तं निपेधयेति । अथायुष्मान्
आनन्दः सुभद्राय परिव्राजे एतदब्रवीत् । गच्छ सुभद्र ! मविश ।
ददाति भगवान् गौतमस्तुभ्यमवसरम् । अथ सुभद्रः परिव्राद् यत्र
भगवान् गौतमस्तत्रोपसमक्रामत् । उपगम्य च एकमन्तं निपेध भगवन्तं
गौतमं शङ्कां प्रष्टुकाम एवमाहस्म । भवन् ! गौतम ! इमे ते
श्रमणब्राह्मणाः पूरणादयः पद् शास्त्रार्थं स्वां स्वां प्रतिज्ञां
समभ्यज्ञासिषुः । उताहो केचिन् समभ्यज्ञासिषुः न केचित्
समभ्यज्ञासिपुरिति ! ततो भगवान् गौतमश्चावादीत् । सुभद्र !

मा त्वं तीर्थकान् प्रतिपृच्छ । मया भाषितं धर्मं शृणु । सुभद्र ।
 अस्मिन्तु धर्मविनये यश्च आर्याष्टाङ्गिको मार्गः सन्दृश्यते
 तमुपसेव्य श्रोतापत्तिफलं प्रतिलभ्य प्रथमः श्रमणः सकृदागामि
 फलं प्रतिलभ्य द्वितीयः श्रमणः अनागामि फलं प्रतिलभ्य तृतीयः
 श्रमणः अर्हत्फलं प्रतिलभ्य च चतुर्थः श्रमणः भवति । सुभद्र । इमे
 श्रमणब्राह्मणाः । सुभद्र । भिक्षवः सम्यग्विहारेयुः । अर्हद्विर्लोकोऽशून्यः ।
 शून्या अन्ये परप्रवादाः श्रमणैः । सुभद्र । योऽहं प्रव्रजितः सन्
 ज्ञेयस्य धर्मस्य पदं समवर्त्तयम् । अतो बहिः प्रथमोपि श्रमणो
 नास्ति । द्वितीयोपि श्रमणो नास्ति । तृतीयोपि श्रमणो नास्ति ।
 चतुर्थोपि श्रमणो नास्ति । शून्याः श्रव्यपरप्रवादाः श्रमणैः । सुभद्र ।
 इमे भिक्षवः सम्यग्विहारेयुर्लोकः अर्हद्विरशून्यो भवेदिति । तच्छ्रुत्वा
 सुभद्रः प्रीतिभरितहृदय आहस्म । भवतो गौतमस्य धर्मः परमो
 नैर्य्याणिकः । बालोऽहम् । भवता गौतमेन देशितो धर्मश्चिराद्दृष्टः ।
 यतो हि नाम एतावन्तं कालमेवंरूपं नैर्य्याणिकं धर्मं नाशृणवम् ।
 धिग् वताज्ञतामिति । उक्त्वा भगवन्तं गौतमं समभिवन्ध प्रव्रज्यां
 ययाचे । अथ भगवान् शाक्यमुनिरायुष्मन्तमानन्दमामन्त्रयत् ।
 तस्माद्धि आनन्द ! सुभद्रं परिव्राजं प्रव्राजयेति । आयुष्मान् आनन्द-
 स्तथाऽकार्पीत् । सुभद्रः परिव्राट् भगवतो गौतमस्य सकाशे प्रव्रज्यां
 च उपसम्पदञ्च लेभे । भगवान् गौतमः सुभद्राय परिव्राजे प्रव्रज्याञ्च
 उपसम्पदञ्च दत्त्वा कर्मस्थानं समाचख्यौ । स सुभद्रः कर्मस्थानं
 प्रतिगृह्य त्रिलक्षणं समारोप्य भावयन् सार्द्धं प्रतिसंविद्भिर्हर्त्त्वं
 सम्प्राप्तवान् । अयं सुभद्रः परिव्राट् कस्माद्भगवतो गौतमस्य परि-
 णिर्वाणकाल एव क्लेशेभ्यो विमुक्त इति ? । प्रार्थनावशात् । का
 च तस्य प्रार्थना ? ।

पुरा किल द्वौ भ्रातरी वभूवतुः अयं तु कनीयान् । द्वौवेकतः
 कृषिकर्म चक्रतुः । ज्येष्ठेन एकेनैव सस्येन नववारानग्रमस्यदानं
 दत्तम् । ज्येष्ठः प्रथमं वापकाले बीजाग्रदानं दत्त्वा सस्यगर्भकाले
 कनीयांसमामन्त्रयत् । आवां सस्यगर्भेषु फलितेषु दानं दास्यामः ।
 कनीयानपि तरुणसस्यानि मा नाशयेति आहस्म । ज्येष्ठोपि कनी-
 यसः अनीप्सितं ज्ञात्वा तत् क्षेत्रं द्वेषा व्यमाजयत् ! ज्येष्ठः स्वांशे
 सस्यगर्भान् फलयित्वा सङ्कोट्यक्षीरेण समं संयोज्य पक्त्वा दानं ददौ ।
 क्षीरकाले तद्गृहीत्वा कोट्यक्षीरं निर्हत्य क्षीरेण सार्द्धं पक्त्वा दानमदात् ।
 पृथुकाले पृथुकं कारयित्वा दानं प्रददौ । लावकाले लावाग्रं ददौ ।
 राशीकरणे कलापाग्रमदात् । मर्द्दनकाले मर्दनाग्रं ददौ । मानकाले
 मानाग्रमदान् । कोशप्रवेशनकाले कोशाग्रं प्रददौ । एवं स तु ज्येष्ठ
 एकस्मिन् सस्ये नववारान् अग्रदानं ददौ । कनीयांस्तु तदुद्धृत्य
 दानमदित । तयोरभूत् ज्येष्ठः स्थविरः कौण्डिन्यः । स कौण्डिन्यः
 प्रथमबोधौ सर्वेषां मनुष्याणां प्रथममेव श्रोतापत्तिफलं प्रतिलेभे ।
 कनीयांस्तु अवधाय भगवतो गौतमस्य परिनिर्वाणकाल एव विमुक्ति-
 सुखं प्रतिलेभे च । अयन्तु मुभद्रः पश्चिमविनेयो बुद्धविनेयश्चाभूत् ।

अभिसम्बोध्याः प्रभृति यावत्परिनिर्वाणं भगवता शाक्यमुनिना
 विनीतानि विंशत्सङ्घेयानि पद्त्रिंशत्कोटिशतसहस्राणि सप्त-
 विंशत्कोटिसहस्राणि अर्शातिकोटयश्चाभवन् । श्रावकैश्च विनीतानि
 चत्वारि असङ्घेयानि चत्वारिंशत्कोटिसहस्राणि सप्तविंशत्कोट-
 यश्चाभवन् । एवं भगवान् गौतमो निशायाः प्रथमे यामे महाराजानां
 वन्दनं प्रतिगृह्य मध्यमे यामे मुभद्रं प्रमाज्य पश्चिमे यामे भिक्षुभ्यो
 घर्मं दिशेश ।

अथायुष्मत आनन्दस्य भगवता शाक्यजिनेन भिक्षुभ्यो दत्त-
 मनुशासनं श्रुत्वा महद्दौर्मनस्यं समुदपादिष्ट । स चानन्दो भगवतो
 गौतमस्य सकाशे रोदनं न भावुकमिति एकमन्तमुपगम्य शोकं तनुं
 करिष्यामीति व्यचिन्तयत् । स तु विहारं गत्वा कपिशीर्षमवलम्ब्य
 हिमजलसदृशवेत्रजलधारानिपातपूर्णाभ्यां कमलदलललितनयनाभ्यां
 तथागतवियोगशोकमर्दितशरीरो रुदन्नेव तस्थौ । अहं हि शैक्षः ।
 सकरणीयः । शास्तुः परिनिर्वाणं सत्वरं भविष्यति । सोपि ममानु-
 कम्पकः । श्वः प्रभृति कस्मै मुखधावनं दास्यामि । कस्य शय्यासनं
 प्रति संस्करणं करिष्यामि । कस्य पात्रचीवरं गृहीत्वा विचरिष्यामी-
 त्यादिनि च कथयन् व्यलपत् । भगवान् शाक्यमुनिर्भिक्षुणामनुशासनं
 कुर्वन् भिक्षुगणानामन्तरे आनन्दमदृष्ट्वा कुत्र भिक्षवः । आनन्द इति
 अपृच्छत् । तेऽपि एष भवन् ! आनन्दो विहारं प्रविश्य कपिशीर्ष-
 मवलम्ब्य रुदंस्तिष्ठतीति कथयामासुः । गौ०-गच्छत भिक्षवः ।
 मद्गचनेन आनन्दमामन्त्रयत । अथ ते भिक्षवस्तथा चक्रुः । आयुष्मान्
 आनन्द आगम्य भगवन्तं गौतमं समभिवन्द्य एकमन्तं तस्थौ । अथ
 भगवान् शाक्यमुनिः आनन्दमेतदवदत् । अलमानन्द ! मा शुचः
 मा परिदेवस्व । आनन्द ! ननु मया प्रागेवाख्यातं प्रियैर्मनापैः
 सर्वैरेव नानाभावः विनाभावः अन्यथाभावश्च तत् कुतोत्र लभ्यम् ? ।
 यत्तु जातं भूतं संस्कृतं प्रलुप्तधर्मं तत्तु मा विनश्यति । नैतत्
 स्थानं विद्यत इति ।

आनन्द ! त्वं दीर्घकालं ममोपस्थायकः । मादृशस्य बुद्धस्य उप-
 स्थायको न दुर्बलः ? । कृतपुण्योसि त्वमानन्द ! कृतसम्भारः ।
 अप्रमादेन प्रधानमनुयुञ्जानः क्षिप्रं भवत्यनाश्रवः । प्रथमे धर्मसङ्गी-
 तिकाले त्वमर्हत्त्वं प्राप्स्यसीति । एवं भगवान् गौतम आनन्दं समा-

श्वासयन् । प्रत्युपे सम्प्राप्ते च तथागतस्य पश्चिमदर्शने अस्ताचला-
सङ्घे रजनीकरे निपतिते च मुच्चाहारसदृशान्द्रिहिनजलनिकरे गर्जि-
तानुचरिते मेघनादे कनकगिरिनिष्क्रान्तमुवर्णरसधारा इव भगवतो
दशबलस्य शरीरान् पङ्कजवर्णरश्मिजालानि व्यामप्रभामालाश्च समन्ता-
दशमु द्रिषु निर्गच्छन्ति स्म । तदा आयुष्मान् आनन्दः कौशेय-
वस्त्रमहसं. परिवेष्टितस्पर्णाद्रिशोभिव दूरं गतस्य आतुरप्रियवल्लभस्य
वियोगमगमहमाना मती भाष्येत् तथागतं गौतममविजहन् अन्तर्ज-
निकायाः परिभ्रमन्नेव धर्ममवेगं जनयन् सुप्रज्ञे तथागतस्य
मद्यपार्थ एव तस्थौ ।

तदानीं लोक्रनाथः स्वयम्भूर्भगवान् गौतम आयुष्मन्तमानन्दमा-
मन्त्रयामास । आनन्द! का नामेयं वेला इति ? प्रत्युपवेला भगवन्!
इति । तस्माद्भि आनन्द! भिक्षुमहेभ्यो निवेदय । भवन् भिक्षुसङ्घाः
सत्तिपतिताः । भिक्षव. ! इदानीमहमेक एव युष्मभ्यं अवयदामि ।
मयि परिनिर्वाणे इमानि चतुरदातिधर्मस्कन्धसदृशाणि युष्मभ्यं
अवयदिष्यन्ति । अनुशामिष्यन्ति । भिक्षव. ! यूयं मैवं वोचत
अतीतदाम्भृकं प्रवचनम् । नामि षः शास्ता इति । भिक्षव. !
मया वो यो धर्मां देशित. विनयः प्रज्ञः स च वो गमातिङ्गणेण
शाम्ता । इति । इदं सुग इदं लघु । इदं अवयन् इदमनवयम् ।
इदं गचिक्किम्पम् इदमचिक्कित्तस्यम् । इदं लोकोद्यम् इदं प्रज्ञप्ति-
वाच्यम् । इयं पुद्गलस्य सकाशो नमुत्थानव्या इयं सत्तस्य सकाशो
ममुत्थानव्या । एवमरनीर्ण वन्त्यस्मिन् शिक्षापदम् । शिमागः स्कन्ध-
परिवार. । उभयतो विभागः महाविनयो नाम महाप्रज्ञः । सकलं
निगयपिटकं मयि परिनिर्वाणे युष्माकं शास्त्रं इति । स्थितेनेव मया
चत्वारः स्मृतिप्रस्थानाः चत्वारः सम्यक् प्रधानाः चत्वार

ऋद्धिपादाः, पञ्चेन्द्रियाणि, पञ्च बलानि, सप्त बोध्यङ्गानि, आर्या-
ष्टाङ्गिको मार्गः, चत्वार आगमाः, पञ्च निकायाः, सकलं सूत्र-
पिटकं मयि परिनिर्वृते, युष्माकं शासितं इति । स्थितेनैव मया,
पञ्च स्कन्धाः, द्वादशायतनानि, अष्टादश धातवः, चत्वारि
आयसेत्यानि, पञ्चविंशतिरेन्द्रियाणि, नव हेतवः, चत्वार आहाराः,
सप्त स्पर्शाः, सप्त प्रज्ञाः, सप्त चेतनाः, सप्त त्यागा एतावन्तः
कामावचरा धर्मा एतावन्तो रूपावचरा धर्मा एतावन्तोऽ-
रूपावचरा धर्मा एतावन्तः पर्यापन्ना धर्मा एतावन्तोऽ-
पर्यापन्ना धर्मा एतावन्तो लौकिका धर्मा एतावन्तो लोकोत्तरा
धर्मा इतीमान् धर्मान् विभज्य चतुर्विंशतिसमन्तात्प्रस्थानमनन्तनय-
प्रतिमण्डितं मया देशितमभिधर्मपिटकं मयि परिनिर्वृते युष्माकं
शासितृ इति ।

एवं भगवान् गौतमः परिनिर्वाणमञ्चे निपन्नः, पञ्चचत्वारिंशद्वर्षाणि
मयादत्तो यश्चाववादः, तं सर्वमेकस्मिन् अप्रमादनये संक्षिप्य दातुकामः
सन् यद्वोभिक्षवः! शास्त्राकर्णीय श्रावकेषु हितैषिणाऽनुकम्प्येन तत्
सर्वं युष्माकमनुकम्प्य कृतम् । एतानि भिक्षवः! वृक्षमूलानि एतानि
शून्यागाराणि । श्रयत भिक्षवः! ध्यायत । समापद्यध्वम् । मा पश्चाद्वि-
प्रतिसारिणो भविष्यत । सम्पन्नशाला भिक्षवः! विहरत । सम्पन्नप्रति-
मोक्षसंवरसंवृताश्च । अणुमात्रेष्वप्यवद्येषु भयदर्शिनः शिक्षापदेषु ममादाय
वत्स्येत इति उक्त्वा स गौरवजननार्थं भिक्षुसङ्घेभ्य आप्रन्दुकाम आमन्त्र-
यामि वो भिक्षवः! प्रतिवादयामि वो भिक्षवः! क्षयधर्माः संस्कारा
व्ययधर्माः त्स्कारा अप्रमादात् सम्पाद्यन्तामिति । इदं तथागतस्य पश्चिम-
मण्डशासनेमिति । अथ भगवान् गौतमः सर्वाणि ध्यानानि समापत्तुकामः

प्रथमं ध्यानं समापादयन् । ततो द्वितीयं ध्यानम् । ततस्तृतीयं ध्यानम् । ततश्चतुर्थं च ध्यानं समापादयन् । चतुर्थध्यानादुत्थाय आकाशानघ्राय-
तनम् । ततो विज्ञानघ्रायतनम् । तत आकिञ्चन्यायतनम् । ततो
नैव संज्ञानासंज्ञायतनं समापादयत् । नैव संज्ञानासंज्ञायतनसमापत्या
उत्थाय संज्ञाबोधितनिरोधसमापत्तिं समापादयत् । अथायुष्मान् आनन्द-
आयुष्मन्तमनुरुद्धमपृच्छत् । भवन् ! अनुरुद्ध ! भगवान् गौतमः परिनिर्वृत'
इति । न तावदानन्द ! भगवान् गौतमः परिनिरवात् । संज्ञाबोधितनिरोध-
समापत्तिसमापन्नो भगवान् गौतम इति ।

कथमनुरुद्धो जानातीति ? आयुष्मान् अनुरुद्धो भगवतः शाक्यमुनेः
परिनिर्वाणं ज्ञातुकामो भगवता गौतमेनैव समं समापत्तिं समापन्न इति ।
यावन्नैव संज्ञानासंज्ञानायतनध्याने तावद्गत्वा इदानीं भगवान् शाक्यमिनो
निरोधसमापत्तिं समापन्नः । अन्तर्निरोधे तु कालङ्कृतिर्नाम नास्ति । यस्मात्
सम्बुद्धा वा प्रत्येकबुद्धा वा आर्यश्रावका वा पश्चिमतः कुन्धाकिपिह-
कान् वा उपादाय सर्वे सत्वा भवाङ्गचित्तेनैव अव्याकृतेन दुःखसत्येन
कालङ्कुर्वन्ति । तस्मान् आयुष्मान् अनुरुद्धो जानाति । अथ भगवान्
सर्वदर्शां संज्ञाबोधितनिरोधसमापत्याः समुत्थाय नैव संज्ञानासंज्ञायतन-
समापत्तिं समापन्नपद्यत् । एवं भगवान् गौतमः अनुलोमप्रतिलोमवशाद्दि-
देशं गच्छन् पुरुषो ज्ञातिगणं समालिङ्गन्निव सर्वाणि ध्यानानि समापाद्य
चतुर्थध्यानादुत्थितोऽन्तरं परिनिरवाच ।

तस्मिन्नु क्षणे अनेकान्याश्चर्याण्यभवन् । परिनिर्वृते भगवति
शाक्यमुनीं सहस्रं प्रतिमहाव्रता इमां गायामभापत ।

सर्वे एव निवास्यन्ति भूता लोके समुच्छ्रयाः ।

यथा हि एतादृक् शास्ता लोके अप्रतिपुद्गलः ।

तथागतो कथं प्राप्सः सम्बुद्धः परिनिर्वृतः । इति ।

शक्तो देवेन्द्र इमां गाथामभाषत ।

अनित्या बत संस्कारा उत्पादव्ययधर्मिणः ।

उत्पाद्य हि निरुध्यन्ते तेषां व्युपशमः सुखम् । इति ।

आयुष्मान् अनुरुद्ध इमे गाथे अवदत् ।

अभूतावाश्वासप्रश्वासौ स्थितचित्तस्य वादिनः ।

अनेजं शान्तिमारभ्य यत् कालमकरोन्मुनिः ।

असंलंभेन चित्तेन वेदनामध्युपाश्रयत् ।

प्रदीपस्येव निर्वाणं विमोक्ष च ततोऽभवत् ।

आयुष्मान् आनन्द इमां गाथामभाषत ।

तदाऽसीत् यद्दीपणकं तदाऽसील्लोमहर्षणम् ।

सर्वाकाशवरोपते सम्बुद्धे परिनिर्वृते । इति ।

भगवति गौतमे परिनिर्वृते भिक्षवो देवा मनुष्याश्च अवीतरागाः ।

ते उरांसि ताडयन्तो रुरुदुः । च्छिन्नप्रपाता इव प्रपतन्तिस्म । आवर्त-

यामासुः । परिवर्तयामासुः । अतीव क्षिप्रं भगवान् गौतमः परिनिर्वृतः ।

अतीव क्षिप्रं भगवान् सुगतः परिनिर्वृतः । अतीव क्षिप्रं चक्षुर्लोक-

अन्तर्दध इति । ये भिक्षवो देवा वीतरागाः ते स्मृतिसम्प्रज्ञाना अधि-

वासयामासुश्च ।

इति श्रीशीलस्कन्धस्थविरस्य कृतौ सद्धर्मकरन्दे

सम्बुद्धपरिनिर्वाणपरिदीपनो नाम

अष्टादशोऽध्यायः ।

अथ एकोनविंशोऽध्यायः ।

अथायुष्मान् अनुरुद्धो भिक्षून् आमन्त्रयत् आयुष्मन्तः । यूय
 मा शोचत मा परिदेवध्वम् एतादृि आयुष्मन्तः ! भगवता गौतमेन प्रागेव
 नन्वास्यातम् । प्रियैर्मनापैः सर्वैरेव नानाभावो विनाभावः अन्यथाभावः ।
 तत्कुतोऽत्र आयुष्मन्तः ! लभ्यम् ! यज्जातं भूतं संस्कृतं प्रलसधर्म
 तद्भूतं मा प्रलुप्यत इति । नैतत्स्थानं विद्यत आनन्द ! देवा अपि
 आर्याः स्वयमपि अधिवासितुं न शक्नुवन्ति कथं शेषान् जनान् समश्वासयि-
 प्यन्तीति । वदध्वम् उद्वधायत इति । कथम्भूतः आयुष्मान् अटुरुद्धो
 देवान् मनसि करोतीति ! सन्त्यानन्द ! देवा अन्तरिक्षे पृथिवीसंज्ञिनः ।
 ते अपि केशान् परिकीर्य्य क्रदन्ति । बाहून् प्रगृह्य क्रन्दन्ति । छिन्नप्रपाता
 इव प्रवन्ति । अतिक्षिप्रं भगवान् गौतमः परिनिर्भृतः । अतिक्षिप्रं
 भगवान् सुगतः परिनिर्भृतः । अतिक्षिप्रं चक्षुर्विके अन्तर्हितः । ये
 देवा वीतरागाः । ते स्मृतिस्मप्रनाता अध्यवस्य अनित्याः सर्वे संस्काराः
 कुतोऽत्र ते लभ्या इति ।

अथायुष्मांश्च अटुरुद्धः आयुष्मांश्च आनन्दः अतीव प्रत्युपे भगवतो
 गौतमस्य परिनिर्भृतत्वादायुष्मन्तः ! स देवलोके अप्रतिशुद्धलस्य दशवल्-
 धस्य शास्त्रुरयं मृत्युर्नालज्जिष्टः । लौकिकानां महाननानां का तु कथेति
 निशाया अवशेषमेदरूपया मरणप्रतिमयुक्तया धर्मकथया व्यत्यगमया-
 पाम्नुः । तां कथां कथयतोऽस्तयोरुत्तुहानन्दयोः क्षणादेव अरुणोऽपि उद-
 गच्छत् । अथायुष्मान् अनुरुद्धः आयुष्मन्तमानन्दमामन्त्र्य एतदवदत् ।
 आनन्द ! त्वं कुशिनारां गच्छ । तत्र च प्रावेश्य कौशिनारकेभ्यो महम्म्य

आवेदय 'परिनिवृतो वाशिष्ठाः! भगवान् गौतमो यस्येदानीं सूर्यं कालं मन्यध्व' इति । एव भवन्! इति आयुष्मान् आनन्द आयुष्मतोऽनुरुद्धस्य वचनं प्रतिश्रुत्य पूर्वाह्ने न्युप्य पात्रचीवरमादाय स्वद्वितीयः कुशिनारां प्रविवेश । तस्मिंश्च समये एतदर्थमेव सर्वे कौशिनारका मल्लाः सन्थागारशालायां सन्निपतिता भवन्ति स्म । ते अपि राजानस्तास्मिन् परिनिर्वाणस्थाने कांदाग्निर्भालागन्धादिस्तकारैर्भवेतव्यः? सन्निपततां भिक्षुसङ्घानां कांदाग्निर्निपदनस्थानैर्भवेतव्यम्? कांदाग्निः खाद्यभोज्यैर्भवेतव्यः? इति संमन्त्रयन्ते स्म ।

अथायुष्मान् आनन्दो यत्र कौशिनारकानां मल्लानां सन्थागारशालास्तत्रोपसमकामत् । उपगम्य च कौशिनारकेभ्यो मल्लेभ्य आवेदयामास परिनिवृतो वाशिष्ठाः! भगवान् शाक्यमुनिः । यस्येदानीं कालं मन्यध्वामिति । आयुष्मत आनन्दस्य एतद्वचनं समाकर्ष्य मल्लाश्च मल्लपुत्राश्च मल्लस्तुपाश्च मल्लभाट्याश्च अश्रुपूर्णनेत्रा दुर्मनसो मनोदुःखसमन्विताः केचित्केशान् परिकीर्य क्रन्दन्ति स्म केचिद्वाहून् उत्क्षिप्य क्रन्दन्ति स्म केचिच्छन्नप्रपाता इव प्रपतन्ति स्म । आवर्तन्ते स्म विवर्तन्ते स्म अतिक्षिप्रं भगवान् गौतमः परिनिवृतः अतिक्षिप्रं भगवान् सुगतः परिनिवृतः अतिक्षिप्रं चक्षुर्लंके अन्तर्हित इति ।

अथ कौशिनारका मल्लाः पुरुषान् आज्ञापयामासुः भद्राः! सूर्यं कुशिनारायां गन्धमाल्यादीनि सर्वाणि च तूर्यभाण्डानि समाहरतेति । अथ ते कौशिनारका मल्ला गन्धमाल्यादीनि सर्वाणि च तूर्यभाण्डानि पञ्च वल्लशतानि चादाय यत्र मल्लानामुपवर्तनं नाम शालवनं यत्र च भगवतो गौतमस्य कलेवरं तत्रोपसंचक्रमुः । उपसङ्क्रम्य च भगवतो गौतमस्य मृतदेहं नृत्यैर्गीतैर्वाद्यैश्च नानाविधैर्मालासुगन्धैश्च

वाशेष्ठाः । राज्ञश्चक्रवर्तिनः शरीरे प्रतिपद्यन्ते । तथागतस्य तथा शरीरे
 प्रतिपत्तव्यमिति । भवन् । आनन्द ! कथं राज्ञश्चक्रवर्तिनः शरीरे
 प्रतिपद्यन्तः ? इति वाशेष्ठाः । राज्ञश्चक्रवर्तिनः शरीरं नूतनेन वस्त्रेण
 वेष्टयते नूतनेन वस्त्रेण परिवेष्टय विहतेन कार्पासेन वेष्टयते । विहतेन
 कार्पासेन संवेष्टय नूतनेन वस्त्रेण वेष्टयते । एतेनैव क्रमेण राज्ञश्चक्रवर्तिनः
 पञ्चभिर्वस्त्रयुगशतैः संवेष्टय आयस्यां तैलद्रोण्यां प्रक्षिप्य अन्यया आयस्या
 द्रोण्या प्रतिच्छाद्यते । सर्वैः सुगन्धैश्चितां कृत्वा राज्ञश्चक्रवर्तिनः
 कलेवरं दहन्ति । चातुर्महापथे राज्ञश्चक्रवर्तिनः स्तूपं कुर्वन्तीति । वाशेष्ठाः !
 एवं राज्ञश्चक्रवर्तिनः शरीरे प्रतिपद्यन्ते । यथा वाशेष्ठाः ! राज्ञश्चक्रवर्तिनः
 शरीरे प्रतिपद्यन्ते तथा तथागतस्य शरीरे प्रतिपत्तव्यम् । चातुर्महा-
 पथे तथागतस्य स्तूपः कर्तव्यः । तस्मिन् ये देवमनुष्यादयो माल्यं वा
 सुगन्धं वा वर्णकं वा आरोपयिष्यन्ति, पूजां वा करिष्यन्ति, चित्तं वा
 प्रदास्यन्ति तेषां तद्भाविष्यति दीर्घरात्रं हिताय मुखायेति । अथ कौशिनारका
 मल्लाः कर्मकारिणः सेवकान् पुरुषान् आज्ञापयामासुः । तस्माद्धि भद्राः !
 यूयं माल्यं विहतं कार्पासञ्च राशीं कुरुत । ते तथा चक्रुः । अथ कौशि-
 नारका मल्ला भगवतो गौतमस्य शरीरमाहतेन वस्त्रेण वेष्टयामासुः । आहतेन
 वस्त्रेण संवेष्टय विहतेन कार्पासेन वेष्टयामासुः । विहतेन कार्पासेन संवेष्टय
 आहतेन वस्त्रेण वेष्टयामासुः । एतेनैव क्रमेण पञ्चभिर्वस्त्रयुगशतैर्भगवन्-
 शरीरं वेष्टयित्वा आयस्यां तैलद्रोण्यां प्रक्षिप्य अन्यया आयस्यां तैलद्रोण्या
 प्रतिच्छादयामासुः । सर्वसुगन्धदारुभिश्चितां कृत्वा तस्यां चितायां भगवतो
 गौतमस्य मृतकलेवरं महत्या पूजया प्रतिष्ठापयामासुः । तस्मिन्
 आयुष्मान् महाकाश्यपः स्थरिः पञ्चभिर्भिक्षुशतैः मार्द्रं स्त्री
 अध्वानं प्रतिपन्नः । तदान्यतरं आजीवी दुर्दिशनागया मन्वाग्रतः
 अध्वानं प्रतिपन्नः । दृष्ट्वा चायुष्मान् महाकाश्यपो दृग्दागच

जीविनम् । दृष्ट्वा तस्मै आजीविने एतदब्रवीत् । जानासि भवन् ! स्वमस्माकं शास्त्रारामिति । आम् भवन् ! जानामि अद्य सप्ताहपरिनिर्वृतः श्रमणो गौतमः तस्य चित्तिस्थानान्मदारकुसुमं गृहीतमिति । तत्र ये भिक्षवः अवीतरागास्तेषां केचित् बाहून् प्रगृह्य चक्रन्दुः केचिच्छिन्नप्रपाता इव प्रपतन्तिस्म । आवर्त्तयामासुः । परिवर्त्तयामासुः । अतिक्षिप्रं भगवान् गौतमः परिनिर्वृतः । अतिक्षिप्रं भगवान् सुगतः परिनिर्वृतः । अतिक्षिप्रं चक्षुर्लोकं अन्तर्हितमिति । ये भिक्षवो वीतरागास्ते स्मृतिसम्प्रजाता अध्यवन्ति सः । अनित्याः संस्कारास्तत् कुतोऽत्र लभ्यमिति । तस्मिन् समये सुभद्रो नाम वृद्धप्रव्रजितस्तस्यां पर्षदि निपण्णः ।

अथ सुभद्रो वृद्धप्रव्रजितस्तेभ्यो भिक्षुभ्य एतदवोचत् । अलमाः युष्मन्तः ! मा शोचत । मा परिदेवध्वम् । सुमुक्ता वयं तस्मान्महाश्रमणात् । उपदिष्टा वयं तेन महाश्रमणेन इदं वोऽर्हति इदं वो नार्हतीति । इदानीं वयं यदिच्छामस्तत् करिष्यामः । यन्नेच्छामस्तन्न करिष्याम इति । तच्छ्रुत्वा आयुष्मतो महाकाश्यपस्य शक्त्या शर्पिं प्रहारे दत्त इव धर्मसंवेग उदपादिष्ट । अयाऽयुष्मान् महाकाश्यपो भिक्षूनामन्त्रयामास । अलमायुष्मन्तः ! मा शोचत । मा परिदेवध्वम् । नन्वायुष्मन्तः ! भगवता गौतमेन प्रागेवैतत् समाख्यातम् । प्रियेभ्योऽप्रियेभ्यः सर्वेभ्य एव नानाभावो विनाभावोऽन्यथाभावः । तत् कुतोऽत्र लभ्यम् । यत्तज्जातं भूतं संस्कृतं प्रलुप्तधर्मं तद्धत मा प्रलुप्यते । नैतत् स्थानं विद्यत इति । किन्वायुष्मान् महाकाश्यपो नन्वर्हन् ? आम् अर्हन् । स च काश्यपो भगवतो गौतमस्य परिनिर्वाणमजानन्नेव आजीविनमपृच्छत् । उताहो जानामिति । जानन्नेवापृच्छत् यदि स ज्ञातवान् । कस्मादाजीविनमेवमपृच्छत् ? । तस्य केचिच्छावका भगवन्तं गौतम-

न दृष्टवन्तः पूर्वं ते भगवतो गौतमस्य परिनिर्वाणमजानन्तश्चित्स्थान-
गता अतीव शोकिनो भविष्यन्ति । तेषां शोकस्य तनूकरणार्थमिति ।

तस्मिंश्च समये प्रधाना महाराजाश्चत्वारो वा अष्ट वा षोडश
वा शीर्षस्नाता नूतनानि वस्त्राणि धारयन्तो वयं भगवतः शाक्य-
मुनेश्चित्तमालेस्थाम इति अग्निं प्रज्वालयितुं कतिकृत्वः समारोभिरे ।
न शेकुर्वाहिं प्रज्वालयितुम् । अथ कौशिनारका महद्वाः आयुष्मते
अनुरुद्धाय एतदवोचन् । भवन् ! अनुरुद्ध ! वयं महाराजाश्चत्वारो
वा अष्ट वा षोडश वा शीर्षस्नाता नूतनानि वस्त्राणि निवसताना
नानोमुल्कान् गृह्णीत्वा कतिकृत्वो भगवतो गौतमस्य चित्तिं प्रज्वालयितु-
मारप्समहि । ना शक्यम ज्वालयितुम् । को नु तस्य हेतुः ? । को नु
प्रत्यय इति ? । वाशेष्ठाः ! कश्चिद्देवानामभिप्रायः । भवन् ! अनुरुद्ध !
कथं देवानामभिप्राय इति । वाशेष्ठाः ! आयुष्मान् महाकाश्यपः पञ्च-
भिर्भिष्टुशतैः सार्द्धं पावाया नगर्याः कुशिनारामागन्तुमध्वानं
प्रतिपन्नः । यावदायुष्मान् महाकाश्यपो भगवतो गौतमस्य पादौ
शिरसा समभिवन्दिष्यते । तावच्चिता न प्रज्वलत्विति । यथा भवन् !
अनुरुद्ध ! देवानामभिप्रायः तथा भवत्विति ।

अथाऽयुष्मान्महाकाश्यपो यत्र कौशिनारकानां महद्वाणां मुकुट-
कन्धनं नाम प्रधानमङ्गलमहाशाला । यत्र भगवतो गौतमस्य चिता
तत्रोपसमक्रामत् सार्द्धं भिष्टुगणैः । स महाकाश्यप उपगम्य च चोवरमे-
कांशं कृत्वा विधितां प्रदक्षिणीकृत्य अस्मिस्तु स्थाने भगवतो
गौतमस्य पादाविति संलक्षयामास । तत्सन्निधौ स्थित्याऽभिज्ञापादकं
चतुर्यं ध्यानं समापद्यत । ततः सनुत्थाय सहस्रारौ चक्रलक्षणप्रतिमण्डितौ
सुप्रतिष्ठितौ भगवतो गौतमस्य श्रीपादौ सार्द्धं कार्पासपटलैः पञ्चवस्त्रयुग-

शतानि सुवर्णद्रोणिञ्च चिताश्च द्वेधाकृत्वा मन्मस्तके प्रातिष्ठतमिति प्रार्थयत । तस्मिन्क्षणे तानि वस्त्रयुगादीनि द्वेधा कृत्वा मेघपटलात् पूर्णचन्द्र इव भगवतो गौतमस्य पादौ निश्चक्रमतुः । अथायुष्मान् महाकाश्यपो विकसितरक्तकमलसदृशौ द्वौ हस्तौ सुवर्णवर्णौ शास्तृपादौ यावद्गुल्फं दृढं गृहीत्वा स्वायिं शीर्षे प्रत्यष्टापयत् । महान् जनानि च यस्तदाश्चर्यं समवलोक्य उत्तरं नादात् । गन्धमाल्यादिभिश्च समभ्यर्च्य यथाभिलषि प्राणमत् । एवं महाजनेन तैः पञ्चभिर्भिक्षुशतैर्वन्दित आयुष्मतो महाकाश्यपस्य आधिष्ठानबलादेव भगवतो गौतमस्य पादौ हस्तं मुक्त्वा चन्दनदावादीनां किञ्चिदप्याविचाल्य यथास्थानं एव प्रतिष्ठतः स । ततश्च भगवतः शाक्यमुनेश्चितिः स्वयमेव समन्तादेकप्रहारेणैव प्राज्वालीत् । दह्यमानस्य शास्तृशरीरस्य यदभून्मांसंत्वक्स्नायवः शिरोऽस्थि मज्जा वा तेषां भस्म नैवाऽसीत् कज्जलञ्च । यथा हि सर्पिपि वा कर्पूरे वा तैले वा दह्यमाने भस्म न दृश्यते तथैवाऽभवत् । पञ्चवस्त्रयुगशतानि च दग्धानि यान्याम्यन्तरिकाणि यानि च बाह्यानि । तेषु दग्धेष्वन्तरीक्षादुदकधारा प्रादुर्भूय चितिं निरवापयत् । पुनः कौशिनारका मल्ला अपि सर्वगन्धोदकेन तां चितां निर्वापयामासुः । सुमनःकुङ्कुमलसदृशाश्च मुक्तासदृशाश्च सौवर्णाश्च धातवः * एवावाशिष्टाः । दीर्घायुष्काणां सम्बुद्धानां शरीरं स्वर्णस्वन्धमिवेष्टकघनं भवति । भगवान् गौतमस्तु अहं न चिरात्पारेनिर्वास्यामि । मम शासनं तावत्सर्वत्र न विश्रुतम् । तस्मान्मयि परिनिर्वृते सर्पपमात्रमपि धातुं गृहीत्वा तन्निधाय स्वेषु स्वेषु नगरादिषु चैत्यं कारयित्वा परिचरंश्च महाजनः स्वर्गपरायणो भवत्विति धातूनां विकिरणमभ्यलप्यत् ।

* अत्र पुस्तके धातुशब्देन प्रायशो भगवतो गौतमस्य अस्थिधातुरेवोच्यते । बुद्धसमये तु धातुरिति भगवतो गौतमस्य च अर्हताञ्चास्थीनां सज्ञा भवति ।

केचिद्धातवो विकीर्णाः । केचिन्न विकीर्णाः । ते कतमे चत्वारो दंष्ट्राधातवः । द्वे अक्षिणो उष्णापामिति एते सप्त धातवो न विकीर्णाः । तेषां क्षुद्राः सर्पसर्वाजमात्राः । महान्तो द्वेषा भिन्नतण्डुलमात्राः । अति-महान्तो मुद्गबोजमात्राश्चाभवन् । एवं चित्तिं निर्वाप्य कौशिनारका महुरानाः सन्यागारशालां चातुर्जातिकैः सुगन्धैः परिवास्य लजपञ्चमानि च पुष्पाणि विकीर्य्य उपरि वितानं बद्ध्वा सुवर्णतार-काभिः समलङ्कृत्य तत्रापि गन्धदामरत्नदामान्यऽवलम्बयामासुः । सन्यागाराद्यावन्मुकुटबन्धनं नाम प्रधानमङ्गलशाला तावदुभयोः पार्श्वयोर्निवन्दिनादिभिः परिक्षिप्य उपरि चेलवितानं बन्धयित्वा सुव-र्णताराभिः समलङ्कृत्य तत्रापि गन्धदाममालादामरत्नदामान्यऽ-वलम्ब्य मणिदण्डानि च पञ्चवर्णान्विज्जानांश्चोच्छ्रित्य समन्ताद्भज-पताकाः परिक्षेपयामासुः ।

सर्वालङ्कारविभूषिते हस्तिस्पृष्टेऽपि सवातुं सुवर्णद्रोणिमवस्थाप्य मालागन्धादिभिः समन्थर्च्य साधुर्काण्डनं कुर्वन्तः अन्तर्नगरं प्रवेश्य सन्यागारशालायां महार्घे वरपर्य्यङ्के प्रतिष्ठापयामासुः । उपरि श्वेतच्छत्रञ्च दधुः । अथ कौशिनारका मष्टा भगवतो गौतमस्य धातून् सप्ताहं शक्तिहस्तैः पुरुषैः परिक्षेपयामासुः । प्रथमं तावद् कुम्भेन कुम्भं प्रहरन्तो हस्तिनः परिक्षेपयामासुः । ततो ग्रीवया ग्रीवाः प्रहरतोऽर्धांश्च ततश्चाणिकोट्याऽऽणिकोटिं प्रहरतो रथांश्च । ततो बाहुभिर्बाहुन्प्रहरतो योधांश्च । तेषां पर्य्यन्तं कोट्या कोटिं प्रहरद्वि-र्धनुर्भृद्भिः परिक्षेपयामासुः । एवं समन्ताद्योजनमात्रे स्थाने ते राजान आरक्षां विदधुः ।

इति श्रीशालस्कन्धविरस्य कृतौ सद्धर्ममकरन्दे

शास्त्रपरिनिर्वाणपूजापरिदीपनो नाम

एकोनविंशोऽध्यायः ।

विंशोऽध्यायः

एवं परिनिर्वृते भगवति गौतमे राजा अजातशत्रुस्तच्छुश्राव ।
 कथं शुश्राव ? प्रथममेव तस्याऽमात्याः समाकर्ण्य एव चिन्तया-
 मासुः । भगवान् गौतमः परिनिर्वृतः । तत्तु वृत्तमस्माकं राज्ञे अजात-
 शत्रवे सत्वरमुपनेतुं न युक्तम् । पार्थग्न्यश्रद्धया अस्माकं राज्ञा
 सदृशोऽन्यो नास्ति । यद्येपोऽनेनैव नयेन श्रोष्यति । तस्य हृदयं
 फलिष्यति । राजा त्वस्माभिरेवानुरक्षणाय इति । ते च तिस्रः सुवर्ण-
 द्रोणाराहृत्य सर्पिर्मन्त्रादिभिश्चतुर्भिर्मधुरैः परिपूर्य्य राज्ञः सकाशं गत्वा
 एतदब्रुवन् । अस्माभिर्देव ! स्वप्नं दृष्टम् । तस्य प्रशमार्थं दुक्लं
 धृत्वा यथानासिकाविवरं नाच्छाद्यते तथा चतुर्भद्रद्रोण्यां निप-
 तुमर्हसीति । तदा राजा अजातशत्रुर्येपराणाममात्यानां तद्वचनं समाकर्ण्य
 वत्साः ! एवं भ्यात्विति सम्प्रतीप्य तथैवाकार्यात् ।

अथ तेऽपि अमात्या आभरणानि मुक्त्वा केशान् परिकीर्य्य यत्र
 भगवान् गौतमः परिनिर्वृतस्तदभिमुखा भूत्वा शिरस्यङ्गलिं प्रणिधाय
 राज्ञ एवमाहुः स । देव ! मृत्योर्मोचयितृ सत्त्वं नाम नास्ति ।
 अस्माकमायुर्वर्द्धनं ! चैत्यस्थानं पुण्यक्षेत्रमभिषेकचैत्यप्रतिमः स भग-
 वान् शाक्यमुनिः कुशिनारायां परिनिर्वृत इति । राजा अजातशत्रु-
 स्तच्छ्रुत्वा विसंज्ञो जातः । सपदि चतुर्भद्रद्रोण्या उष्णतां मुमोच । अथा-
 ऽमात्या राजानमुत्क्षिप्य द्वितीयायां द्रोण्यां न्यपातयन् । ततो राजा संज्ञां
 लब्ध्वा वत्साः ! किं वदतेत्यपृच्छत् । शास्ता महाराज ! परिनिर्वृतः ।
 पुनरपि राजा विसंज्ञो जातः । तस्यां चातुर्भद्रद्रोण्यां उष्णतां मुमोच ।
 अथ तेऽपि अमात्या राजानमुत्क्षिप्य तृतीयायां द्रोण्यां न्यपातयन् । स

राजा पुनः संज्ञां लब्ध्वा ताताः! किं वदतेत्यपृच्छत् । शास्ता महा-
 राज! परिनिर्वृत इति । राजा पुनरपि विसंज्ञो जातः । अथ तेऽपि
 अमात्या राजानमुत्क्षिप्य मूर्ध्नि घटैरुदकमासिषिचुः । पुना राजा संज्ञा
 लब्ध्वा आसनादुत्थाय सुगन्धपरिवासितान् मणिवर्णकेशान् सुवर्ण-
 फलकसदृशे पृष्ठे विकीर्य्यं प्रवालाङ्कुरवर्णाभिः सुवृत्ताङ्गुलिभिः वनक-
 वर्णमुरः सीव्यन्निव गृहीत्वा रुदन्नुन्मत्तवेशेनान्तर्वाध्यामवर्तार्णः ।

‘स च राजा अलङ्कृतनाटकास्त्रिभिः परिवृतो नगरान्निष्क्रम्य जीव-
 काग्रवनं नामोद्यानमगमन् । तत्र च गत्वा यस्मिंस्तु स्थाने निपद्य
 भगवान् गौतमस्तस्मै राज्ञे धर्ममदिशत् तत् स्थानं समवलोक्य
 भगवन्! सर्वज्ञ! अस्मिन् स्थाने निपद्य मध्ये धर्मं ननु दिष्टवानसि ।
 भवान् मम शोकशल्यं निर्हरतात् । अहं युष्माकं साक्षितामागतः ।
 इदानीं मह्य प्रतिवचनमपि न ददाति भगवानिति । पुनः पुनः परि-
 देव्य भगवन्! अहमेवंरूपे काले भवान् भिक्षुसङ्घपरिवृतो जम्बु-
 द्वीपतले चरतीत्यन्यथा नन्वशृणवम् । इदानीं त्वहं युष्माकमननुरूपाम-
 युक्तां प्रवृत्तिं शृणोमिति । एवमादीनि चोक्त्वा पाष्टेमात्राभिर्गाथाभिर्भग-
 वतो गौतमस्य गुणान् सस्मार । पुनरेवञ्च चिन्तयामास । मम परिदेव-
 नेन किञ्चित्प्रयोजनं नास्ति । दशबलस्य भगवतो धातून् हरिष्यामीति
 अचिन्तयच्च ।

अथ राजा अनातशत्रुः कौशिनारकेभ्यो मह्येभ्यः सह पत्रेण दूतं
 प्राहिणोत् । भगवान् गौतमोऽपि क्षत्रियः । अहमपि क्षत्रियः । अह-
 मपि अर्हामि भगवतो गौतमस्य शरीरस्य भागं ग्रह्णितुम् । अहमपि
 करिष्यामि भगवतो गौतमस्य गात्राणां रूपञ्च महद्येति । दूतं प्रेष्य
 पुनश्चिन्तयामास । यदि भगवतो गौतमस्य शरीरभागं दद्युः सुन्दरम् ।

यदि न दद्युः आहरणोपायेनाऽहरिष्यामीति । चतुरङ्गं सैन्यं सज्जीकृत्य राजापि निरक्रामत् । तथा वैशालिका लिच्छवि-
राजाः शुश्रुवुर्भगवान् गौतमः कुशिनारायां परिनिर्वृत इति । तेऽपि
कौशिनारकेभ्यो मल्लेभ्यः सह पत्नेण दूतं प्रैरयन् । भगवान् गौतमोऽपि
क्षत्रियः । वयमपि क्षत्रियाः । वयमप्यर्हामो भगवतो गौतमस्य शरी-
राणां भागं ग्रहीतुम् । वयमपि करिष्यामो भगवतो गौतमस्य शरीराणां
स्तूपञ्च महञ्चेति । ते दूतं प्रैप्य पश्चाच्चतुरङ्गं सैन्यं गृहीत्वा निश्चक्रमुः ।
तथा निशमयाञ्चक्रुश्च कापिलवस्तवाः शाक्यराजा भगवान् गौतमः
कुशिनारायां परिनिर्वृत इति । तेऽपि कौशिनारकेभ्यो मल्लेभ्यः पत्रेण
सह दूतं प्राहिष्वन् । भगवान् शाक्यमुनिरस्माकं ज्ञातिश्रेष्ठः । वयमप्य-
र्हामो भगवतो गौतमस्य शरीराणां भागं लब्धुम् । वयमपि करिष्यामो
भगवतः शाक्यमुनेः स्तूपञ्च महञ्चेति । तेऽपि दूतं प्रैप्य चतुरङ्गं बलं
गृहीत्वा पश्चान्निश्चक्रमुः ।

शुश्रुवुश्चाह्लकप्पका* अपि बुलयो भगवान् गौतमः कुशिना-
रायां परिनिर्वृत इति । अथाऽह्लकप्पका बुलयः कौशिनारकेभ्यो मल्लेभ्यः
सार्द्धं पत्नेण दूतं प्राहिष्वन् । भगवान् गौतमोऽपि क्षत्रियः ।
वयमपि क्षत्रियाः । वयमप्यर्हामो भगवतो गौतमस्य शरीरस्य भागं
लब्धुम् वयमपि करिष्यामो भगवतो गौतमस्य स्तूपञ्च महञ्चेति ।
तथा शुश्रुवू रामग्रामकाः कोलियराजा भगवान् शाक्यजिनः कुशि-
नारायां परिनिर्वृत इति । अथ रामग्रामकाः कोलियाः कौशिनारकेभ्यो
मल्लेभ्यः पत्रेण सह दूतं प्राहिष्वन् । भगवान् गौतमोऽपि क्षत्रियः ।
वयमपि कोलियाः । वयमप्यऽर्हामो भगवतो गौतमस्य शरीरभागं

* वर्तमाननाम अलकापुर ।

लब्धुम् । वयमपि करिष्यामो भगवतो गौतमस्य स्तूपञ्च महश्चेति ।
न्यशमयच्च वेष्टदीपको ब्राह्मणो भगवान् गौतम कुशिनारायां परिनिर्वृत
इति । अथ वेष्टदीपको ब्राह्मणः कौशिनारकेभ्यो महेभ्यः पत्रेण सह
दूतं प्राहिणोत् । भगवान् गौतमोऽपि क्षत्रियः । अहमस्मि ब्राह्मणः ।
अहमप्यर्हामि भगवतो गौतमस्य शरीरभागं लब्धुम् । अहमपि करि-
ष्यामि भगवतो गौतमस्य गात्राणां स्तूपञ्च महश्चेति ।

शुश्रुवुः पावेयकाऽ महाराजा भगवान् शाक्यसिंहः कुशिनारायां
परिनिर्वृत इति । तेऽपि कौशिनारकेभ्यो महेभ्यः पत्रेण सह दूतं
प्राहिष्वन् । भगवान् गौतमोऽपि क्षत्रियः वयमपि क्षत्रियाः वयमप्य-
र्हामो भगवतो गौतमस्य शरीरभागं लब्धुम् । वयमपि करिष्यामो
भगवतो गौतमस्य गात्राणां स्तूपञ्च महश्चेति । तेऽपि दूतं प्रेष्य
पश्चाच्चनुरङ्गं सैन्यमादाय चक्रमुश्च । एषां पावेका महाराजाः सर्वेभ्यो
राजम्य आसन्नतराः । कुशिनारात्रिगव्यृत्यन्तरे नगरे वसन्ति स्म ।
भगवान् हि गौतमः पावामध्युष्यैव कुशिनारां गतः । कस्मात् पावेयका
महाराजाः प्रथमेव नागता इति ? । महापरिवाराः किल ते राजानः ।
परिहारं कुर्वन्त एवातिविलम्ब्य पश्चाद्गता इति । ते सर्वे सप्तनगर-
वासिनोऽपि तत्रागत्य पुनर्दूतं सार्द्धं पत्रेण प्रेषयामासुः । भगवतो
गौतमस्य धातूनसम्यं प्रदत्त । युद्धं वा कुरुतेति । तेऽपि राजानः पुनः
कुशिनारां परिरुध्य तस्युः । एवं परिरुद्धे नगरे कौशिनारका महाराजा-
स्तेभ्यो राजम्य एतदब्रुवन् । भो भो ! राजानः ! भगवान् गौतमोऽस्माकं
ग्रामक्षेत्रे परिनिर्वृतः । न वयं शास्तुः सक्वारां पत्रं प्राहिणुम ।
न वयमिह तमानयाम । शास्ता हि स्वयमेवेहागत्य दूतप्रेषणेनास्मान्

निमन्त्रयामास । यस्माकं ग्रामक्षेत्रेषु महार्घे रत्ने समुत्पन्ने यूयं तदस्मभ्यं दत्तं? सदेनके हि लोके बुद्धरत्नसदृशं रत्नं नाम नास्ति । एवंह्यं महार्घमुत्तमं रत्नं लब्ध्वा वयं कस्मैचिन्न प्रदास्यामः । यूयमेव न मातुः क्षीरमपिचन् । वयमपि प्राश्नीम । यूयमेव न पुरुषाः । वयमपि पुरुषा एव स्म इति । एव भवतिविति परस्परमहङ्कारं कुर्वन्तः शासनं प्रतिशासनं प्रेषयन्तोऽन्यान्यं साहङ्कारं जगर्जुः ।

तत्र च प्रवृत्ते युद्धे कौशिनारकाणां राज्ञामेव जयो भविष्यति । कस्मात्? भगवतो गौतमस्य शरीरपूजनार्थं समागताः सर्वे देवा अपि तेषां पक्षे भविष्यन्ति । ततश्च कौशिनारकामहाराजा आहुः स्म । भगवान् गौतमोऽस्माकं ग्रामक्षेत्रे परिनिर्वृतः । न वयं प्रदास्यामो भगवतो गौतमस्य शरीरभागमिति । एवमुक्ते द्रोणो नाम ब्राह्मणस्तेषां विवादं समाकर्ष्याचिन्तयत् । इमे राजानो भगवतः शाक्यमुनेः परिनिर्वृतिस्थाने विवादं कुर्वन्ति । न त्वैवेतदनुरूपम् । अल्पमेन कलकलेन । अहमेतमुदुपशमयिष्यामीति । स तु द्रोणो द्विजवरो गत्वा तेभ्यः सर्वेभ्यो गणेभ्य ऊर्ध्वभूमिप्रदेशे स्थित्वा द्विभाणवारप्रमाणं द्रोणगर्जनं नाम एकमनुशासनं चकार । प्रथमभणनवारे एकं पदमपि ते न शुश्रुवुः । द्वितीयभणनवारस्य पर्यवसाने भवन्तः! आचार्य्यस्य शब्द इव प्रतिभाति । भवन्तः! आचार्य्यस्येव शब्द इव प्रतिभाति इति तेऽपि सर्वे निःशब्दा अभवन् । तस्मिन् काले जम्बुद्वीपे हि प्रायस्तु तस्य ब्राह्मणस्थान्तेवासीभूतो नाम नाभूत् । अथ द्रोणो ब्राह्मणस्तद्वचनं समाकर्ष्य निःशब्दांस्तूष्णीम्भूतान् राज्ञो विदित्वा पुनरेतत् प्रोवाच । शृण्वन्तु भो! भो! मम वाक्यमेकं स क्षान्तिवादी सुगतोऽस्मदार्य्यः । न साध्वयं सन्तमपूरूपस्य शरीरभक्ते यदि स्याद्विरोधः ॥

सर्वे भवन्तः सहिताः समप्राः कुम्भोऽष्टभागानिह मोदमानाः ।
सन्ति श्रुताः स्तूपवरा दिशासु शौद्धोदना नैकजनाः प्रसलाः ॥

अथ राजानोऽब्रुवन् । तस्माद्धि ब्राह्मण ! त्वमेव भगवतो गौत-
मस्य धातून् अष्टधा सुविभक्तं विभन । एव भो ! इति द्रोणो
द्विजवरस्तेषां सद्धानां गणानां वचनं प्रतिश्रुत्य भगवतो गौतमस्य
धातून् अष्टधा समं सुविभक्तं व्यभजत् । तत्रायमनुक्रमः द्रोणः किं
ब्राह्मणस्तेषां राज्ञां वचनं समाकर्ष्य सुवर्णद्रोणो व्यतरत् । अथ ते
राजानः समागत्य सुवर्णवर्णद्रोण्यामेव सुवर्णवर्णधातून् दृष्ट्वा भगवन् !
सर्वज्ञ ! वयं पृथ्वे युष्माकं द्वात्रिंशद्द्वारमहापुरुषलक्षणैः प्रतिमण्डितं
पटुर्णरदिमविचित्तमशीत्यनुव्यञ्जनसमुज्वलितं सुवर्णवर्णशरीरं पश्यामः
इदानीं भवतः सुवर्णवर्णधातवोऽवशिष्टाः । न युक्तमिदं भवन् !
युष्माकमिति परिदिदेविरै ।

तदा द्रोणो ब्राह्मणस्तेषां प्रमादं ज्ञात्वा भगवतो गौतमस्य
दक्षिणं दंष्ट्राधातुं गृहीत्वा शीर्षवेष्टनाभ्यन्तरे असमश्रं न्यस्तवान् ।
तदन्तरं भगवतः शाक्यमुनेर्धातून् अष्टधा समं सुविभक्तं व्यभजत् ।
सर्वे धातवः षोडशादका अभवन् । एकैक नगरवासिनो द्वौ द्वावादकौ
लेभिरै । द्रोणे विप्रे भगवतो गौतमस्य धातून् विभजति शक्रो देवराजः
सदेवानां लोकानां शङ्काच्छेदनार्थं चतुःसत्यदेशनायै उपकारभूतो
भगवतो गौतमस्य दक्षिणो दंष्ट्राधातुः केन गृहीत इति विचारयन्
द्रोणेन ब्राह्मणेन गृहीत इति व्यलोकयत् । दृष्ट्वा च द्रोणो ब्राह्मणो
भगवतो गौतमस्य तस्य दक्षिणदंष्ट्राधातोरनुरूपं सत्कारं सम्मानञ्च कर्तुं
न शक्यति । गृह्णामि तमिति वेष्टनाभ्यन्तराद्गृहीत्वा सुवर्णसमुद्रे
निधाय देवलोकों नात्वा चूडामणिकेत्ये निदधौ । द्रोणोपि ब्राह्मणो

भगवतो गौतमस्य धातून् विभज्य पश्चात् स्वगृहीतं दक्षिणं दंष्ट्राधातुम-
पश्यन् संचोर्य्य गृहीतत्वात् केन गृहीत इति प्रष्टुमपि न शशाक । भव-
तैव ननु भगवतो गौतमस्य धातवो विभाजिताः । किं त्वं प्रथममेव तव
धातूनामभावं न ज्ञातवानसीति मयि दोषारोपणं कुर्युरिति मह्यमपि
भागं दत्तेति वक्तुमपि न शशाक ।

ततश्च स द्रोणो ब्राह्मण एषोऽपि विभक्तधातुः सुवर्णकुम्भो धातु-
गतिक एव । येन भगवतो गौतमस्य धातवो मिताः । अहमस्य स्तूपं
करिष्यामीति विचिन्त्य भवन्त इमं कुम्भं मह्यं ददास्विति प्राहस्म ।
तदा शुश्रुवश्च पिप्पल्विनिया मौर्य्या भगवान् गौतमः कुशिनारायां
परिनिर्वृत इति । श्रुत्वा च कौशिनारकेभ्यो मल्लेभ्यो दूतं प्राहिष्वन् ।
भगवान् गौतमोपि क्षत्रियः । वयमपि क्षत्रियाः । वयमप्यर्हामो भग-
वतो गौतमस्य शरीरभागं लब्धुम् । करिष्यामः स्तूपञ्च महञ्चेति । ते
दूतं प्रेष्य युद्धसज्जा निश्चक्रमुः । अथ ते कौशिनारकाः मल्लराजा-
स्तेभ्य एतत्प्रोचुः नास्ति भगवतो गौतमस्य धातूनां भागो दातुम् ।
विभक्ता भगवतो गौतमस्य धातवः । अतोङ्कारमाहरतेति । ततस्तेऽप्य-
ङ्कारमाजहुः । अथ राजा अजातशत्रुः राजगृहे नगरे भगवतो
गौतमस्य धातूनां स्तूपञ्च महञ्च चकार । कथं चकार ? कुशि-
नाराया नगर्यां राजगृहं नगरं पञ्चविंशतियोजनानि । अत्रान्तरे
अष्टौषभविस्तृतं समतलं मार्गं कारयित्वा मल्लराजा मकुटबन्धननाम्नि
सन्थागारे यादृक्पूजाविशेषं चक्रुः पञ्चविंशतियोजने मार्गेपि
तादृशमेव पूजाविशेषं कारयामास । स राजा अजातशत्रुर्लोकानु-
ग्रहार्थं सर्वत्र पथे पण्यशालाश्च निरमापयत् । राजा अजातशत्रुर्भगवतो
गौतमस्य धातून् शाक्तिपद्मरे प्राक्षिप्य आत्मना विजिते पञ्चाशद्योजन-

परिमण्डले स्थाने गच्छ्यान् मालिनयानाम् । भवन्तः । युर्यामभान्
 भगवतो गौतमस्य धातून् गृह्णन्वा कुशिनाराया निष्क्रम्यं महलयो-
 त्स्वरं वृन्तो गच्छत । यत्र यत्र सुवर्णरत्नानि कुमुदानि पर्येमुस्तत्र
 तत्र च पुष्पैः समस्यर्षयन्तो द्विमभागं शिष्या गच्छत इति । रथस्य
 धुर्य्यन्थान् पश्चिमस्थाने सम्प्राप्ते स्मन्महाहान्युत्स्वरं वृन्ते स्म । इत्य
 भगवतो गौतमस्य धातूनादाय गच्छतां तेषां स्म संरचगः स्त
 माम् स्म शिष्याभ्यतिनान्ता । मिथ्यादृष्टिगृह्णातु मट्टयाः
 धमनस्य गौतमस्य पश्चिमिर्वाणशिमत् प्रवृत्ति महता महलयोत्स्वरं
 वारयन्तो यत्र सर्वेऽप्सुवट्टां स्म अन्नाकं वाप्याणि च सर्वाणि
 विन्दन्तीति भ्यायन्तो मनः प्रदूष्य पट्टशीतमत्यदमाणा नरेकेषु
 निरेषु ।

अथ क्षीणाधरा निक्षयन्तु मन्तौष्यं पश्य मन्ता मनः
 प्रदूष्य नरेषु निरातिता इति मत्स्यस्य पुष्टून दृष्टा तस्मिन् भगवतो
 गौतमस्य धातूनादाहरणोत्सवं वारयिष्याम इति विचिन्त्यमानुः ।
 तेष्वेव क्षीणाधरात्मस्य पुष्टुस्य मन्तासं गत्या तुम्भान् ! मत्स्य भगवतो
 गौतमस्य धातूनादाहरणोत्सवं वारिन्त्यादुः स्म । अथ दास्ये देवगनोऽ-
 वोकत् । भवन्तः ! इदानीं पश्चिम्येषु धट्टेषु नाम राजा अनासनात्पणा
 मरुतोऽप्यो नात्स्य । अथ ममद्वचनेन वारिष्यति । अत्रिणु मारभाषण-
 मरुसं भाषणं दर्शयिष्यामि । मरुतावदन्व धारिष्यन्तीति । यत्रगृह-
 धारिष्यन्तवंधारिष्यान् करिष्यामोति । अथ भवन्तः गृह्यं महागनः !
 वारिष्या ममद्वचनः शिष्यं भगवतो गौतमस्य धातूनादाहरणोत्सवं भाषयम् ।
 एव म राजा धातून् आहावदिन्दति । अथ शर्वावतिः पुष्टुतमन्तर्व
 तेषुगच्छेत् । तत्रैव तेष्वेव क्षीणाधरा गन्तानमनातगच्छुन्मद्वस्य

एवमुचुः । महाराज ! अमरुप्याः कुरिताः शोभ्रं भगवतो गौतमस्य धातूनाहारयेति । अथ राजा अजातशत्रुरेवमवदन् । भवन्तः ! तावन्मे चित्तं तुष्टिं न प्रापत् । एवं सत्यापि धातूनाहारयेति ब्रूय । ततश्च राजा अजातशत्रुः सत्वरमेव भगवतो गौतमस्य धातूनाहारयत् । समाहृत्य सप्तमेऽहानि राजगृहे नगरे स्तूपञ्च महञ्च चकार । वैशालिया अपि अञ्जलिच्छाविराजा वैशाल्यां पुरि भगवतो गौतमस्य धातूनां स्तूपञ्च महञ्च चक्रुः । तथा कापिलवस्तवा अपि शाक्याः कापिल्वस्तुनि नगरे भगवतो गौतमस्य धातूनां स्तूपञ्च महञ्च चक्रुः । अल्लकपिका अपि बुलिया अल्लकप्ये नगरे भगवतो गौतमस्य धातूनां स्तूपञ्च महञ्च चक्रुः । रामग्रामिका अपि कोलिया रामग्रामे भगवतो गौतमस्य धातूनां स्तूपञ्च महञ्च चक्रुः । वेष्टदीपको ब्राह्मणो वेष्टदीपके नगरे भगवतो गौतमस्य धातूनां स्तूपञ्च महञ्च चकार । पावेयका अपि मल्लराजाः पावाया भगवतो गौतमस्य धातूनां स्तूपञ्च महञ्च चक्रुः । कौशिनारका अपि मल्लराजाः कुशिनारायां भगवतो गौतमस्य स्तूपञ्च महञ्च चक्रुः । द्रोणो ब्राह्मणः कुम्भस्य स्तूपञ्च महञ्च चकार । पिप्पलीवन्या मौर्घ्याः पिप्पलीवनेऽङ्गाराणां स्तूपञ्च महञ्च चक्रुः । इति भगवतो गौतमस्य धातूनामष्ट स्तूपाः । नवमः कुम्भस्तूपः । दशमोङ्गारस्तूपश्चेति प्रथमं दशस्तूपा अभवन् ।

एवं प्रतिष्ठितेषु स्तूपेषु आयुष्मान् महाकाश्यपो भगवतो गौतमस्य धातूनामन्तरायं समवलोक्य राजानमजातशत्रुमुपसङ्गम्य महाराज ! एवं निधानं कर्तुमर्हसीत्याहस । अथ राजा अजातशत्रुः साधु भवन् ! इति प्रत्यवदत् । भवन् ! निधानकृत्यं हि मद्भारम् । भगवतो गौतमस्य शेषांश्च धातून् कथमाहरिष्यामत्यिच्छच्च । नृपवर !

भगवतो गौतमस्य धातूनामाहरणं न स्वद्भारम् । तत्तु मद्भारमेवेति । भवन् । साधु । यूयं भगवतो दशवल्स्य धातूनाहरत । अहं निधानं करिष्यामीति । आयुष्मान् महाकाश्यपोऽपि तेषां तेषां राज्ञां परिचरण-मात्ममेवाऽवघाय शेषान्सर्वान् भगवतो गौतमस्य धातून् समाहरत् । रामग्रामे निहितान् भगवतो गौतमस्य धातून् नागराजाः परिगृह्युः । तेषामन्तरायोऽपि नास्ति । तांश्च धातून् भाविने काले लङ्कायामनु-राधपुरे महास्तूरे निवास्यन्तीति ज्ञात्वा नाहरत् । शेषेभ्यः सप्त नगरेभ्य एवाहरच्च । अथ स महाकाश्यपो राजगृहनगरस्य प्राचीनदिशा-शायामवघाय अस्मिस्तु स्थाने यो यथ्यपापाणोस्ति स सोन्तर्ध-त्तान् पांशुरपि शुद्धो भवतु उदकं मोद्वच्छत्वित्यादिक्षत् । यथा तेनादिष्टं तथैवाऽभूत् । अथ राजा अजातशत्रुस्तत् स्थानं सहन्य समुद्धृतैः पांशुभिरिष्टका अकारयत् । स राजा अजातशत्रुस्ताभिरि-ष्टकाभिरशीतिमहाश्रावकाणां स्तूपांश्च कारयामास । तस्मिन् समये किं करोषि महाराज ! इति पृच्छद्भ्यः अशीतिमहाश्रावकाणां स्तूपान् करोमीऽव्यवदत् । न कश्चिन्ननुष्यो वा दिव्यानां चक्षुषामलम्बी वा तन्निधानमज्ञासात् अन्यत्र राजानं कर्मकारांश्च । तस्मिन् निखाते अशीतिहस्तगम्भीरे अघस्ताहोहं संघापयित्वा तत्रापि विशालं लोह-मयं गृहं कारयामास ।

अथ राजा अजातशत्रुर्भगवतो गौतमस्य धातून् हरिचन्दन-समुद्रे चिक्षेप । तं हरिचन्दनसमुद्रमन्यस्मिन् हरिचन्दनसमुद्रे निचिक्षेप । तमन्यस्मिन् हरिचन्दनसमुद्र इति एवं क्रमशः अष्टसु हरिचन्दनसमुद्रेषु निचिक्षेप । तांश्च अष्ट हरिचन्दनसमुद्रान् अष्टसु हरिचन्दनस्तूपेषु । तांश्च हरिचन्दनस्तूपान् अष्टसु लोहितचन्दनसमुद्रेषु । तांश्च अष्ट

लोहितचन्दनसमुद्गान् अष्टसु लोहितचन्दनस्तूपेषु । तांश्च अष्ट लो-
हितचन्दनस्तूपान् अष्टसु हस्तिदन्तसमुद्गेषु । तांश्च अष्ट हस्तिच-
न्दनसमुद्गान् अष्टसु हस्तिदन्तस्तूपेषु । तांश्च अष्ट हस्तिदन्तस्तूपान् अष्टसु
सर्व्वरत्नसमुद्गेषु । तांश्च अष्ट सर्व्वरत्नसमुद्गान् अष्टसु सर्व्वरत्नस्तूपेषु ।
तांश्च अष्ट सर्व्वरत्नस्तूपान् अष्टसु सुवर्णसमुद्गेषु । तांश्च अष्ट सुवर्ण-
समुद्गान् अष्टसु सुवर्णस्तूपेषु । तांश्च अष्ट सुवर्णस्तूपान् अष्टसु
रजतसमुद्गेषु । तांश्च अष्ट रजतसमुद्गान् अष्टसु रजतस्तूपेषु । तांश्च
अष्ट रजतस्तूपान् अष्टसु मणिसमुद्गेषु । तांश्च अष्ट मणिसमुद्गान्
अष्टसु मणिस्तूपेषु । तांश्च अष्ट मणिस्तूपान् अष्टसु पद्मरागमणि-
समुद्गेषु । तांश्च अष्ट पद्मरागमणिसमुद्गान् अष्टसु पद्मरागमणिस्तूपेषु ।
तांश्च अष्ट पद्मरागमणिस्तूपान् अष्टसु मरकतमणिसमुद्गेषु । तांश्च
अष्ट मरकतमणिसमुद्गान् अष्टसु मरकतमणिस्तूपेषु । तांश्च अष्ट
मरकतमणिस्तूपान् अष्टसु प्रवालसमुद्गेषु । तांश्च अष्टप्रवालसमुद्गान्
अष्टसु प्रवालस्तूपेषु निक्षेपयामास ।

सर्व्वस्योपरि लङ्काद्वीपे स्तूपारामत्रैत्यप्रतिमं प्रवालमयं स्तूपम-
कारयत् । तदुपरि सर्व्वरत्नमयं गृहञ्च । तदुपरि रजतमयं गृहञ्च ।
तदुपरि ताम्रमयं गृहञ्चाकारयत् तस्मिंस्तु सर्व्वरत्नमयीं सिकता-
मवकार्य्यं जलग्नस्यलजकुसुमानां सहस्राणि चावाकिरत् । पञ्चाशदाधि-
कानि पञ्च च जातकशतानि अशीतिश्च महाश्रावकाः । राजा
च शुद्धोदनः । महामाया च देवी यशोधरा च देवी । छत्रध्या-
मात्यः । कालुदायी चामात्यः । कन्यकश्च तुरङ्गमः । अश्वत्थस्त-
राजश्च । चत्वारो निधिकुम्भाश्चेति इमान् सर्वान् सुवर्णमया-
नकारयत् । ततश्च पञ्च शतानि सुवर्णरत्नमयानां पूर्णकुम्भानां

प्रत्यष्ठापयत् पञ्च च सुवर्णध्वजशतानि उच्छ्राययामास । पञ्च-
शतानि च सुवर्णप्रदीपानां पञ्च शतानि च रजतप्रदीपानां सुगन्धतेलेन
परिपूर्य प्रत्यष्ठापयत् । तेषु दुकूलवतांश्चाज्वालयत् । अथाऽप्यु-
ष्मान् महाकाश्यपो न म्लायन्तु कुसुमानि न शुष्यन्तु च
सुगन्धाः न निर्भ्रान्तु प्रदीपार्थेति समादक्षत् । सौवर्णंऽपि
पत्रे अक्षराप्यलेखयत् । यदा अनागतेऽध्वानि अशोको नाम कु-
मारश्च्छत्रमुच्छ्राय्याशोको धर्मराजो भविष्यति तदा स राजा
धर्माशोको भगवतो गौतमस्य एषां धातूनां सर्वत्र विस्तारं करि-
ष्यतीति । अथ स राजा अजातशत्रुः सर्वैः प्रसाधनैश्च
समम्यर्च्य आदितः प्रभृति द्वाराण्यावृष्वन्निरकामत् । ताम्रमयगृह-
द्वारनावृत्यालम्बरज्वां कुञ्चिकाञ्च बन्ध । प्रत्यष्ठापयच्च तत्र महा-
मणिस्कन्धम् । तत्ताक्षराणि चालेखयत् । अनागते दारिद्रराज-
इमं मणिस्कन्धं गृह्णात्वा भगवतो गौतमस्य धातूनां सत्कारं
करोत्विति ।

अथ सहस्राशो देवराजो विश्वकर्माणं देवपुत्रमामन्त्रयत् । आह
च वस! राज्ञा अजातशत्रुणा भगवतो गौतमस्य धातूनां निधानं
कृतम् । तस्मिस्तु स्थाने त्वमारक्षामपि कुरीति । ततश्च प्राहिणोत् ।
स च समागत्य बालसंघर्षणं नाम यन्त्रं प्रयुक्तवान् । तस्मिन् स्तूपगर्भं
काष्ठमयीं पुत्तलिकाः प्रवालमयान्कृपाणान् गृह्णात्वा वातवेगसदृशेन
वेगेन नित्यं परिभ्रमन्तोश्च प्रायुङ्क्त । तत्र समन्ताद्विज्जकास्तरणैरिव
शिल्याभिः परिक्षिप्य उपरि पाशुप्रक्षेपणाद्भूमिं समां चकार । तत उपरि
विशालं पापाणस्तूपं निरमात् । तदा भगवतो गौतमस्य अभिन्नानां
धातूनां दक्षिणादंष्ट्राधातुस्त्रयस्त्रिंशद्देवलोके प्रणिधाय पुरुहूतप्रमुखैर्देव-

ब्रह्मगणैश्च एको दंष्ट्राघातुर्गन्धारदेशे, एको राज्ञः कालिङ्गस्य नगरे
 एको लङ्कायाश्च समभ्यर्च्यते समभिवन्द्यते च । वामाक्षकघातुर्माञ्जे-
 रिकनागभवने नागराजैर्मह्यते इदानीं तु राज्ञः कालिङ्गस्य विजयतः
 पश्चात् समानीतो वामदंष्ट्राघातुरपि द्वौ श्रीवाल्लटघातू च लङ्कावा-
 सिभिर्निरन्तरं सगौरवं सविनयं च संमान्येते समभिवन्द्येते च ।

इति श्रीशीलस्कन्धस्थविरस्य कृतौ सद्धर्ममकरन्दे
 सम्बुद्धघातुविभजनपरिदीपनो नाम
 विंशोऽध्यायः ।

अथ एकविंशोऽध्यायः ॥

अथ समाप्तसर्वबुद्धकृत्यो भगवान् गौतमः कुशिनारायामुपव-
र्तने मल्लानां शाल्वने यमकशाल्योरन्तेर वैशाखपूर्णिमास्यां प्रत्यूपे
निरुपधिशेषनिर्वाणात् परिनिरवात् । तस्य भगवतो लोकनाथस्य
परिनिर्वाणे सन्निपतिनानां सप्तानां भिक्षुशतसहस्राणां प्रधान आयु-
प्मान् महाकाश्यपोऽभूत् । स तु गणज्येष्ठ । सप्ताहतः प्राक्परिनि-
र्वृते भगवति गौतमे सुमद्राख्येन वृद्धप्रवजितेन, अल्मायुष्मन्तः ।
मा शोचत । मा परिदेवध्वम् । सुमुक्ता वयं तस्मान्महाश्रमणात् ।
तेन च महाश्रमणेन उपद्रुता वयं भवामः । इदं वोऽर्हति । इदं वो
नाऽर्हतीति । इदानीं वयं यदेपिप्यामस्तत् करिष्यामः । यत्रेपिप्या-
मस्तन्न करिष्याम इत्युक्तं कर्णोद्वेगकरं वचनमनुस्मरन् पापीयांसो
भिक्षवः अतीतशास्तृकं प्रवचनमिति मन्यमानाः पक्ष्वलं लब्ध्वा
अचिरादेव सद्धर्ममिममन्तर्धास्यन्ति । यावद्धर्मविनयस्तिष्ठति
तावदनर्तातशास्तृकं प्रवचनं भवति । तन्नूनमहं धर्मविनयसङ्गीतिं
कारयामि । यथेदं शासनमध्वन्यं स्याच्चिरात् स्थितञ्च । यतोऽहं
भगवता गौतमेनाऽपि काश्यप! घास्यसि त्वं शानानि पांशुकूलानि
निर्व्वसनानीत्युक्त्वा असाधारणेन परिभोगेण सङ्गृहीतः । अहं हि
भिक्षवः! यावदेवाऽकाङ्क्षे विविच्यैवाकुशलेभ्यो धर्मेभ्यः सवितर्कं
सविचारं विविक्तजं प्रीतिमुखं प्रथमं ध्यानमुपसम्पद्य विहरामि । तथा
द्वितीयं ध्यानम् । तृतीयं ध्यानम् । चतुर्थं ध्यानञ्च । काश्यपोऽपि
भिक्षवः! यावदेवाकाङ्क्षति विविच्यैव कामेभ्यो विविच्यैवाकुशलेभ्यो
धर्मेभ्यः सवितर्कं सविचारं विविक्तजं प्रीतिमुखं प्रथमं ध्यानमुपसम्पद्य

विहरतीति । तथा द्वितीयं ध्यानम् । तृतीयं ध्यानम् । चतुर्थं ध्यानञ्चेति । एवमादिना क्रमेण नवानुपूर्वाविहारषडभिज्ञादिभेद उत्तर-मनुष्यधर्म आत्मना समसमस्थापनेन चानुगृहीतः । तस्य मे किमानृष्यं भविष्यति । ननु मां भगवान् गौतमो राजेव ऐश्वर्यानुप्रदानेन सत्कृत्य स्वकुलवंशप्रतिष्ठापकोयं मे भविष्यतीति मत्वा अनेनैवाऽसाधारणेनानुग्रहेणान्वग्रहीत् ।

स तु महाकाश्यपः स्थविर एवं विचिन्त्य धर्म्मविनयसङ्कीतिकरणार्थं भिक्षूणामुत्साहं जनयामास । ततश्च स महाकाश्यपः स्थविरो भिक्षुम्य एतदब्रवीत् । तस्माद्धि आयुष्मन्तः ! वयं धर्म्मञ्च विनयञ्च सङ्गायामः । पुरा अधर्म्मां दिदोषे । धर्म्मः प्रतिवाह्यते स । अविनयो दिदोषे । विनयः प्रतिवाह्यते स । पुरा अधर्म्मवादिनो बलवन्तो भवन्ति स । धर्म्मवादिनो दुर्बलाश्च । अविनयवादिनो बलवन्तो भवन्ति स । विनयवादिनो दुर्बलाश्च । अथ ते भिक्षव आहुः स । तस्माद्धि भवानपि भिक्षुनुच्चिनोतु इति । तत आयुष्मान् महाकाश्यपः सकल-नवाङ्गशास्तृशासनपर्याप्तिधरान् श्रोतापन्नसङ्घदागाम्यनागामिशुष्कविदर्शकक्षाणाश्रवभिक्षूननेकशतमनेकसहस्रं परिवर्ज्य त्रिपिटकपर्याप्तिप्रभेद-धरान् प्रतिसंवित्प्राप्तान् महानुभावान् भूयिष्ठान् भगवता गौतमेनैतदग्रे प्रस्थापितांस्त्रिविधादिभेदागतान् क्षाणाश्रवभिक्षून् एकोनपञ्चशतानि पर्यग्रहीत् ।

कस्मादायुष्मान् महाकाश्यप एकेनोनमकरपीत् ? । आयुष्मत आनन्दस्यावकाशकरणार्थम् । तेनाऽयुष्मताऽनन्देन सहापि विनापि धर्म्मं सन्नातुं नशक्नोति । स चाऽयुष्मान् आनन्दः शैक्षः सकरणीयः । तस्मात्तेन सह न शक्नोति । स चाऽयुष्मान् आनन्दो यत् किञ्चिद्भग-

वता गौतमेन देशितं सूत्रगेयादि तत् सर्वं भगवतो गौतमस्य सम्मुखे प्रत्यग्रहात् । तस्माद्धिनापि न शक्नोति । यदि स आयुष्मान् आनन्दः शैक्षः सन्नपि धर्मसङ्घोत्थै बहूपकारित्वादुचेतव्यो ननु स्यात् कस्मान्नोचित इति? परापवादविवर्जनार्थम् । आयुष्मान् महाकाश्यप आयुष्मत्याऽनन्दे अतोव विश्वसिति स्म ।

तस्मादायुष्मान् महाकाश्यप आयुष्मन्तमानन्दं शिरसि पलितपाण्डरेऽपि कुमारवादेनैवामन्त्रयत् । स चायुष्मान् आनन्दः शाक्यकुलसम्भवः । भगवतो गौतमस्य भ्राता पितृव्यपुत्रश्च । तत्र हि बहून् शैक्षान् प्रतिसंविदप्राप्तान् भिक्षून् सन्त्यज्य शैक्षं प्रतिसंविदमप्राप्तमानन्दमुदचिनोदिति आयुष्मतो महाकाश्यपस्य च्छन्दागमनमिव कोचिन्मन्यन्ते । तस्मात् परापवादमपि परिवर्ज्य भिक्षूणामेवानुमत्या आनन्दं ग्रहीष्यामीति तमानन्दं नोदचिनोत् । अथ ते भिक्षवः स्वयमेवायुष्मत आनन्दस्वार्थं महाकाश्यपं ययाचिरे । अथाऽयुष्मान् महाकाश्यप आयुष्मन्तमपि आनन्दमुदचिनोत् । एवं भिक्षूणामेवानुमत्या उचितेनाऽयुष्मता आनन्देन सार्द्धं पञ्च भिक्षुशतान्यभवन् । अथ तेषां भिक्षूणामेतदभूत् । कुत्र तु वयं धर्मञ्च विनयञ्च सहायेम इति । पुनस्तेषां भिक्षूणामेतदभूच्च । कुमुमपुरं हि सुभिक्षं बहुशयनासनम् । तन्नूनं वयं तत्र राजगृहनगरे वर्षं वसन्तो धर्मञ्च विनयञ्च सहायेम । तत्रान्यैर्भिक्षुभिर्वर्षं नोपगन्तव्यमिति । अथ भगवतो गौतमस्य परिनिर्वाणात् सप्तमु महोत्सवदिनेषु सप्तमु धातुपूजादिनेष्वतिक्रान्तेषु श्वानां ग्रीष्मतीरर्द्धं अतिक्रान्तम् । अन्यदवशिष्टम् । वर्षपुरासत्र इति मत्वा आयुष्मान् महाकाश्यप एवमाह स्म । आयुष्मन्तः! वयं कुमुमपुरं गच्छाम इति । अत्र स महाकाश्यप उदारं भिक्षुत्वं गृहीत्वा एतेन गांगणा-

गच्छत् । तथाऽयुष्मान् अतुरुद्धोऽपि उपार्द्धं भिक्षुसङ्घं समादायाऽप-
रेण मार्गेणागच्छन् । आयुष्मान् आनन्दो भगवतो गौतमस्य पात्रची-
वराणि गृहीत्वा भिक्षुगणैः परिवृतो राजगृहनगरं गन्तुकामः सन् यत्र
श्रावस्तिमार्गस्तत्र प्रतिपन्नः । आयुष्मत्यानन्दे प्राप्तेऽपि स्थाने
महान् परिदेवोऽभवत् । भवन्! आनन्द! त्वं त्रिभुवननयनमस्माकं
शास्तरं स्थापयित्वा कुत्र समागतोऽसि? ।

स त्वानन्दः क्रमेण श्रावस्तिमनुप्राप्तः । तस्मिन् आयुष्मत्यानन्दे
श्रावस्तिमनुप्राप्ते भगवतः परिनिर्वाणदिवस इव महान् परिदेवः प्रव-
र्तते स्म । तत्राऽप्यायुष्मान् आनन्दः अनित्यताप्रतिसंयुक्ताभिर्धर्मकथा-
मिर्महाजनान् प्रसान्त्वय जेतवनं प्राविवेश । स त्वानन्दः प्रविश्य च भगवता
गौतमेनोपिताया गन्धकुट्या द्वारं विवत्रे । स च मञ्चपीठादीनि निर्हृत्य
हस्तेन प्रस्पृश्य गन्धकुटीमपि समर्च्य म्लानकुसुमानि चापहृत्य पुनर्मञ्च-
पीठादीनि यथास्थान एव संद्रवौ । स चानन्दो भगवति गौतमे जीवति
कर्तव्यं सर्वं समभ्यर्चनमकार्षीत् । अथायुष्मान् आनन्दो भगवतः
शाक्यमुनेः परिनिर्वाणात् प्रभृति स्थाननिपदनवाहुल्यादुत्सन्नश्लेष्मादि-
दोषं कायं प्रशमायेतुं द्वितीयेऽहनि क्षीरविरेचनं पीत्वा विहार एव
निपत्ताद् । तथा निपण्णे शुभेन मानवेन प्राहितमेकं मानवं दृष्ट्वा आयु-
ष्मान् आनन्द एतद्ब्रवीत् । अकालो मानव! इदानीम् । मया भैष-
ज्यं पीतम् । श्व आगम्येत । स साध्विति चोक्त्वा गतः । स चायुष्मान्
आनन्दः परेशुरायुष्मता चेतकेन साकनुपगम्य शुभेन मानवेन पृष्टः शुभ-
सूत्रं कथयामास । ततश्चायुष्मान् आनन्दो जेतवने विहारे भिन्नप्रति-
संस्करणं कारयित्वा अत्यासन्ने वर्षाकाले पुष्पपुरं प्रायात् । तथायुष्मान्
महाकाश्यप आयुष्मान् अनुत्सन्नसकृच्छं भिक्षुसङ्घं गृहीत्वा राजगृह-

वासभवनमिव, एंकिपाततीर्थमिव देवमनुष्याणाम्, मकरन्दमिव
नेत्रमधुकराणाम्, दर्शनीयं सारमण्डपं निरमापयत् । तत्र च विविध-
कुमुदामावलम्बकविनिर्गतचारुवितानं रत्नविचित्रं मणिनिकरप्रभास-
मुज्वलविशालतलं नानापुष्पोपहारविचित्रपरिनिष्ठतभूमिं । ब्रह्मविमान-
सदृशमलङ्कारयामास । तस्मिन् महाघे मण्डपे पञ्चानां भिक्षुशतानां
महार्चानि श्रमणयोग्यानि पञ्च प्रत्यास्तरणशतानि प्रक्षतानि ।
तत्र च मण्डपे दक्षिणस्यां दिशि उत्तरदिशाभिमुखं स्थाविरा-
सनम् । मण्डपस्य मध्ये प्राङ्मुखं भगवतो गौतमस्यासनदृशं
धर्मासनञ्च प्राज्ञापयत् । तत्र दन्ताङ्कितप्रवरवाजनञ्च निधाय
मत्कृत्यं निष्ठतमिति भिक्षुसङ्घेभ्यो निवेदयामास ।

अथ केचिद्भिक्षव आयुष्मते आनन्दाय एवमब्रुवन् । ध्व
आयुष्मन् ! सन्निपातः । त्वञ्च शैक्षः सकरणीयः । तस्मान्नार्हासि
सन्निपातं गन्तुम् । अप्रमादो भवेति । अथायुष्मान् आनन्दः, ध्वः
सन्निपातः यद्यहं शैक्षः सकरणीयस्तत्र गच्छेयं । न मे तत्
प्रतिरूपमिति निशाया बह्वं कालं कायगतया स्मृत्या क्षिप्त्वा
प्रत्यूषे चङ्कमणादवरुक्ष विहारं प्रविश्य निषत्स्यामिति शरीरमाननाम् ।
द्वौ पादौ च मह्यं मुक्तौ । शीर्षमुपधाने प्रणिहितम् । तदनन्तर-
मनुपादायाश्रवेभ्यश्चित्तं मुमोच । स खलु आयुष्मान् आनन्द
ईर्ष्यापथविरोहतमात्मनोऽहत्वं विदित्वा भगवता गौतमेनाऽप्युक्तं कृ-
पुण्योसि त्वमानन्द इति वचनमनुस्मरंस्तुतोप । परेद्युर्भिक्षव एकोन
पञ्चशतानि कृतभोजनाः पात्रचीवराणि संशाम्य धर्मसभायां सन्नि-
पतिता अभूवन् । आयुष्मान् आनन्दः स्वयं प्रतिलब्धवर्हत्वं
दर्शयितुकामस्तौर्भिक्षुभिः साकं न गतः । ते भिक्षव आयुष्मन्तः

आनन्दस्य आसनमवाहित्य यथावृद्धं निषेदुः । तदा केचिदेत-
दासनं कम्पेति पृच्छन्तिस्म । तेऽपि भिक्षव आनन्दस्येत्यूचुः
आनन्दः कर्हिचिन् गत इति? । तत्क्षणे आयुष्मान् आनन्द
एवमचिन्तयत् । इदानीं मम गमनकाल इति । ततश्चायुष्मान्
आनन्दः स्वमनुभावं दर्शयन् पृथिव्यां निमज्य गत्वा स्वकाये
चासने निपत्ताद ।

एवं निषण्णे आयुष्मात्यानन्दे आयुष्मान् महाकाश्यपो भिक्षूना
मन्त्रयत् । आयुष्मन्तः! किं प्रथमं सङ्गायामो धर्मं वा
विनयं वेति? अथ भिक्षव आहुः स्म । भवन्! महाकाश्यप ।
विनयो नाम बुद्धशासनस्यायुः । विनये स्थिते तु शासनं स्थितं
भवाति । तस्माद्विनयमेव प्रथमं सङ्गायाम इति । कं प्रधानं कृत्वा विनयं
सङ्गायाम इति? आयुष्मन्तमुपालिमिति । किमाऽनन्दो न प्रभवति?
प्रभवत्येव । अपि तु जीवति भगवति शाक्यमुनौ विनयपर्याप्तावपि
आयुष्मन्तमुपालिमतदग्रे प्रास्थापयत् । तस्मादायुष्मन्तमुपालिं
पृष्ट्वा विनयं सङ्गायामः । तत आयुष्मान् महाकाश्यपो
विनयस्य प्रथमं स्वयमेव संमेने । एवमायुष्मान् उपालिः स्वयं
संमत्य आसनादुत्थाय शीवरमेकांशं कृत्वा स्थविरान् भिक्षून् समभि-
वन्द्य हस्तिदन्ताङ्कितं प्रवरर्वाजनमपि गृहीत्वा धर्मासने निपत्ताद ।

ततश्चायुष्मान् महाकाश्यपः प्रधानासने निषद्य आयुष्मन्तमुपालिं
विनयं पप्रच्छ । आयुष्मन्! उपाले! प्रथमं पारानिकं कुत्र प्रज्ञप्त-
मिति? वैशालानामके नगरे । कमारम्येति? सुदिशं नाम कलन्दक-
पुत्रमारम्येति । किस्मिन्स्वित्त्वस्तुनीति? । मैथुनधर्म इति । अथायु-
ष्मान् महाकाश्यप आयुष्मन्तमुपालिं प्रथमस्य पारानिकस्य वस्तु सम-

पृच्छत् । तथा निदानम् । पुद्गलम् । प्रज्ञप्तिम् । अनुप्रज्ञप्तिम् । आप-
त्तिम् । अनापात्तिमप्यपृच्छत् । एवं सर्वं विनयपिटकमायुष्मान् महा-
काश्यप आयुष्मन्तमुपालिमपृच्छत् । आयुष्मान् उपालिः सर्वं विसर्ज-
यामास । विसर्जनस्य पर्यवसाने ते पञ्चशतार्हन्तः सङ्गृहीतक्रमे-
णैव गणसद्ध्यानञ्च चक्रुः । अथायुष्मान् उपालिर्विनयसङ्गानावसाने
वाजनं निक्षिप्य धर्मासनादवरुरोह । स चोपालिः स्थविरान् भिक्षून्
समाभिवन्द्य स्वकीय आसने निपसाद । अथ धर्मं सङ्गातुकाम आयु-
ष्मान् महाकाश्यपो भिक्षून् अपृच्छत् । आयुष्मन्तः ! कं प्राधान्ये
कृत्वा धर्मं सङ्गायामः ? । अथ ते भिक्षव आयुष्मन्तमानन्दं प्राधान्ये
कृत्वेत्याहुः स्म । आयुष्मान् महाकाश्यपश्च आयुष्मान् आनन्दश्च प्रश्न-
विसर्जनयोः पृथक् पृथक् स्वयमेव संमेने ।

अथायुष्मान् आनन्द आसनादुत्थाय एकांशं चीवरं कृत्वा स्थवि-
रान् भिक्षून् समाभिवन्द्य विचित्रं वाजनं गृह्णत्वा धर्मासने
नियण्णः । आयुष्मान् महाकाश्यप आयुष्मन्तमानन्द धर्मं पप्रच्छ
आयुष्मान् ! आनन्द ! ब्रह्मजालमूत्रं कुत्र भाषितम् ? इति । कुसुम-
पुरस्य च नालन्दस्य च अन्तरा राजागारके आम्रलष्टिकायामिति ।
कमारम्येति ? सुप्रियञ्च परिव्राजं ब्रह्मदत्तञ्च धानवमिति । कस्मि-
न्स्विद्वस्तुर्नाति ? वर्णावर्णकथन इति । अथायुष्मान् महाकाश्यप
आयुष्मन्तमानन्दं ब्रह्मजालस्य मूत्रस्य निदानमपि पुद्गलमपि
अपृच्छत् एतेनैवोपायेन पद्यापि निक्रयांश्च अपृच्छत् । पद्य हि
निकाया नाम । दीर्घनिकायः । मध्यमनिकायः । संयुक्तनिकायः
अद्भोत्तरनिकायः । क्षुद्रकनिकायश्चेति । तत्र चतुरो निकायान् विहाय
अवशेषं बुद्धवचने क्षुद्रकनिकायो नाम । तत्र हि विनय आयु-

आनन्दस्य आसनमवहित्य यथावृद्धं निपेदुः । तदा केचिदत-
दासनं कस्येति पृच्छन्तिस्म । तेषुपि भिक्षव आनन्दस्येत्युचुः
आनन्दः कर्हिचित् गत इति? । तत्क्षणे आयुष्मान् आनन्द
एवमचिन्तयत् । इदानीं मम गमनहाल इति । ततश्चायुष्मान्
आनन्दः स्वमनुभावं दर्शयन् पृथिव्यां निमग्न्य गत्वा स्वकाये
चासने निपसाद ।

एवं निपण्णे आयुष्मात्यानन्दे आयुष्मान् महाकाश्यपो भिक्षूना
मन्त्रयत् । आयुष्मन्तः! किं प्रथमं सद्भाव्यामो धर्मं वा
विनयं वेत्ति? अथ भिक्षव आहुः स्म । भवन्! महाकाश्यप ।
विनयो नाम बुद्धशासनस्यायुः । विनये स्थिते तु शासनं स्थितं
भवति । तस्माद्विनयमेव प्रथमं सद्भाव्याम इति । क प्रधानं कृत्वा विनयं
सद्भाव्याम इति? आयुःमन्तमुपालिमिति । किमाऽनन्दो न प्रभवति?
प्रभवत्येव । अपि तु जीवति भगवति शाक्यमुनौ विनयपर्याप्तावपि
आयुष्मन्तमुपालिमेतदग्रे प्रास्थापयत् । तस्मादायुष्मन्तमुपालिं
पृष्ट्वा विनयं सद्भाव्यामः । तत आयुष्मान् महाकाश्यपो
विनयस्य प्रश्नार्थं स्वयमेव संमेने । एवमायुष्मान् उपालिः स्वयं
संमत्य आसनादुत्थाय चीवरमेकांशं कृत्वा स्थविरान् भिक्षून् समभि-
वन्द्य हस्तिदन्ताङ्कितं प्रवरवीजनमपि गृहीत्वा धर्मासने निपसाद ।

ततश्चायुष्मान् महाकाश्यपः प्रधानासने निपद्य आयुष्मन्तमुपालिं
विनयं पप्रच्छ । आयुष्मन्! उपाले! प्रथमं पारानिकं कुत्र प्रज्ञप्त-
मिति? वैशालानामके नगरे । कुमारम्येति? मुद्दिन्नं नाम कलन्दक-
पुत्रमारम्येति । किस्मिन्निवद्वस्तुनीति? । मैथुनधर्म इति । अथायु-
ष्मान् महाकाश्यप आयुष्मन्तमुपालिं प्रथमस्य पारानिकस्य वस्तु सम-

पृच्छत् । तथा निदानम् । पुद्गलम् । प्रज्ञप्तिम् । अनुप्रज्ञप्तिम् । आप-
त्तिम् । अनापत्तिमप्यपृच्छत् । एवं सर्वं विनयपिटकमायुष्मान् महा-
काश्यप आयुष्मन्तमुपालिमपृच्छत् । आयुष्मान् उपालिः सर्वं विसर्ज-
यामास । विसर्जनस्य पर्यवसाने ते पञ्चशतार्हन्तः सङ्गृहीतक्रमे-
णैव गणसद्वचानञ्च चक्रुः । अथायुष्मान् उपालिर्विनयसङ्गानावसाने
वीजनं निक्षिप्य धर्मासनादवरुहोह । स चोपालिः स्वविरान् भिक्षून्
समाभिवन्द्य स्वकीय आसने निपसाद । अथ धर्मं सङ्गातुकाम आयु-
ष्मान् महाकाश्यपो भिक्षून् अपृच्छत् । आयुष्मन्तः ! कं प्राधान्ये
कृत्वा धर्मं सङ्गायामः ? । अथ ते भिक्षव आयुष्मन्तमानन्दं प्राधान्ये
कृत्वेत्याहुः स्म । आयुष्मान् महाकाश्यपश्च आयुष्मान् आनन्दश्च प्रश्न-
विसर्जनयोः पृथक् पृथक् स्वयमेव संमेने ।

अपायुष्मान् आनन्द आसनादुत्थाय एकांशं चीवरं कृत्वा स्ववि-
रान् भिक्षून् समाभिवन्द्य विचित्रं वीजनं गृह्णत्वा धर्मासने
निपण्णः । आयुष्मान् महाकाश्यप आयुष्मन्तमानन्दं धर्मं पप्रच्छ
आयुष्मान् ! आनन्द ! ब्रह्मनालसूत्रं कुत्र भाषितम् ? इति । कुसुम-
प्रस्य च नालन्दस्य च अन्तरा राजागारके आम्रलष्ठिकायामिति ।
कमारम्येति ? सुप्रियञ्च परिव्राजं ब्रह्मदत्तञ्च मानवमिति । कस्मि-
न्स्विद्वस्तुर्नाति ? वर्णवर्णकथन इति । अथायुष्मान् महाकाश्यप
आयुष्मन्तमानन्दं ब्रह्मनालस्य सूत्रस्य निदानमपि पुद्गलमपि
अपृच्छत् एतेनैवोपायेन पद्मापि निकायांश्च अपृच्छत् । पञ्च हि
निकाया नाम । दीर्घनिकायः । मध्यमनिकायः । संयुक्तनिकायः
अद्भोत्तरनिकायः । क्षुद्रकनिकायश्चेति । तत्र चतुरो निकायान् विहाय
अवशेषं बुद्धवचनं क्षुद्रकनिकायो नाम । तत्र हि विनय आयु-

म्मतोपालिना विसर्जितः । शेषः क्षुद्रकनिकायश्चत्वारो नि-
कायाश्च आयुष्मतानन्देन विसर्जिताः । तदेतत् सर्वं बुद्धवचनं
रसवशादेकविधम् । धर्मविनयवशाद्विविधञ्च भवति । प्रथममध्यमपश्चिम-
वशात् पिट्ठकवशाच्च त्रिविधम् । निकायवशात् पञ्चविधम् । अङ्गवशात्त्र-
वविधम् । धर्मस्कन्धवशाच्चतुरशीतिसहस्रविधमिति ज्ञातव्यम् ।

कथं रसवशादेकविधं भवति ? भगवान् गौतमोऽनुत्तरं सर्व-
ज्ञताज्ञानं समाधिगम्य यावान्निरुपाधिशोषान्निर्वाणात् परिनिर्वृतः । एतदन्तरं
पञ्चचत्वारिंशद्वर्षाणि देवमनुष्यनागयक्षादीननुशासता प्रत्यवेश-
माणेन यच्चोक्तं तत्सर्वमेकमेव विमुक्तिरसं भवति । एवं रसव-
शादेकविधम् । कथं धर्मविनयवशाद्विविधं ? सर्वमेतद्धर्मश्च विनयश्चेति
सङ्ख्यां गच्छति । तत्रापि विनयपिट्ठकं विनयः । अवशेषं बुद्धवचनं
धर्मा नाम एवं धर्मविनयवशाद्विविधम् । कथं प्रथममध्यमपश्चि-
मवशात्त्रिविधम् ? । सर्वमेव हि प्रथमं बुद्धवचनम् । द्वितीयं
बुद्धवचनम् । तृतीयं बुद्धवचनमिति त्रिधा भिन्नम् ।

“ अनेकजात्यां संसारे सन्धावेयमनिर्विशम् ।

गृहकारकं गवेयंश्च दुःखा जातिः पुनः पुनः ॥

गृहकारको दृष्टोऽभूत्पुनर्गोहं न करिष्यासि ॥ ”

इदं प्रथमं बुद्धवचनम् । परिनिर्वाणकाले “ हन्तेदानां भिक्षव
आमन्त्रये वो धर्मान् संस्कारानप्रमादेन सम्पादयतेति ” यदुक्तम् ।
इदं पश्चिमबुद्धवचनम् । एतयोरुभयोरन्तरा यदुक्तं एतन्मध्यमबुद्धवचनम्
एवंप्रथममध्यमपश्चिमवशात्त्रिविधं भवति । कथं पिट्ठकवशात्त्रिविधं ? ।
एतत्सर्वं विनयपिट्ठकं सूत्रपिट्ठकम् अभिधर्मपिट्ठकमिति त्रिधा भिन्नम् ।
तत्र प्रथमायां सद्गीत्यां सद्गीतमसद्गीतञ्च सर्वमेकादृश्य उभौ प्रतिमोक्षौ

द्वौ विभङ्गौ द्वाविंशतिः स्कन्धाः षोडश परिवारा इति इदं विनयपिटकं नाम । ब्रह्मजालादि चतुस्त्रिंशत्सूत्रसङ्ग्रहो दीर्घनिकायो मूलपर्यायसूत्रादिसार्द्धद्विंशत्सूत्रसङ्ग्रहो मध्यमनिकायः । ओषधतरणसूत्रादिपष्टधधिकसप्तशतोत्तरसप्तसहस्रसूत्रसङ्ग्रहः संयुक्तनिकायः । चित्तपर्यादानसूत्रादिपञ्चाशदधिकसप्तशतोत्तरनवसहस्रसूत्रसङ्ग्रहः अङ्गोत्तरनिकायः क्षुद्रकपाटः धर्मपदः उदानम् इत्युक्तकम् । सूत्रनिपातः । विमानवस्तु । प्रेतवस्तु । स्याविरगाथाः । स्याविरगीगाथाः । जातकम् । निर्देशः । प्रतिसंविदा । अपदानम् । बुद्धवंशः । चर्यापिटकमित्यादिपञ्चदशधा भिन्नः क्षुद्रनिकायः । इदं सूत्रापिटकं नाम । धर्मसङ्गविभङ्गः । धातुकथा । पुद्गलप्रज्ञप्तिः । कथावस्तु । यमकम् प्रस्थानमिति । इदमभिधर्मपिटकं नाम । एतानि हि त्रीणि पिटकानि यथाक्रमं आज्ञाव्यवहारपरमार्थदेशना यथापराधमनुलोमयथाधर्मशासनानि च भवन्ति । संवरासंवरद्विष्टविनिर्वेष्टननामरूपपरिच्छेदकथाश्चेति' ।

अस्मिंस्तु विनयपिटकमाज्ञाकौशलेन भगवता गौतमेन प्रायश आज्ञाया देशितत्वादाज्ञादेशना । तथा सूत्रापिटकं हि व्यवहारकौशलेन भगवता गौतमेन व्यवहारबाहुल्याद्देशितत्वाव्यवहारदेशना । अभिधर्मपिटकं परमार्थनैपुण्येन भगवता गौतमेन परमार्थप्राचुर्याद्देशितत्वात्परमार्थदेशना नामेति वदन्ति । तथा ये ते प्रचुरापराधाः सत्त्वास्ते यथापराधमत्र शासिता इति यथापराधशासनम् । अनेकाध्याशयानुशयचर्याधिमुक्तिकाः सत्त्वा यथानुलोमात्र शासिता इति यथानुलोमशासनम् । धर्मसूत्राभात्रेप्यहं ममेति संज्ञिनः सत्त्वा यथाधर्मशासनमिति वदन्ति । तथा प्रथममध्याचारप्रतिपक्षभूतः संवरासंवरोऽप्यत्र कथित इति संवरासंवरकथा । द्वितीया, द्वापष्ट-

दृष्टिप्रतिपक्षभूता दृष्टिविनिर्वेष्टनाऽप्यत्र कथितेति दृष्टिविनिर्वेष्टनकथा तृतीया, रागादिप्रतिपक्षभूतो नामरूपपरिच्छेदाऽप्यत्र कथित इति नाम-रूपपरिच्छेदकथेति वदन्ति ।

एतेषु त्रिष्वपि तिस्रः शिक्षाः । त्रीणि प्रहाणानि । चतुर्विधो गम्भीरभावश्च वेदितव्यः । तथा हि विनयापिटके विशेषादधिशीलशिक्षा सूत्रपिटके अधिचित्तशिक्षा च अभिधर्मपिटके अधिप्रज्ञाशिक्षा चोक्ता । शीलस्य व्यतिक्रमप्रतिपक्षत्वाद्दिनयापिटके व्यतिक्रमप्रहाणञ्च । समाधेः पर्युत्थानप्रतिपक्षत्वात् सूत्रपिटके पर्युत्थानप्रहाणञ्च । प्रज्ञाया अनुश्रयप्रतिपक्षत्वात् अभिधर्मपिटके अनुश्रयप्रहाणञ्च दृश्यते । तथा विनयापिटके क्लेशानां तदङ्गप्रहाणम् । सूत्रपिटके क्लेशानां विष्कम्भनप्रहाणम् । अभिधर्मपिटके क्लेशानां समुच्छेदप्रहाणञ्च । तथा विनयापिटके दुश्चरितसंक्लेशस्य प्रहाणम् । सूत्रपिटके तृष्णासंक्लेशस्य प्रहाणम् । अभिधर्मपिटके दृष्टिसंक्लेशस्य प्रहाणञ्च दृश्यते । अस्मिन् एवैकस्मिन् पिटके धर्मगम्भीरभावः । अर्थगम्भीरभावः । देशनागम्भीरभावः । प्रतिवेधगम्भीरभाव इति चतुर्विधो गम्भीरभावः । अस्मिन् धर्मो नाम भगवतो गौतमस्य मुखपद्माद्विनिर्गता वाक्पाङ्क्तिः । अर्थो नाम तस्यैव वचनस्यार्थः । देशना नाम तस्य धर्मस्य मनसा व्यवस्थापितस्य वाग्भिः कथनम् । प्रतिवेधो नाम वचनार्थस्य सायार्थभूतावबोधः । एवं चतुर्विधो गम्भीरभावो वेदितव्यः । कथमङ्गवशान्नवविधम् ? । सूत्रम् । गेयम् । वैयाकरणम् । गाथा । उदानम् । इत्युक्तकम् । जातकम् । अद्भुतधर्मम् । वैदल्यामिति । एवं सर्वेषां धर्माणां नवाङ्गानि वेदितव्यानि । अत्र तु धर्मार्थदेशना प्रतिवेधादिषु बहुधा नयो दृश्यते । तच्चिह्नं विस्तरभिया न दर्शितम् ।

कथं धर्मस्कन्धवशाच्चतुरशीतिसहस्रविधम्? एतेषां सर्वेषां धर्माणां भगवता गौतमेन द्यशीतिधर्मस्कन्धसहस्राणि देशितानि । इतरे द्वे धर्मस्कन्धसहस्रे श्रावकैश्च । एवं सर्वे धर्माश्चतुरशीतिसहस्रस्कन्धा भवन्ति । तत्राप्येकानुसन्धानं सूत्रमेको धर्मस्कन्धः । अनेकानुसन्धानं सूत्रमनेके धर्मस्कन्धाः । अनुसन्धिवशादेव धर्मस्कन्धगणना भवन्ति । गाथाबन्धनेषु प्रश्नपृच्छनमेको धर्मस्कन्धः । विसर्जनमेको धर्मस्कन्धः । अभिधर्मे त्रिकभाजनमेको धर्मस्कन्धः । द्विकभाजनमेकः । चित्तवार-भाजनमेकः । विनये वस्त्वेकः । मातृकैकः । पदभाजनीयमेकः । अन्तरापत्तिरेकः । अनापत्तिरेकः त्रिकपरिच्छेद एकः । एवमेकैकभाग एकैकधर्मस्कन्ध इति ज्ञातव्यः । एवं धर्मस्कन्धवशाच्चतुरशीतिसहस्र-विधं भवति ।

एवं सकलं बुद्धवचनं सङ्गायद्विरायुष्मद्विमहाकाश्यपप्रमुखाः क्षाणा-श्रवणैरयं धर्मः, अयं विनयः, इदं प्रथमबुद्धवचनम्, इदं मध्यम-बुद्धवचनम् । इदं पश्चिमं बुद्धवचनम्, इदं विनयपिटकम्, इदं सूत्र-पिटकम्, इदमपि धर्मपिटकम्, अयं दीर्घनिकायः, अयं मध्यमनिकायः, अयं संयुक्तनिकायः, अयमङ्गोत्तरनिकायः, अयं क्षुद्रकनिकायः, इमानि सूत्रादीनि नवाङ्गानि, इमानि चतुरशीतिसहस्रधर्मस्कन्धसहस्रा-णीति इमं प्रभेदं व्यवस्थाप्य च सप्तभिर्मसैः सङ्गीतम् । सङ्गीतिपर्य-वसान आयुष्मता महाकाश्यपेन भगवतो गौतमस्य शासनं पञ्चवर्षसह-स्रप्रमाणं कालं प्रवर्तनसमर्थं कृतमिति सङ्गातप्रमोदसाधुनादा इवेयं महोर्वा उदकपर्यन्तं कृत्वा प्राकम्पत । अनेकानि चाश्चर्याद्भुतानि प्रादुर्भवुः ।

इति श्रीशीलस्कन्धस्थविरस्य कृतौ सद्धर्ममकरन्दे

प्रथमसङ्गीतिपरिदीपनो नाम

एकविंशोऽध्यायः ।

दृष्टिप्रतिपक्षभूता दृष्टिविनिर्वेष्टनाऽप्यत्र कथितेति दृष्टिविनिर्वेष्टनकथा
तृतीया, रागादिप्रतिपक्षभूतो नामरूपपरिच्छेदाऽप्यत्र कथित इति नाम-
रूपपरिच्छेदकथेति वदन्ति ।

एतेषु त्रिष्वपि तिमः शिक्षाः । घ्राणि प्रहाणानि । चतुर्विधो
गर्भारभावश्च वेदितव्यः । तथा हि विनयापटके विशीषादधिशालशिक्षा
सूत्रपिटके अधिचित्तशिक्षा च अभिधर्मपिटके अधिप्रज्ञाशिक्षा चोक्ता ।
शालस्य व्यतिक्रमप्रतिपक्षत्वाद्द्विनयापिटके व्यतिक्रमप्रहाणञ्च ।
समाधेः पर्युत्थानप्रतिपक्षत्वात् सूत्रपिटके पर्युत्थानप्रहाणञ्च । प्रज्ञाया
अनुश्रयप्रतिपक्षत्वात् अभिधर्मपिटके अनुश्रयप्रहाणञ्च दृश्यते ।
तथा विनयापटके हेरानां तदङ्गप्रहाणम् । सूत्रपिटके हेरानां
विष्कम्भनप्रहाणम् । अभिधर्मपिटके हेरानां समुच्छेदप्रहाणञ्च । तथा
विनयापिटके दुष्परिणमहेरस्य प्रहाणम् । सूत्रपिटके तृष्णासंहेरस्य
प्रहाणम् । अभिधर्मपिटके दृष्टिसंहेरस्य प्रहाणञ्च दृश्यते । अस्मिस्तु
एतैकस्मिन् पिटके धर्मगर्भारभावः । अर्थगर्भारभावः । देशनागर्भार-
भावः । प्रतिषेधगर्भारभाव इति चतुर्विधो गर्भारभावः । अस्मिन्
धर्मो नाम भगवतो गौतमस्य मुत्तपद्माद्विनिर्गता वाक्याङ्कः । अर्थो
नाम तस्यैव वचनस्यार्थः । देशना नाम तस्य धर्मस्य मनसा व्यव-
स्थापितस्य वाग्भिः कथनम् । प्रतिषेधो नाम वचनार्थस्य यापार्थ-
भूतावरोधः । एवं चतुर्विधो गर्भारभावो वेदितव्यः । कथमङ्गवशाद्भव-
विधम् ! । मूलम् । गेयम् । वैयाकरणम् । गाथा । उदानम् । श्यु-
क्कम् । नातरम् । अद्भुतधर्मम् । वेदल्यामिति । एवं सर्वेषां
धर्माणां नवाङ्कानि वेदितव्यानि । अप्र तु धर्मार्थदेशना
प्रतिषेधादिषु बहुधा नयो दृश्यते । तत्त्वह विस्तरभिया न दर्शितम् ।

कथं धर्मस्कन्धवशाच्चतुरशीतिसहस्रविधम्? एतेषां सर्वेषां धर्माणां भगवता गौतमेन द्यशीतिधर्मस्कन्धसहस्राणि देशितानि । इतरे द्वे धर्मस्कन्धसहस्रे श्रावकैश्च । एवं सर्वे धर्माश्चतुरशीतिसहस्रस्कन्धा भवन्ति । तत्राप्येकानुसन्धानं सूत्रमेको धर्मस्कन्धः । अनेकानुसन्धानं सूत्रमनेके धर्मस्कन्धाः । अनुसन्धिवशादेव धर्मस्कन्धगणना भवन्ति । गाथाबन्धनेषु प्रश्नपृच्छनमेको धर्मस्कन्धः । विसर्जनमेको धर्मस्कन्धः । अभिधर्म्मं त्रिकभाजनमेको धर्मस्कन्धः । द्विकभाजनमेकः । चित्तवार-भाजनमेकः । विनये वस्त्वेकः । मातृकैकः । पदभाजनीयमेकः । अन्तरापात्तिरेकः । अनापात्तिरेकः त्रिकपरिच्छेद एकः । एवमेकैकभाग एकैकधर्मस्कन्ध इति ज्ञातव्यः । एवं धर्मस्कन्धवशाच्चतुरशीतिसहस्र-विधं भवति ।

एवं सकलं बुद्धवचनं सङ्गायद्विरायुष्मद्विर्महाकाश्यपमुखाैः क्षाणा-श्रवणैरयं धर्मः, अयं विनयः, इदं प्रथमबुद्धवचनम्, इदं मध्यम-बुद्धवचनम् । इदं पश्चिमं बुद्धवचनम्, इदं विनयपिटकम्, इदं सूत्र-पिटकम्, इदमपि धर्म्मपिटकम्, अयं दीर्घनिकायः, अयं मध्यमानिकायः, अयं संयुक्तनिकायः, अयमङ्गोत्तरनिकायः, अयं क्षुद्रकनिकायः, इमानि सूत्रादीनि नवाङ्गानि, इमानि चतुरशीतिसहस्रधर्मस्कन्धसहस्रा-णीति इमं प्रभेदं व्यवस्थाप्य च सप्तभिर्मसैः सङ्गीतम् । सङ्गीतिपर्य-वसान आयुष्मता महाकाश्यपेन भगवतो गौतमस्य शासनं पञ्चवर्षसह-स्रप्रमाणं कालं प्रवर्तनसमर्थं कृतमिति सङ्जातप्रमोदसाधुनादा इवेयं महोर्वाी उदकपर्यन्तं कृत्वा प्राकम्पत । अनेकानि चाश्चर्याद्भुतानि प्रादुर्बभूवुः ।

इति श्रीशीलस्कन्धस्थविरस्य कृतौ सद्धर्ममकरन्दे

प्रथमसंज्ञीतिपरिदीपनो नाम

एकविंशोऽध्यायः ।

अथ द्वाविंशोऽध्यायः ।

एवं महाकाश्यपादयः पञ्चशतक्षीणाश्रवा भगवतो गौतमस्य धर्मञ्च विनयञ्च सद्भाय तत्र तत्र च द्योतयित्वा जीवितपर्यवसाने क्षीणघ्नेहाः प्रदीपा इव परिनिर्वृताः । अथ गच्छति काले वर्षशतपरिनिर्वृते भगवति गौतमे वैशालीया लिच्छविपुत्रा भिक्षवो वैशाल्यां दशवस्तूनि दीपयामासुः । तद्यथा अर्हति शार्ङ्गियलवणकल्पः । अर्हति द्यङ्गुलकल्पः । अर्हति ग्रामान्तरकल्पः । अर्हत्यावासकल्पः । अर्हत्यनुमतिकल्पः । अर्हत्याचीर्णकल्पः । अर्हत्यमथितकल्पः । अर्हति जलोगं पातुम् । अर्हत्यदशायं निपदनम् । अर्हति सुवर्णरजतमिति । तेषां भिक्षूणां सुसुनागसुनुः कालाशोको नाम राजा पश्योऽभूत् । तदा क्षीणाश्रव आयुष्मान् यशो नाम काकण्डपुत्रो वज्जीराष्ट्रे ग्रामनिगमादिषु विचरन् वैशाल्यां किल वज्जीपुत्रा भिक्षवो दशवस्तूनि दीपयन्तीति शुश्राव । स च यशः काकण्डपुत्रस्तच्छ्रुत्वा एवं चिन्तयामास । यदहं भगवतो गौतमस्य शासनाविपत्तिं श्रुत्वा अल्पोत्साहो भवेयम् । तत्तु न प्रतिलूपम् । तस्मादहमधर्मवादिनो निगृह्य धर्मं दीपयामीति विचिन्तयन्नेव यत्र वैशाली तत्रागामत् । आयुष्मान् यशः काकण्डपुत्रस्तस्यां वैशाल्यां महावने कूटागारशालायां व्यहर्षीत् ।

तस्मिन्सु समये वैशालीया वज्जीपुत्रा भिक्षवस्तदाहन्युपोषिते कंसपातिमृदकेनापर्य्य मध्ये भिक्षुसद्धानां स्थापयित्वा वैशालीयेभ्य उपासकेभ्य एवं वदन्ति । उपासकाः ! यूयं दत्त सङ्घेभ्यः कार्पाषणमपि । अर्द्धमपि । पादमपि । मापकमपि । भविष्यति सद्धानां परिष्कारैः कार्यमिति । तच्छासनमलं शोधयितुमायुष्मान् यशः काकण्डपुत्रः

द्वादशशतसहस्राणि भिक्षूणां संन्यपातयत् । तेषां भिक्षूणां मध्ये आयुष्मता रेवतेन पृष्ट आयुष्मान् सर्व्वकामिर्विनयं विसृज्य तानि दश वस्तूनि सुविनिरचिनोत् । तदविकरणमपि व्युपाशमयत् । अथ ते अपि यशप्रमुखा भिक्षवस्त्रिपिटकधरान् प्राप्तप्रतिसंविदः सप्तशतक्षीणाश्रवान् समुच्चित्य वैशाख्यां बालुकारामे कृते विचित्रधर्ममण्डपे निषेदुः । तेऽपि यशप्रमुखाः क्षीणाश्रवाः पुरा महाकाश्यपप्रमुखैः पञ्चक्षीणाश्रवशतैः सङ्गीतक्रमेणैव धर्मञ्च विनयञ्च संजगुः । सर्व्वं शासनमलं परिशोध्य पुनः पिटकवशेन च निष्कायवशेन च अङ्गवशेन च धर्मस्वन्यवशेन च सर्व्वं धर्मञ्च विनयञ्च सङ्गाय अष्टभिर्मासैरिमां सङ्गीतिं निष्ठापयामासुः ।

तेऽपि क्षीणाश्रवा एवं सङ्गीतिं परिसमाप्य अनागतेऽध्वानि शासनस्य एवं रूपमर्बुदमुत्पत्स्यत इति व्यलोकयन् । ददृशुश्च ते शासनार्बुदोत्पादम् । अस्माद्धर्पशतादुपरि अष्टादशे वर्षे पाटलिपुत्रनामके नगरे धर्माशोको नाम नृपः समुत्पद्य सकलेऽस्मिन् जम्बुद्वीपे आज्ञाचक्रं प्रचारयिष्यति । स च राजा सम्बुद्धशासने प्रसन्नः बहून् लाभसत्कारांश्च प्रवर्त्तयिष्यते । ततश्च तीर्थिका लाभसत्कारान् प्रार्थयमानाः शासने प्रव्रज्य स्वां स्वां दृष्टिं परिदीपयिष्यन्तीति ।

अथ तेषां भिक्षूणामेतदभूत् । किन्तु वयमेतस्मिन्नुत्पन्ने सम्मुखा भविष्यामो न वा भविष्याम इति । अथ ते तेषामेव सर्व्वेषामसम्मुखत्वाभावं ज्ञात्वा को न्वेतत् व्युपशामयितुमहो भविष्यतीति मनुष्यदेवलोको समग्रौ विलोकयामासुः । तत्र किञ्चिन्न दृष्ट्वा ब्रह्मलोके अल्पायुष्कमुपरि ब्रह्मविमान उत्पस्यै भावितवर्त्मानं तित्प्यं नाम ब्रह्माणं ददृशुः । तमवलोक्य तेषां भिक्षूणामेतदभूत् । यदि वयमेतस्य ब्रह्मणो मनुष्यलोक

उत्पादेच्छो यत्नं कुर्मः । अद्वैप मौद्गलेर्नाम ब्राह्मणस्य गृहे प्रतिमन्धि
ग्रहीष्यतीति । ततश्च स मन्त्रैः प्रलोभितो गृहान्निष्कम्य प्रव्रजिष्याति ।
स तु प्रव्रज्य सकलं बुद्धवचनमुद्गृह्य समधिगतप्रतिभंविचोर्धकमर्द्धने
करिष्यति । तदधिकरणमपि गुविनिधित्य शासनमुद्योतयिष्यतीति ।

अथ तेऽपि भिक्षवो ब्रह्मलोकं गत्वा तिष्याय ब्रह्मणे एतद्बुधुः ।
हे ! ब्रह्मन् ! अतो वर्षशतस्योपरि भट्टादशे वर्षे बुद्धशासने महद्बुद्धं
जनिष्यते । वर्षं सर्वं देवमनुष्यलोकयोर्विलोकमाना बुद्धशासनस्य
मद्ग्रहं कर्तुं समर्था विद्युत्त दृष्ट्वा ब्रह्मलोकं विलोक्य भयन्तमेवापश्याम ।
भद्र ! त्वं मनुष्यलोके समुत्पद्य शास्त्रशासनं समुद्योतयितुमस्मभ्यं
प्रतिज्ञां देहीति । एवमुक्ते तु स ब्रह्मा अहं हि भगवतो
गौतमस्य शासने उत्पन्नं मत्वं शोधयितुं समर्पो भविष्यामीति प्रहृष्टः
प्रमुदिनः सन् साधु साध्विति प्रतिज्ञां प्रददौ । ते क्षीणाश्रवा भिक्षवो
ब्रह्मलोके तन् कार्यं समाप्य प्रत्यागम्युः । तदा आगुमान् सिपत्रश्च
आगुम्मांश्चण्डवर्जो च द्वौ नवौ तिपिटकधरो प्रासप्रतिसंविदौ क्षीणा-
श्रवा बभूवतुः । तौ द्वौ तस्मिन् कार्ये न सम्प्रापतुः । अथ ते महास्य-
विरा आयुमन्त्रौ । युवामस्माकमस्मिन् अधिकरणे न सहायो जाती ।
तस्माद्दामिद्दं दण्डकर्म भवतु इति । किं नाम दण्डकर्म ? तिष्यो नाम
इह्या मौद्गलेर्ब्राह्मणस्य गृहे प्रतिमन्धि ग्रहीष्यति । तद्यापि शिशुं सुव-
योगेको निर्हन्त्य प्रवानयतु । अरारः सर्वं बुद्धवचनमुद्ग्राहयतिवस्तुत्तरवा
तेऽपि सर्वं मज्जशतक्षीणाश्रवाः परिनिर्मुताः ।

इति धीशीलश्चकण्ठरथाविररथ कृती सद्धर्मकरन्दे

द्वितीयसंज्ञीतिपरिदीपनो नाम

ठापिशोऽध्यायः ।

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

अथ स त्रिप्यो नाम ब्रह्मा ब्रह्मलोकाच्चयोत्त्वा मौद्गले-
 ब्राह्मणस्य भार्यायाः कुक्षौ प्रतिसन्धि जग्राह । आयुष्मान्
 सिप्रवोपि तस्य प्रतिसन्धिग्रहणात् प्रभृति सप्त संवत्सराणि
 मौद्गलेब्राह्मणस्य गृहं भिक्षार्थं प्रविवेश । एकमपि दिवसमुल्कमात्रं
 यवागूं वा दर्वीमात्रं भक्तं वा न लेभे । सप्तानां वर्षाणा-
 मतिक्रमे नास्ति भवन् ! सम्पादितमिति वाङ्मात्रमेव लेभे ।
 तस्मिन्नेव दिवसे मौद्गलेब्राह्मणो बहिः किञ्चित् कार्यं कृत्वा
 आगच्छन् वर्त्मनि तं क्षीणाश्रव समवलोक्य भोः ! प्रव्रजित !
 त्वमस्माकं गृहमागच्छ । अमिति जगाम । किञ्चित्त्वं अलभथाः ? आम्
 अलभे इति । स तु विप्रो गृहं गत्वा यूयं तस्मै प्रव्रजिताय किञ्चिद-
 यच्छत ? इति पप्रच्छ । तेऽपि न वयं अयच्छामेति प्राहुः
 स्म । परेषुः स द्विजो गृहद्वार्येण निवृत्त्य एवं चिन्तयामास । अद्य
 प्रव्रजितं मृषावादादिप्रहिष्यामीति । तस्मिन्नहनि प्रातः स क्षीणा-
 श्रवस्तस्य ब्राह्मणस्य गृहद्वारं समायातः । तद्दृष्ट्वा स द्विज एवमाह
 स्म । भवन् ! त्वमतिक्रान्तेऽपि दिवसे अस्मद्गृहे किञ्चिन्न लब्ध्वा-
 लभ इति उक्तवानसि । अर्हति भवादृशां मृषावाद ? इति । अथ स
 क्षीणाश्रवः अब्रवीत् । ब्राह्मण ! अहं सप्त वर्षाणि तव गृहे नास्ति
 सम्पादितमिति वाङ्मात्रमप्यलब्ध्वा अतिक्रान्ते दिवसे नास्ति
 सम्पादितमिति वचनमात्रमलभे । तं प्रतिसन्धारमुपादायालभे इत्यवदम् ।
 अथ ब्राह्मणोऽचिन्तयत् । इमे ध्रमणाः प्रतिसन्धारमात्रमपि लब्ध्वा-
 लभामहीति प्रशंसन्ति । किञ्चित् स्वायं वा भोज्यं वा लब्ध्वा कस्मान्न
 प्रशंसैयुरिति प्रसमाद ।

त्रयोविंशः]

सद्धर्मकरन्दः ।

जानति कोन्यो ज्ञास्यतीति । एवञ्चोक्त्वा तं स्थविरमपृच्छत् । भवन् !
 त्वं मन्त्रं जानासीति । मानव ! मां पृच्छ । पृष्ट्वा च ज्ञातुं शक्नोषि ।
 अयं मानवः सनिबन्धुकल्पादिषु साक्षरप्रभेदेषु इतिहासपञ्चमकेषु त्रिषु
 वेदेषु च यानि यानि गूढानि स्वयं वा आचार्येण वाऽनर्घीतानि । तानि
 स्थविरगरमपृच्छन् । सोऽपि स्थविरः प्रकृत्या त्रिवेदेऽपि पारगः । प्रति-
 संविदां कोटिप्राप्तः । तस्मान्नास्ति तस्य तेषां प्रश्नानां विसर्जने दुष्करता ।
 स च सत्वरमेव तान् सर्वान् विसर्जयामास । पुनर्मानवाय एवमाह
 स्म । हे ! मानव ! त्वया मां बहवः पृष्टाः । अहमपीदानीं त्वामेकं
 पृच्छामि । त्वं व्याकरिष्यसि मह्यमिति । आम् । भो ! प्रव्रजित !
 मां पृच्छ । अहं व्याकरिष्यामीति । स च स्थविरवरश्चित्तयमके इमं
 प्रश्नमपृच्छत् । “ यस्य हि चित्तमुत्पाद्यते न निरुध्यते । तस्य चित्तं
 निरोत्स्यते नोत्पत्स्यते । यस्य चित्तं निरोत्स्यते नोत्पत्स्यते । तस्य चित्त-
 मुत्पाद्यते न निरुध्यते इति ” । स तु मानव ऊर्ध्वं वा अधो वा आह-
 र्तुमशक्नुवन् भो ! प्रव्रजित ! किं नामेदमित्यपृच्छत् ।

स तु महास्थविर आह स्म । मानव ! बुद्धमन्त्रो नामायमिति ।
 भवन् ! मह्यमिदं दातुं शक्यते ? । मानव ! अस्माभिर्गृहीतां प्रव्रज्यां
 गृह्णते दातुं शक्यते । ततश्च मानवो मातापितरानुपसङ्गम्याव्रवात् ।
 पितरौ ! अयं श्रमणो बुद्धमन्त्रं जानाति । तस्य सकाशे अप्रव्रजिताय
 न ददाति । अहं तस्य सान्निध्यौ प्रव्रज्य मन्त्रमुद्गृहीष्यामीति । अयं
 तौ मातापितरावस्माकं पुत्रः प्रव्रज्यापि मन्त्रानुद्गृह्णातु । स मन्त्रानुद्गृह्य
 पुनरागमिष्यतीति मन्यमानौ गृहाण पुत्र ! मन्त्रानिति समादिदिशतुः ।
 स च सिप्रवः स्थविरस्तं मानवं गृहीत्वा प्रव्रजान्निभुमारेभे । प्रथमं
 द्वात्रिंशाकारप्रतिसंयुक्तकर्मस्य नमादिदेश । स तस्मिन् पारिकर्म कुर्वन्

न चिरादेव श्रोतापत्तिकले प्रत्यष्टायत् । ततश्च सिप्रवः स्थविरो व्यचि-
न्तयत् । अयं श्रमणोद्देशः श्रोतापत्तिकले प्रतिष्ठितः । नैवेदानामेप
शासनाग्निवर्तयितुं शक्यः । यद्यहमस्मै कर्मस्थानं वर्द्धयित्वा कथये-
यम् । एष अर्हत्वं प्राप्नोति । स चाऽईत्वे प्रप्ते बुद्धवचनं समुद्गहीतु-
मुद्योगं न करोति । एष काल इममायुष्मतश्चण्डवर्जिनः सकाशं
प्रेषयितुमिति ।

अयं स सिप्रवस्थविरस्तस्मै एवमाह स्म । श्रमणोद्देश ! त्वमिहा-
गच्छ । त्वं चण्डवर्जिनः स्थविरस्य सकाशं गत्वा बुद्धवचनं समुद्गृहाण ।
भद्रवचनेन स्थविरस्य कुशलं च पृच्छ । एवञ्च वद । उपाध्यायो मां भवन् !
तव सकाशं प्राहिणोत् । को नाम तवोपाध्याय इति उक्ते । भवन् !
सिप्रवो नाम स्थविर इति वद । अहं को नामेत्युक्ते ममोपाध्यायो
भवन् ! युष्माकं नाम जानातीति । एवञ्चोक्ते तिष्यो नाम श्रमणोद्देशः
स्थविरं तं समभिवन्द्य प्रदक्षिणोक्त्य अनुक्रमेण चण्डवर्जिनः स्थविरस्य
सन्निधिं प्रायात् । गत्वा चाभिवन्द्य एकमन्त तस्यै । अथायुष्मां-
श्चण्डवर्ज्यां तं श्रमणोद्देशमपृच्छत् । कुतस्त्वमागतोऽसि । उपाध्यायो
मां भवन् ! युष्माकं सकाशं प्राहिणोत् । को नाम तवोपाध्याय इति ।
सिप्रवो नाम स्थविरो भवन् ! । अहं को नामेति । ममोपाध्यायस्तव
नाम जानातीत्याह स्म । श्रमणोद्देश ! इदानीं पात्रचीवरं प्रतिशमयेति ।
साधु भवन् ! इति स श्रमणोद्देशः पात्रचीवरं प्रतिशाम्य परेद्यवि परिवेणं
संमृज्योदकदन्तकाष्ठं चोपास्थापयत् । स च चण्डवर्जो स्थविरः सम्मा
र्जित्तस्त्रानं पुनः सममार्जयत् । ते चोदकदन्तपावने त्यक्त्वा अपरे
उदकदन्तपावने चाहारयत् । एवं सप्ताहं कृत्वा सप्तनेऽहन्यपृच्छत् ।
स श्रमणोद्देशः पुनरपि पूर्वकथितक्रमेणैवाकथयत् ।

स चाऽयुष्माँश्चण्डवर्मा एष वतायं ब्रह्मेति ज्ञात्वा कस्मात्त्वामि-
हागतोऽसि? इत्यपृच्छत् । बुद्धवचनसमुद्ग्रहणार्थं भवन् ! इति । उद्ग्राहण
श्रमणोद्देश ! इत्यवदच्च । स तु द्वितीयदिवसात् प्रभृति बुद्धवचनं समु-
द्गर्हानुसारेण । स च तिप्यः श्रमणोद्देश एव सन् विनयपिटकमवहाय
सर्व्वं बुद्धवचनं समुदग्रहीत् सार्द्धमर्थकथाभिः । उपसम्पन्नकाले अवर्षिकः
सन् त्रिपिटकधरोऽभूत् । तस्य द्वावाचाय्योपाध्यायौ आयुष्मति मौद्ग-
लिपुत्रतिप्ये सकलं बुद्धवचनं प्रतिष्ठाप्य आयुःपर्य्यवसाने परिनिर्व्वतुः ।
स तु मौद्गलिपुत्रतिप्योपि अपरस्मिन् काले कर्मस्थानं वर्द्धीयत्वा
सकलकेशान् संहत्यार्हत्वं सम्प्राप्तवान् । बहूनां भिक्षुणाञ्च धर्म-
विनयौ अवाचयत् । तदा राज्ञो विन्दुसारस्य एकशतपुत्रा अभवन् ।
अशोको नाम कुमारः स्वकनीयासं सहोदरं तिथ्यकुमारं प्रहाय
शेषांश्च सर्व्वान् कुमारान् घातयामास । चत्वारि संवत्सराणि अनाभि-
पिक्त एव राज्यमन्वशात् । चतुर्णां वर्षाणामतिक्रमेण भगवतो
गौतमस्य परिनिर्वाणाद्वयोर्वर्षशतयोरुपर्य्यष्टादशे वर्षे सकलेऽपि जम्बुद्वीपे
अनन्तया राजर्ष्या एकराज्याभिषेकं प्राप्तवान् । स च राजा अभिषेकं
प्राप्य त्रिप्येव संवत्सराणि बाह्यान् पापण्डानेव पर्य्यग्रहीत् । चतुर्थे तु
संवत्सरे सम्बुद्धशासने प्रससाद ।

तस्य च राज्ञः पिता विन्दुसारो नाम राजा ब्रह्मभक्तिकोऽभूत् । स
हि राजा ब्राह्मणनार्तायानां पापण्डानाञ्च पण्डरङ्गपरिव्रानकवर्दीनां पाष्टि-
सहस्रप्रमाणानां निरन्तरं भोजनं प्रस्थापयामास । राजा अशोकः पित्रा
प्रवर्तितं तद्वानं स्वेऽन्तःपुरे तथैव प्रावर्त्तयत् । अथैकदा राजा अशोकः
सिंहासनारूढः सन् उपशमपरिहीनेन दुराचारेण भुञ्जान् अशान्तेन्द्रि-
यान् अविनीतेर्यापथांस्तान् परिव्रानकवर्दीन् ददर्श । दृष्ट्वा च एवमाचि-

स चाऽयुष्माँश्चण्डवर्जा एष वतायं ब्रह्मेति ज्ञात्वा कस्मात्त्वामि-
हागतोऽसि? इत्यपृच्छत् । बुद्धवचनसमुद्ग्रहणार्थं भवन् ! इति । उद्ग्राहण
श्रमणोद्देश ! इत्यवदच्च । स तु द्वितीयदिवसात् प्रवृत्त बुद्धवचनं समु-
द्ग्रहीतुमारभे । स च तप्यः श्रमणोद्देश एव सन् विनयपिट्कमवहाय
सर्व्वं बुद्धवचनं समुदग्रहीत् सार्द्धमर्थकथाभिः । उपसम्पन्नकाले अवर्षिकः
सन् त्रिपिट्कधरोऽभूत् । तस्य द्वावाचाय्योपाध्यायौ आयुष्मति मौद्ग-
लिपुत्रतिप्ये सकलं बुद्धवचनं प्रतिष्ठाप्य आयुःपर्य्यवसाने परिनिर्व्वतुः ।
स तु मौद्गलिपुत्रतिप्योपि अपरास्मिन् काले कर्मस्थानं वर्द्धयित्वा
सकलकेशान् संहत्यार्हत्वं सम्प्राप्तवान् । बहूनां भिक्षूणाञ्च धर्म-
विनयौ अवाचयत् । तदा राज्ञो बिन्दुसारस्य एकशतपुत्रा अभवन् ।
अशोको नाम कुमारः स्वकनीयांसं सहोदरं तप्यकुमारं प्रहाय
शेषांश्च सर्व्वान् कुमारान् घातयामास । चत्वारि संवत्सराणि अनाभि-
षिक्त एव राज्यमन्वशात् । चतुर्णां वर्षाणामतिक्रमेण भगवतो
गौतमस्य परिनिर्वाणाद्द्वयोर्वर्षशतयोरुपर्य्यष्टादशे वर्षे सकलेऽपि जम्बुद्वीपे
अनन्तया राजर्ष्या एकराज्याभिषेकं प्राप्तवान् । स च राजा अभिषेकं
प्राप्य त्रीण्येव संवत्सराणि बाह्यान् पाषण्डानेवपर्य्यग्रहीत् । चतुर्थे तु
संवत्सरे सम्बुद्धशासने प्रससाद ।

तस्य च राज्ञः पिता बिन्दुसारो नाम राजा ब्रह्मभक्तिकोऽभूत् । स
हि राजा ब्राह्मणजातीयानां पाषण्डानाञ्च पण्डरङ्गपरिव्राजकादीनां पाष्टि-
सहस्रप्रमाणानां निरन्तरं भोजनं प्रस्थापयामास । राजा अशोकः पित्रा
प्रवर्तितं तद्वानं स्वेऽन्तःपुरे तथैव प्रावर्त्तयत् । अथैकदा राजा अशोकः
सिंहासनारूढः सन् उपशमपरिहीनेन दुराचारेण भुञ्जनान् अशान्तेन्द्रि-
यान् अविनीतेर्यापथांस्तान् परिव्राजकादीन् ददर्श । दृष्ट्वा च एवमाचि-

अथ राजा अशोकः सज्जातप्रेमबहुमान एतमायुष्मन्तं न्यग्रोध-
मामन्त्रयेतति सचिवान् प्रेरयत् । तेऽतीव चिरायन्तीति पुनरपि द्वौ
त्रौंस्त्वरितमागच्छन्त्विति प्रैषयत् । स क्षीणाश्रवो न्यग्रोधः स्वप्रकृत्या
गत्या एवाऽगमत् । अथ राजा तत्र प्रतिरूपमासनं ज्ञात्वा निर्पादित्याह
स । स इतश्चेतो विलेप्य नास्तीदानीमत्र अपरो भिक्षुरिति मत्वा
समुच्छ्रितश्चेत्च्छत्रं राजपर्यङ्कमुपसङ्कम्य पात्रग्रहणार्थमाकृतिं राज्ञोऽ-
दर्शयत् पर्यङ्कसमीपमुपगच्छन्त तं दृष्ट्वा राजा एवमचिन्तयत् । अद्यै-
वेदानीमयं श्रमणोद्देशः अस्य गृहस्य स्वामी भविष्यतीति । स च श्रम-
णोद्देशो राज्ञो हस्ते पात्रं दत्त्वा पर्यङ्कमभिलक्ष्य निपसाद ।

ततश्च राजा अशोकः स्वकृते सम्पादिताः समग्राः खाद्यभोज्यभक्त-
विकृतीरूपानमयत् । स तु न्यग्रोधः श्रमणोद्देशः स्वयापनमात्रमेव खाद्य
भोज्यानि सम्प्रत्येच्छत् । अथ तस्य भोजनकृत्यपर्यवसाने राजा एवम-
पृच्छत् । भवन्! शास्त्रा युष्माकं दत्तमववादं जानासीति । महानृष!
जानाम्येकां देशनामिति । भवन्! वत्स! मह्यमपि तां कथयेति । साधु
महाराज! कथयामीति । राज्ञः अहुरूपं धर्मभेदे अप्रमादवर्गमनुमोदनार्थं
कथयामास । अथ राजा अशोकस्तु “ अप्रमादोऽमृतपदं प्रमादो मृत्योः
पदमिति ” श्रुत्वा विदित मया वत्स! पर्यवसापयेत्याऽह स । अनु-
मोदनापर्यवसाने स राजा वत्स! ते अष्टौ धुर्यभक्तानि ददामीत्यऽत्रवात्
ततः स न्यग्रोधः श्रमणोद्देश आह स । नृपवर! अहमेतान्मुपाध्यायाय
ददामीति । वत्स! कोयनुपाध्यायो नामेति? । यो महाराज दोषादोषान्
दृष्ट्वा चोदयिता सारायिता स उपाध्याय इति । वत्स! अपराण्यप्यष्ट
ते ददामीति । महाराज! एतान्याचार्य्याय ददामीति । वत्स! कोऽय-
माचार्य्यो नामेति । यस्तु महानृष! अस्मिन्सम्बुद्धशासने शिक्षणीयेषु

धर्मेणु प्रतिष्ठापयिता स आचार्य इति । सायु वत्स ! अपराण्यपि ते अष्ट ददामीति । महाराज ! एतानि भिक्षुसङ्घेभ्यो ददामीति । वत्स ! कोऽयं भिक्षुसङ्घो नामेति । नृपश्रेष्ठ ! यं निश्चित्याऽस्माकमाचार्योपाध्यायानाञ्च मम च प्रव्रज्योपसम्पदे अभवतां स भिक्षुसङ्घ इति । राजा प्रायशः प्रहृष्टचित्त आहस्म । वत्स ! अपराण्यपि ते अष्ट ददामीति । स न्यग्रोधः श्रमणोद्देशः साध्विति सम्प्रत्यैच्छत् ।

अथ परेषुः स न्यग्रोधः श्रमणोद्देशो द्वात्रिंशद्भिक्षून् गृहीत्वा अन्तःपुरं प्रविश्य राजमन्दिरे भोजनकृत्यं चकार । राजा अशोकः अपरेऽपि द्वात्रिंशद्भिक्षुवो युष्माभिः सह श्वो भिक्षां गृह्णन्तु इति न्यवेदयत् । एतेनैवोपायेन दिवसे दिवसे वर्द्धयन् राजनिवेशेने पष्टिसहस्राणां ब्राह्मणपरिव्राजकानां भक्तमुपच्छिद्य पष्टिसहस्राणां भिक्षूणां नित्यभक्तं प्रतिष्ठापयामास । अथ स न्यग्रोधः स्थविरः आत्मनि सज्जातेनैव प्रसादेन राजानं सपरिच्छदं त्रिषु शरणेषु पञ्चसु शीलैषु च प्रतिष्ठाप्य भगवतो गौतमस्य शासने पार्थगनिकेन प्रसादेन निश्चलप्रसादिनं च कृत्वा प्रत्यष्ठापयत् ।

पुनः स च अशोको धर्मराजः स्वनाम्नैव अशोकारामं नाम महाविहारं कारयित्वा पष्टिसहस्राणां भिक्षूणां निरन्तरभक्तं प्रत्यष्ठापयत् । स राजा एकदिवसमशोकारामे महादानं दत्वा पष्टिसहस्राणां भिक्षूणां मध्ये निपद्य सङ्घं चतुर्भिः प्रत्ययैः प्रचार्य्य इमं प्रश्नमपृच्छत् । भगवता गौतमेन देशिता धर्मा नाम क्रियन्तो भवन्तीति । महाराज ! अङ्गवशेन नवाङ्गानि । स्कन्धवशेन चतुरशीतिधर्मस्कन्धसहस्राणात्याऽहुः स्म । स राजा धर्मे प्रसन्न एवैकं धर्मस्कन्धमेकैकेन विहारेण सम्यर्चयि-

मह्या यावद्ब्रह्मलोकान्महान्तं प्रत्ययराशिं दद्यात् स तु बुद्धशासने दाया-
दसङ्ख्यां न गच्छति । भवन् ! कथं बुद्धशासने दायादो भवतीति ? ।
महाराज ! यः कश्चिद्धर्मा वा दारिद्र्यो वा औरसं पुत्रं बुद्धशासने प्रत्रा-
जयेत् महाराज ! अयं दायादः शासनस्येति । एवञ्चोक्ते राजा अशोकः
एवमचिन्तयत् । अहं हि एवरूपं परित्यागं कृत्यापि नैव शासनस्य
दायादभावं प्रापम् । स तु शासने दायादभावं प्रार्थयन् इतश्चेतश्च
विलोकयामास । ददर्श च स राजा अविद्वे स्थितं महेन्द्रं नाम कुमा-
रम् । दृष्ट्वा च राज्ञः अशोकस्य एतद्भूत् । किन्वहं तिप्यकुमारस्य
प्रवणितकालात् प्रमृति इमं कुमारं यौवराज्ये प्रतिष्ठापयितुकामोऽस्मि ।
अपि च यौवराज्यादपि प्रवज्यैव श्रेयसी । तदनन्तरं राजा अशोको
महेन्द्रं कुमारमामन्व्य एवमाह स्म । वत्स ! एवं प्रवणितुं शक्यसीति ।
महेन्द्रः किञ्च कुमारस्तिप्यकुमारस्य प्रवणितकालात्प्रवृत्तिं प्रकृत्या
प्रवज्यापामभिरत । राज्ञः अशोकस्य वचनं समाकर्ष्य अतीव प्रमुदि-
तोऽब्रवीत् । देव ! प्रवजामि । मां प्रवज्य त्वं बुद्धशासने दायादो
भवेति ।

तदा राजदुहिता सद्धमिता नाम कुमार्यापि तत्स्थाने स्थिता ।
तस्या एव भर्ता अग्निव्रह्मा नाम कुमारो युवराजेन तिप्यकुमारेण सहैव
प्रवणितः । तामवलोक्य राजा अशोक एवमाह स्म । हे दुहितः ! त्वमपि
प्रवणितुं शक्यसीति । साधु तात ! शक्नोमीति । अथ राजा अशोकः
पुत्रदुहितोरभिलाषं ज्ञात्वा प्रहृष्टचित्तः भिक्षुसङ्घेभ्य एतदब्रवीत् । भवन्तः !
सूर्यामिषौ दारकौ प्रवज्य मां बुद्धशासने दायादं कुरुतेति । अथ भिक्षु-
सङ्घो राज्ञस्तद्वचनं सम्प्रतीप्य महेन्द्रं कुमारं मौद्गलिपुत्रतिष्येण स्थविरे-
णापाच्यायेन महादेवेन स्थविरेणाचार्येण प्राज्ञानयत् । मध्यान्तिकेन

स्थविरेणाचार्येण उपसमपादयच्च । तदा महेन्द्रः कुमारः परिपूर्णविशवर्ष
एवाऽभूत् । स च तस्मिन् उपसम्पदा सीमामण्डल एव सार्द्धं प्रतिसं-
विद्भिर्हर्षित्वञ्च प्रापत् । राजदुहितुः सङ्घमित्राया आचार्या आयुपाली
नाम स्थविरा । उपाध्याया धर्मपाली नाम स्थविरा चाऽभूत् । तस्मिन्
काले सङ्घमित्रा अष्टादशवर्षा आसीत् । सा च प्रव्रज्यायाः कर्तव्यं
तस्मिन् सीमामण्डल एव मस्तकं प्रापयत् । तयोर्मेहेन्द्रसङ्घमित्रयोः
प्रव्रजितकाले राजा अभिषेकात् षड्वर्षोऽभूत् ।

अथ महेन्द्रः स्थविर उपसम्पन्नकालात् प्रभृति स्वोपाध्यायस्य
सकाशे धर्म्मविनयञ्च पर्यापयन् द्वे सङ्गीती समारूढं सार्थक्यं सकलं
त्तिपिटकं स्थविरवादञ्च त्रयाणां संवत्सराणामन्तरे उदग्रहीत् । स्वोपा-
ध्यायस्यान्तेवासिनां सहस्रमात्रभिक्षूणां प्रधानथाभूत् । आसीच्च
तदा राजा धर्म्माशोकोऽभिषेकान्नववर्षः । राज्ञो धर्म्माशोकस्य अभि-
षेकादष्टमे वर्षे एव कौन्तपुत्रतिष्यः स्थविरो व्याध्युपशमनार्थं भिक्षा-
टनेन व्रतेन पर्यटन् घृतप्रस्थमलञ्छ्वा व्याधिबलेन परिक्षीणायुः-
संस्कारः अप्रमादेनावदत् । अन्तरीक्षे, पर्यङ्केण निपद्य तेजःकापिणं
समुत्पाद्य परिनिरवात् । राजा धर्म्माशोकस्तां प्रवृत्तिं श्रुत्वा तस्मिन्
कलेवरे साधु च सत्कारसम्मानादिभिः आदाहनं कारयामास । अथ स
राजा मयि राज्यं कारयति एवं भिक्षूणां प्रत्ययैर्दुर्लभो मा भवतादिति
नगरे चतुर्षु द्वारेषु पुष्करिणीः कारयित्वा विविधैर्भोज्यैश्च प्रापूरयत् ।

तदा किञ्चिद्पाटलिपुत्रनामधेये नगरे चतुर्षु द्वारेषु चत्वारि शत-
सहस्राणि सभायां शतसहस्रमिति दिक्से दिक्से षड्शतसहस्राणि
कार्यापणानि राज्ञो धर्म्माशोकस्य समुत्पद्यन्ते । ततश्च राजा न्यग्रो-

धस्य स्थविरस्य दिवसे दिवसे शतसहस्रं व्यमृजन् । भगवतो गौतमस्य
 चैत्यसमर्चनार्थं शतसहस्रम्, धर्मस्य शतसहस्रम्, तत्तु शतसहस्रं धर्म-
 धराणां बहुश्रुतानां चतुःप्रत्ययार्थं सम्प्रादान् । सङ्घेभ्यः शतसहस्रम्,
 चतुर्षु नगरद्वारेषु भैषज्यार्थं शतसहस्रमिति । एवं बुद्धशासने महौल्लाम-
 सत्कारः प्रवर्त्यतेस्म । तीर्थकाः परिहीनलाभसत्कारा घासाच्छादनमा-
 त्रमप्यलब्ध्वा लाभसत्कारान् प्रार्थयन्तो बुद्धशासने प्रवव्रजुः । ते स्वानि
 स्वानि दृष्टिगतानि व्यानङ्कुरः । अयं धर्मः अयं विनय इति दीप-
 यामासुः । तेऽपि तीर्थका आचार्योपाध्याययोः सक्राशे प्रव्रज्या-
 मलब्ध्वा स्वयमेव केशान् मुण्डयित्वा कापायाणि निवस्य विहारेषु
 विचरन्त उपोषितमपि प्रवारणमपि सङ्घकर्मोपि प्रविबिभुः । भिस्-
 वस्तैः सार्द्धमुपोषितं न चक्रुः । तदा मौद्गलियुत्रातिष्यः स्थविर
 उत्पन्नामिदानामधिकरणम्, तत्त्वचिरमेव कूरतरं भविष्यति । एतद्व्याधि-
 करणमेपां मध्ये वसता व्युपशमायितुमशक्यमिति विचिन्त्य महेन्द्रस्य
 गणान्निर्घ्याय यथासुखं विहर्तुमहोगङ्गपर्वतमगमत् ।

तेऽपि तीर्थका भिक्षुसङ्घैर्वर्म्मं विनयेन शास्तृशासनेन निगृह्यमाणा
 अपि धर्मविनयानुरूपायां प्रतिपत्त्यामसन्दधतो बुद्धशासने नैकविधम-
 बुद्धं मलं कण्टकञ्च समुत्पादयामासुः । केचिदग्निं जुह्वाञ्चक्रुः । केचित्
 पञ्चतापांस्तेषुः । केचित् सवितरमनुपर्यावर्त्तयन् । केचिद्धर्मं विनयञ्च
 भेत्तुमुद्योगं चक्रुः । तदा भिक्षुसङ्घास्तैः सार्द्धमुपोषितं वा प्रवारणं वा न
 चक्रुश्च । अशोकारामेऽपि सप्तसंवत्सराण्युपोषितकर्मं प्रोचिच्छेद । राज्ञे
 धर्माशोकाय तदर्धमारोचयामासुः । अथ राजा धर्माशोक एकं सचि-
 वमामन्त्र्य एवमाज्ञापयत् । भवन्! त्वं विहारं गत्वा अधिकरणमुपशम्य
 उपोषितं कारय । स तु सचिवो राजानं प्रतिप्रष्टुमशक्नुवन् अपरानम-

त्यानुपगम्य एवमाह स्म । भवन्तः ! राजा विहारं गत्वा अधिकरणमुप-
 शम्य उपोषितं कारयितुं मां प्राहिणोत् । कथमविकरणमुपशम्यत
 इत्यपृच्छत् । तेऽब्रुवन् । वयमेवं संश्रयामः । यथा हि प्रत्यन्तमुप-
 शमयन्तश्चौरान् घ्नन्ति । तथैव ये उपोषितं न कुर्वन्ति तान् मारयितु-
 कामो भविष्यति राजेति । अथ सोऽमात्यो विहारं गत्वा भिक्षुसङ्घान्
 सन्निपात्य एवमब्रवीत् । अहं राज्ञा उपोषितं कारयितुं प्रेषितः । इदानीं
 भवन्त उपोषितं कुरुतेति । अथ भिक्षवः अब्रुवन् । भवन् ! वयं
 तीर्थकैः सममुपोषितं न कुर्म इति ।

अथ सोऽमात्यः प्रधानासनात् प्रभृति भिक्षूणामसिना शीर्षाणि
 छेतुमारभे । ददर्श च तिप्यो नाम स्थविर एवं विरुद्धाचारं तं सचिवम् ।
 क एष तिप्यः स्थविरः ? इति । राज्ञो धर्माशोकस्य कनीयान् भ्राता
 तिप्यकुमारो नाम । तं किल राजा कृताभिषेकः सन् यौवराज्ये प्रत्य-
 ष्ठापयत् । स युवराजस्तिप्यकुमार एकदा वनभ्रमणार्थं गतः । ददर्श स
 युवराजो महान्तं मृगयूथं विततया क्रीडया क्रीडन्तम् । दृष्ट्वा च
 तस्यैतदभूत् । इमे तृणभक्षका मृगा एवं क्रीडन्ति । इमेऽपि श्रमणा
 राजकुलाल्लब्धानि प्रणीतानि भोजनानि मुक्त्वा मृदुकासु शय्यासु
 शयानाः किं वामनापं क्रीडनं न क्रीडयिष्यन्तीति । स युवराजस्तदा-
 गम्य इमं स्वं वितर्कं राज्ञे अशोकाय निवेदयामास । अथ राजा
 धर्माशोक एवमचिन्तयत् । एतेन युवराजेन अस्थाने कुकृत्यमुत्पा-
 दितम् । तस्माद्धि केनोपायेन तं संज्ञपयिष्यामीति । एकदा स राजा
 केनचित् कारणेन कुपित इव भूत्वा इहागच्छ तिप्य ! त्वं सप्तदिवसान्
 राज्यं सम्प्रतीच्छ । सप्ताहातिक्रमे त्वां घातयिष्यामीति मरणभिया संतर्ज्य
 तदर्थं समज्ञापयत् । स खलु युवराजः सप्तमेऽहनि मां मारयिष्यतीति

यथारुचि नास्मासौत् नामुङ्क्तास्वाप्सौत् अतिरूक्षशरीरोऽभूच्च ।
 ततश्च स राजा धर्माशोकस्तमपृच्छत् । कस्मात्त्वं तिप्य ! एवं
 रूपो जात ? इति । मरणाभिया देव ! । रे ! त्वं नाम परिच्छिन्नमरणं
 सम्पश्यन् कस्मान्न कीडसि ? । ममार्या भिञ्च आश्वासप्राश्वासोपनिबद्धं
 मरणं प्रेक्षमाणाः कथं कीडिप्यन्तीति ? ततः प्रवृत्ति युवराजो बुद्धशासने
 अतोव प्रसन्नः । स च पुनरेकदिवसं मृगयां यात. सन् अटव्यामनुवि-
 चरन् यवनमहाधर्मरक्षितं नाम स्थविरमन्यतरेण हस्तिना शालशास्त्रया
 वीज्यमानं निषण्णं ददर्श । समवलोक्त्य च जातप्रमोदो व्यचिन्तयत् ।
 कदा तु अहमपि अयं महास्थविर इव प्रव्रजिष्यामि । स्याच्च मे सोऽपि
 दिवस ! इति । स तु स्थविरस्तस्याभिप्रायं ज्ञात्वा तस्य पश्यत एवाका-
 शमुत्पत्य गत्वा अशोकारामे पुष्करिण्यामुदकतले स्थित्वा चीवरञ्चोत्तरमा-
 वरणञ्च व्योम्यवलम्ब्य स्नातुमारमे । युवराजस्तस्य स्थविरस्यानुभावं
 दृष्ट्वा पुनरतोव प्रसन्नोऽभूत् । अद्यैव प्रव्रजिष्यामीति प्रतिनिवृत्त्य
 राज्ञे धर्माशोकाय तदर्थं समारोचयत् । देव ! अहं प्रव्रजिष्यामीति ।

अथ राजा धर्माशोकः अनेकधा याचित्वापि तं निवर्तयितुं न शशाक ।
 पुन. स राजा अशोकाराममार्गमलङ्कारयित्वा युवराजं मङ्गलवेशं ग्राह-
 यित्वा महता परिवारेण विहारमनैपोत् । युवराजः किल प्रव्रजिष्यतीति
 बहवो भिञ्चः पात्रचीवरणिं प्रत्यपादयन् । स युवराज. प्रधानगृहं
 गत्वा महाधर्मरक्षिनस्य स्थविरस्य सकाशे सार्द्धं पुरुषशतसहस्रेण
 प्राव्रज्जीत् । तदनु प्रव्रजितानां पुरुषाणां गणना नाम नास्ति । युव-
 राजो राज्ञो धर्माशोकस्याभिषेकाच्चतुर्थे वर्षे प्रव्रजितः । अथापरो
 राज्ञो भागिनेयः सद्धमित्रायाः कुमार्या भर्ता अग्निब्राह्मणो नामास्ति ।
 तं प्रर्तत्य सद्धमित्रा एकमेव पुत्रं प्रसूता । स चाग्निब्राह्मणोऽपि युवराजः

प्रव्रजित इति श्रुत्वा राजानमुपगम्य एवमब्रवीत् । देव! अहमपि प्रव्र-
जिष्यामीति । स त्वनुज्ञातो राज्ञा तत्र गत्वा तस्मिन्नेव दिवसे प्रावा-
जात् । एवं महाद्भिः क्षत्रियपरिच्छदैः साद्धै प्रव्रजितो राज्ञो धर्माशो-
कस्य कर्नीयान् भ्राता तिप्यस्यविरो नाम ।

स च स्थंविस्तदृष्ट्वा अचिन्तयत् । राजा भिक्षून् मारायितुं तं प्राहि-
णोत् । अद्धा अस्यैव सचिवस्य दुर्गृहातमेतद्भाविष्यतीति । स तु
गत्वा तस्यासन्ने आसने नियण्णः । स च सचिवः स्थविरं संज्ञाय
शस्त्रं पातयितुमशक्नुवन् गत्वा राज्ञे व्यजिज्ञपत् । देव! अहमुपोषितं
कर्तुमनिच्छतामेतावतां भिक्षूणां शीर्षाप्याच्छिनदम् । अथाऽप्यस्य
तिप्यस्यविरस्य परिपाटी -सम्प्राप्ता । इदानीं किन्तु करोमीति । राजा
धर्माशोकस्तच्छ्रुत्वा रे! किं त्वं मया भिक्षून् घातयितुं प्रेषितः? इति
जगाद । तदास्य सपदि सकलशरीरे दाहः समुदपद्यत । स च राजा
सत्वरमेव विहारं गत्वा समभिवन्द्य स्थविरान् भिक्षून् एवमपृच्छत् ।
भवन्तः! अयममात्यो मया अननुज्ञात एव एवमकार्षीत् । कस्य न्विदं
पापं भाविष्यतीति । केचिदाहुः स्म । तव वचनेनैव कृतत्वात् सवैव
पापमिति । केचिदाहुः स्म । युवयोरुभयोरेतत् पापमिति । अप्प्रे
अब्रुवन् । महाराज! किन्वयं गत्वा भिक्षून् घातयतु इति एवंरूपं
चित्तं तवाभूदिति । भवन्तः नाऽभूत् । सामग्रीसङ्घ उपोषितं करोतु
इति अहं कुशलाध्याशयेन प्रेषयम् । यदि तव कुशलाध्याशयो भवेत्
नास्ति तव पापम् । अमात्यस्यैवैतत् पापमिति ।

तदा राजा संशयमापन्न एवमाह स्म । अस्ति नु भवन्तः! कश्चि-
द्विश्चुर्ममैतं संशयं छित्वा बुद्धशासनमुद्योतयितुं समर्थ इति । महानृप!
मौद्गल्यप्रुत्ततिप्यो नामैकः स्थविरोऽस्ति । स इमं संशयं छित्वा बुद्ध-

यथारुचि नास्त्रासीत् नामुक्त्वा नास्वाप्सीत् अतिरूक्षशरीरोऽभूच्च ।
 ततश्च स राजा धर्माशोकस्तमपृच्छत् । कस्मात्त्वं तिप्य ! एवं
 रूपो जात ! इति । मरणभिया देव ! । रे ! त्वं नाम परिच्छिन्नमरणं
 सम्पश्यन् कस्मान्न क्रीडसि ! । ममाग्र्या भिक्षव आश्वासप्रार्थासोपनिषद्दं
 मरणं प्रेक्षमाणाः कथं क्रोडिष्यन्तीति ! ततः प्रभृति युवराजो बुद्धशासने
 अतीव प्रमत्तः । स च पुनरेकदिवसे सृगयां यातः सन् अटव्यामनुवि-
 चरन् यवनमहाधर्मरक्षितं नाम स्वविरमन्यतरेण हस्तिना शालशाखया
 र्वाज्यमानं निषण्णं ददर्श । समवलोक्य च जातप्रमोदो व्यचिन्तयत् ।
 कदा नु अहमपि अयं महास्वविर इव प्रनित्यामि । स्याद्य मे सोपि
 दिवम ! इति । स तु स्वविरस्त्राभिप्रायं ज्ञात्वा तत्र पश्यत एवाका-
 शानुत्पन्न्य गत्वा अशोकशरामे पुष्करिण्यामुदरतले स्थित्वा र्चावरद्योत्तरप्रा-
 वरणाय व्योम्यवल्म्ब्य ह्यनुभारेभे । युवराजस्तत्र स्वविरस्यानुभावं
 दृष्ट्वा पुनरतीव प्रमत्तोऽभूत् । अद्यैव प्रनित्यामीति प्रतिनिवृत्त्य
 राज्ञे धर्माशोकस्य तदर्थं समारोचयत् । देव ! अहं प्रनित्यामीति ।

अथ राजा धर्माशोकः अनेकधा याचिन्वापि तं निवर्तयितुं न शक्नोत् ।
 पुनः स राजा अशोकशराममार्गमलङ्कारयित्वा युवराजं मङ्गलवेदं प्राह-
 यित्वा महता परिवारेण विहारमनर्षान् । युवराजः किल प्रनित्यतीति
 बहवो भिक्षवः पात्रर्चावर्गाणि प्रत्यसूदयन् । स युवराजः प्रधानगृहं
 गत्वा महाधर्मरक्षितस्य स्वविरस्य मन्त्राशे मार्द्वं पुण्यशतमहमेण
 प्रात्राजंत् । तदनु प्रनितानां पुत्राणां गणना नाम नास्ति । युव-
 राज्ञे राज्ञो धर्माशोकस्याभिषेकाद्यनुष्ठेयं कथं प्रनितः । अथापरो
 राज्ञो भागिनेयः महामिश्रायाः कुमार्या भर्ता अग्निब्राह्मणो नामास्ति ।
 नै प्रनित्य महामिश्रा एकमेव पुत्रं प्रमत्ता । स चाग्निब्राह्मणोपि युवराजः

प्रव्रजित इति श्रुत्वा राजानमुपगम्य एवमब्रवीत् । देव! अहमपि प्रव्र-
जिष्यामीति । स त्वल्लज्ञातो राज्ञा तत्र गत्वा तस्मिन्नेव दिवसे प्राचा-
जात् । एवं महाद्भिः क्षत्रियपरिच्छदैः सार्द्धं प्रव्रजितो राज्ञो धर्माशौ-
कस्य कनीयान् भ्राता तिप्यस्थविरो नाम ।

स च स्थविरस्तद्दृष्ट्वा अचिन्तयत् । राजा भिक्षून् मारयितुं तं प्राहि-
णोत् । अद्धा अस्यैव सचिवस्य दुर्गृह्णतमेतद्भविष्यतीति । स तु
गत्वा तस्यासन्ने आसने नियण्णः । स च सचिवः स्थविरं संज्ञाय
शस्त्रं घातयितुमशक्नुवन् गत्वा राज्ञे व्यजिज्ञपत् । देव! अहमुपोषितं
कर्तुमनिच्छतामेतावतां भिक्षूणां शीर्षाण्याच्छिनदम् । अथाऽऽर्यस्य
तिप्यस्थविरस्य परिपाटी सम्प्राप्ता । इदानीं किन्तु करोमीति । राजा
धर्माशोकस्तच्छ्रुत्वा रे! किं त्वं मया भिक्षून् घातयितुं प्रेषितः इति
जगद । तदास्य सपदि सकलशरीरे दाहः समुदपद्यत । स च राजा
सत्वरमेव विहारं गत्वा समगिवन्द्य स्थविरान् भिक्षून् एवमपृच्छत् ।
भवन्तः! अयममात्यो मया अननुज्ञात एव एवमकार्षात् । कस्य न्विदं
पापं भविष्यतीति । केचिदाहुः स्म । तव वचननेवै कृतत्वात् तवैव
पापमिति । केचिदाहुः स्म । युवयोरुभयोरेतत् पापमिति । अपरे
अब्रुवन् । महाराज! किन्वयं गत्वा भिक्षून् घातयतु इति एवंप्र-
चित्तं तवाभूदिति । भवन्तः नाऽभूत् । सामग्रीसङ्घ उपोषितं करोतु
इति अहं कुशलाध्याशयेन प्रेषयम् । यदि तव कुशलाध्याशयो भवेत्
नास्ति तव पापम् । अमात्यस्यैवैतत् पापमिति ।

तदा राजा संशयमापन्न एवमाह स्म । अस्ति नु भवन्तः! कश्चि-
द्भिक्षुर्ममैतं संशयं छित्वा बुद्धशासनमुघातयितुं समर्थ इति । महानृप!
मौद्गल्लिपुत्रतिप्यो नामैकः स्थविरोऽस्ति । स इमं संशयं छित्वा बुद्ध-

शासनं शोभयितुं समर्थ इति । तच्छ्रुत्वा राजा धर्माशोकस्तदहनि एकैकपुरुषसहस्रपरिवारांश्चतुरो धर्मकथिकान् स्वविरांश्च एकैकपुरुषसहस्रपरिवारांश्चतुरः सचिवांश्च मौद्गलिपुत्रतिप्यं नाम स्वविरमानेतुं प्रैरयत् । तेऽपि गत्वा राजा धर्माशोको भवन्तमामन्त्रयतीत्याहुः स्म । मौद्गलिपुत्रतिप्यः स्वविरो नागच्छत् । द्वितीयमपि राजा धर्माशोको मौद्गलिपुत्रतिप्यं स्वविरमानेतुं अष्ट धर्मकथिकान् स्वविरांश्च अष्ट सचिवांश्च सहस्रसहस्रपरिवारान् प्रैरयत् । तेऽपि गत्वा तथैवारोचयन् । तदापि मौद्गलिपुत्रतिप्यः स्वविरो नागतः ।

अथ राजा धर्माशोकः स्वविरान् भिक्षून् अपृच्छत् । भवन्तः ! अहं द्विवारं मौद्गलिपुत्रतिप्यं नाम स्वविरमानेतुं महामात्यैर्भिक्षून् प्राहिणवम् । कस्मादिह मौद्गलिपुत्रतिप्यः स्वविरो नागमत ! महाराज ! राजा आमन्त्रयतीत्युक्त्वात्रागतः । महानृपते ! एवञ्चोक्ते सति स्वविर आगमिष्यतीति । भवन् ! इदानीं सम्बुद्धशासनमवसीदति । अस्माकं बुद्धशासनसङ्ग्रहणकृत्यार्थं सहायो भवितुमागच्छतादिति । अथ राजा धर्माशोकस्तथैवोक्त्वा षोडश धर्मकथिकांश्च षोडश सचिवांश्च सहस्रसहस्रपरिवारं दत्त्वा प्रैरयामास । स राजा भिक्षून्नेवञ्चाऽपृच्छत् । भवन्तः ! वृद्धो नु एतर्हि महास्वविर उताहो दहर इति । वृद्धो महाराज ! इदानीं महास्वविरः । भवन्तः ! स च महास्वविरो वाह्यं वा शिबिकां वा समारोक्ष्यतीति । महानृपते ! स तु महास्वविरो वाह्यं वा शिबिकां वा नाभिरोक्ष्यतीति । भवन्तः ! इदानीं कर्हि महास्वविरो वसतीति । तेऽपि भिक्षव इदानीं महाराज ! स च महास्वविर उपरि गङ्गायां वसतीत्याहुः स्म ।

अथ राजा धर्माशोकः सचिवेभ्योऽवदत् । भद्राः ! यूयं द्वे नौके
संवाद्य तत्र महास्थविरं निपाद्य उभयोस्तीरस्योश्चारक्षां संविधाय तं महा-
स्थविरमिहानयतेति । अथ ते भिक्षवश्च सचिवाश्च मौद्गलिपुत्रतिप्यस्य
स्थविरस्य सक्राशं गत्वा राज्ञो धर्माशोकस्य सन्देशं समारोचयन् । स
च महास्थविरस्तत् समाकर्ष्य एवमचिन्तयत् । यतश्चाऽहं प्रागेव बुद्ध-
शासनशोधनार्थं प्राव्रजम् । अयमिदानीं कालः सम्प्राप्त इति चर्म-
खण्डं गृहीत्वा उत्तस्यौ । आयुष्मान् मौद्गलिपुत्रतिप्यः स्थविरः श्व
एव पाटलिपुत्रमागमिष्यतीति राजा स्वप्ने ददर्श । स स्वप्नः कीदृक् ? ।
सर्वाङ्गधवलो हस्तिराजः समागत्य राजानं धर्माशोकमार्शार्पात्पराभृश्य
दक्षिणं हस्तमग्रहीत् ।

परेषु राजा धर्माशोकः स्वप्नाध्यायकान्नीत्वा अपृच्छत् । भवन्तः !
मया एवंप्रकारः स्वप्नो दृष्टः । किं मे भविष्यतीति । ततश्चैकोऽवोचत् ।
श्रमणवारणस्तु तव दक्षिणं करं ग्रहीष्यतीति । अथ राजा तावदेव
महास्थविर आगत इति श्रुत्वा गङ्गातीरं समभ्यगात् । स च राजा
नर्दामवतीर्य गच्छन् जानुमात्रे उदके स्थविरं समेत्य स्वं दक्षिणं
करं नावोऽवतरणार्थं मौद्गलिपुत्रतिप्याय स्थविराय सम्प्रादात् । स तु
स्थविरो राज्ञो दक्षिणं करमग्रहीच्च । तद्दृष्ट्वा असिप्राहक्य राजपुरुषा-
स्तस्य स्थविरस्य शीर्षं पातयिष्याम इति कोशादसिमुदतोत्थयन् । कस्मात् ?
एतद्धि राजकुलेषु चारित्रम् । यो हि राज्ञो हस्ते गृह्णाति तस्य शीर्ष-
मसिना पातयितव्यमिति । स राजा अशोकश्छायामेव दृष्ट्वा अत्रवीत् ।
अहमपि पुरा भिक्षुषु कृतापराधतया आस्वादं न विन्दामि । मा
यूयमस्मिन् स्थविरे अपराधं कुरुतेति । स च स्थविरः कस्माद्राज्ञो
हस्तमग्रहीदिति ? । यस्मात् स राजा स्वस्य संशयस्य प्रश्नार्थं स्थविर-

तेऽपि सर्वे पाष्टिसहस्राण्यभवन् । अथ राजा धर्माशोकोऽपराण् भिक्षु-
नामन्य भवन्तः ! किंवादी सम्बुद्ध इत्यपृच्छन् । महाराज ! अस्माकं
शास्ता सम्बुद्धो विभज्यवादीति । एवञ्चोक्तेऽपि राजा धर्माशोको मौद्ग-
लिपुत्रतिप्यं स्थविरमपृच्छद्विभज्यवादी भवन् ! सम्बुद्ध इति । आम्
महाराज ! इति स प्रत्यभाषत । ततश्च राजा धर्माशोकः परिशुद्धमि-
दानो भवन् ! बुद्धशासनम् । कुर्वन्तु भिक्षव उपोषितामिति सर्वमार-
क्षासंविधानं कृत्वा नगरं प्रविशेश । अथ सामग्रीभूतास्ते भिक्षव उपो-
षितञ्चक्रुः । तस्मिंस्तु सन्निपाते पाष्टिशतसहस्राणि भिक्षवोऽभवन् ।
तदा मौद्गलिपुत्रतिप्यो नाम स्थविरः परवादं मर्ह्यन् कथावस्तु नाम
प्रकरणमादिदेश । ततश्चानन्तरं स चायुष्मान् मौद्गलिपुत्रतिप्यः
स्थविरः पाष्टिशतसहस्रसङ्ख्यानां भिक्षूणां त्रिपिटकपर्यासिधरान् प्रभिन्न-
प्रतिसंविद्विप्राप्तास्त्रिविधादिगुणोपेताननेकसहस्रभिक्षून् समुचित्य पुरा
यथा आयुष्मान् महाकाश्यपः स्थविरश्च आयुष्मान् काकण्डपुत्रो यश-
स्थविरश्च धर्म्मञ्च विनयञ्च समगायतां तथैव धर्म्मं, विनयञ्च सङ्गाय
सर्वं शासनमलं परिशोध्य तृतीयां धर्म्मसङ्गीतिं नवभिर्मासैश्चकार ।
धर्म्मसङ्गीत्याः पर्यवसाने, इयं महोर्वा ननाद् ।

इति श्रीशीलस्कन्धस्थविरस्य कृतौ सद्धर्ममकरन्दे

तृतीयसङ्गीतिपारदीपनो नाम

त्रयोविंशोऽध्यायः ।

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः ।

अथाऽयुष्मान् मौद्गल्युग्रतिप्यः स्थविर इमां तृतीयसङ्गीतिं परि-
समाप्य एवमचिन्तयत् । कस्मिन्नु भविष्यत्काले भगवतो गौतमस्य
शासनं सुप्रतिष्ठितं भविष्यतीति । एवमुपपराक्षमाणस्य तस्य एतद्भूत् ।
प्रत्यन्तेषु सुप्रतिष्ठितं भविष्यतीति । स च तज्ज्ञात्वा तेषां तेषां भिक्षूणां
भारं कृत्वा तांश्च तांश्च भिक्षुंस्तत्र तत्र प्राहिणोत् । तद्यथा क्षीणाश्रव-
मायुष्मन्तं मध्यन्तिकं नाम स्थविरं काश्मीरगन्धारराष्ट्रयोश्च । क्षीणा-
श्रवमायुष्मन्तं महादेवं नाम स्थविरं महिषघमण्डले च क्षीणाश्रवमा-
युष्मन्तं रक्षितं नाम स्थविरं वानवासिराष्ट्रे च । क्षीणाश्रवमायुष्मन्तं यवन-
धर्मरक्षितं नाम स्थविरमपरान्तराष्ट्रे च क्षीणाश्रवमायुष्मन्तं महाधर्म-
रक्षितं नाम स्थविरं महाराष्ट्रेषु च । क्षीणाश्रवमायुष्मन्तं महारक्षितं
नाम स्थविरं यवनराष्ट्रे च । क्षीणाश्रवमायुष्मन्तं मध्यमं नाम स्थविरं
हिमालयप्रदेशे च । क्षीणाश्रवावायुष्मन्तौ शौणोत्तरौ नाम स्थविरौ
सुवर्णभूम्यां च । स्वान्तेवासिनं क्षीणाश्रवमायुष्मन्तं महेन्द्रं नाम स्थविरं
लङ्काद्वीपे च प्राहिणोत् * ।

अथ ते सर्वेऽपि तत्तद्दिशाभागं गच्छन्तः प्रत्यन्तेषु जनपदेषु पञ्च-
वर्गीया गणाश्च उपसम्पदादि कर्मस्वलभितं मन्यमानाः स्वं पञ्चममेव

* नेपाल । काबुल । कतक (कटक) स्थान । तिब्बत (तिब्बट्) । चीन ।
मङ्गोलिया । रषिया । सयिबिरिया (युरोपायान्तर्गत) त्यापत्याण्डामालिद्वीप ।
काश्मीर । लिडकेनद्वीप । कोरियाद्वीप । मञ्चूरिआ । सिंहल । ब्रिटिशवर्मा ।
वर्मा । इयाम । आसाम । भोटान । सिक्किम इति एतेषु एकविंशतिस्थानेषु
पुरा भगवतः शाक्यमुनेः शासनं प्रतिष्ठापितमिति नेपालादिदेशप्रचारितेषु के-
चित् पुस्तकेषु दृश्यते । एतद्विचारणीयम् ।

जग्मुः । तस्मिंस्तु समये कदमीरगन्धारराष्ट्रयोः सस्यपाककाले अरवालो नामैको नागरानः करकवृष्टिं नाम घनवृष्टिं घर्षित्वा सकलं सस्यं समुद्रं प्रापयति । अथाऽयुष्मान् मध्यन्तिको नाम स्वविरः स्वपद्मं पाटलि-
पुत्रनगराद्योममार्गेण गत्वा हिमालये अरवालनामकस्य सरोवरस्योपरि
अवततार । स तु स्वविरः अरवालनामकस्य सरोवरस्य शृष्टे चङ्गम्यते ।
तिष्ठति निपद्यते शय्याञ्च करोति । तदा नागपुर्याः दृष्ट्वा अरवाल-
नागरानाय दिदिशुः । महाराज ! एकश्चिन्नभिन्नवस्त्रधारी मुण्डः कपाय-
वस्त्रधारी अस्माकमुदकं दूषयतीति । अथ सर्पानस्तावदेव क्रुद्धः सन्
ततो निष्क्रम्य तं स्वविरं समबलेनयाक्षमोऽसहमानोऽन्तरीक्षे अने-
कानि भीषणानि निरमापयत् ।

अथ ततस्ततो महावाता ववुः । तरवः प्रपेतुः । अद्रिकूटानि प्रपेतुः ।
मेवा जगज्जुः । विद्युच्छताः प्रवमुः । अशन्यः फेळुः । भिन्नादिव गगना
दुदकधाराः प्रपेतुः । भीषणरूपा नागकुमाराः सन्निपेतुः । दिशोऽधू-
म्रायन्त । प्रनज्वलुः । प्रहरणवृष्टयश्चाभूवन् । कोऽयं मुण्डश्चिन्नभिन्न-
वस्त्रधारीत्यादिभिः परुषवागिमः स्वविरमतर्जयन् । स च नागरानो
यूयमेत इमं श्रमणं गृह्णात । बन्धीत । मर्हयत इति नागबलमाज्ञापयच्च ।
स च स्वविरः सर्वाणि तानि भीषणानि क्रुद्धिकेलेन व्यपहत्य नाग-
रानमेवमाहस्म ।

‘सदेवो’ यदि लोकोऽयमागत्य त्रासयेच्च माम् ।

न वै प्रतिकलः स्यान्मे जनयितुं भयभैरवम् ॥

यद्यपि त्वं महीं सर्वां सममुद्रां सपर्वताम् ।

समुत्क्षिप्य महानाग ! प्रक्षेप्यसि ममोपरि ॥

नैव मे त्वं शक्यासि जनयितुं भयभैरवम् ।

अवश्यमेव ते भूयाद्विघात उरगाधिप । ॥ इति

एवञ्चोक्ते नागराजो विहतानुभावो निष्कलव्यायामो दुःखी दुर्मना
अभूत् । स च स्थविरस्तत्कालानुरूपया धर्मकथया चतुरशीतिसहस्रै-
र्नागैः सार्द्धमरवालं नागराजं त्रिषु शरणेषु पञ्चसु शालेषु च प्रत्यष्ठापयत् ।
अपरानपि बहून् हिमालयवासिनो यक्षगन्धर्वाश्च । पञ्चकोपि यक्षः
सार्द्धं भार्गव्या पञ्चभिः पुत्रशतैः श्रोतापत्तिकेले प्रतिष्ठापयामास ।

अथाऽयुष्मान् मध्यन्तिकः स्थविरः सर्वान् यक्षराक्षसानामन्वय
एवमाह स्म ।

मा क्रोधं जनयतेदानीमत ऊर्ध्वं यथा पुरा ।

सस्यघातं न कुरुत सुखकामा हि प्राणिनः ।

भैत्रां कुरुत सत्त्वेषु वसन्तु मनुजाः सुखम् ॥ इति ।

तेऽपि सर्वे साधु भवन् ! इति तस्य स्थविरस्य वचनं शुश्रुवुः ।
यथानुशासनञ्च प्रतिपेदिरे । तस्मिन् हि दिवसे अरवालस्य नागराज-
स्योत्सवोऽप्यभवत् । तस्मिन्नुत्सवेषुऽपि नागराजः स्वीयं रत्नमयं पर्य-
ङ्कमाहृत्य स्थविरस्य प्राज्ञापयत् । स च स्थविरो निपसाद् रत्नमये
पर्यङ्के । नागराजोऽपि तं स्थविरं वीजयमानः सन्निधौ तस्यौ । सपदि
काश्मारगन्धारराष्ट्रावासिनः समागता निषण्णं स्थविरं दृष्ट्वा नागराजादपि
स्थविरो महर्द्धिकतर इति मत्वा स्थविरमेव ववन्दिरे । स तु स्थविरस्तेभ्य
आशीविषोपमं नाम सूत्रं दिदेश । देशनायाः पर्यवसाने अर्शात्याः
प्राणिसहस्राणां धर्माभिसमयोऽभूत् । कुलशतसहस्रेषु मनुष्याः

प्रवत्रजुश्च । तदा काश्मीरगन्धारराष्ट्रयोर्भगवतो गौतमस्य शासन-
मतीव शुशुभे ।

इति काश्मीरगन्धारदेशयोर्बुद्धशासनप्रतिष्ठापनम् ।

तथाऽयुष्मान् महादेवो नाम स्थविरः स्वपञ्चमं महिपकमण्डलं गत्वा
देवदूतं नाम सूत्रमदिशत् । देशनायाः पर्यवसाने चत्वारिंशत्सहस्राणि
प्राणिनो धर्मावबोधं चक्रुः । चत्वारिंशत्सहस्राणि प्राणिनः प्रवत्रजुश्च ।
ततः प्रभृति सर्वस्मिन् महिपकमण्डले भगवतो गौतमस्य शासनं विरराज ।

इति महिपकमण्डले बुद्धशासनप्रतिष्ठापनम् ।

तथाऽयुष्मान् रक्षितो नाम स्थविरः स्वपञ्चमं वानवासिराष्ट्रं गत्वा
अन्तरीक्षे स्थित्या अनमताप्रपर्यायया कथया वानवासिकान् जनान्
प्रासादयत् । तस्याः कथायाः पर्यवसाने षष्टिसहस्राणां प्राणिनां
धर्माभिसमयोऽभूत् । सप्तत्रिंशत्सहस्रजनाः प्रव्रज्यां लेभिरे ।
तत्र च पञ्च विहारशतानि प्रतिष्ठापयामासुः । ततः प्रभृति सर्वत्र
वानवासिराष्ट्रे बुद्धशासनं प्रावर्धे ।

इति वानवासिराष्ट्रे बुद्धशासनप्रतिष्ठापनम् ।

तथाऽयुष्मान् यवनधर्मरक्षितो नाम स्थविरः अपरान्तराष्ट्रं गत्वा
बहिस्त्रन्धोपमं नाम सूत्रं दिष्ट्वा अपरान्तवासिनः प्रसाद्य सप्तत्रिंशत्स-
हस्रान्प्राणिनो धर्माभूतमपाययत् । अथ राजकुलोदेव सार्द्धं षट्स्त्री-
सहस्रैः पुरुषसहस्रञ्च प्राव्राजीत् । एवं तत्र सर्वत्र बुद्धशासनं प्रतिष्ठा-
पयामास ।

इत्यपरान्तराष्ट्रे बुद्धशासनप्रतिष्ठापनम् ।

तथाऽयुष्मान् महाधर्मरक्षितो नाम स्थविरो महाराष्ट्रान्गत्वा महानारदकाश्यपनामकया जातककथया महाराष्ट्रीयान् जनान् प्रसाद्य चतुरशीतिसहस्राणि प्राणिनां मार्गफलेषु प्रत्यष्टापयत् । त्रयोदशसहस्राणि च जनानां प्रात्राजयत् । एवं सकलेषु महाराष्ट्रेषु बुद्धशासनञ्च ततान् ।

इति महाराष्ट्रेषु बुद्धशासनप्रतिष्ठापनम् ।

तथाऽयुष्मान् महाराक्षितो नाम स्थविरः स्वपञ्चमं यवनराष्ट्रं गत्वा कालकारामं नाम सूत्रं दिष्ट्वा यावनान् मनुष्यान् प्रसाद्य सप्तत्रिंशत्सहस्राधिकेभ्यः शतसहस्रप्राणिभ्यो मार्गफलानि सम्प्रादात् । तस्य महाराक्षितस्य स्थविरस्य सकाशे दशसहस्राणि च जनानां प्रवव्रजुः । एवं यवनराष्ट्रे भगवतो गौतमस्य शासनं प्रतिष्ठापयामास ।

इति यवनराष्ट्रे बुद्धशासनप्रतिष्ठापनम् ।

तथाऽयुष्मान् मध्यमो नाम स्थविरः सार्द्धं काश्यपगोत्रेण च स्थविरेण अलकदेवेन च स्थविरंण दुन्दुभीश्वरेण च स्थविरेण सहस्रदेवेन च स्थविरेण हिमालयप्रदेशं गत्वा धर्मचक्रप्रवर्तनं नाम सूत्रं दिष्ट्वा हिमालयवासिनो जनान् प्रसाद्य अर्शातिकोटीः प्राणिनां मार्गफलेषु प्रत्यष्टापयत् । तेऽपि पञ्च स्थविराः प्रत्येकं पञ्च राष्ट्राणि प्रसादयामासुः । एकैकस्य सकाशेऽपि जनाः शतसहस्रशः प्रवव्रजुश्च । एवं तत्र हिमालयप्रदेशे भगवतो गौतमस्य शासनं सुप्रतिष्ठितमभूत् ।

इति हिमालयप्रदेशे बुद्धशासनप्रतिष्ठापनम् ।

तथाऽयुष्मान् शोणो नाम स्थविरश्च आयुष्मादुत्तरो नाम स्थवि-
 रश्च अपरंश्विभिः स्थविरैः सार्द्धं सुवर्णभूमिं जग्मतुः । तदैका राक्षसी
 समुद्रान्निक्राम्य तत्र राजकुले सज्जातसज्जातान् दारकान् खादति स्म ।
 तस्मिन्नेव दिवसे राजकुले एषो दारको निर्युतः । तदा महुष्या एकं
 स्थविरं दृष्ट्वा अयं राक्षसमहायुक्त इति मन्यमाना आयुषहस्ताः स्थविरं
 हन्तुकामा गच्छन्ति स्म । स च स्थविरस्त्वान् मर्त्यानेवमृच्छत् । भवन्तः ।
 यूयं कस्मादायुषहस्ता आगच्छयेति ? । अथ ते प्राञ्चुः । अस्माकं
 राजकुले जातजातान् दारकान् राक्षसाः खादन्ति स्म । यूयं तेषां
 सहाया इति । अथ स्थविर आह स्म । न वयं राक्षसमहायाः । वयं
 श्रमणा नाम । विरता वयं प्राणातिपातात् । विरता अदत्तादानान् ।
 विरताः कामेषु मिथ्याचारात् । विरता मृषावादान् । विरता मद्यपानान् ।
 वयमेकमुक्ताः, शीलवन्तः, कल्याणधर्म्माण इति । सपद्येव सा राक्षसी
 सपरिवारा समुद्रान्निक्रामन् । अथ महुष्यास्तां राक्षसीं समालोक्य भवन्तः ।
 अथ राजगृहे दारको जानस्तं खादिनुमेषा राक्षसी आगच्छतीति भिया
 रुरुतुः । अथ स तु स्थविरो राक्षसेभ्यो द्विगुणानि शरीराणि निर्माय
 सपरिवारां तां राक्षसीं तेषां शरीराणां मध्ये कृत्वा उभयेषु पार्श्वेषु
 पर्याक्षिपत् । तस्याः सपरिवाराया मनस्येतदभूत् । अवश्यमिदं
 स्थानमेभिलिख्यं भविष्यति । इदानीं वयं सर्व्वे एषां भक्ष्या भविष्याम
 इति मत्त्वा सर्व्वे राक्षसा भिया वेगेन पलायामासुः ।

स च स्थविरस्ते यावददर्शनं गच्छन्ति तावत् पलाय्य तस्मिन्
 द्वीपे समन्तादारक्षां संविदधौ । तस्मिंस्तु समये सन्नियतितान् महाननान्
 ब्रह्मनालं नाम सूत्रं दिष्ट्वा प्रसाद्य त्रिषु शरणेषु पञ्चमु शीलेषु च प्रत्य-
 ष्ठापयत् । तत्रापि पण्डितसहस्राणां प्राणिनां धर्म्माभिसमयोऽभूत् । कुलदा-

रकाणां पञ्चशताधिकानि त्रीणि सहस्राणि च कुलदुहितृणां पञ्चशतावे-
कमेकसहस्रञ्च प्रव्रज्यां लेभिरे । एवं तस्यां सुवर्णभूम्यां बुद्धशासनं
सुप्रतिष्ठापयामास ।

इति स्ववर्णभूमौ बुद्धशासनप्रतिष्ठापनम् ।

तथाऽप्युमान् महेन्द्रो नाम स्थविरः स्वोपाध्यायेन मौद्वलिपुत्रानिनेन
स्थविरेण च भिक्षुसङ्घैश्च लङ्काद्वीपगमनार्थमाराधितः सन् कालं व्यलोक्य-
यत् । नैवेदानीं कालः । पण्णां मासानामातिक्रमेण राजा मुद्मन्वः
कालङ्करिष्यति तत्पुत्रो देवानां प्रियतिष्यो राज्यं प्राप्स्यतीति । तदा
शासनं प्रतिष्ठापयितुं शक्यत इति । स त्वेवमचिन्तयत् । अहं पूर्णम-
जनपदमागन्तुं न लप्स्य इति । स चाऽप्युमान् महेन्द्रः स्थविर उच्य-
यञ्च भिक्षुसङ्घाश्च समभिवन्द्य सार्द्धमिष्टियेण च स्थविरेण उत्थितेन च
स्थविरेण भद्रशालेन च स्थविरेण शम्बलेन च स्थविरेण पद्मभिसाशानेन
महर्द्धिना सुमनेन च श्रमणोद्देशेन मण्डुकेन चोपासकेन अशोकान्-
न्निरक्रामत् । स तु महेन्द्रः स्थविरः सपरिवारः कुमुदपुरेण्येन
दक्षिणगिरौ जनपदे किञ्चित् कालं चचार । व्यलोक्य च स्वान्ताकान् ।
तत्रापि पण्मासानत्यक्रमयञ्च । स च स्थविरः क्रमशो मानुन्निन्दन्
वैदिशानगरं सम्प्राप्तः । राजा धर्माशोकः कुमारकाल एव तत्र
उज्जयिनीनगरं गच्छन् वैदिशानगरं प्राप्य देवश्रेष्ठिनो बुद्धिस्त-
सा तु तदहन्त्येव गर्भमधत्त । सा चोज्जयिनीनगरे महेन्द्रं नृप-
सुपुत्रे । महेन्द्रस्य कुमारस्य चतुर्दशवर्षात्मके वयासि राजा अशोकः
भिवेकं प्रापत् । तदा तु सा महेन्द्रस्य स्थविरस्य परान्ते
न्यवसत् ।

मानि सुविभक्तवृन्तपत्रकिञ्जल्कानि च दृश्यन्ते । शकुनयष्टथां हंसकुक्कु-
 टर्नवज्जीवकादयः शकुना नानाविधाः सर्गीवा इव दृश्यन्ते । अस्य
 राज्ञः समुद्रादापि मुक्तामणिवैदूर्याद्यनेकविधरत्नानि समुत्पेदिरे । लङ्कायां
 तु हयमुक्ता, गजमुक्ता, रथमुक्ता, आमलकीमुक्ता, बलयमुक्ता, अङ्गु-
 लिवेष्टकमुक्ता, ककुधफलमुक्ता, प्राकृतिकमुक्ता, इत्यष्टौ मुक्ताः समुत्पेदिरे ।
 स च राजा देवानाम्प्रियतिप्यस्ताश्च यष्टीस्ताश्च मुक्ता अपराणि च बहूनि
 रत्नानि राज्ञो धर्माशोकस्य प्राभृतं कृत्वा प्रैरयत् । तांश्च लब्ध्वा
 प्रसन्नो राजा धर्माशोकस्तस्य राज्ञो देवानां प्रियतिप्यस्य छत्रं चामरं खड्गं
 मौलिं रत्नपादुकाञ्च प्रैरयत् । अभिषेकार्थमपराणि विविधानि प्राभृतानि
 च । तद्यथा शङ्खं, गङ्गोदकं, वर्द्धमानं, वृत्तांशकभृङ्गारं, नन्दावर्त्तं,
 शिविकां, कन्यां, दूर्वां, अधोर्विं, वस्त्रयुग्मं, हस्तपुञ्जनं, हरिचन्दनं,
 अरुणवर्णमृत्तिकां, अञ्जनं, हरीतकीं, आमलकामिति । अपरं धर्मप्राभृ-
 तमपि प्रेषयामास । यथा—

अहं बुद्धञ्च धर्मञ्च सद्द्वञ्च शरणं गतः ।

उपासकत्व विन्देयं शाक्यसिंहस्य शासने ॥

एतेषु च त्रिषु वस्तुपूतमेषु नरोत्तमः ।

प्रसाद्य चित्तं त्वमपि श्रद्धया शरणं व्रज ॥ इति ।

स चाऽयं राजा देवानाम्प्रियतिप्यो राज्ञा धर्माशोकेन प्रेषितैरेव
 अभिषेकमाण्डैः एकमासाभिषिक्तः संस्तदहन्वचिरश्रुतां शासनप्रवृत्ति-
 मनुस्मरन् “श्रमणा वयं महाराज! धर्मराजस्य श्रावका” इति
 समाकर्ष्य आर्यां न्विहागता इति सपद्यायुधं निक्षिप्य सम्मोदनायां
 कथां कथयमान एकमन्तं निपसाद ।

एवं निपण्णे च राजनि तानि चत्वारिंशत्पूरुपसहस्राणि समागत्य
 आयुष्मन्तं महेन्द्रं स्थविरं परिववुः । तदा स स्थविर इतरान् पट्पुरुषान-

दर्शयत् । राजा तदवलोक्य इमे कदा आगता इत्यपृच्छत् । नृपते ! सह
मयैवेति । इदानीं जम्बूद्वीपे अपरेऽपि एवंप्रकाराः श्रमणाः सन्ति ? इति ।
सन्ति महाराज ! इति । एतर्हि महाराज ! जम्बूद्वीपः कापायवत्प्रज्ज्योतिः
ऋषिवातप्रतिवातश्च । तस्मिन् महाराज ! जम्बूद्वीपे-

त्रैविद्या ऋद्धिप्राप्ताश्च चेतःपर्यायकोविदाः ।

अर्हन्तः क्षीणपापाश्च बहवो बुद्धश्रावकाः ॥ इति ।

अथ राजा अपृच्छत् । भवन्तः । केनाऽऽगच्छन्निति । वयं महाराज !
नैवोदकेन वा स्थलेन वा आगच्छाम । अथ राजाऽज्ञासादेत आकाश-
मार्गेणागता इति । अथाऽयुष्मान् महामहेन्द्रः स्थविरो राज्ञो देवानांप्रिय-
तिप्यस्य प्रज्ञाव्यक्ततादिविमर्शनार्थमासन्नमाघ्रतरुमारम्य प्रश्नमपृच्छत् ।
महाराज ! किन्नामार्यं तरुरिति । भवन् । आम्रतरुरिति । महानृप ! इमाम्र-
तरुं त्यक्त्वा अपर आम्रतरुरस्ति वा नास्तीति । सन्ति भवन् ! अपरे बहव
आम्रद्रुमा इति । महानृप ! इमञ्चाम्रतरुमपरंश्चाम्रतरुं त्यक्त्वा अपरे द्रुमाः
सन्ति ? इति । सन्ति भवन् ! इति । अपरानाम्रद्रुमांश्चानाम्रद्रुमांश्च त्यक्त्वा
अस्ति अपरो द्रुमः ? इति । ननु भवन् ! अयमेवाम्रतरुरस्तीति । अथ स
च स्थाविरः साधु महाराज ! पण्डितस्त्वमित्याऽहं स । पुनरपि स तु
स्थाविरो राजानमपृच्छत् । महाराज ! सन्ति तव ज्ञातयः ? इति । सन्ति
भवन् ! मम बहवो ज्ञातय इति । महानृप ! तांश्च ज्ञातींस्त्यक्त्वा अज्ञातयः
सन्ताः ? इति । अज्ञातयो भवन् ! ज्ञातिभ्यो बहुतराः । महाराज ! तव
ज्ञातींश्चाज्ञातींश्च त्यक्त्वा अन्यः कश्चिदस्ति ? इति । अहं भवन् अस्मीति ।
साधु महाराज ! आत्मैवात्मनो ज्ञातिर्नापरा इति । अथ स महामहेन्द्रः
स्थाविर एव चिन्तयामास । राजा पण्डितः । शस्यते तस्य धर्मावबोधं
कारयितुमिति चूलहस्तिपदोपमं नाम सूत्रं दिदेश । देशनायाः पर्यवसाने
सार्द्धं चत्वारिंशत्पुरुषसहस्रैः राजा त्रिषु शरणेषु प्रतितिष्ठति स ।

मानि सुविभक्तवृन्तपत्रकिञ्जल्कानि च दृश्यन्ते । शकुनयष्ट्यां हंसकुक्कु-
 टनीवज्जीवकादयः शकुना नानाविधाः सर्जावा इव दृश्यन्ते । अस्य
 राज्ञः समुद्रादग्निमुक्तामणिमृदय्याधनेकविधरत्नानि समुत्पेदिरे । लङ्कायां
 तु हयमुक्ता, गजमुक्ता, रथमुक्ता, आमलकीमुक्ता, वलयमुक्ता, अङ्गु-
 लिनष्टकमुक्ता, ककुधफलमुक्ता, प्राकृतिकमुक्ता, इत्यष्टौ मुक्ताः समुत्पेदिरे ।
 स च राजा देवानांप्रियतिप्यस्ताश्च यष्टीस्ताश्च मुक्ता अपराणि च बहूनि
 रत्नानि राज्ञो धर्माशोकस्य प्राभृतं कृत्वा प्रैरयत् । तांश्च लब्ध्वा
 प्रसन्नो राजा धर्माशोकस्तस्य राज्ञो देवानां प्रियतिप्यस्य छत्रं चामरं खड्गं
 मौलिं रत्नपादुकाश्च प्रैरयत् । अभिषेकार्थमपराणि विविधानि प्राभृतानि
 च । तद्यथा शङ्खं, गङ्गोदकं, वर्द्धमानं, वृत्तांशकभृङ्गारं, नन्दावर्त्तं,
 शिविकां, कन्यां, दर्वीं, अधोर्विं, वस्त्रयुग्मं, हस्तपुञ्जनं, हरिचन्दनं,
 अरुणवर्णमृत्तिकां, अञ्जनं, हरीतकीं, आमलकामिति । अपरं धर्मप्राभृ-
 तमपि प्रेषयामास । यथा—

अहं बुद्धञ्च धर्मञ्च सङ्गञ्च शरणं गतः ।

उपासकत्वं विन्देयं शाक्यसिंहस्य शासने ॥

एतेषु च त्रिषु वस्तुपूज्येषु नरोत्तमः ।

प्रसाद्य चित्तं त्वमपि श्रद्धया शरणं व्रज ॥ इति ।

स चाऽयं राजा देवानांप्रियतिप्यो राज्ञा धर्माशोकेन प्रेषितैरेव
 अभिषेकभाण्डैः एकमासाभिषिक्तः संस्तदहन्यचिरश्रुतां शासनप्रवृत्ति-
 मनुस्मरन् “श्रमणा वयं महाराज ! धर्मराजस्य श्रावकः” इति
 समाकर्ण्य आर्यां न्विहागता इति सपद्यायुधं निक्षिप्य सम्मोदनीयां
 कथां कथयमान एकमन्तं निपसाद ।

एवं निपण्णे च राजनि तानि चत्वारिंशत्पूरुषसहस्राणि समागत्य
 आयुष्मन्तं महेन्द्रस्वविरं परिवव्रुः । तदा स स्वविर इतरान् पट्पुरुषान-

दर्शयत् । राजा तदवलोक्य इमे कदा आगता इत्यपृच्छत् । नृपते ! सह मयैवेति । इदानीं जम्बूद्वीपे अपरेऽपि एवरूपाः श्रमणाः सन्ति ? इति । सन्ति महाराज ! इति । एतर्हि महाराज ! जम्बूद्वीपः काषायवस्त्रप्रज्योतिः श्रपिवातप्रतिवातश्च । तस्मिन् महाराज ! जम्बूद्वीपे-

त्रैविद्या ऋद्धिप्राप्ताश्च चेतःपर्यायकोविदाः ।

अर्हन्तः क्षीणपापाश्च बहवो बुद्धश्रावकाः ॥ इति ।

अथ राजा अपृच्छत् । भवन्तः । केनाऽऽगच्छन्निति । वयं महाराज ! नैवोदकेन वा स्थलेन वा आगच्छाम । अथ राजाऽज्ञार्सादित आकाश-मार्गणागता इति । अथाऽयुष्मान् महामहेन्द्रः स्थविरो राज्ञो देवानांप्रिय-तिष्यस्य प्रज्ञाव्यक्ततादिविमर्शनार्थमासन्नमासन्नरुमारम्य प्रश्नमपृच्छत् । महाराज ! किन्नामायं तरुरिति । भवन् ! आम्रतरुरिति । महानृप ! इममास-तरुं त्यक्त्वा अपर आम्रतरुरस्ति वा नास्तीति । सन्ति भवन् ! अपरे बहव आम्रद्रुमा इति । महानृप ! इमञ्चास्रतरुमपरंश्चास्रतरुं त्यक्त्वा अपरे द्रुमाः सन्ति ? इति । सन्ति भवन् ! इति । अपरानाम्रद्रुमांश्चानाम्रद्रुमांश्च त्यक्त्वा अस्ति अपरो द्रुम ? इति । ननु भवन् ! अयमेवास्रतरुरस्तीति । अथ स च स्थविरः साधु महाराज ! पण्डितस्त्वमित्याऽह स । पुनरपि स तु स्थविरो राजानमपृच्छत् । महाराज ! सन्ति तव ज्ञातय ? इति । सन्ति भवन् ! मम बहवो ज्ञातय इति । महानृप ! तांश्च ज्ञार्तांस्त्यक्त्वा अज्ञातयः सन्ता ? इति । अज्ञातयो भवन् ! ज्ञातिभ्यो बहुतराः । महाराज ! तव ज्ञार्तांश्चाज्ञार्तांश्च त्यक्त्वा अन्यः कश्चिदस्ति ? इति । अह भयन् अस्मीति । साधु महाराज ! आत्मैवात्मनो ज्ञातिर्नापरा इति । अथ स महामहेन्द्रः स्थविर् एषं चिन्तयामास । राजा पण्डितः । शक्यते तस्य धर्मावबोधं कारयितुमिति चूलहास्तिपद्मोपमं नाम सूत्रं दिदेश । देशनायाः पर्यवसाने सार्द्धं चत्वारिंशत्पुरुषसहस्रैः राजा त्रिषु शरणेषु प्रतितिष्ठति स ।

अथ तत्क्षण एव राज्ञो भक्तमाहरत् । राजा धर्मं शृवञ्छेष एव-
मज्ञासीत् । एतेषामस्मिन् काले भोजनं नार्हमिति । अपृष्ट्वा भोजनमपि
नार्हमिति विचिन्त्य मुद्घ्वं भवन्तो ! भक्तमित्यपृच्छत् । महाराज !
अस्मिन् काले अस्माकं भोजनं नार्हमिति । कस्मिन् काले भवन् !
अर्हमिति ? । महाराज ! अरुणोद्गमनात् प्रभृति यावन्मध्याह्नकालादिति ।
भवन् ! गच्छामो नगरमिति । अलं महाराज ! वयमिह वत्स्याम इति ।
यदि यूयं वसथ अयं दारको गच्छतु इति । महानृप ! अयं दारक
आगतफलो विज्ञातशासनः प्रव्रज्यापेक्ष इदानीं प्रव्रजिष्यतीति । तस्माद्धि
भवन् ! ध्वो रथं प्रेषयिष्यामि, तमभिरुद्गागच्छतेत्युक्त्वा समभिवन्ध
प्रायात् ।

अथाऽयुष्मान् महामहेन्द्रोऽचिरप्रयाते राजनि सुमनं श्रमणोद्देशमा-
मन्त्रयामास । आगच्छ सुमन ! त्वमिदानीं धर्मश्रवणार्थं कालं घोषयेति ।
भवन् ! कियत्स्थानं श्रावयन् घोषयामोति । सरुले लङ्काद्वीगमेति ।
साधु भवन् ! इति सुमनःश्रमणोद्देशोऽभिज्ञापादकं चतुर्थं ध्यानं समापय
ततश्चोत्थाय समाहिनेन चित्तन सरुले लङ्काद्वीपं श्रावयंस्त्रिवारं धर्मश्र-
वणार्थं कालमज्जुषत् । राजा तं शब्दं श्रुत्वा स्थविराणा सकाशे दूतान्
प्राहिणोत् । किं भवन्तः ! अस्ति कश्चिन् उपद्रवः इति । न हि भो ! अ-
स्माकनुपद्रवः । धर्मश्रवणार्थं कालं घोषयाम इति । सुमनस्य श्रमणो-
द्देशस्य शब्दं श्रुत्वा भूम्या देवाः शब्दं शुश्रुवुः । एतेनैवोपायेन यावद्ब्रह्म-
लोकैकाच्छब्दोऽभ्युद्गतः । तेन च शब्देन महादेवतासन्निपातो बभूव । स च
स्थवितो देवतासन्निपातं दृष्ट्वा समचित्तपर्यायं नाम सूत्रं देशयामास ।
देशनापाः पर्यवसाने जसह्वयानां देवतानां धर्माभिसमयोऽभूत् । अथ
तस्या निशाया अतिक्रमेण राजा स्थविराणां गमनार्थं रथं प्रेषयत् ।

सारथिरेकान्ते रथं निधाय तेभ्यः स्थविरेभ्य एवमारोचयत् । भवन्तः । रथ
आहूतः । अभिरोहत रथे, गमिष्याम इति ।

अथ स्थविर आहस । भो ! वयं रथं नारोहामः । त्वं गच्छ । वयं
पश्चादागमिष्याम इति । स च स्थविरः सपरिवारो व्योमवर्त्मना अनु-
राधपुरं गत्वा प्राचीनदिशायां प्रथमचैत्यस्यानादवरुरोह । राजा देवानां-
प्रियतिष्योऽपि सारथिं प्रेष्य अन्तर्निवेशने मण्डपं सर्जयतेति सचिवा-
नाज्ञापयत् । सपदि सचिवाः सर्वे प्रहृष्टमनसोऽतीव प्रासादिकं मनोरमं
मण्डपं सर्जयामासुः । पुनरपि राजा एवमचिन्तयत् । अतीतेऽपि दिवसे
शीलविभागं कथयमानः स्थविर उच्चशयनमहाशयनानि नार्हन्तीत्याऽह
स्म । तस्मान्निपत्स्यन्ति न्वार्या उच्चशयने न निपत्स्यन्तीति राजा
संशयमापद्यत । एवं चिन्तयतस्तस्य स सारथिनगरद्वारं सम्प्राप्तः ।
ददर्श स ततः प्रथमतरं समागत्य कायबन्धनं बध्वा चविराणि प्रावृतवतश्च
स्थविरान् । दृष्ट्वा चाऽतीव प्रसन्नः समागत्य स्थविरा देवा ! आगता
इति राज्ञे न्यदेवयत् । अथ राजा एवमपृच्छत् । भद्र ! तेऽपि स्थविरा
रथमारूढा ? इति । नारूढा देव ! इति । अपि च मम पश्चान्निष्क्रम्य प्रथ-
मतरमागत्य प्राचीनद्वारे तस्पुरिति ।

अथ राजा तेऽपि स्थविरा रथं नारूढा इति श्रुत्वा इदानीमार्या
उच्चशयनानि न प्रतीच्छन्तीति विचिन्त्य भद्राः ! यूयं भूम्यास्तरणा-
न्याऽसनानि प्रज्ञापयतेति चोक्त्वा प्रतिमार्गं जगाम । तेऽपि सचिवा
भूम्यामासनं प्रज्ञप्य उपरि विचित्रास्तरणानि च प्राज्ञापयन् । राजा
प्रतिमार्गं गत्वा स्थविरान् समभिवन्द्य महामहेन्द्रस्य स्थविरस्य हस्तात्
पात्रं गृहीत्वा महत्या पूजया सत्कारेण च स्थविरान्नगरं प्रावेशयत् ।
पुना राजभवनं प्रावेशयच्च । स तु स्थविर आसनमवलोक्याऽस्माकं

भगवतो गौतमस्य शासनं सकले लङ्काद्वीपे पृथिवीवत्प्रसृतं निश्चलं प्रतिष्ठास्यतीति विचिन्तयन्नेव निपसाद । अथ राजा तांश्च स्थविरान् प्रणतैः स्वाद्यैर्भोज्यैः स्वहस्तेन भोजयामास । ततश्च राज्ञा अनुलादेवी-प्रमुखाः पञ्चशतस्त्रियः स्थविरैर्म्यः समभिवादनं पूजासत्कारञ्च कुर्वन्तु इति समानीता एकमन्तं निषण्णाः । अथ महेन्द्रः स्थविरःसपरिजनस्य राज्ञो धर्मरत्नवृष्टिं वर्षयन् प्रेतवस्तु विमानवस्तु सत्यसंयुक्तञ्च दिदेश । ता अपि पञ्चशतस्त्रियः स्थविरस्य धर्मदेशनां श्रुत्वा श्रोतापत्तिकलं लेभिरे ।

येऽपि मर्त्याः पुनरत्र दिवसे मिश्रकादौ स्थविरान् ददृशुः । ते तत्र तत्र स्थविराणां गुणान् कथयामासुः । तद्गुणकथनमाकर्ष्य महाजना राजाङ्घने सन्निरपत्य महान्तं निर्घोषं चक्रुश्च । अथ राजा अष्टच्छत् । क एष शब्द इति । नागरिका देव ! स्थविरान् द्रष्टुं न लभामह इति स्वन्तीति । तदा राजा एवमचिन्तयत् । यदि ते इह प्रवेक्ष्यन्ति इहा-वकाशोपि न भविष्यतीति । गच्छत यूयं हस्तिशालायां वालुकामार्कार्क्य्यं पञ्चवर्णानि कुसुमानि च वस्त्रैर्वितानञ्च बद्ध्वा मङ्गलहस्तिस्थाने स्थविर-स्याऽसनमपि प्रज्ञापयतेत्यवदत् । आमात्यास्तथा चक्रुः । अथ महाम-हेन्द्रः स्थविरस्तत्र गत्वा निषद्य देवदूतं नाम सूत्रं दिदेश । देशनायाः पर्यवसाने सहस्रजनाः श्रोतापत्तिकले प्रतितप्तुः । ततश्च हस्तिशालाऽपि अतिसम्बाधेति दक्षिणद्वारि नन्दनोद्याने आसनानि प्राज्ञापयन् । स च स्थविरस्तत्राऽपि निषद्य आशीविषोपमं नाम सूत्रं दिदेश । देशनायाः पर्यवसाने सहस्रप्राणिनः श्रोतापत्तिकलं प्रतिलेभिरे । इत्यमागतदिवसा-द्वितीये दिवसे पञ्चशतोत्तराणां द्विसहस्राणां प्राणिनां धर्माभिसमयोऽ-भूत् । अथ स्थविराणां दर्शनार्थमागतागतैर्महानैः सह मोदमानस्य तस्य स्थविरस्य तत्रैव सायं जातम् । अथ स्थविरः कालं संलक्ष्य गच्छाम

इदानीं मिश्रकाद्रिमिति चोक्त्वा उदतिष्ठत् । अथ सचिवा अब्रुवन् ।
 कुत्र भवन्तो ! गच्छतः ? । भवन्तः ! तत्र गन्तुमिदानीमकालः । इदमेव
 नन्दनवनं नामोद्यानमार्याणां निवसनार्थमर्हम् । अलं गत्वेति । पुनरपि
 राज्ञो वचनेनाब्रुवन् । भवन्तः ! राजा एवमाह स्म । इदं मेघवनं नामो-
 द्यानं मम पैतृकम् । नगरान्नातिदूरं नात्यासन्नं गमनागमनसम्पन्नं च । अत्र
 स्थविरा वासं कुर्वन्तु इति । ऊपुश्च ते स्थविरा मेघवन उद्याने तां
 रजनीमिति । अथ राजा निशाया अपगमे स्थविरस्य सकाशं समेत्य
 सुखशयनादीन् प्रथमं पृष्ट्वा भवन्तः ! शुष्माकमारामोप्यर्हतीत्यपृच्छच्च ।
 अथ स्थविर आह स्म । महाराज ! भगवता गौतमेन भिक्षूणामारामोऽ-
 नुज्ञातः । तस्मादस्माकमारामोऽर्हतीति । तच्छ्रुत्वा प्रसन्नो राजा सुवर्ण-
 भृङ्गारं गृहीत्वा महामहेन्द्रस्य स्थविरस्य पाणाबुदकमपातयत् । तस्मै च
 महामेघवनं नामोद्यानं समभ्यर्पयामास । सहैवोदकपतनेन इयं महोर्वी
 प्राकम्पत ।

इदं लङ्काद्वीपे बुद्धशासनप्रतिष्ठापनम् ।

इति श्रीशीलस्कन्धस्थविरस्य कृतौ सद्धर्मकरन्दे
 सम्बुद्धशासनप्रतिष्ठापदिदीपनो नाम
 चतुर्विंशोऽध्यायः ।

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः ।

एवं प्रतिष्ठिते बुद्धशासने बहवः क्षत्रियब्राह्मणादयो नागरिका-
स्त्रिषु शरणेषु च पञ्चसु शालेषु च प्रतिष्ठिता बहूनि कुशलकर्माणि
सञ्चिन्त्युः । तदा लङ्काद्वीपेऽनेकशतसहस्रक्षीणाश्रवाभिक्षुभिर्भिक्षुकीभिश्च
समलङ्कृतः प्राभूत् । अतुराधपुरनामके नगरे च जम्बुद्वीपिनामके नगरे
च पुलस्तिपुरनामके नगरे च मलयराष्ट्रे च रोहणजनपदे महाग्रामनामके
नगरे च सर्वेष्वपि नगरजनपदग्रामनिगमादिषु बुद्धशासनमतीव निर्मलं
परिशुद्धं विराज । तस्मिन् काले जम्बुद्वीपे च लङ्काद्वीपे च त्रिविधा-
पट्टभिज्ञाननेकगुणगणसमुपलक्षिता महाक्षीणाश्रवा अर्हन्तो भगवतो
गौतमस्य प्रशस्तप्रवरोदारपरमगम्भीरविचित्रनिपुणधर्म सार्थकथं त्रिपि-
टकञ्च मुखवाटवशात् प्रवर्त्तयन्ते स्म ।

एवं च गच्छति काले भगवतो गौतमस्य परिणिर्वाणाच्चतुःपञ्चाशद्व-
त्तरचतुःशतसंवत्सरेषु अतिश्रमन्तेषु वृत्तग्रामण्यभयो नाम कुमारः
श्रीलङ्कायां राज्याभिषेकेनाऽभिषिक्तः । स च राजा वृत्तग्रामण्यभयः
सम्बुद्धशासने अतीव प्रसन्नः । सश्रद्धो गुणवांश्च । स राजा धम्मंण
च शान्त्या च लोकान्पर्यापालयन् । तदा क्षीणाश्रवा अर्हन्त एवम-
चिन्तयन् । इदानीं महामतयो बहुश्रुतास्त्रिविद्यापट्टभिज्ञादिगुणोपेताः
क्षीणाश्रवा अर्हन्तो भगवतो गौतमस्य सार्थकथं सकलं त्रिपिटकं धार-
णवशादेवावयन्ति । अनागतेऽपि काले तादृशा ज्ञानवन्तो बहुश्रुताः
सृष्टिसम्पन्नाः क्षीणाश्रवा अर्हन्तो न भविष्यन्ति । तादृशां महा-
ज्ञानवतां बहुश्रुतानामभावाज्जिनशासनस्य हानिरपि दृश्यते । तस्माद्द-

विन्यति काले जिनशासनस्याभिवृद्धयै अस्मिन्नेव काले उद्योगं कारयितुं युक्तमिति । सपदि राजाऽपि वृत्तग्रामण्यभयो महाविहारं जगाम । सद्दोषि तदर्थं राज्ञे वृत्तग्रामण्यभयाय न्यदेवयत् । अथ राजा एवमपृच्छत् । किं भवन्तः मया कर्त्तव्यमिति । महाराज ! मण्डपकारापणादीनि सर्वाणि तदुपकरणानि त्वयैव कर्त्तव्यानीति । राजा तत् सर्वं यथानुरूपं कारयितुं संप्रत्यैच्छत् । अथ राजा गृहं गत्वा सच्चिवानामन्व्य एवमाह स्म । भद्राः ! अहं बुद्धशासनसङ्ग्रहं कर्तुकामोऽस्मि । यूयं मत्सहाया भवतेति ।

अथ ते सच्चिवा राज्ञे वृत्तग्रामण्यभयाय एवं प्रोचुः । देव ! यदस्माभिरेतदर्थं कार्यम् । तत् सर्वं करिष्याम इति । अथ राजा वृत्तग्रामण्यभयो लङ्काद्वीपवासिनां सव्येषां भिक्षुसङ्घानां अतुराधपुरनामके नगरे महाविहारे सन्निपातं कारयित्वा तेभ्यो भिक्षुभ्य एवमाह स्म । भवन्तः ! इदानीं यूयं भगवतो गौतमस्य सार्थक्यं त्रिपिटकं मुखपाठेन प्रवर्तयन्ते । भविष्यति काले तादृशा बुद्धिमन्तो न भविष्यन्ति । तस्मादहं भगवतो गौतमस्य सार्थक्यं त्रिपिटकं पुस्तकेषु लेखयितुकामोऽस्मि । यथा तद्भवन्तः कर्तुमिच्छन्ति तथा कुरुत अहं तस्मिन् सहायो भवामि अथ महास्थविरा आहुः स । साधुर्महाराज ! तवाभिप्रायः । अनागतेऽध्वनि पापबहुलत्वात् पापोत्सन्नत्वाद्भगवतो गौतमस्य सार्थक्यं सकलं प्रवचने मुखपाठेन धर्तुं न शक्यते । तस्मात् पुस्तकारूढं कर्तुं समयोऽयमिति । कथं कुर्मो भवन्तः ? इति । यथा पुरा महाकाश्यपादयो महास्थविरास्तिषु वारेषु समगायन् एवमेव सङ्गाय पुस्तकेषु लेखितुमर्हथेति । कुत्र भवन्तः ! तां सङ्गीतिं करिष्यथेति । महाराज ! अलोकनामिकायां गुहायां करिष्यामः । अथ राजा साधु भवन्तः ! यन्मया कर्त्तव्यं तत् सर्वं करिष्यामीति प्रतिशुश्राव ।

ततश्च महास्याविरा भगवतो गौतमस्य शासनं सुस्थिरं भविष्यतीति प्रहृष्टाः सत्वरमेव सार्थकथासु त्रिपिटकपर्यासिषु विशारदांस्त्रिविद्यापड-
मिज्ञाघनेकगुणोपेतान् प्राप्तसंविदः क्षीणाश्रवान् सहस्रं भिक्षून् समुच्चित्य
अवशेषान् भिक्षुंस्तत्र तत्र प्रेषयामासुः ।

अप तेऽपि क्षीणाश्रवा महास्याविराः सार्द्धं क्षीणाश्रवसहस्रैरालोक-
गुहामाजगमुः । तत्रापि तेन राज्ञा वृत्तग्रामण्यभयेन कारिते महापे
मण्डपे निषद्य तत्साहाय्येन सकलं सार्थक्यं त्रिपिटकं पुरा महाकाश्यपादि-
वशिगणैः सङ्घातिकृताकारेण समगायन् । तेऽपि क्षीणाश्रवा राज्ञा वृत्त-
ग्रामण्यभयेन दत्तेषु धवलाकारषण्णेषु लिखित्वा पुस्तकारूढं चक्रुः ।
तस्मिंस्तु धर्मसङ्घाते पुस्तकारूढे पर्यवसाने महान् भूमिचालोऽभूत् ।
तानि च पुस्तकानि यथा प्रथमं लिखितानि तथैव अनूनानधिकाक्षरपदं
पुनःपुनर्लेखयित्वा सकलेऽपि लङ्काद्वीपे जम्बूद्वीपे च सगौरवं समहं
प्रवर्त्तयामासुः ।

एवं गच्छति च काले भगवतो गौतमस्य परिनिर्वाणात्रिपञ्चाश-
दुत्तरनवशतसंवत्सरेषु अतिक्रान्तेषु महानामो नाम राजा लङ्कायाम-
मिपिक्तः । स च राजा रविरिव महाप्रतापः त्रिविक्रम इव महाविक्रमः
कृशाशुरिव महातेजा गुरुरिव महाज्ञानी धनद इव धनवांश्चाभूत् ।
स तु राजा त्रिषु वस्तुषु निश्चलश्रद्धो लोकशासनसंरक्षणे सततमुद्योग-
वान् धार्मिको धर्मरतश्चाभवत् । तदा जम्बूद्वीपे मगधेषु जनपदेषु
मध्यमण्डले बोधिट्टमराजस्य समीपग्रामे सङ्ग्रामस्य नाम राज्ञः
पुरोधसः केशिनो नाम ब्राह्मणस्यैकः पुत्रोऽभूत् । स च तरुणः सन्
विद्याशिल्पकलानां वेत्ता त्रिषु वेदेषु पारङ्गतो विज्ञातसमयः सर्ववाद-
विशारदश्चासीत् । स तु वादार्थी जम्बूद्वीपे विचरन् विहारमेकमागम्य

रात्रौ पातञ्जलमतं सम्पूर्णपदं सुपरिमण्डलं पतन्त्युत् । अत्रैः शक्तौ
 नाम स्थविरस्तच्छ्रुत्वा एवमचिन्तयन् । अयं मन्त्रोऽस्मिन् एतन्मन्त्रः
 मर्ह इति । स च स्थविर एवमाह स्म । कोऽयं पदंस्तु मन्त्रः ।

अथ स मानव एवमपृच्छत् । किं त्वं गदमानो एतन्मन्त्रं ।
 जनामि मानव ! अहमिति । स मानवः स्मने पदद्वयं कथं
 दपृच्छत् । स च स्थविरः सर्वं प्रतिव्याहरन् । विगवन्मन्त्रं कथं ।
 स मानव एवमाह स्म । भवन् ! त्वं स्वतादे प्रश्नं कृषीति । त्वं
 स्थविरः अभिधम्मं प्रश्नमकार्षीत् । स मानवस्तन्प्रश्नात्तु इत्यपृच्छत् ।
 वन् कस्यैप मन्त्र इत्यपृच्छत् । स तु स्थविर एव बुद्धमन्त्रं कथं
 ब्रवीत् । देहि मह्यमेनमिति । त्वं प्रव्रज्य एतं गृहाण मानव ! इत्यहं
 अथ स मानवो मन्त्रार्थी प्रव्रज्य सकलं त्रिषष्टिकं समुद्रप्रदेशम् । अन्तः-
 यनमार्ग इति तदग्रहीच । बुद्धस्यैव घोषोऽस्मान्मिति बुद्धोऽयं इति
 नाम्ना प्रतीतश्चाभूत् ।

तदा स च बुद्धघोषो नाम स्थविरस्तस्मिन्नेत्र विहारे कस्मिन्नेत्रे
 दयं नाम व्याकरणञ्च धर्मसङ्घिणीप्रकरणस्य अर्थशास्त्रानामानतः स
 चकार । तथा परित्तार्थकथां कर्तुमारोभे तद्दृष्ट्वा स्वाचार्योऽस्मिन्नेत्रे
 स्थविर एवमाहस्म । भद्र ! भगवतो गौतमस्य प्रवचने पात्रप्रमोदेषु
 नीतम् । नास्तां हार्थकथा स्थविरवादाश्च । तथाऽप्युष्मन्ना महाप्रमोदेषु
 नीतं सङ्गीतित्रयमारूढं सम्बुद्धदेशितं महाकाव्यपादानां महाप्रमोदेषु
 सङ्गीतं कथामार्गञ्च समीक्ष्य सिंहलभाषया कृता सिंहलदेशे

* तथाकरणमस्मिन् काले सर्वथा लुप्तप्रायविद् कुत्रचित् स्थितम् ।
 एतत्पुस्तकं धर्मसङ्घिणीनामकस्य प्रकरणस्य एका अर्थकथेति

नामके नगरे आचार्यबुद्धदत्तस्थविरेण विनयविनिश्चयो नाम ग्रन्थ
उत्तरविनिश्चयो नाम ग्रन्थो रूपारूपविभागो नाम ग्रन्थोऽभिवर्मा-
वतारो नाम ग्रन्थश्च कृतः । तथा बुद्धदत्तनाम्ना अपरेण स्थविरेण
बुद्धवंशस्य मधुरार्थविलासिनी नाम अर्थकथा कृता । मधुरार्थविलासिनी
नाम बुद्धवंशार्थकथाऽपि महाबुद्धदत्तस्थविरेणैव कृतेति केचिद्वदन्ति ।

जम्बूद्वीपे आचार्येणानन्दस्थविरेण सप्तानामभिवर्माार्थकथानां सप्त
मूल्याकाः कृताः । लङ्काद्वीपासन्ने द्रविडराष्ट्रे पदरतायें आचार्यधर्मपाल-
स्थविरेण इत्युक्तकस्य अर्थकथा उदानार्थकथा चर्यापिटकार्थकथा स्थवि-
रगाथाया अर्थकथा विमानवस्तुनामकस्य विमलविलासिनी नाम अर्थकथा
प्रेतवस्तुनामकस्य विमलविलासिनी नाम टीका अर्थकथा विशुद्धिमार्गस्य
परमार्थमञ्जूषा नाम टीका दीर्घनिकायार्थकथाया लीनार्थप्रकाशनी नाम
टीका मध्यमनिकायार्थकथाया लीनार्थप्रकाशिनी नाम टीका संयुक्तनि-
कायार्थकथाया लीनार्थप्रकाशिनी नाम बुद्धवंशार्थकथायाः परमार्थदीपनी
नाम टीका अभिवर्म्ममूल्याकानां लीनार्थवर्णना नामानुटीका नेत्यर्थक-
थायाटीका चेतामे द्वादश ग्रन्थाः कृताः ।

जातकार्थकथाया लीनार्थप्रकाशनी नाम टीकापि आचार्यधर्मपाल-
स्थविरेणैव कृतेति केषाञ्चिन्मतम् । लङ्काद्वीपे आचार्यमहानामस्थविरेण
प्रानमोविन्मार्गस्य सद्धर्मप्रकाशिनी नाम अर्थकथा कृता । तथा लङ्काद्वीपे
आचार्येण उपसेनस्थविरेण महानिर्देशस्य सद्धर्म्मस्यतिर्नाम अर्थकथा
नामरूप

व कृतः ।

* केचित्तु एष अनुद्धस्थविरः काशीपुरनिवासीति वदन्ति ।

लङ्काद्वीप आचार्य्यशारिपुत्रमहास्वामिनाम्ना स्थविरेण समन्तात्प्रा-
सादिकाया नाम विनयार्थकथायाः सारार्थदीपनी नाम टीका विनय-
सङ्ग्रहो विनयसङ्ग्रहटीका अङ्गोत्तरनिकायार्थकथायाः सारार्थमञ्जूषा
नाम टीका अभिधर्मार्थसङ्ग्रहसिंहलार्थव्याख्या च चान्द्रपञ्चिकाटीका
च कृता ।

एवं लङ्काद्वीपे तेषु तेषु जनपदेषु तत्तत्काले अपरैरपि नाना-
चार्य्यवर्य्यैर्धर्मविनययोरनेकग्रन्था नानाविधाः सुप्रशस्ता व्याकरणा-
ङ्कृतिछन्दोग्रन्थाश्च प्रायो विरचिताः । तेऽप्यत्र मया न दर्शिताः ।
लङ्काद्वीपो हि प्रशस्तग्रन्थकृद्भिर्बहुभिराचार्य्यवर्य्यैर्विभूषितोऽभूदिति ।

॥ शिवम् ॥

इति श्रीशीलस्कन्धस्थविरस्य कृतौ सद्धर्मकरन्दे
पुस्तकलिपिपरिदीपनो नाम
पञ्चविंशोऽध्यायः

ग्रन्थकृतप्रार्थना ।

एतत्सद्धर्मपूर्व्याञ्चिनवरचरितं श्रद्धया भक्तिनम्रः
श्रोता यः श्रावयेद्यः प्रतिदिनमनिशं बुद्धसेवाभिपक्तः ।
त्यक्त्वा ह्येकान्तसमग्रान्निखिलकलिवलान्मारुतान् च जित्वा
पारं संसारसिन्धोर्ब्रजति स परमं सर्वविघ्नोपशान्तम् ॥१॥
सन्तः सन्तु निरापदः सुकृतिनो धर्मे स्थिता मानवाः
भूर्मीपा दशराजधर्मनिरताः शासत्वजम्भं महीम् ।
वपेत्वम्बुधरो धरामभिकिरन्शस्याभिसंवृद्धये
मैत्रीं सर्वजनाः परस्परमलं संवर्द्धयन्त्वादरात् ॥ २ ॥

उपसंहारः ।

मैत्री साधुषु, दीनजन्तुषु दया, क्षान्तिः परं शत्रुषु
संवृत्ता हृदि यस्य चेन्द्रियदमः पुण्योद्भवाद्भ्रजः ।
शिक्षारक्षणसंयमादिगुणवान्सद्धर्मविद्वैनयः
सोऽयं श्रीसुमनोमहायतिवरो बन्धुर्बिदां सद्गुरुः ॥ १ ॥
प्रेयो यस्य भवेत्तरां प्रियतरं श्रेयःश्रि सौम्योदयं
शिष्योन्मालनसत्क्रियादिषु पटुर्वक्त्रा यतीनां हितः ।
धर्मज्ञो यतिवृन्दवन्दितपदाम्भोजः सुवःणीगुरु-
नेताऽयं प्रियरत्ननामविदितः सौभाग्यसंबद्धितः ॥ २ ॥
गायन्तीव दिवौकसो दिवि गुरोः कीर्त्ति सुरेन्द्रम्प्रति
भूमौ यस्य सरस्वतीविलसितां सत्कीर्त्तिमालां भृशम् ।
वर्षे भारतनामके सुविततः श्रीतर्कवाचस्पति-
स्तारानाथसमाह्वयः क्षितिसुराचार्य्यः सदप्रेसरः ॥ ३ ॥
यस्मिन्नेष कृपां चकार मधुरां विद्वद्वरेण्यश्चिरं
यैवासीदनुरूपलब्धिसुरसा बोधप्रयत्नोपगा ।
एभिर्यो गुरुभिः समुन्नतिपरैः संशिक्षितो वाद्धितः
साम्बुद्धे वचने पृथक्प्रवितते गीर्वाणवाण्यादिषु ॥ ४ ॥
सर्वज्ञे रसरामवेदयुगलैर्युक्ते समाने मधौ
मासस्याद्यदले दिने शरमितेऽथो मुक्तिमार्गास्पदे ।
लङ्कायां यतिवृन्दसन्निवसतौ श्रीशैलविम्बाभिधे
द्वारामे निवसन्मुनिन्द्रसदनालङ्कारसम्भूपिते ॥ ५ ॥

शीलस्कन्धसमाह्वयो यतिवरो ग्रन्थं नवप्रामजः
 शाके वेदधरागजेन्दुविमिते भानौ वृषे संस्थिते ।
 प्राणैपीन्मकरन्दसंज्ञकामिमं सद्धर्मपूर्वं परं
 मासौर्दिकलितैर्भवाब्धितरणे नौकायमानोऽस्त्वयम् ॥ ६ ॥

यावज्जगत्प्रयविभोर्विभवैकदृष्टिः
 शिष्टिर्विभाति नितरां तनुभृत्प्रतिष्ठा ।
 तावद्भवोदधिसमुत्तरणैकदेष्टा
 भूयान्मुनोन्द्रचरितैरधिवासितोऽयम् ॥ ७ ॥
 यत्किञ्चिदत्र कुहचित्प्रलितं प्रमादाद्-
 भ्रान्त्यापि तत्सहृदयैः कृपया विशोध्यम् ।
 को वेत्ति सर्वमपि कुत्र च मानुषाणां
 विद्यावतामपि हि न स्थलितं जगत्याम् ? ॥ ८ ॥

इति ॥

